

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

КОСТИРЯ Інна Олександрівна

УДК 32.01:316.722(100)(043.3)

**СУЧАСНІ ГЕОКУЛЬТУРНІ СТРАТЕГІЇ
В ПОЛІТИЦІ ТРАНСРЕГІОНАЛЬНОЇ
КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Спеціальність 23.00.03 – політична культура та ідеологія

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Науковий консультант –
доктор філософських наук, професор
Андрущенко Віктор Петрович

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОКУЛЬТУРИ.....	16
1.1. Наукові підходи до визначення сутності геокультури та її ролі у політичному житті.....	16
1.2. Поняття «геокультурна стратегія» в осмисленні сучасної політики трансрегіональної комунікативної взаємодії.....	47
1.3. Методологія дослідження геокультурних аспектів політики комунікативної взаємодії держав.....	63
Висновки до першого розділу.....	84
РОЗДІЛ 2	
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ГЕОКУЛЬТУРИ.....	89
2.1. Геокультура як зв'язок політичного, культурного та географічного просторів.....	89
2.2. Гуманізація та демократизація політичної культури комунікативної взаємодії у міжнародних відносинах ХХІ століття.....	105
2.3. Роль громадських організацій у формуванні новітніх геокультурних стратегій у міжнародних відносинах.....	144
Висновки до другого розділу.....	156
РОЗДІЛ 3	
ГЕОКУЛЬТУРНІ СКЛАДОВІ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ.....	161
3.1. Традиції культурної дипломатії країн Європи та їх вплив на	

розвиток євро регіональних стратегій.....	161
3.2. Геокультурна інтеграція: сутність та особливості.....	184
3.3. Транскордонне співробітництво та його формалізація у розвитку євро регіонів.....	201
Висновки до третього розділу.....	215

РОЗДІЛ 4

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГЕОКУЛЬТУРНИХ СТРАТЕГІЙ У ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ.....220

4.1. Політико-правові засади інтеграційних стратегій у зовнішній політиці України.....	220
4.2. Партнерство України з ЮНЕСКО як сучасна форма комунікативної взаємодії.....	253
4.3. Геокультурні стратегії політики українських євро регіонів.....	269
Висновки до четвертого розділу.....	286

РОЗДІЛ 5

МІЖНАРОДНІ ГЕОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....292

5.1. Розвиток та підсилення геокультурних аспектів глобалізації...	292
5.2. Розширення кола суб'єктів геокультурної трансрегіональної взаємодії.....	306
5.3. Перспективи трансформації геокультурних цінностей у XXI столітті.....	327
Висновки до п'ятого розділу.....	346

ВИСНОВКИ.....352

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....361

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний період розвитку людства відзначається високим рівнем інноваційності, динамізмом у формуванні та застосуванні нових практик у всіх сферах суспільної діяльності. Дослідження геокультурних впливів на процеси міжнародної інтеграції обумовлено потребами практики, насамперед, необхідністю опрацювання принципів нової, адекватної викликам епохи міжнародної дипломатії, знаходження і впровадження ефективних механізмів співпраці народів. Сьогодні міжнародні відносини характеризуються різноманітними напрямками співпраці. Вкрай важливу роль у міжнародних обмінах відіграє культура. Помітно посилюється вплив культурного діалогу на міждержавні контакти, які розглядаються як визначальний фактор у модифікації відносин сторін і формуванні іміджу країни за її межами. Роль культури у сприятливому кліматі міжнародного співробітництва важко переоцінити, оскільки в результаті культурних обмінів, які успішно функціонують, створюються передумови для розвитку взаємодії країн у всіх сферах суспільного життя.

Одним із важливих і дискусійних питань є визначення моделі реалізації зовнішньої культурної політики країни, в якій активну участь беруть державні структури та громадські організації. Культура є дієвим інструментом дипломатії та ефективним засобом боротьби за національні інтереси тієї чи іншої держави. Як показує досвід розвинутих країн, культурна дипломатія за допомогою різних ініціатив не тільки сприяє просуванню національних інтересів на світовій арені, але й безпосередньо впливає на різні політичні, економічні, соціальні процеси.

Підтримка і розвиток національної культури є найважливішим напрямком державної політики будь-якої країни, оскільки завдяки їй реалізується конституційне право кожного громадянина на долучення до

культурних надбань нації. Культура є інтегруючим чинником будівництва суспільного життя. Однак не тільки тому, що вона успадковується людиною у процесі соціалізації та контактів з іншими культурами, але й тому, що формує політико-культурну ідентифікацію громадян. Відродження культури є важливою умовою для становлення суспільства й прискорення процесів будівництва держави. Культурність і цивілізованість нації або держави (на противагу дикунству й варварству первісних народів) визначається рівнем розумності їхнього суспільного ладу, політичних інституцій і вимірюється сукупністю здобутків у сфері наук і мистецтва.

Визначена проблематика активно розглядається представниками різних наукових напрямків: філософами, політологами, культурологами, соціологами, країнознавцями. Однак досі немає чіткого визначення геокультури як наукової категорії політико-культурної реальності.

У цьому аспекті існує велика кількість тлумачень, які за змістом є достатньо суперечливими та невизначеними. Не зважаючи на досить помітний обсяг публікацій, означену проблему не можна вважати остаточно вичерпаною. На разі актуалізується розгляд, насамперед, теоретико-методологічних засад геокультурної складової політики держави; значення геокультури у міжнародному іміджі держави, в системі нової публічної дипломатії, встановленні і розвитку комунікативної взаємодії. Актуальними й недостатньо осмисленими, зокрема у їх значенні для України, залишаються геокультурні аспекти європейських інтеграційних стратегій, контури сучасної європейської політики, транскордонне співробітництво, вплив євро регіонів на розвиток локальних культур європростору. З огляду на актуальність та недостатню дослідженість означеної проблематики, її обрано для безпосереднього теоретичного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертаційне дослідження виконано в межах Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету

імені М. П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук» (протокол № 6 від 26 грудня 2012 року).

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 3 від 24 жовтня 2013 року).

Метою дисертаційної роботи є теоретичне осмислення взаємозв'язку політики та культури на глобальному рівні, геокультурних стратегій політики міжнародної інтеграції, зокрема, в практиці країн європейського простору та їх значення для України в контексті реалізації власних європейських прагнень.

Мета дослідження визначила постановку і вирішення низки **завдань**:

- у світлі сучасних політологічних досліджень систематизувати дослідження геокультурної складової політики держави;
- окреслити понятійно-категоріальний апарат дослідження, визначити сутність понять «геокультура», «геокультурна стратегія», «геокультурні цінності», проаналізувати їх роль в осмисленні сучасної політики трансрегіональної комунікативної взаємодії;
- запропонувати сучасну методологію дослідження геокультурних аспектів політики комунікативної взаємодії у сфері міжнародних відносин;
- систематизувати та узагальнити геокультурні чинники політико-культурної трансформації міжнародних відносин, визначити роль геокультури у міжнародній політиці, системі нової публічної дипломатії, встановленні й розвитку партнерських відносин;
- проаналізувати політико-культурні виміри сучасних теорій європейських інтеграційних стратегій, контурів нової європейської політики, транскордонного співробітництва, впливу єврорегіонів на розвиток локальних культур європростору;

– окреслити сутність та основні складові геокультурних стратегій української держави в контексті трансрегіональної комунікативної взаємодії;

– визначити сучасні тенденції трансформації геокультури, їх вплив на геокультурні інтеграційні стратегії української держави.

Об'єктом дослідження є геокультура як політико-культурний феномен.

Предмет дослідження – особливості впровадження геокультурних стратегій в політиці трансрегіональної комунікативної взаємодії, зокрема, в країнах європростору.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на використанні сукупності філософсько-світоглядних, загальнонаукових принципів і підходів та спеціально-наукових методів пізнання геокультури як політико-культурного феномену. Філософсько-світоглядною основою дослідження є положення діалектики, на базі яких визначено взаємообумовленість соціально-політичних та ціннісно-культурних засад політики. Робота будувалась на принципах науковості, об'єктивності, цілісності, єдності теорії і практики, безперервності розвитку та інших.

Дисертаційне дослідження спирається на такі методологічні підходи як: герменевтичний (використання принципів і способів тлумачення, інтерпретації змісту, функцій геокультури та її стратегій, що склалися у філософській та політичній науках); аксіологічний (осмислення сучасних геокультурних цінностей, їх співвіднесення з цінностями, якими визначаються норми і цілі поведінки учасників політичного процесу); гуманістичний (аналіз політичних явищ на основі визнання людини, її природних прав, свобод та інтересів найвищою соціальною цінністю, розвиток якої є метою, а не засобом суспільно-політичного розвитку); комплексний (дослідження геокультури як цілісного явища, його різноманітних складових та характеристик, що визначаються засобами

інтеграції методів різних наук).

Використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити обґрунтованість, достовірність наукових результатів. Зокрема, використано такі методи як діалектичний, культурологічний, антропоцентричний, а також методи структурно-функціонального аналізу, синергетики та системного аналізу. Використання діалектичного методу пізнання дозволило розкрити основи й складні сутності категорій «геокультура», «геокультурні стратегії», «геокультурні цінності», «комунікативна взаємодія держав», проаналізувати предмет дослідження у його соціально-політичних та інших взаємних зв'язках і залежностях, виявити паралелі й перетини політики та культури у сучасному глобальному середовищі. Метод системного аналізу забезпечив розуміння значення феномену геокультури в його цілісності, системних зв'язках. Використання синергетичного методу, міждисциплінарності дало можливість з'ясувати доцільність поєднання знань різних суспільно-гуманітарних наук для проведення інтегрованого аналізу геокультурних стратегій, їх проявів та результатів.

Емпіричну основу дослідження складають аналіз міжнародних та національних нормативно-правових документів країн Європи та України, координаційних органів ЄС, дані прикладних досліджень Інституту соціології НАН України, Національного Інституту стратегічних досліджень при Президентові України, Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова, результати щорічних звітів міжнародних неурядових організацій Freedom House, Human Rights та інших.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному політологічному аналізі геокультури як стратегічної складової політики міжнародної інтеграції, ролі геокультурних цінностей у міжнародній комунікативній взаємодії доби глобалізації та інформаційної революції. Виходячи з цього, в дисертації сформульовано ряд принципів наукових

положень, які визначають її сутність і спрямування.

Уперше:

– обґрунтовано бачення геокультури як культурно-просторового підґрунтя політичної системи на регіонально-національному та глобальному рівнях, спільно виробленої основними політичними гравцями системи цінностей, норм та соціально-політичних відносин, які відповідають викликам сучасного світу. Вивчено основні відмінності геокультури від геополітики, що полягає у ідентифікації країн та народів не за політико-ідеологічними принципами, а за ставленням до загальноновизнаної системи світових цінностей, що формується на засадах діалогу, миру, безпеки, урахування особистих, національних і цивілізаційних цілей, ідеалів, цінностей та інтересів;

– запропоновано авторське визначення поняття «геокультурна стратегія», що є засобом довгострокового політичного планування і оперування, заснованого на мобілізації тих чи інших культурних ознак, які дозволяють суб'єкту здійснювати політико-культурну ідентифікацію та комунікативну взаємодію на підставі усвідомлення спільних ціннісних переваг;

– поєднання культурологічного, антропоцентричного, синергетичного, гуманістичного та аксіологічного підходів, методів стратегування та діалектики дозволило сформулювати методологію аналізу і виділити такі політичні аспекти геокультури: геокультура як важливий канал комунікації між країнами та регіонами, критерій, що дозволяє їм здійснювати політико-культурну ідентифікацію у зовнішньому світі; геокультура як форма репрезентації політичних реалій за допомогою просторових образів; геокультура як образно-символічне представлення ціннісних характеристик суспільства у процесі його міжнародного самовизначення; геокультура як світова культура, що формується на

підставах культурного діалогу та плюралізму глобальних і регіональних ціннісних систем;

– проаналізовано комунікативний потенціал геокультурних стратегій України, що інкорпорує в систему міжнародних відносин ідентичність та політичну культуру нашого народу. Визначено, що однією з провідних форм такого стратегування є українські єврорегіони «Нижній Дунай», «Буг» та «Карпати», функціонування яких сприяє розвитку політики добросусідства, укріпленню комунікативної взаємодії зі стратегічними партнерами України, формуванню активного міжкультурного діалогу та спільної системи цінностей.

Отримали подальшого розвитку:

– аналіз тенденцій міжнародних геокультурних трансформацій, які полягають у розвитку та підсиленні геокультурних аспектів глобалізації; розширенні кола суб'єктів геокультурної трансрегіональної взаємодії; формуванні світових геокультурних цінностей на основі рівноправного співіснування та взаємозбагачення самотутніх культур народів різних країн;

– висновки про провідне значення геокультури для політики співробітництва європейських країн в умовах глобалізації сучасних політичних систем, трансформації позицій національних урядів у міжнародних відносинах. Геокультурні стратегії розглядаються ключовими у досягненні мети європейських міжнародних організацій – розвитку єдиної європейської спільноти на підставах органічної ціннісної солідарності за умови збереження рівності культур й національної самотутності, забезпечення міжкультурного діалогу, розвитку політичної ідеології полікультурності як чинника зовнішньої та внутрішньої політики європейських країн;

– принципи розробки та реалізації українських геокультурних стратегій комунікативної взаємодії як на національному, так і на

міжнародному рівнях. Їх завдання полягає у визначенні ціннісних орієнтирів суспільного розвитку в умовах економічної кризи і зовнішньої агресії, запереченні розповсюдження деструктивних ідеологічних настанов у громадській свідомості, сприянні формуванню національно-культурних цінностей. Вагомою частиною таких стратегій визначено децентралізацію культурної політики, ціннісну консолідацію українського суспільства, вироблення ефективної політики національної пам'яті, спрямованої на подолання рудиментів тоталітарної ментальності, політичних міфів, що формують антиукраїнські стереотипи політичної свідомості.

Поглиблено:

- ідеї розвитку національної політичної культури як ціннісного підґрунтя геокультурної ідентифікації державних інтересів будь-якої країни та їх репрезентації у світовому співтоваристві; розбудови сучасної глобальної системи міжнародних відносин за аксіологічними пріоритетами демократизму і гуманізму, культурної толерантності і взаємоповаги, визнання політико-правової рівності суб'єктів міжнародних відносин; зростання політико-культурного значення сучасних європейських інтеграційних стратегій, транскордонного співробітництва, впливу єврорегіонів на розвиток локальних культур європростору;

- аналіз розвитку геокультурних стратегій держави у сфері інформаційної політики, які характеризуються зростанням впливу ресурсо-технологічного аспекту на змістовно-інформаційну сторону культурної політики, злиття державної та недержавної ліній проведення політики в новому інформаційному столітті (у сучасних умовах інформаційна політика держави щодо просування національної культури за кордоном як різновид публічної політики є суспільно-державною за своїм типом);

- положення про дуалістичний характер діалогу культур у сучасному світі: з одного боку, взаємовплив елементів культури створює об'єктивне підґрунтя для інтеграційних процесів, взаємного збагачення, обміну,

конструктивної співпраці, а з іншого – супроводжується посиленням національної ідентифікації, прагненням до закріплення культурної самобутності. Підкреслена необхідність балансу цих суперечливих тенденцій, оскільки надмірний розвиток першої може призвести до асиміляції або деградації обох культур, а добровільна самоізоляція культури позбавляє її перспектив розвитку, які формується лише у комунікації з іншими культурами.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів визначається його актуальністю, новизною і висновками, що можуть бути розвинені у подальшому дослідженні концептів та підходів сьогочасних геокультурних стратегій в політиці трансрегіональної комунікативної взаємодії. Сформульовані висновки дисертації важливі в експертно-аналітичній роботі як теоретичний матеріал при оцінці політико-культурних засад зовнішньої політики, публічної дипломатії, ролі громадських організацій в проведенні культурного діалогу між народами. Результати дослідження можуть бути використані для розроблення та реалізації євроінтеграційних стратегій України.

Теоретичні розробки, практичні висновки і пропозиції дослідження можуть застосовуватись в навчальній роботі, зокрема, при підготовці навчальних посібників і підручників, при викладанні курсів політології, культурології, геополітики. На основі матеріалів дисертації може бути підготовлений спеціальний курс для студентів політичних спеціальностей, для аспірантів і магістрів – із проблем зовнішньополітичного стратегування, політичної культури, громадянського суспільства, політичної участі. Частково ці позиції реалізовані автором у напрацюваннях повного навчально-методичного комплексу з дисциплін: «Сучасні тенденції світової політики», «Дипломатична робота та багатостороння дипломатія», «Міжнародні відносини», «Країнознавство» та інші.

Висновки та пропозиції дисертаційної роботи можуть бути

використані суб'єктами політики у розв'язанні завдань з формування комунікативної взаємодії акторів зовнішньої політики, у вирішенні глобальних проблем сучасності, міждержавних та міжрегіональних конфліктів ідентичностей.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: III Міжнародна науково-теоретична конференція «Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності», м. Житомир, 19-20 травня 2011 р.; VI науково-практична конференція «Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право», м. Київ, 29 березня 2012 р.; Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців «Полілог культур: освітній і культурологічний аспекти», м. Чернігів, 26 березня 2013 р.; Всеукраїнська наукова конференція «Український інформаційний простір у світовому контексті: набутки, проблеми, перспективи», м. Київ, 17 квітня 2013 р.; II Всеукраїнська наукова конференція «Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і підготовки фахівців», м. Львів, 25-26 жовтня 2013 р.; Четверта Міжнародна науково-практична конференція «Прикладні соціально-комунікаційні технології», м. Київ, 1-2 листопада 2013р.; IX Всеукраїнська науково-практична конференція «Становлення та розвиток української державності: актуальні проблеми державного та регіонального управління на сучасному етапі розвитку суспільства», м. Київ, 14 листопада 2013 р.; IV Міжнародний симпозіум «Світ соціальних комунікацій», м. Київ, 4-5 квітня 2014 р.; Друга Всеукраїнська науково-практична конференція «Український інформаційний простір у світовому контексті: набутки, проблеми, перспективи», м. Київ, 24 квітня 2014 р.; Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю «Місьцеве самоврядування – основа

сталого розвитку України», м. Київ, 16 травня 2014 р.; Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми міжнародних економічних відносин України», м. Київ, 22 травня 2014 р.; Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання сучасної науки», м. Київ, 24-25 жовтня 2014 р.; X Всеукраїнська науково-практична конференція «Становлення і розвиток української державності: історія, сучасність, зарубіжний досвід», м. Київ, 6 листопада 2014 р.; Міжнародна науково-практична конференція «Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри», м. Одеса, 13-14 березня 2015 р.; VIII Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід», м. Тернопіль, 18-19 березня 2015 р.; V Міжнародна науково-практична конференція молодих політологів «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи», м. Чернівці, 26 березня 2015 р.; Всеукраїнська науково-практична конференція «Становлення сучасного українського суспільства: політичні, управлінські, економічні та правові аспекти», м. Київ, 27 березня 2015 р.; VIII Міжнародна наукова конференція «Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур», м. Острогоз, 24-25 квітня 2015 р.; II Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку сучасної науки», м. Київ, 7-8 травня 2015 р.; III Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України», м. Кам'янець-Подільський, 20-22 травня 2015р.; V Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Етнічна культура в глобалізованому світі», м. Одеса, 19-20 листопада 2015 р.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у 30 публікаціях, зокрема, індивідуальній

монографії (16,8 друк. арк.) та 21 статті у вітчизняних та міжнародних фахових наукових виданнях, 8 публікаціях у інших наукових виданнях.

Структура й обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів (п'ятнадцяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 390 сторінок, основний зміст – 360 сторінок. Список використаних джерел складає 335 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ АСПЕКТІВ ГЕОКУЛЬТУРИ

1.1. Наукові підходи до визначення сутності геокультури та її ролі у політичному житті

Джерела реальної політики завжди, так чи інакше, були пов'язані з культурно-історичним простором існування суспільства. Ще за часів «Політики» Аристотеля єдність влади в державі-полісі зумовлювалася приналежністю її членів до однієї ціннісної доктрини, що була продуктом культурної традиції еллінів. Важко уявити собі історію політики, наприклад, без концепції патріархальної сім'ї або антично-християнських цінностей загалом. Культура є корінням політичного дискурсу, вона визначає напрямок його росту та смислову природу. Взаємопов'язаність цих двох фундаментальних феноменів суспільного життя проявляється у спільності їх головного інструментарію – оволодіння. В культурі людина оволодіває ворожими їй аспектами природи, а також елементами індивідуальної та колективної свідомості. В політиці ж індивіди оволодівають засобами впливу на міжлюдські відносини та способами контролю поведінки інших людей та спільнот.

Тематика дискурсу навколо проблематики дослідження є різноплановою: філософські аспекти культури розглянуто в працях В. Андрущенка, І. Бойченка, В. Відгофа, Ю. Вострякової, М. Михальченка та інші; зіставлення національних і глобальних культурних норм здійснили А. Бадан, Л. Гордієнко, І. Гудзик, та інші; проблему національної ідеї та культури досліджували В. Брюховецький, С. Вовканич, В. Вовкун, Л. Губерський та інші; культуру і владу, державну політику вивчали О. Гриценко, М. Стріха, В. Солодовник, Є. Кононенко, Л. Нагорна, Т. Нестерова, В. Нікітін, О. Різник, В. Скуратівський та інші; питання

української культури в європейському контексті досліджували Ю. Богуцький, А. Колодій, М. Патлах, Н. Пелагеша, А. Портнов та інші; конфлікт цінностей в українському суспільстві, сучасні аспекти політико-культурної взаємодії аналізували О. Авксентьєв, М. Головатий, Л. Кочубей, С. Денисюк, Є. Тихомирова та інші. Серед праць українських дослідників, які вивчали процеси взаємодії цінностей в контексті розвитку політичної культури, вирізняються роботи О. Бабкіної, В. Бакірова, І. Варзаря, К. Ващенко, А. Волинського, М. Головатого, В. Горбатенка, М. Горного, Л. Губерського, М. Дмитренка, О. Докаш, В. Євтуха, М. Калініченка, В. Кременя, І. Кресіної, Д. Круглашова, І. Кураса, Т. Лаврука, Ю. Левенця, М. Лукашевича, Ю. Макара, В. Макара, М. Михальченка, В. Пазенка, А. Поліщука, А. Романюка, Н. Ротар, Ф. Рудича, С. Рябова, В. Савельєва, З. Самчука, В. Стародубця, О. Токовенка, А. Толстоухова, С. Тихомирова, Ю. Шайгородського, Л. Шкляра, Ю. Шемшученка, П. Шляхтуна, М. Шульги, В. Якушика та інших.

Вивченням особливостей процесу міжетнічної культурної взаємодії в різних країнах займалися Л. Аза, І. Лосів, В. Малявін, Л. Мицик, С. Расперова, Е. Орлова, І. Хижняк; проблему держави і свободи творчості досліджував; парадокси мультикультуралізму аналізували Е. Гладских, В. Купрій, Л. Хобта, Е. Хор, А. Чередниченко та інші; менеджмент і маркетинг в галузі культури вивчали М. Драгичевич-Шешич; питання української геополітики В. Маддісон, В. Шахов та інші; геокультуру досліджували С. Артановський, І. Валлерстайн, Д. Замятін, М. Каган, А. Кармін, Г. Нуришев, В. Стрелецкий, С. Іконнікова, Ю. Узлов; тенденції розвитку транснаціонального культурного простору сформулювали Ф. Кесседі, А. Панарін, М. Решетников, А. Уткін, Ф. Федорова, В. Шохін; проблеми культурної стратегії Європейського Союзу вивчали – Д. Анджелло, О. Валецький, М. Весперіні, С. Гордона, М. Сімона; проблему ефективного впливу держави на сферу культури досліджували

О. Беннет, О. Богачова, К. Гасратян, В. Голомідова, О. Гриценко, С. Здіорук, А. Леонова, М. Нідлер, Г. Нечай, Б. Парахонський, Г. Райт, О. Семашко, М. Стріха, Г. Онуфрієнко, С. Чукут, Р. Фішер та ін.

У визначенні ЮНЕСКО під культурною політикою розуміється комплекс операційних принципів, адміністративних і фінансових видів діяльності й процедур, які забезпечують основу дій держави у сфері культури. Це вся сума свідомих дій чи утримання від дій у суспільстві, які спрямовані на досягнення певних культурних цілей шляхом оптимального використання усіх фізичних та духовних ресурсів, що у суспільстві [269].

Культурна політика середніх і малих держав спрямована на те, щоб зробити культурні надбання доступними в ідеалі для всіх громадян, що допоможе піднести моральність широких верств населення, виправляючи вади неучтвa [59]. О. Беннет, відомий дослідник у сфері культурної політики, зазначав, що історично на модель державної політики щодо культури у більшості країн Європи вплинула традиція монаршого патронажу мистецтв або відсутність такої традиції [29; 278].

Проблему знаходження фінансових джерел і ефективного впливу держави на сферу культури досліджували Дж. Марк Девідсон Шустер, М. Нідлер, Р. Фішер, Г. Райт, О. Беннет, С. Чукут, О. Гриценко, Г. Нечай, М. Стріха, А. Леонова, С. Здіорук, Б. Парахонський, О. Валевський, О. Семашко, К. Гасратян, В. Голомідова, О. Богачова, Г. Онуфрієнко та ін.

В сучасну епоху прийнято говорити про антагонізм політики та культури: практицизм політика почасти перекреслює особистісні позиції культурного діяча, а ідеалістична налаштованість творців культури дратує прагматичних політиків. Однак, ці дві сфери соціального буття є скоріше двома ворогуючими родичами, а ніж радикальними антиподами. Не новими є поняття «політична культура», або ж «культурна політика», не викликає сумнівів здатність політики оперувати культурними категоріями та залежність останньої від певного культурного контексту.

Культура та політика мають дві фундаментальні абстрактні основи, навколо яких, у тій чи іншій мірі, вибудовуються усі культурологічні та політологічні теорії. Для політики такою основою є влада, природа якої і досі є предметом дискусії, з іншого боку, для культури таким поняттям є особистість, що носієм специфічних знань, уявлень та вмінь, які передають від генерацій до генерацій. Особистість, в межах політичного простору виступає як єдино можливий об'єкт або носій влади – політичні відносини завжди є результатом контакту особистостей, що сформовані в полі певної культурної традиції. Оскільки культура є історично-цивілізаційним «шаблоном» особистості, а політика – це процес, результат та стратегія контролю над особистостями, відповідь на питання про співзалежність політики та культури має бути, очевидно, категорично стверджуючою. В тому числі, доказом узагальнення є поява новітнього політологічного поняття «геокультури», що є теоретичним перевтіленням уже доволі давно популярної «геополітики».

Однією з головних переваг геокультурного політичного підходу є його спроба пояснити та спрогнозувати глобальні політичні події та рішення без надмірної та, часто, недоречної апеляції до економічних категорій. Як показала європейська історія починаючи з доби промислових революцій у Англії, економіка є надзвичайно важливим політичним чинником на міжнародній арені, однак її вирішальний, категоричний вплив в світлі актуальних подій був дещо переоціненим. Досить багато науковців (Ю. Хабермас, Р. Робертсон) ще 20–30 років тому підкреслювали значне падіння ролі національної держави в контексті економічних рухів у світі [247, с.109]. Саме суб'єкти економічного впливу в повній мірі користуються позитивними результатами глобалізації, і як наслідок, являються її вагомими каталізаторами. Відповідно, в сучасну епоху можна спостерігати наступний феномен: глобалізація грає позитивну роль виключно для тих країн та економічних систем, які в даний момент володіють керівними

позиціями на світовому ринку і, як наслідок, здатні експлуатувати інших учасників світової економічної системи [276, с. 8–9].

Досягнення відповідного впливу реалізується на підставах міждержавної та внутрішньодержавної політики, яка в свою чергу має багатофакторну природу. Тому, державну економіку та світову економіку потрібно розглядати не як виключну основу для реалізації політики, в іншому аспекті вона може бути і наслідком політичних рішень реалізованих на фоні більш фундаментальних, зокрема «культурно-цивілізаційних» інтересів.

По суті, геокультура є нічим іншим як науковою спробою прослідкувати закономірності культуно-цивілізаційних мотивів політичних подій. Якщо, геоekonomіка пропонує поглядати на національні господарства з точки зору її залежності від навколишніх регіональних умов та виробничо-ринкових центрів, то геокультура в аналогічному контексті намагається продемонструвати залежність політичної орієнтації країн та суспільних груп від неекономічних – культурних, релігійних та мовних центрів, що визначають її історичні та цивілізаційні основи. Так само як і геоekonomічний погляд, геокультура підкреслює транскордонний зміст поняття «цивілізація», на якому в значній мірі базується міжнародна політика більшості регіонів Світу. Це дає змогу пояснити, зокрема те, чому деякі країни будучи зовні економічними конкурентами, в багатьох політичних питаннях виступають як очевидні та безапеляційні союзники.

Отже, організація наукового дослідження за визначеними у даній роботі завданнями потребує, передусім, розглянути концептуальні джерела поняття «геокультура» та вплив геокультурних чинників на політику комунікативної взаємодії держав. Необхідним елементом усвідомлення поняття «геокультура» є осягнення сучасного значення феноменів глобальної культури і культурної глобалізації, що були запропоновані у працях Р. Робертсона П. Бергера, Е.Сміта, А.Аппадурі. Вони

представляють два основні напрямки міжнародної наукової дискусії про політико-культурні виміри глобалізації.

У межах першого напрямку, ініційованого Р.Робертсоном, феномен глобальної культури визначається як органічний наслідок універсальної історії людства, а глобалізація осмислюється як процес стискання світу, його перетворення в єдину соціокультурну цілісність [317]. Процес цей має два різні, але внутрішньо пов'язані вектори розвитку – глобальну інституціоналізацію життєвого світу і локалізацію глобальності.

Модель глобалізації Р. Робертсона розроблена на базі критики теорії світ-системи та теорій глобальної системи. Вчений наголошує на тому, що сфера культури має вирішальне значення для «систематизації» світу, а глобальна свідомість індивідів виступає важливим чинником для перетворення світу в «єдине соціокультурне місце». Дослідження свідомості і діяльності індивідів у контексті теорії глобалізації призвело Р. Робертсона до переосмислення співвідношення феноменів глобальності і локальності. Він виділяє п'ять фаз соціокультурного формування глобалізації: зародкову, початкову, фазу зльоту, фазу боротьби за гегемонію и фазу невизначеності.

Перша, зародкова, фаза припадає на XV – початок XVIII ст. і характеризується формуванням європейських національних держав. Саме в ці століття культурний акцент робиться на гуманізмі та індивідуалізмі. Друга, початкова, фаза починається в середині XVIII ст. і триває аж до 1870–х рр. Вона характеризується перенесенням культурного акценту в бік гомогенізації і унітарної державності. У цей час викристалізуються концепції формалізованих міжнародних відносин, стандартизованого «громадянина-індивіда» і людства. Згідно Робертсону, саме для цієї фази характерне обговорення проблеми прийняття неєвропейських товариств в інтернаціональне суспільство і виникнення теми «націоналізм / інтернаціоналізм».

Третя, фаза злету, – з 1870–х рр. і до середини 1920–х рр. – включає

концептуалізацію «національних спільнот», розвиток ідей національної і особистої ідентичностей, введення деяких неєвропейських спільнот в «інтернаціональне суспільство», міжнародну формалізацію ідей про людство. Саме в цій фазі виявляється збільшення кількості і швидкості глобальних форм комунікації, з'являються міжнародні організації та рухи.

Четверта, фаза боротьби за гегемонію, починається в 1920–і рр. і завершується до середини 1960–х рр. Зміст цієї фази складають міжнародні конфлікти, пов'язані зі способом та цінностями життя.

Остання, п'ята фаза невизначеності, – з 1960–х рр. і далі, через кризові тенденції 1990–х рр., – збагатила історію глобалізації зростанням глобальної свідомості, гендерними, етнічними та расовими нюансами концепції індивідуального, активним просуванням доктрини «прав людини».

Вершиною соціокультурної історії глобалізації є, як впливає з моделі Р.Робертсона, феномен глобального людського стану. Соціокультурна динаміка подальшого розвитку цього феномену представлена двома напрямками, взаємозалежними і взаємодоповнюючими. Глобальний людський стан розвивається в напрямку гомогенізації і гетерогенезації соціокультурних зразків. Гомогенізація – це глобальна інституціоналізація життєвого світу, що розуміється Робертсоном як організація локальних взаємодій при безпосередній участі і під контролем світових макроструктур економіки, політики і мас-медіа. Глобальний життєвий світ формується і пропагується ЗМІ як доктрина «загальнолюдських цінностей», що має стандартизоване символічне вираження й приваблива певним «репертуаром» естетичних і поведінкових моделей, призначених для індивідуального користування.

Гетерогенезація ж за Р. Робертсоном – це локалізація глобальності, тобто формування міжкультурних і міжнаціональних взаємодій за допомогою включення елементів різних культур у контекст повсякденного життя. Робертсон запропонував поняття «глокалізація» саме для того, щоб

визначити та описати ці два магістральні напрями соціокультурної динаміки процесу глобалізації. І в цьому контексті культурної глобалізацією він називає процеси світової експансії стандартних символів, естетичних і поведінкових зразків, які продукуються західними засобами масової інформації та транснаціональними корпораціями, а також інституціоналізацію світової культури у формі мультикультурності та розвитку локальних стилів життя.

Другий напрямок наукового аналізу культурних вимірів глобалізації, представлений концепціями Е. Сміта і А. Аппадурі, трактує феномен глобальної культури як штучно створений ідеологічний конструкт, активно пропагований і впроваджуваний зусиллями засобів масової комунікації та сучасними технологіями. Феномен глобальної культури і супутні йому процеси глобалізації культур і культурної глобалізації трактуються в рамках цього напрямку як ідеологічні конструкції, які ґрунтуються на результатах функціонування світової економіки і політики. Разом з тим автори цих концепцій роблять спробу осмислення історичних передумов та онтологічних підстав впровадження цієї ідеологічної конструкції [213; 276].

Згідно Е. Сміту, глобальна культура навмисно конструюється з метою легітимації глобалізації економіки, політики і медійних комунікацій. Її ідеологами виступають країни, які просувають західні цінності як загальнолюдський гуманістичний ідеал.

А. Аппадурі вважає, що введення поняття «світова культура» необхідно для аналізу тих змін, які відбулися в світі в останні два десятиліття ХХ ст. Він підкреслює, що ці поняття є теоретичними конструктами, свого роду методологічною метафорою процесів, що породжують нове бачення сучасного світу. Центральними чинниками змін, що охопили весь світ, виступають, на його думку, електронні засоби зв'язку та міграція. Саме ці два компоненти сучасного світу перетворюють його в єдиний простір комунікації поверх державних, культурних, етнічних,

національних та ідеологічних кордонів. Електронні засоби зв'язку і постійні потоки міграцій різного роду соціальних спільнот, культурних образів і ідей, політичних доктрин і ідеологій позбавляють світ історичної протяжності, поміщаючи його в модус постійного сьогодення. Саме через засоби масової інформації та електронний зв'язок здійснюється з'єднання різних образів і ідей, ідеологій і політичних доктрин в нову реальність. Таким чином, світ в його глобальному вимірі постає як комбінація потоків етнокультур, образів, технологій, фінансів, ідеологій і політичних доктрин.

Говорячи про простір функціонування глобальної культури, А. Аппадурі вказує, що він складається з елементів, «уламків реальності», які з'єднуються через електронні засоби зв'язку і мас-медіа в єдиний сконструйований світ, що позначається їм терміном «скейп». Ця реальність «уявляється», конструюється як «загальнокультурне поле», яке не знає державних кордонів, не прив'язане до жодної з територій, не вичерпується історичними рамками минулого, теперішнього або майбутнього. Таким чином тлумачення культури у даного автора еволюціонує від культури як субстанції до культури як виміру відмінностей, потім – до культури як групової ідентичності, заснованої на відмінностях, нарешті, – до культури як процесу легітимації відмінностей, який використовується для артикуляції груповий ідентичності [276, с.15].

Таким чином, у контексті синхронізації економічних, політичних і культурних процесів, надзвичайно актуалізується також проблематика сутності геокультури як своєрідної культури глобалізованого людства. На наш погляд у даному контексті використання поняття «геокультура» більш продуктивно, оскільки вказує на загальнолюдське розповсюдження, а не на специфічно-національний вміст культури.

На основі аналізу новітніх наукових публікацій можна визначити також провідні підходи до дослідження проблематики геокультури. Один з них інтерпретує геокультуру як глобальну культуру, інший – як культуру

культур, тобто гетерогенне середовище співіснування культур. Відмінність цих підходів, як зазначає, зокрема І.Мітіна обумовлене, тими характеристиками, що використовуються для розуміння самого поняття «культура». Інтерпретація геокультури як глобальної культури заснована на розумінні культури як мінливого, динамічного феномену, який достатньо легко піддається зовнішнім впливам, натомість, тлумачення геокультури як культури культур спирається переважно на внутрішні, стійкі та схильні до саморозвитку риси певної культури [162, с. 127–130].

Кожен з цих підходів, на думку дослідниці, має власні сильні та слабкі сторони при аналізі з позицій глобальних інтересів людства. На перший погляд проект глобальної культури – більш привабливий і більше придатний до практичного втілення, оскільки глобалізація дійсно включає процес поширення західного впливу в усьому світі, а сучасні засоби масової інформації і комунікації активно виконують це завдання. Однак на практиці саме такий підхід наштовхується на негативне ставлення та активну протидію. Це пов'язано з його суперечливим характером. Дійсно, позитивним моментом даного підходу є бажання перенести більш ефективні і раціональні у контексті практичного досвіду західної культурної традиції, принципи життєвої активності, більш розумні і прийнятні для глобального співтовариства цінності. Однак надмірний конструктивізм такої діяльності наштовхується на стійкість соціокультурних вірувань, варіативність політичних ідеологій та практик, що повинні підлягати змінам.

Розвиваючи цей висновок, український дослідник В. Нікітенко зазначає, що «поряд з інституційними механізмами глобальної політичної інтеграції і мережею економічних зв'язків і відносин виникає глобальний соціально-політичний простір «антиглобалізму», або глобалізація «знизу». Регіональні і етнонаціональні геоцінності як джерело локалізації і чинник дезінтеграції взаємодії цивілізаційних гілок забезпечують собі саморозвиток

і протистояння одноманітності. Цей зсув у бік фрагментарності соціального світу, що не керується логікою цілісності і не доповнюється науковим керівництвом з боку світової спільноти, закріпився на практиці наявністю локальних утворень, що породили історико-культурні області. При цьому запускається у дію принцип глокалізації, що розглядає світ як світову єдність і одночасно безліч буття індивідуальних форм світо цілісності» [1169, с. 273].

Не випадково, що глобалістська інтерпретація геокультури сьогодні не користується особливою підтримкою у науковому співтоваристві. Ускладнюючим сприйняття геокультури як глобальної культури фактором є її постійне апелювання до ліберальної культурної традиції, найважливішими складовими якої є: універсальність громадянських прав і свобод, звільнення від обмежень традиції, плюралізм цінностей, вірувань і способу життя, пріоритет індивідуальної свободи над громадськими та суспільними інтересами і вимогами, поділ і обмеження будь-якої влади. Безумовно, усі ці цінності мають засадниче значення для будь-якої країни, що здійснює масштабні соціально-політичні зміни, оскільки лібералізм – найважливіша частина західної культури, що детермінує багато політичних та соціальних практик. У той же час, малоімовірною виглядає механічне перенесення одного або декількох компонентів даної культурної традиції в інші культурні регіони. Таку позицію підтримує В.Нікітенко, який наголошує: «Безперечним є той факт, що лідерську позицію в глобалізаційних процесах займає Захід, але менш безперечним є його право монополізувати позитивні досягнення глобалізації, а в негативних звинувачувати весь інший світ» [168, с. 263].

У цьому контексті доречно навести позицію Б. Кроче, який, визначаючи сутність ліберальної концепції, підкреслював значення філософії та релігії Нового часу: «На цьому теоретичному фундаменті складається практичне ліберальне ставлення довіри і прихильності до

різноманітності тенденцій, яким бажано надати відкритий простір, щоб вони змагалися і мірялися силами між собою, співпрацювали в узгодженій незгоді, замість того щоб ставити перепони і приборкувати, піддавати їх обмеженням і утрудненням та утискам» [126, с. 324–325]. На Заході поряд з ліберальною співіснують і конкурують консервативна і комунітарна традиції, індивід може вибирати і навіть поєднувати елементи різних концепцій.

Культура будь-якої групи або спільноти є сутнісною квінтесенцією історичного досвіду поколінь, вона не піддається легкій трансформації і здатна на довготривалий опір зовнішнім впливам. Для переважної більшості людей їх культура – це те, що століттями передавалося з покоління в покоління, що закріплено генетично і освячено пам'яттю предків. Культура в цьому випадку ототожнюється з історією, причому з успішними або навіть великими моментами історичного досвіду. Тому посягання на культурні символи, навіть, здавалося б, «застиглі» у віках і актуально непрацюючі в сучасності, здатні бути найсильнішими детонаторами потужних протестних рухів. Високий рівень стандартів споживання, життєвий комфорт західних країн є наслідком культурних практик, відсутніх в країнах «другого» і «третього» світу. Неможливо мати рівень і якість життя однієї цивілізації, а ціннісні орієнтації та поведінкові стереотипи – інший. Таке поєднання не призводить до продуктивних результатів.

Таким чином, сукупність культур, що склалися до теперішнього часу, відкидає жорсткий культурний універсалізм. Зростає число і впливовість теорій культурного фундаменталізму і ізоляціонізму, збільшується кількість організацій, які виступають за збереження культурної самобутності. Під впливом цих подій формується інша інтерпретація геокультури, як культури культур, сфери співіснування і розвитку всієї безлічі культур. Дослідники, що працюють в даній парадигмі, будують свої міркування на двох

наступних тезах: 1) девіз «один над багатьма» («one over the many») небезпечний; 2) ідеї космополітизму і глобалізації мають внутрішню спорідненість. В межах даного підходу відстоюється право кожної країни дбати про збереження власних культурних цінностей. Поняття «глобальної культурної спадщини» розуміється тут як сукупність національних і етнічних культурних цінностей. Якщо розглядати культуру як єдність когнітивних, символічних і ментальних систем, стануть зрозумілі межі гнучкості соціокультурної організації та поведінки окремих громадян. Звичайно, вони не є абсолютно незмінними і можуть піддаватися трансформаціям або модифікаціям. Але це стане результатом тривалого еволюційного процесу, в ході якого культурні цінності і переваги присвоюються і адаптуються.

Саме поняття «геокультура» до наукового обігу залучив І. Валлерстайн. Дане поняття вивчається ним у контексті світ-системної концепції і пов'язаних з нею глобальних геополітичних і гео економічних проблем. У своїх працях І. Валерстайн пропонує новий варіант типології регіонів. Згідно його уявленням, регіони можливо класифікувати як центральні стосовно до капіталістичної світ-системи, напівпериферійні, а також периферійні. Процес взаємовідносин між регіонами І. Валерстайн визначає як «нерівноцінний обмін», при цьому підкреслюючи, що цей обмін не є стабільним, а представляє собою динамічний процес. По-перше, змінюється поняття про найбільш конкурентоспроможні сфери економічної діяльності, коли ті галузі економіки, які раніше належали до високотехнологічних і розвивалися, головним чином, у центральних регіонах, поступово переносяться до напівпериферійних і периферійних регіонів, перетворюючись, таким чином, на неконкурентоспроможні віхи. По-друге домінування економічної складової соціальних відносин над політичною проявляються особливо яскраво, ця трансформація призводить до зміни форми функціонування елементів капіталістичної світ-системи:

держав і регіонів [34] .

Визначаючи досліджуваний феномен, І.Валлерстайн оперує двома на перший погляд близькими, але по суті відмінними поняттями: «глобальна культура» та «світова культура». Під глобальною культурою вчений розуміє культурний спосіб організації світового простору з виділенням спільнот, що входять в багате цивілізаційне ядро існуючого світу, спільнот, що виявляються периферійними, і спільнот, які займають позиції так званої напівпериферії. Він використовує поняття глобальної культури як синонім культурного тиску індустріального Центру капіталістичної світ-системи на її аграрну периферію – зокрема, тиску, який забезпечував легітимність світового порядку за допомогою впровадження в глобальному масштабі модернізаційної установки на національний розвиток.

На думку І. Валлерстайна, на сучасному етапі необхідно особливу увагу привернути до трансформації геокультури в світі, до вирішення питання про вектор і цілі цих змін. «Сьогодні, однак, «культура» – вже не тільки предмет шанування, до якого закликали, щоб потім ігнорувати. Вона стала бойовим закликом, що проголошується з метою звинувачення. Що це таке – «культура», яка використовується як бойове гасло? Перша проблема полягає в тому, про чію «культуру» або «культури» ми говоримо?». Вчений акцентує, що поняття культура вживається в двох діаметрально протилежних сенсах. Воно позначає щось спільне, властиве двом або більше індивідам, але воно позначає так само і те, що не є загальним для двох або більше індивідуумів. Інакше кажучи, культура – це те, що об'єднує людей, але також і те, що їх розділяє. Коли ми піднімаємо сьогодні проблему «культури» в її ставленні до «розвитку», ми використовуємо слово культура в сенсі, що розділяє народи. Ми говоримо про те, що «культура» Кореї відрізняється від китайської «культури» і від британської «культури» [35].

Більш того, зовсім не самоочевидне, що існує єдина культура, що відповідає цим визначенням. Культура змінюється в залежності від часу, від

регіону всередині названих кордонів і, звичайно ж, від класу. Так що, коли ми говоримо, що ми повинні поважати культурні цінності, необхідно знати, про чийх або про якісь культурні цінності ми говоримо.

Тому, робить висновок І.Валлерстайн, більш продуктивним є використання поняття «світова культура», яка означає «соціальну систему з осьовим поділом праці, здатну вмістити в себе безліч різних «локальних» культур».

Геокультура в розуміння І. Валлерстайна своєрідна модусно-цивілізаційна модель організації світового політичного та економічного простору, що передбачає дискримінацію трьох ієрархічних типів суспільства в домінуючій світосистемі:

- 1) Суспільства, що входять в так зване заможне ядро існуючого світопорядку;
- 2) Суспільства, які займають периферію світових статків та доступу до глобальних рішень;
- 3) Суспільства, проміжного статусу, що виборюють можливість зайняти місце у ядрі системи.

По суті, Валлерстайн використовує поняття сучасної геокультури у критичному сенсі [334, с. 124]. Зокрема, на його думку, воно повинно ілюструвати підтримуваний культурний тиск прогресивної частини світу на країни, що залишаються відсталими у своєму розвитку. Реалізація даного тиску найбільш явно проявляє себе підтримці вигідної «ядру» опозиції легітимного та нелегітимного та пов'язаної з нею системою «розвитку через політичне наслідування». Наважко прослідкувати й головну ідею, яка криється за теорією Валлерстайна у наступному: колоніальна епоха, насправді, продовжується, змінилися лиш способи легітимізації та підтримки колоніалізму.

Валлерстайн також відмічає, що геокультура як спосіб організації світової політичної системи не є новим явищем. Геокультура, наприклад,

XIX століття була більш чітко вираженою, ніж геокультура в XX столітті. «Всі світосистеми мають геокультури, хоча може знадобитися деякий час, щоб така геокультура утвердилась в даній історичній системі. В цьому контексті, я використовую слово «культура», в сенсі, що традиційно застосовується антропологами, як систему цінностей і основних правил, які, свідомо і несвідомо, керують спонукальними та наказовими методами в суспільстві і створюють систему ілюзій, що повинні запевнювати членів суспільства в легітимності того, що відбувається. В будь-якій світосистемі завжди є люди і групи, які повністю чи частково відкидають геокультурні цінності, і навіть ті, хто бореться проти них. Але допоки більшість «кадрів» системи активно приймають ці цінності, а більшість простих людей не відносяться до них з активним скептицизмом, можна стверджувати, що геокультура існує, а її цінності домінують» [35, с. 132]. Сучасна геокультура, з точки зору дослідника, бере свої початки з часів Великої Французької революції. Переломною точкою ліберально-капіталістичної геокультури Валлерстайн вважає «всесвітню революцію» 1968 року, коли студентами був кинутий виклик підвалинам ліберальної геокультури, що засвідчило те що «ліберальний пакет стримувань уже спустошений». Американець зазначає, що культурно-ціннісна система, яка існувала понад 500 років, сьогодні втрачає свої позиції, тому ми та наші сучасники стоїмо на порозі великих макро-політичних та глобально соціальних змін.

Вважаючи першу половину XXI століття вирішальною у питанні становлення нової світосистеми, науковець закликає до активного втручання в політичний дискурс прогресивно налаштованих лівих сил. «В даний період великого всесвітнього безладу, кризи нашої сучасної світосистеми, історичного капіталізму ми підемо вперед тільки в тому випадку, якщо будемо в змозі ясно розглянути всю картину. Це буде період подвійної боротьби – боротьби за негайне виживання і боротьби за оформлення прийдешньої історичної системи, яка врешті-решт виникне з нинішнього

системного хаосу. Ті, хто намагаються створити нову структуру, повторюючи ключову рису існуючої системи – ієрархічну нерівність, зроблять все для зосередження нашої уваги на проблемі одномоментного виживання, щоб ми не змогли висунути історичні альтернативи їх проекту підробленої трансформації, поверхневої трансформації, яка залишає в недоторканності існуючу нерівність» [35, с. 152]. Відмінністю сучасної епохи, на відміну від останніх 500 років функціонування дійсної геокультури є те, що в наші дні навіть незначне втручання в її функціонування (критика ліберальних цінностей, мітинги або страйки) може призвести до значних соціальних наслідків, при чому як позитивних так і негативних.

В роботі «Кінець знайомого світу» Валлерстайн також вказує на поступову політичну децентралізацію звичного нам світу. В світлі приближення до біфуркаційного моменту світової історії глобальне суспільство буде стояти на роздоріжжі між глибоко інтегрованим та ізольованим світом. «Якщо з 1848 по 1968 рік ми жили в світі, геокультура якого ґрунтувалася на ліберальному консенсусі, що відкривало лібералам можливість розпоряджатися поняттям «демократія» на власний розсуд і вимотувати сили її прихильникам, то тепер ми знаходимося в світі Йітса, де для «центру немає місця». Ми стоїмо перед жорстким вибором: або «рівносвобода», або ні свободи, ні рівності; або реальні зусилля, спрямовані на інкорпорування в суспільство всіх і кожного, або глибоко розділений світ, свого роду система всесвітнього апартеїду» [33, с. 136–137]. Категоричність та неприхований опозиціонізм Валлерстайна зробили його одним із найпопулярніших дослідників серед прихильників лівих політичних поглядів в Америці та світі.

Професор Гарвардського університету С. Хантінгтон був одним із тих науковців хто в кінці 90-их надав геокультуному погляду на політику нинішньої популярності. Переломним етап його творчості стала робота

«Зіткнення цивілізацій» у якій політолог ще на межі 1995–1996 року розрахував можливий конфлікт між США з ісламськими фундаменталістами, а уже в 2001 році відбулися події 11 вересня з слідувачами за нею операціями Афганістані та Іраку. Теорія Хантінгтона на перший нагадує цивілізаційний підхід до історії А. Тойнбі, з характерною їй сегментизацією світової мапи навколо цивілізацій-центрів. Особливістю геополітики американця є її акцент на мовних, релігійних та ціннісних відмінностях та подібностях країн та народів. На його думку, ідеологія ніколи не буде грати настільки важливої ролі в контексті далекоглядної міжнародної політики, як культурно-історичні зв'язки. «У світі після «холодної війни» культура є силою, що одночасно і об'єднує, і викликає ворожнечу. Люди, розділені ідеологією, але об'єднані культурою, об'єднуються, як це зробили дві Німеччини, і починають робити дві Кореї і кілька Китаїв. Товариства, об'єднані ідеологією, але в силу історичних обставин розділені культурами, розпадаються, як це сталося з Радянським Союзом, Югославією і Боснією, або входять в стан напруженості, як у випадку з Україною, Нігерією, Суданом, Індією, Шрі-Ланкою і багатьма іншими країнами» [251, с. 25]. Відтак, своєрідним кредом політології Хантінгтона є твердження, за яким основні відмінності між людьми і між народами носять не ідеологічний, не політичний, не економічний, а культурний характер.

В зв'язку з тяжінням більшості світових суспільств до своїх регіональних цивілізаційних метрополій, Хантінгтон подібно до О. Шпенглера пропонує уможливити розділити їх на 7–8 культур, що виступають як суб'єкт спільних для регіону політичних інтересів. Зокрема, такими центрами є західна культура, латиноамериканська культура, японська культура, китайська культура, культура Індостану, ісламська культура, православна культура, буддійська культура та, можливо, африканська культура. Останній культуру Хантінгтон вважає поки що ще не

сформованою, оскільки між її учасниками ще не сформовано достатньої ієрархії, а в африканському регіоні політичної домінують араби, зокрема Єгипет, та прозахідно орієнтована ПАР.

У своїй книзі Хантнінгтон дуже багато уваги приділив і Україні, особливо її зв'язкам з Росією та значенню цих стосунків для православного регіону. На думку американця, саме по українській території проходить кордон між західною та православною культурами, саме тому, українська держава станом ще на 1996 рік стоїть перед ризиком сепаратизму. «Україна – це розколота країна з двома різними культурами. Лінія розлому між цивілізаціями, що відокремлює Захід від православ'я, проходить прямо по її центру ось вже кілька століть» [251, с. 255]. Досить близько наблизившись до констатації майбутньої конфлікту між Україною та Росією Хантнінгтон, все ж, не повірив в реальність такого ходу подій, в крайньому разі це не здавалось йому реальним на той час, коли президентом як раз був обраний «акуратний» та проросійськи орієнтований Л. Кучма. «Однак якщо спільність цивілізації має значення, то конфлікт між росіянами і українцями малоімовірний. Обидва ці народи слов'янські, переважно православні; між ними протягом століть існували тісні зв'язки, а змішані шлюби – звичайна справа» [251, с. 257].

Відтак, геокультура – це науково-управлінський аспект політології, що базується на принципах культурно-цивілізаційного походження політичної мотивації. В центрі геокультурного підходу стоїть констатація мовної, релігійної та ціннісно-орієнтаційної спільності країн та народів, які на протязі тривалого історичного проміжку формують в єдиному регіоні подібну локальну ідентичність. Такий спосіб бачення політичної реальності відкриває нові можливості в геоekonomіці, геополітиці та науковому прогнозуванні.

Враховуючи це означення доцільно детальніше проаналізувати проблему геокультури як нову інтерпретацію зв'язку культурного,

географічного та політичного простору в контексті проблем здобуття, збереження та реалізації влади. З часів перших системних досліджень історії держав і права значення географічного фактору в світлі глобального політичного успіху певних країн та народів вважалося вкрай важливим, подекуди і визначальним. Деякі новочасні політичні теорії, наприклад, географічний детермінізм Монтеस्क'є, описували географічний простір існування націй, як сукупність напередвизначених умов для політичного майбутнього країни. Державотворення в певному регіоні пов'язувалося за строгими натуральними закономірностями, що були аналогічним методом запозичені з природознавства.

З часом, теорії географічної визначальності втрачали свою популярність, однак у ХХ столітті географічний фактор знову отримав своїх вагомих прихильників. Звичайно, спільність між минулим та новітнім підходом до цієї проблеми є лиш номінальною – сучасним політологічним теоріям властива значно ширша інтерпретація поняття «політична географія». Якщо в працях Монтеस्क'є під значенням епітету географічний мається на увазі клімат, ландшафт, доступ до моря, наявність води та певних первинних ресурсів, то новітнє уявлення про політичну географію має під собою такий пласт супутніх понять як етнічна однорідність та неоднорідність, рівень мобільності населення, цивілізаційно-історична приналежність, торгово-економічне та транспортне положення, екологічний добробут, доступ до вторинних ресурсів тощо.

Достатньо широке тлумачення поняття «геокультура» отримало у працях російських дослідників. Так Д. Замятін вважає, що сучасна геокультура є сукупністю культурно-географічних образів, що інтерпретують локальні простори. Для нього геокультура – процес і результат розвитку географічних образів у конкретній культурі, а також «накопичення», формування традиції культури осмислення цих образів. На думку Д. Замятіна, кожна культура «колекціонує певні географічні образи» і

в результаті цього функціонує як форма репрезентації політичних реалій за допомогою «просторових образів» [79].

Г. Нуришев зазначає, що найбільш точно та адекватне визначення геокультури дає відомий російський дослідник В. Цимбурський. Він пропонує тлумачити геокультуру як спосіб політичного проектування і політичного оперування, заснованого на мобілізації тих чи інших культурних ознак, що дозволяють суб'єкту по-різному виділяти в світі «своє» і «чуже». В. Цимбурський вважає, що при геокультурному конструюванні простору мова йде про геополітику, що будується на культурних підставах і умовах, тобто на розрізненні культурно «своїх» і культурно «чужих», не політичних «друзів» і «ворогів», а саме культурно «своїх» і культурно «чужих», тих, що засвоюють ті чи інші цінності, і тих, хто не здатний на таке. У ряді випадків геокультура може створюватися певною цивілізацією. У той же час геокультури можуть і виходити за цивілізаційні рамки [258].

Для Б. Межуєва і С. Градіровського геокультура, передусім, це культурні підстави, що забезпечують з'єднаність і легітимність імперських просторів навіть в постімперський період. У зв'язку з цим Б. Межуєв пише: «Руський Мір – одна з мережевих структур, здатних існувати в світовому гео економічному океані, і разом з іншими групами потенційних паріїв впливати на формування геокультури майбутнього ... Чи зможе або не зможе російська контреліта прихованими, ледь помітними зусиллями трансформувати світопорядок – покаже час» [155]. У свою чергу Градіровський і Межуєв пропонують наступні смислові компоненти поняття геокультури:

- геокультура позначає соціокультурний зв'язок колишніх колоніальних метрополій з територіями, що знаходилися раніше в їх володінні,

- геокультурна спільність, як правило (хоча і не виключно),

ґрунтується на збереженні мови метрополії в їхніх колишніх володіннях (домініонах, колоніях і т.д.) в якості офіційного державного (другої державної), мови освіти або мови культурної та / або ділової еліти.

- геокультурні зв'язки, «зшиваючи» індустріальний світ з «третім світом», є важливим чинником у політиці натуралізації розвинених країн, одним з критеріїв, що дозволяє їм розрізнити в зовнішньому світі «своїх», «майже-що-своїх» і «чужих».

- геокультура виявляється однією з форм «культурної репрезентації простору».

Інша сторона того ж питання – які ознаки роблять людину причетними до того чи іншого в державі: етнічне походження, знання державної мови, лояльність принципам певного конституційного ладу або якоїсь конкретної системі світських або релігійних цінностей, наявність в родовій пам'яті необхідних історичних спогадів і т.і.

Соціокультурну концепцію геокультури висуває В.Н. Кузнецов. Він пише: «Геокультура – це сенс, форма і сфера діяльності людини, народів світу і держав в культурному масштабі на основі шанобливого діалогу, культури миру і безпеки з приводу формулювання, уточнення і досягнення особистих, національних і цивілізаційних цілей, ідеалів, цінностей, інтересів; збереження, розвитку і захисту норм і традицій людей, сімей, націй і товариств, їх соціальних інститутів та мереж життєзабезпечення від неприйнятних викликів, ризиків, небезпек та загроз» [127, с.8].

У вітчизняній науці термін «геокультура» одним із перших почав застосовувати український учений Є. Маланюк у «Нарисах з історії української культури», де він писав: «Я не зустрічав цього терміну, але думається мені, що – аналогічно до терміну «геополітика» – він буде більш на місці: наша культура не завжди була лише «національною», її напрямні її глибший і ширший зміст були часто диктовані і давані саме географічним положенням нашої Батьківщини» [147, с. 9].

Автори словника «Новітня політична лексика» визначають геокультуру як «культурно-просторове підґрунтя політичної системи» [172, с. 51]. На основі сучасних теорій глобалізації виділяють ряд ключових геокультурних мегатрендів:

1) геокультурна поляризація та сегментація політико-економічної, що є сукупністю регіональних союзів із власною етикою та спробами формування фінансових ринків на власній культурній основі;

2) геокультурна асиміляція – гомогенізація культур, зокрема політичних (впроваджується за допомогою глобалізації, діяльності транснаціональних корпорацій, поширення норм міжнародної торгівлі, права та розповсюдження інформації);

3) геокультурний ізоляціонізм – створення так званих «санітарних кордонів», «залізних завіс» (Куба, КНДР, Іран);

4) геокультурна мозаїчність – диверсифікація багатоманітного світу людських культур, тобто світ перетворюється на складну мозаїку транслокальних культур, які взаємопроникають одна в одну, утворюючи нові культурні регіони, що мають мережеву природу [225, с. 62–63].

Цілісність геокультурних систем забезпечується наявністю прямих і зворотних зв'язків між населенням, державою та природно-територіальними комплексами. Специфікою цих систем є: багатофакторність розвитку, активна системоформуюча роль антропогенного фактору; поліморфізм; полісистемність; поліструктурність; багатовимірність часу розвитку підсистеми; динамізм; мінливість; відносна нетривалість існування; особливий тип просторово – часових внутрішніх та зовнішніх зв'язків; підвищений ступінь диференціації; дискретності, контрастності, мінливості територіальної структури; умовність меж [203, с. 14].

Основою новітніх геокультурних підходів є розуміння національного простору як етносоціоприродного утворення, що виникає в процесі взаємодії людини та її культури з природою, а також під впливом певних

зовнішніх, насамперед комунікаційних, чинників. Йдеться, таким чином, не стільки про фізичний простір, скільки про конструйоване соціумами просторове середовище, тобто про простір, організований і окультурений людиною. Поняття «культурний простір», за В. Тішковим, передбачає взаємодію чотирьох субстанцій — простору, часу, смислу і комунікації — і є надзвичайно містким. Воно включає геопростір, соціальний, поведінковий, психологічний, інформаційний і навіть уявний простір [233].

Накладаючись на реалії політичного життя, моделі, що дають уявлення про внутрішню територіальну організацію, створюють, за Р. Туровським, інтегральні культурно-політичні системи. На основі застосування хорологічного методу виникає нове бачення політичного ландшафту — просторово-організованої системи, що включає в себе феномени політичного життя й соціоприродні чинники і характеризується територіальністю (протяжністю, площею). Розглядати політичний ландшафт лише в його візуальній формі малопродуктивно — для його всебічного аналізу необхідно враховувати особливості місцевої політичної культури, що склалися історично, як і специфіку сучасного політичного процесу. Відмінності між регіонами, що виявляються у світоглядних орієнтаціях і ціннісних пріоритетах, вважає Р. Туровський, дають підставу для розгляду поряд з національними політичними культурами також регіональних політичних культур [237].

Таким чином, у нашому дослідженні геокультурний простір – це система усталених культурних дійсних уявлень, що формувалися на певній території, де в результаті співіснування, переплетіння, взаємодії, зіткнення різноманітних вірувань, культурних традицій та норм, ціннісних установок, глибинних психологічних структур сприйняття й функціонування картин світу створюється геосистема з різного порядку елементів штучного походження. Геокультурний простір виступає не тільки як своєрідний контекст, у взаємодії з яким формується культура, але і як її власна

невід'ємна частина [148].

В.Воронкова та В.Нікітенко, вивчаючи аспекти взаємозв'язку геокультури та культурної глобалізації, визначають, що культурна глобалізація представляє собою багатоаспектний процес, який впливає на відносини між релігіями й етносами, традиційні й сучасні цінності, різні культурні орієнтації, стилі життя й смаки в споживанні.

Західні філософи переконані, що незважаючи на прискорення процесу глобалізації, навіть у Європі національні культури залишаються набагато могутнішими чинниками, ніж вважають теоретики постмодерну. Нік Стівенсо пропонує викристоуввати поняття «культурного громадянства». На відміну від національного громадянства, обумовленого державним законом (хто може вважатися громадянином, культурне громадянство підтримується завдяки системі масових комунікацій у національному масштабі. Ця підтримка визначається: ставленням до культурного космополітизму; специфікою регулювання в теле- та кіноіндустрії; особливостями громадянського суспільства. Культура, на думку Ж. Бодрійяра, перестала бути прив'язаною до певного місця і, з іншого боку, у кожному окремому місці вона перестала являти собою певну цілісність. Культура стала фрагментарною, розпавшись на культури окремих спільностей, свого роду культурні діаспори, що відрізняються за смаками, звичками й віруваннями, не пов'язаними з яким небудь раціональним контекстом. Діаспори розкидані по всьому західному світу. Замість розширення доступу до елітарної культури, відбувається поширення комерціалізації, іронії та гри. Залучення маргіналізованих груп зумовлює переструктурування всього поля домінуючої культури. Тому головним питанням сьогодення, як вважають глобалісти, є пошук способів підтримки цілісності плюралістичної суспільної сфери як на локальному, так і на глобальному рівнях. Це завдання вирішується в наш час в умовах існування національної держави, інструментального розуму й ринкових відносин в суспільстві споживання,

що базується на індивідуальному споживанні й гедонізмі, які руйнують екосистеми, спричинюють забруднення планети. Культурне громадянство формується на стику таких явищ: 1) глобалізація в західному суспільстві породжує усе більш космополітичні культури; 2) по-справжньому космополітична культура може сформуватися тільки за умови реформування національних культур; 3) в сучасну епоху не повинен припинятися пошук складових колективної й індивідуальної ідентичності; 4) зріла ідентичність може виникнути тільки на основі осмисленого ставлення суб'єкта до історії, природи, інших явищ і подій. «Культурне громадянство» повинно стати свого роду «освіченою демократією участі» [168, с. 266–267].

Ефективність геокультури як засобу пояснення мотивів світового владного дискурсу, проявляється на фоні виокремлення закономірних тенденцій розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі. В. Воронкова та В. Нікітенко аналізують три головних тренди, що підтверджуються більшістю спеціалістів з відповідної теми [46, с. 490]:

- геокультурна поляризація;
- геокультурна асиміляція;
- геокультурна гібридизація;
- культурна ізоляція.

Перша тенденція уже має досить довгу історію, що в сучасну епоху отримує свою нове часове втілення. В XX столітті поляризація очевидно була пов'язана з боротьбою соціалістичного та капіталістичного табору, що стало підставою до об'єднання країн-сателітів навколо наддержав. Однак, прийняття соціалістичної та відповідно капіталістичної сторони протистояння мало під собою і культурні підстави [220, с. 101]. Протистояння Радянського Союзу та США в часи «холодної війни» можна розглядати не лише як опозицію різних економічних та соціальних систем, та їх ідеалів (ідеологій) – не меншу роль в даному аспекті відіграють

ціннісні відмінності двох різних цивілізацій, зокрема, східно-слов'янської та західної. Їх історія коріниться в значно глибших історичних нетрях, а ніж часовий проміжок існування двох ворогуючих держав.

З утвердженням панівної позиції капіталістичної системи, природа геокультурних полюсів лиш видозмінилася, оскільки її підґрунтям була не стільки соціально-структурна відмінність, скільки ціннісно-культурна. Геокультурна поляризація сьогодні – це явище, яке різні дослідники пояснюють аргументують з різних точок зору. Мова може йти про опозицію культур Півдня та Півночі, про зіткнення цивілізацій прогресивного раціоналізму та консервативного фундаменталізму, або ж про полеміку індивідуально та колективно зорієнтованих моральних систем – однак, всі подібні теорії підкреслюють поступове поглиблення політичної та, як наслідок, військової сегментизації навколо країн, що виступають «метрополіями» для свого історично-культурного регіону.

Феномен культурної асиміляції найчастіше пов'язують із безповоротністю процесів вестернізації, однак вестернізація є лиш найбільш явним та масштабним проявом подібного геокультурного явища. Зокрема, асиміляція відкривається через зростаюче «значення універсальним форм і правил у міжнародних відносинах» [46, с. 487]. Під універсальними формами в даному випадку слід розуміти прийняття, або ж «поглинання» однією культурою ціннісних значень іншої культури або народу. «Країна-реципієнт» зовнішніх цінностей як правило реалізує накладання своєї культури на зовнішню культуру в наслідок домінування іноземного мовлення в таких сферах суспільного життя як мас-медіа, релігія, сфера побуту, дозвілля, мистецтво тощо. Яскравим прикладом, окрім очевидної глобальної вестернізації, може стати регіональна ситуація з поступовою смертю побутової білоруської мови, та остаточною заміною останньої російською. Остаточне нівелювання державного впливу в сфері мовного питання в Білорусі, було лиш остаточною констатацією геокультурного

вектору Мінська у напрямку до московського культурного ареалу, що посилювався релігійним контекстом «єдиновірря» православних народів. В той же час, не оминає нашого північно-західного сусіда і експансія Західної культури, що демонструє неоднорідну та багато джерельну природу геокультурної асиміляції.

Геокультурна гібридизація є ще одним наслідком швидкоплинного розвитку світових комунікацій. «Світ поступово перетворюється на складну мозаїку транслокальних культур, що глибоко проникають одна в одну й утворюють нові локальні регіони, що мають мережеві структури» [46, с. 487]. Ріст мобільності культур та геометричний ріст регулярних міжкультурних контактів з тяжінням кожної з контактуючих сторін до становлення нової ідентичності, призводить до формування культурних гібридів. Навіть частково сформовані гібриди стають наслідком відчутного геокультурного впливу на політичні рішення. Яскравим прикладом зовнішньополітичного значення геокультурної гібридизації, може стати феномен канадського-українства в Квебеку. Значна доля електорату, що проживає у цьому великому регіоні має українське походження та констатує подвійну канадсько-українську ідентичність, залишаючись не байдужою до долі своєї історичної Батьківщини. Як наслідок, підтримка України в Російсько-Українському конфлікті стало одним з ключових передвиборних завдань більшості політиків, що балотувалися в містах Квебека.

Культурна ізоляція – це феномен локальної протидії, що виникає на цілеспрямованого владного супротиву означеній конвергенції. В ХХ столітті уже було досить багато прикладів культурної ізоляції цілих сукупностей народів, досить згадати хоча б щільні тенета радянської «залізної завіси». Якщо говорити про сучасність, то «джерелами ізоляціоністських тенденцій у сторіччі, що наступило, будуть культурний і релігійний фундаменталізм; екологічні націоналістичні й расистські рухи; прихід до влади авторитарних й тоталітарних режимів, які, можливо, вдаватимуться до таких заходів як

соціокультурна автаркія, обмеження інформаційних і гуманітарних контактів, свободи пересування, жорстока цензура» [46, с. 488]. Культурна ізоляція є одним з тих предметів геокультурного погляду на політику, що найбільш наглядно розкриває вагоме значення транскордонних культурних символів в контексті збереження, реалізації та наслідування влади. Навряд чи б падіння культурної ізоляції в Північній Кореї позитивно відобразилось би на владних претензіях Кім Чен Ина, точно так само як впровадження ізоляційних законів, наприклад, у Туреччині, не стало би приємним фоном для її міжнародної політики та економіки.

Зазначимо той факт, що формування загальнолюдської культури та поширення культурної глобалізації сприяє підвищенню кількості та інтенсивності міжнародних зв'язків – політичних, економічних, комунікаційних, і, нарешті, культурних. Культурне явище, яке виникає в одному регіоні або життєвій сфері, швидко розповсюджується по всьому світові і віддзеркалюється на характері розвитку різних областей суспільного життя різних країн. Тенденції культурної глобалізації реалізуються в той момент коли будь-яка соціальна група виявляє бажання прийняти елементи загальнолюдської культури, що є відповідними її рівню розвитку та можливостям.

Звичайно, що нас цікавить більше визначення терміну культура у політологічному контексті, оскільки до цього нас спрямовує головна мета дослідження. Із політологічної точки зору термін «культура» – це, за визначенням «Політологічного енциклопедичного словника», є «сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством у продовж його історії та різноманітних форм діяльності, спрямованої на їх виробництво, засвоєння та застосування. Поняття «культура» фіксує якісну відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, а також істотну своєрідність історично конкретних форм цієї життєдіяльності на різних етапах історичного розвитку, в межах певних епох, суспільно-економічних

формацій, етнічних і національних спільнот (антична культура, буржуазна культура, російська культура, українська культура та ін.). Поняття «культура» характеризує також особливості свідомості, поведінки, діяльності людей у конкретних сферах життя суспільства (культура праці, культура спілкування, художня культура, культура побуту, політична культура та ін.). Отже, культура – це акумульований досвід людства у всіх сферах життя, що характеризує ступінь його (людства) розвитку. Далі є сенс перейти до уточнення частки «гео» у головному концепті нашого дослідження. «Гео» при перекладі з грецької мови (ge — Земля) означає першу складову частину складних слів, що пов'язана з Землею, наприклад, географія, геологія, геофізика [194, с. 179].

Тож, у даному дослідженні частка «гео» у сполученні з терміном «культура», «цінності» і «політична культура» означає явище, що прагне охопити планетарний простір і функціонувати/розвиватися у ньому завдяки природним механізмам антропогенезу, етногенезу, націєгенезу, соціогенезу, ноогенезу, або ж навпаки, штучним механізмам силового (військового, економічного, релігійного) примусу, політичного, дипломатичного, міжнародного впливу, морального авторитету лідерів, нарешті, відвертих і прихованих маніпуляцій та ін. У якості висновку з даного підрозділу слід зазначити наступне: геокультурні цінності – це духовно-сміслові одиниці, що віддзеркалюють потреби пересічних громадян країни або їх соціальних утворень, наприклад, етнічних, національних, регіональних, державних, наднаціональних, наддержавних і міждержавних утворень у засобах задоволення їх особистих і колективних вітальних і соціальних потреб, що матеріалізуються у геокультурі і стало функціонують у формі інтересів народу на захист яких суб'єкт культурно-історичного процесу готовий витратити і витрачає власні енергетичні, матеріальні і духовні сили, тобто — власні життєві ресурси.

Таким чином, можемо визначити два провідні підходи до тлумачення

сутності та специфіки геокультури. У межах першого підходу геокультура розуміється як глобальна культура, що ґрунтується на універсальних, придатних для усього людства нормах та цінностях. Критичне ставлення багатьох дослідників до можливості створення єдиної світової культури та опір національних і локальних культур привів до формування другого напрямку, який інтерпретує геокультуру як культуру культур, тобто певне середовище, у межах якого вільно співіснують, розвиваються та взаємозбагачуються різні культури. Інтерпретація геокультури як глобальної культури заснована на розумінні культури як мінливого, динамічного феномену, який достатньо легко піддається зовні рівно співіснують з зовнішніми впливам, натомість, тлумачення геокультури як культури культур спирається переважно на внутрішні, стійкі та схильні до саморозвитку риси певної культури.

Використання поняття «геокультура» дозволяє перейти від політичного поділу світу за ідеологічними доктринами і перейти до політичного конструювання передусім за культурними принципами, тобто ідентифікувати «своїх» та «чужих», як тих, хто засвоює ті чи інші цінності, і тих, хто не здатний на таке. У більшості наукових досліджень геокультура визначається як культурно-просторове підґрунтя політичної системи, сукупність усталених культурних уявлень, що формувалися на певній території, де в результаті співіснування, переплетіння, взаємодії, зіткнення різноманітних вірувань, культурних традицій та норм, ціннісних установок, глибинних психологічних структур сприйняття й функціонування картин світу створюється геосистема з різного порядку елементів штучного походження.

1.2. Поняття «геокультурні стратегії» та його роль в осмисленні сучасної політики трансрегіональної комунікативної взаємодії

В кінці ХХ ст. – в перші десятиліття ХХІ ст. завдяки розвитку науково-технічного прогресу в суспільстві склалася система масової комунікації, яка поєднує у своїй структурі новітні технічні можливості поширення інформації на практично необмежену аудиторію. Це дозволило комунікації стати домінуючим фактором сучасної культури, що здійснює вплив на формування всієї системи духовних цінностей і потреб людства.

Аналіз політико-культурної динаміки сучасного світу свідчить, що на нинішньому етапі здійснюється глобальний перехід до іншої міжкультурної комунікації, яка відмовляється від своїх локальних образів і наближається до нового інтегрованого стану. Слід зазначити, що такий інтеграційний стан не тільки не втрачає зв'язок з традиційними цінностями, а й враховує нові реалії – наприклад, пов'язані з іншими засобами комунікації. Перехід від абсолютизованих цінностей даного етносу (суспільства) до цінностей, загальних для всього людства, підтверджується зростаючим значенням у культурі принципу толерантного ставлення, тобто визнання Іншого в самому широкому сенсі.

Увага дослідників до феномену комунікаційних процесів останнім часом помітно посилилася за рахунок громадської значущості та актуальності інформаційної освіти населення. У числі вітчизняних і зарубіжних авторів, що активно вивчають комунікаційні процеси та механізми їх впливу на соціальне середовище, в першу чергу слід назвати таких вчених, як: А. Вербицький, В. Коган, Н. Леонтьєв, В. Миронов, В. Петренко, Г. Станкевич, І. Яковлєв та ін.

Чималу увагу проблемі комунікаційних процесів в суспільстві приділяли і зарубіжні вчені Р. Арон, Д. Белл, З. Бжезинський, Дж. Брунер, Дж. Келлі, М. Маклюєн, Р. Маркузе, У. Найсер, Ю. Хабермас, Д. Рісмен та

ін.

Однак, як показує бібліографічний аналіз, цілий ряд важливих аспектів теорії та практики комунікаційних процесів досі не знайшов широкого відображення в сучасній літературі. В методологічному плані ми відштовхувались від того, що наукові дослідження комунікаційних процесів з самого початку мали міждисциплінарний характер. Це значною мірою відбилося як на запозиченні відповідних понять і категорій, так і на методах дослідження.

Узагальнення наукових розробок В.Цимбурського, В.Воронкової, В. Нікітенка та інших дослідників дає можливість зробити висновок про доцільність тлумачення геокультури як своєрідної геополітики, що ґрунтується на культурних підставах та розподіляє суб'єктів на «своїх» і «чужих» не за принципом політичної доцільності, а за ціннісною спорідненістю, спільністю політико-культурних орієнтирів. Виходячи з цього, продуктивним видається використання поняття «геокультурна стратегія» для дослідження культурних впливів та засобів політики трансрегіональної комунікативної взаємодії країн.

Хоча за своїм походженням поняття «стратегія» мало військовий характер (від грецького – strategy, що означає «мистецтво полководця»), в сучасній науці воно використовується більш широко. Часто його сутність визначається як модель дій, набір правил і прийомів, за допомогою яких досягають довгострокових цілей певного суб'єкта. Американські дослідники М. Мескон, М. Альберт і Ф. Хедоурі розуміють стратегію як детальний всебічний комплексний план, призначений для того, щоб забезпечити здійснення місії організації і досягнення її цілей [55].

Широкого вжитку поняття «стратегія» набуло і в політичних науках. Ю.Шайгородський, вивчаючи мотиваційно-сміслові основи суспільного розвитку пропонує визначення поняття «стратегія суспільного розвитку» як «світоглядно обумовленої сукупності поглядів, оцінок та принципів, які

визначають загальне бачення шляхів розвитку; достатньо абстрактний довгостроковий, максимально загальний (недеталізований), послідовний, конструктивний, раціональний, підкріплений ідеологією, стійкий до невизначеності умов середовища план досягнення успіху». Виходячи з такого розуміння автор виокремлює наступні сутнісні ознаки стратегії:

1) Стратегія найзагальніша світоглядна раціональна картина майбутнього та загальний вектор його досягнення.

2) Стратегія – своєрідна мотиваційна матриця, що містить сукупність переконань, вірувань, цінностей і водночас – засобів та інструментів досягнення мети;

3) Стратегія – легітимований загально визнаний і загальноприйнятний зразок («унормовуючий» шаблон) для вирішення поточних завдань, їх відповідності стратегічній меті [263 с. 86–87].

У межах категоріального апарату геополітики під геостратегією розуміють розробку механізму реалізації інтересів суб'єктів геополітики; обґрунтований геополітикою напрям діяльності держави на міжнародній арені. На думку З.Бжезинського, сутність геостратегії полягає у стратегічному управлінні геополітичними процесами [26, с. 31]. Розробляючи свою геостратегію, держава має через аналіз геополітичної структури світу вміти рахуватися з чинниками, що діють в її межах, і використовувати їх у власних інтересах.

Відповідно, геополітична стратегія визначає засоби і способи досягнення поставленого завдання держави, або групи держав-союзників — для захисту національних інтересів, збереження та збільшення його (їх) могутності У словнику «Сучасна політична лексика» геостратегія тлумачиться як «сукупність напрямків зовнішньої політичної та економічної діяльності держава або групи держав на світовій арені, пов'язаних із реалізацією зусиль для досягнення своїх цілей у глобальному геополітичному та гео економічному просторі». Головною метою

геостратегії є просування національних або регіональних інтересів, збереження та примноження могутності учасника світового політичного процесу, з огляду на стратегічні властивості певного географічного середовища [225, с. 51].

Спираючись на проведений у попередньому параграфі аналіз сутності геокультури та узагальнення трактувань поняття стратегія можна запропонувати визначення категорії «геокультурна стратегія». На нашу думку, *геокультурна стратегія є засобом довгострокового політичного планування і оперування, заснованого на мобілізації тих чи інших культурних ознак, які дозволяють суб'єкту орієнтуватися у навколишньому світі та здійснювати комунікативну взаємодію на підставі усвідомлення спільних ціннісних переваг.*

Традиційно держава відіграє провідну роль у формуванні геокультурних стратегій за такими напрямками: збереження музейних колекцій, історичних споруд, живопису, музичної літератури, ремесел і фольклору; поширення культурного продукту – театральної і видавничої діяльності; художня творчість, підготовка кадрів для творення продуктів художньої культури і їх збереження, а також дослідження вищезазначених процесів. Усі ці напрями реалізуються всередині однієї, так званої духовної, (культурної) сфери життєдіяльності суспільства, тобто, всередині так званого державного господарства – «культура». Цей аспект пов'язаний з ототожненням культурних явищ із предметно-речовим світом.

Поняття цивілізації застосовується замість, або на рівні з поняттям культури. Якщо у XIX – XX ст. під цивілізацією розуміли предметно-технічний аспект культури, то нині, говорячи про зіткнення цивілізацій, розглядаються не тільки особливості предметно-мовного масиву культури виробленого людьми, але й специфіка духовного життя, світоглядних цінностей, притаманних різним культурним світам або їх сукупності. У свою чергу, розуміння культурної політики, що не виходить за межі

концепції «формальної раціональності» і «бюрократії» М. Вебера, сформувало основу для більшості європейських моделей державного управління в ХХ – ХХІ ст. Однак, визначаючи інститут «держави» як найголовніший суб'єкт культурної політики, творцям і інститутам культури дослідники відводять другорядну роль «об'єкта управління». Нині популярною стала концепція «креативного управління» мережевими структурами, форумами, інститутами і адміністративними системами, що передбачає їхню гнучкість і відкритість інноваціям у сфері культури.

Потужним трендом починаючи з 70-х рр. ХХ ст., став пошук тенденцій до нової культурної політики, тобто на зміну гаслу «культура для всіх» (60-ті рр. ХХ ст. – культурна демократія) прийшло гасло демократизації культури – «культура для кожного».

У цьому дослідженні визначальним є розгляд культури як специфічно людського, надбіологічного «способу діяльності». Тобто культурі проявляється історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей, виражений у типах і формах організації життя і діяльності людей, їх стосунків, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях.

У дослідженні актуалізовано ідеї та позиції декларації Стокгольмської конференції ЮНЕСКО (1998), де державам-членам було запропоновано поставити культурну політику в центрі стратегій розвитку держави. Така політика стала пріоритетною і для розвитку України, яка завжди була складовою всесвітнього культурно-цивілізаційного процесу й органічно представляє світові тенденції духовно-ціннісного освоєння буття [274].

У контексті такої парадигми змістом геокультурної стратегії стає розширення меж сфери культури, тобто охоплення всього суспільства, всіх сфер його життєдіяльності творчим процесом. Отже, геокультурна стратегія – це свідома діяльність, спрямована на досягнення затребуваних суспільством культурних цілей. Нині, коли творчий ресурс стає вагомим у

всіх сферах життя, коли інтелектуальна революція підкріплюється креативним процесом, стає надзвичайно важливою «м'яка» складова соціальних інститутів, і, насамперед, культурна. Очевидно, що майбутнє домінування в світі соціальних інститутів буде залежати від потужності культурного виміру держави та її геокультурного потенціалу.

Геокультура, насамперед, повинна розглядатися в контексті процесів глобалізації і регіоналізації, тобто аналізуючи геокультурні стратегії, особливу увагу слід приділяти міжкультурній і міжцивілізаційній адаптації. Поняття геокультури повинне досліджуватися в максимально широкому контексті – це означає концептуальне охоплення сучасних проблем світового розвитку – геополітичних, гео економічних і геосоціальних. Без їх вивчення і концептуалізації глибокий аналіз геокультури неможливий.

Очевидно, що за умов усвідомлення певними регіонами своєї самодостатності і здатності до саморозвитку, геокультурні підходи не менш, ніж гео економічні, здатні забезпечити новий рівень аналізу регіональних систем, зокрема, співвідношення глобальних, регіональних, національних і загальногромадянських цінностей, формування регіональної самосвідомості тощо. Культурологічний зріз дає змогу змінити бачення регіону, зрозуміти його унікальність і одночасну «включеність» у культурний простір країни і світу, відкрити особливості сформованого тут типу особистості, способів комунікації, форм духовного освоєння світу. Геокультурні підходи створюють можливість збагачення всієї системи трансляції соціального досвіду. А регіональна культура є як інтегратором етнічно-різномірних елементів, створюючи ґрунт для вироблення моделей полікультурності.

У 1967 р. на конференції ЮНЕСКО в Монако культурна політика була охарактеризована як свідомий процес взаємодії основних суб'єктів – держави і суспільства. Тобто було визначено, що вона має цільовий і інструментальний характер, є цілісним комплексним процесом, головним орієнтиром якого є людина, її безумовний духовний (моральний та

інтелектуальний) розвиток і вдосконалення.

З огляду на проблему формування державної геокультурної стратегії в Україні потрібно зазначити, що нині здійснюється політика децентралізованого керування культурою. Однак за нинішніх реалій вона повинна бути змінена на демократичне управління, що є типовим для ринкових демократій. Демократичне управління передбачає визнання самоцінності та самостійності культури й мистецтва, і водночас обов'язком держави є збереження цієї самоцінності за ринкових умов без будь-якого зазіхання на їхню самостійність. Перехід до стратегій демократичного управління культурою означає для України структурне реформування культурної сфери, тобто створення нової політико-правової бази для культури і мистецтва, яка відповідає б сучасним світовим вимогам і українським особливостям; реорганізація державних і регіональних інституцій управління культурою; максимальне заохочення з утворення мережі недержавних культурно-мистецьких організацій; застосування міжнародного досвіду налагодження партнерства держави із недержавним сегментом управління розвитком культури.

Стокгольмською Міжурядовою конференцією (1998 р.) з питань політики в галузі культури в інтересах її розвитку, яку проводила Всесвітня комісія з питань культури і розвитку між 140 країнами (зокрема, й Україною), було ухвалено т. зв. «План дій...». Він містить п'ять рекомендацій державам-членам: перетворити політику в галузі культури в один із пріоритетних елементів стратегії розвитку держави; заохочувати творчість громадян та їх участь у культурному житті держави; нарощувати зусилля зі збереження і підвищення ролі матеріальної і нематеріальної, рухомої і нерухомої спадщини і сприяти розвитку індустрії культури; сприяти культурному і мовному розмаїттю в межах інформаційного суспільства і для його блага; спрямовувати значні людські та фінансові ресурси на розвиток культури.

Із метою реалізації цього плану європейські країни активізували зусилля зі створення ефективної моделі культурного розвитку, яка б враховувала успішний досвід окремих держав і гармонізувала стандарти, за якими оцінюються здобутки в цій галузі, та законодавство, що регулює культурну політику. В основу нової культурної політики Європи покладено положення Договору про утворення Європейського Союзу, підписаного 1992 р. в Маастрихті, де визначено (стаття 128/151) три головні цілі розвитку культурної галузі: сприяти процвітанню національних культур, примножуючи загальну культурну спадщину; заохочувати сучасну мистецьку творчість; поглиблювати міжнародну співпрацю.

Культурна співпраця, яка підкріплюється відповідною нормативно-правовою базою, визнана основою діяльності Євросоюзу, силою, яка сприяє зближенню народів Європи. Згідно з § 4 ст. 151 зазначеної Угоди, культура має враховуватися при визначенні діяльності та політики в межах ЄС. Отже, культура має сприяти становленню європейського суспільства, розвитку особистості через освіту, утвердженню економічних і соціальних зв'язків між європейськими країнами, створенню нових робочих місць у Європі і головне – поліпшенню якості життя.

Прогресивні інформаційні та організаційно-діяльнісні технології, причетність широкого кола людей до вирішення проблем у різних сферах життєдіяльності передбачає необхідність реалізації комунікативних можливостей людини і підвищення їх ефективності. На сучасному етапі суспільного розвитку формування комунікативних здібностей має глобальне значення, оскільки людська життєдіяльність немислима без спілкування людей один з одним, якість і результат якого багато в чому визначаються відповідним рівнем відносин у соціумі.

Сьогоднішній стан соціального світу, існуючі відмінності між суб'єктами суспільства об'єктивно припускають зіткнення їхніх інтересів самого різного порядку. Необхідно взяти до уваги ще й той факт, що

соціокультурні особливості менше схильні до змін, ніж економічні, політичні та інші, стає все більш очевидним, що поряд з економікою і політикою процеси сучасної комунікації є одним з найважливіших факторів регуляції взаємовідносин між суб'єктами соціуму на всіх його рівнях.

Перш ніж перейти до з'ясування ключових рис сучасного розвитку міжкультурної комунікації в умовах глобалізації ми неминуче маємо зупинитись на тому, а що ж ми розуміємо під комунікаційною культурою і, власне, під самою комунікацією. Очевидно, що комунікація є однією з основних характеристик суспільства, тому природа будь-якого соціального утворення є комунікативною по суті. Іншими словами, зміст комунікації і її форми відображають суспільні відносини і історичний досвід людей. В її основі домінуючим є комунікативний аспект, а інформаційно-змістовний елемент виконує лише допоміжну функцію. У здійсненні комунікації важливо знати не тільки про те, що використовується, а й про те, хто бере участь у взаємодії, як використовується інформація, кому адресується і куди спрямовані комунікативні зв'язки. Тому ми розглядаємо комунікацію як складний багаторівневий і багатоплановий процес встановлення контактів між суб'єктами, породжуваний потребами спільної діяльності і включає в себе обмін інформацією, вироблення стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншого суб'єкта, як представника «локального» суспільства, так і цілого національного класу.

Водночас зауважимо, що сьогорішнє трактування терміна «комунікація», що з'явився ще на початку двадцятого століття, гранично широке. Словникове тлумачення цього терміна полягає в наступному: політична комунікація (від лат. *communicatio* — повідомлення, передача, бесіда, розмова) – процес передачі, обміну політичною інформацією, який структурує політичну діяльність і надає їй нового значення, формує громадську думку і політичну соціалізацію громадян з урахуванням їхніх потреб та інтересів [194, с. 269].

У даний час існує цілий ряд парадигм комунікації (соціальної, професійної тощо), розробкою та вивченням яких займаються багато вчених. Одні говорять про комунікацію як про сутнісну характеристику суспільства. Фундаментальною проблемою філософії комунікації на їхню думку, є «пізнання іншого» (П. Рікер).

Інші трактують комунікацію як науково-інформаційний комплекс, що включає інформаційні технології, науково-технічну інформацію, а також фахівців – носіїв компетентних знань. Інформація розглядається ними занадто широко і представляється як основа культури і всіх культурних цінностей (Д. Белл, А. Тоффлер).

Треті представляють комунікацію як дію, «орієнтовану на взаєморозуміння», головними критеріями якого виступають зрозумілість, правильність та істинність. Комунікація у них – це інструмент реалізації практичних інтересів людей, спосіб емансипації, звільнення від економічних, політичних та інших впливів (Ю. Хабермас).

Четверті розглядають комунікацію в контексті розвитку культурно-цивілізованого комплексу. Вони вважають, що історично комунікацією був примус іншого до виконання тієї чи іншої дії. Тобто для комунікації характерний перехід від говоріння одного до дій іншого. Саме заради цього реалізується передача знань між двома різними автономними системами (Г.Почепцов).

Результатом науково-технічної революції стало явище технологічного контролю над життям людей. Залежність безпеки та життєдіяльності людей від техніки стало головною проблемою сучасного інформаційного суспільства. Досягненню взаєморозуміння між людьми у життєвому світі сучасності заважає формальна раціональність позбавлена гуманістичного, морального змісту, що є основою міжлюдських стосунків. На думку Ю. Хабермаса «життєвий світ не слід розуміти по аналогії з гомогенною

структурою цілісності суспільства; позначене плюралізмом приватних інтересів, життєвих проектів і картин світу» [246, с. 194].

Е. Гуссерль аналізує оточуючий життєвий світ (*Lebensumwelt*) з точки зору інтерпретації дослідником, який сприймає його як підґрунтя, «як те поле діяльності, в якому тільки і є сенс його пошуків, методологія його розумової праці» [60, с. 323]. На відміну від Е. Гуссерля Ю. Хабермас вважає, що головним у сучасному життєвому світі є можливість цілепокладання та діяльність. Саме комунікація дає можливість для пояснення постійного руху, зміни смислів і значень та досягнення в процесі комунікативної взаємодії порозуміння.

Думку Ю. Хабермаса підтримує Н. Луман і в якості основи суспільства розглядає комунікацію і зазначає що «всяка комунікація відбувається як конкретна операція, спрямована певними смисловими інтенціями» [140, с. 241]. Найважливішою властивістю соціальної системи в його комунікативній теорії є аутопойезіс, тобто здатність системи описувати себе і розрізняти серед того, що суспільством не являється. Соціальна реальність, в якій зростають показники нелінійного розвитку, формується на межі самоопису та саморозрізнення. Таким чином соціальна система має описувати себе та відтворювати себе в процесі цього опису. Тому здатність сучасного соціуму до саморефлексії та самотворення породжують практики комунікації різноманітного характеру, яким притаманна внутрішньо системна невизначеність. У такій системі особливого значення надають незробленому і неказаному а також квазізробленому і квазіказаному.

На думку Н. Лумана, якщо комунікації надають центральне теоретичне значення, то обов'язково слід враховувати «що не говорять, коли щось говорять. Адже в соціальній взаємодії дуже часто реакції визначаються урахуванням і рефлексією неказаного» [139, с. 38]. Основоположним медіум комунікації, що розгортає себе «як триваючий аутопойезіс суспільства» Н. Луман вважає мову. На сьогодні неказане, квазізроблене

стає сутнісною характеристикою внутрішньосистемної невизначеності іграційних практик. Це принципово нові комунікативні практики, характерні для періоду становлення самоорганізуючого, з нелінійним розвитком соціуму та зміною характеру текстів, які стають більш відкритими та набувають множинних смислів.

Стрімкий технічний прогрес в системі комунікації суспільства призводить на думку Н. Лумана «до індукованому технікою, але в подальшому визначений практикою застосування вибухоподібному і майже одночасному збільшенню можливостей комунікацій, для якого характерна власна динаміка; наслідки цього вибуху сьогодні ми ще не здатні оцінити...» [139, с. 135]. Розвиток сучасних структур соціальної системи під впливом зростаючої динамічної складності набуває все більш самостійного характеру та робить їх відчуженими від життєвого простору особистості. Такі форми взаємодії як бюрократичні принципи, грошові відносини, позиція сили витісняють лінгвістичні засоби спілкування. Взаємодія людей стає настільки анонімно-мінімальною, що втрачає суто людське значення. Все це сприяє відчуженню між системою та життєвим світом людей, що розвиваються в різних темповимірах. Бюрократичні соціальні структури держави, на сьогодні, стрімко втрачають підтримку соціальних груп та конкретних людей. Саме тому Ю. Хабермас запропонував своє бачення соціальної взаємодії, що заснована на гуманістичній кооперації людей в усіх сферах суспільного життя і веде до порозуміння. Формальній раціональності він протиставляє раціональність комунікативної дії, очищену від зовнішнього примусу.

Свій погляд на проблему мають психологи. У них комунікація є неодмінною умовою життя людини і порядку в суспільстві. Вони зводять комунікацію до фундаментального поняття «впливу», яке Фіхте у своїй «Теорії права» визначив як «вплив свободи на іншу свободу», що протилежно як насильству, так і байдужості.

У цілому ж розглянуті концепції об'єднують те, що всі вони прямо або опосередковано вивчають соціальні і культурні фактори комунікації, що сприяють формуванню соціального знання і оціночних категорій комунікації. Іншими словами, вони виходять на соціальну природу комунікації.

Важливим для нашого аналізу є розмежування понять «комунікація» та «спілкування», адже часто можна зустріти їх вживання як синонімів. Спілкування і комунікація мають як спільне, так і відмінне. Спільне – їх співвіднесеність з процесами обміну і передачі інформації і зв'язку з мовою як засобом передачі інформації. Відмінне – обумовлено розходженням в обсязі розуміння цих понять (у вузькому і широкому сенсі слова). Це пов'язано з апроксимацією знання, яке на перший план висуває різні аспекти цих понять. За спілкуванням в основному закріплюються характеристики міжособистісної взаємодії, а за комунікацією ще й додаткове значення – інформаційний обмін у суспільстві.

На цій підставі спілкування пропонується розглядати як соціально обумовлений і соціально значимий в структурі комунікації процес обміну ідеями та почуттями між індивідами у різних сферах їх пізнавальної, трудової і творчої діяльності, реалізований з допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації. Комунікація ж в цьому відношенні розглядається як соціально-інституційований процес передачі і сприйняття інформації, як в міжособовому, так і в масовому спілкуванні за різними каналами за допомогою різних комунікативних засобів з метою впливу на соціальні процеси.

Що стосується терміна «міжкультурна комунікація» то, як зазначає І. Бахов, він розглядається з позицій трьох підходів:

перший підхід базується на класичній позитивістській методології, що подано концепцією структурного функціоналізму, використовує системний метод, концепцію інформаційного суспільства (Д. Белл, А. Тоффлер).

Онтологія комунікації у цьому підході базується на системних зв'язках та функціях;

другий – некласичний методологічний підхід (Ю. Габермас) – базується на когнітивній моделі суб'єктно-об'єктних відносинах, у яких сфера комунікації виокремлюється як особливий онтологічний об'єкт. Її вивчення базується на методах герменевтичної інтерпретації смислів, критичної рефлексії, раціональній реконструкції;

третій – постнекласичний підхід – зводить природу соціального до суб'єктно-об'єктних відносин, тобто до принципу інтерсуб'єктивності, і виключає об'єктивність. Суспільство розглядається як мережа комунікацій, а комунікації створюють можливість для самопису суспільства та його самовідтворення (Н. Луман). Комунікація розглядається як активне середовище, що самоорганізується [19].

У цьому сенсі під міжкультурним спілкуванням розуміються всі ті відносини, в яких суть поведінки, установок, почуттів і розуміння комунікантів визначаються усвідомленням своїх власних характерних рис і рис ідентичності іншого, у взаємодії іншого і свого.

Одним з головних підстав глобальної міжкультурної комунікації на рівні міжкультурного спілкування є різноманітність етнічних ідентичностей. В міжкультурній комунікації культурна ідентичність має двоїсту функцію. Вона дозволяє комунікантами скласти певне уявлення один про одного, взаємно передбачати поведінку і погляди співрозмовників, тобто полегшити комунікацію. Але в той же час швидко проявляється її обмежувальний характер, в результаті чого в процесі комунікації виникають конфронтації й конфлікти. Отже, в будь-якій організованій групі взаємодія людей і їх реакція на зовнішні стимули опосередковані культурними значеннями, закріпленими в моральних нормах, переконаннях, цінностях, мові тощо. За умови не співвіднесення дій людей і їх потреб з системою значень, яку вони приймають і якою вони керуються призводить до повної втрати

ефективності міжкультурного спілкування, що особливо небезпечно в умовах глобального світу.

На жаль, Україна досі залишається поза орбітою такої діяльності, що суперечить проголошеним намірам інтеграції в європейську спільноту. Необхідне термінове активне втручання в процес регулювання і управління соціально-культурною сферою з метою збереження культурного потенціалу суспільства, його подальшої реалізації і примноження. Проте розв'язання цих проблем не повинно обмежуватися внутрішніми межами можливостей державних управлінських структур, їх потрібно розглядати в контексті спільних проблем соціального управління за участю інститутів громадянського суспільства.

Поява нових форм взаємодії державних і недержавних закладів культури та бізнес-сектору суспільства на засадах управління і організації соціально-культурної діяльності – це одна з важливих ознак розвитку громадянського суспільства в Україні. Найважливішою ознакою цієї взаємодії є партнерство, тобто конструктивна співпраця організацій, двох або трьох секторів держави, бізнесу і недержавних закладів культури і одночасне вирішення соціально-значущих завдань і налагодження партнерства держави з недержавним сегментом управління розвитком культури.

У процесі співпраці організацій культури різних секторів, державні культурні установи могли б залучити недержавні заклади культури до виконання цілого ряду завдань, таких як: налагодження маркетингових комунікацій; фандрайзингова діяльність; робота з фірмовим стилем; організація і супровід діяльності, спрямованої на культурний туризм тощо. Взаємодія організацій культури різних форм власності може здійснюватися в межах їх спільної роботи над колективними проектами. Співпраця у проектах і спільна робота могли б сприяти створенню сучасних, яскравих і взаємокорисних культурних проектів, а також модернізації управління

розвитком культури.

Культурні процеси відбуваються в економічній, політичній і соціальній сферах, тому там знаходяться суб'єкти культурної політики. Серед суб'єктів, що істотно впливають на культурно-політичне регулювання і культуруоустрій, є бізнес. Зазначимо, що бізнес розділяє поняття «соціальна відповідальність» і «благодійність». Перше характеризує межі, де поширюється ця відповідальність бізнесу – це своєчасна виплата зарплати, облаштування територій, пов'язаних з його діяльністю, його інтересами і т. ін. Проте благодійність має більш широке поле для інвестицій. Відтак з метою створення основ соціального партнерства постійно проводиться пошук зон узгодження інтересів для побудови взаєморозуміння. Благодійна діяльність більшістю українських підприємств не розглядається як напрям економічної діяльності, однак відсутність податкових пільг не є перешкодою у виділенні донорських коштів. Нині українському бізнесу доводиться в повному обсязі освоювати, як вітчизняні традиції меценатства, так і зарубіжний досвід асоціацій спонсорів, які завдяки власним експертним оцінкам, консультаційним послугам прагнуть сприяти залученню підприємств та інших інститутів до благодійної діяльності. Вони впроваджують ідею спонсорства як невід'ємну частину не галузі «культури», а комплексу факторів, що збільшують творчий потенціал народу (в тому числі й економічної культури) ділової і маркетингової політики підприємства.

Українська дослідниця з історії культури Я. Верменич [40] зазначає, що сприятливий вплив на процес реалізації свободи людини, яка виступає одночасно в якості суб'єкта і об'єкта влади, державної культурної політики як специфічного виду діяльності держави виявляє спрямованість на реалізацію права кожного громадянина, вільної участі у культурному житті суспільства. Вільний час, гроші, енергія і високий освітній рівень – це ті показники, які здатні розвинути якості особистості як культурного політика.

Філософсько-культурологічне трактування поняття «культурна людина» відповідає ключовій меті культурної політики, і зосереджена на вдосконаленні творчого потенціалу людини, що володіє власністю.

1.3. Методологія дослідження геокультурних аспектів політики комунікативної взаємодії держав

Динаміка розвитку комунікаційного простору світової політики визначально впливає на характер традиційної ціннісної основи людської цивілізації загалом й окремих суспільств зокрема. За таких умов дедалі більшого значення набуває розгляд політико-культурних проблем трансрегіональної комунікативної взаємодії проблем, зокрема її аксіологічних чинників політичної комунікації, які щобільше впливатимуть на національні та світові аспекти політичного процесу. В.Воронкова підтримує думку І. Галтунга про те, що конвергенція соціальних наук може відбуватися шляхом конвергенції трьох основних аспектів наукового знання: теорії, методів і цінностей [45]. Насправді, теорії, які використовуються в сучасних соціальних науках є спільними для всіх соціальних наук. Аналогічно спільними є й методи соціальних досліджень. Разом з тим, аналогічні методи застосовуються й у соціології, і в науці питання про цінності є ключовим для І. Галтунга, який відомий у науці про міжнародну безпеку як засновник школи досліджень миру в країнах Півночі. Ці ж цінності лежать в основі класичних підходів до аналізу міжнародних відносин. Досить згадати спроби пояснити причини тривалості миру через механізм балансу сил або причини початку конфліктів через механізм секретних угод В. Вільсона [1, с. 2].

Як зазначає Я. Вірменич, «в кінці ХХ століття почалося нове «вісьове століття» — людство увійшло в етап якісних перетворень, для пояснення яких будуть потрібні нові соціальні теорії. Детерміністські моделі й схеми у

«суспільстві невизначеності» не працюють, предметні межі між соціально-гуманітарними дисциплінами розмиваються. Методологічному територіалізму — звичці досліджувати проблеми у просторово-територіальному контексті — протиставляється нова онтологія соціального пізнання, в якій ключову роль відіграють щільність інформаційних потоків і контроль над ними, циркуляція певних геополітичних образів» [40, с. 28].

Виявляється, що найбільшою вартістю нині є саме культура. Тільки той народ, що по-справжньому розвиває свою культуру як спільне духовне коріння, не лише зберігає себе, а й максимально прогресивно продовжує себе у прийдешніх поколіннях, сповна реалізує свій потенціал. За умов інтеграції культур, єдність окремому народу зберігала і зберігає відповідна автономність його культури: мова, традиції, звичаї, обряди, усе те, що робить такий народ неповторним, винятковим, а відтак – успішним. Учені доречно зауважують, що глобалізація породжує проблему сполучення універсального і національного, оскільки вона започатковує процес розмивання традиційних засобів життєдіяльності різних народів. Національний інтерес при цьому – це реальна причина дій нації і держави, спрямований на виживання, функціонування і розвиток.

У цьому аспекті історіософська концепція «осьового часу» К. Яспера [273] виявляється важливою для гносеологічного дослідження універсалістсько-гуманістичного погляду на культуру та її функціонування у глобальному середовищі. Важливим у контексті «осьового часу» для нас став також історико-гносеологічний концепт М.Каплана [299]. Уявлення М. Каплана про теситуру площини політичної науки у сфері міжнародних відносин (як плюралістично облаштовану царину профільного значення) призводить до виокремлення тріади концептуальних формацій: власне теорія – теоретичний нарис – теоретичне припущення. Теорія, на його думку, є повноцінною і цілісною смисловою будовою, яка розгортається винятково з власного дедуктивного потенціалу, постаючи – знову ж таки:

тріадно – (1) підставою для розуміння, і (2) «матрицею для дискусій», і (3) джерелом для формування гіпотез. В наведених двох теоретичних тріадах міститься багатий зародок для підтвердження креативності розроблюваного нами стратегемно-дипломатичного концепту.

Тут ми підходимо до понять парадигми синергетики. Термін «синергетика» був введений професором Штутгартського університету Г. Хакеном. У своїй доповіді «Кооперативні явища в сильно нерівноважних і нефізичних системах» (1973) він розглянув ряд різних за своєю природою явищ і зафіксував, що при переході від неупорядкованості до порядку у всіх явищах виникає подібне поведінка елементів, яке він назвав синергетичним ефектом. Багато дослідників закріпили за синергетикою назву «постнекласичної науки» [22], обґрунтовуючи тим самим особливий статус цього напрямку в дослідженні структур різної природи. Оскільки синтез природничонаукової і гуманітарної культури дозволяє виділити фундаментальні закони утворення і розпаду систем різної природи. Виявлення таких загальнонаукових законів дає можливість більш точно визначати, а значить і прогнозувати хід і еволюцію людського соціуму і розвиток таких важливих нелінійних характеристик світу, як світорегулювання та стратегії глобального лідерства.

Л. Бевзенко, досліджуючи соціальні атрактивні структури, визначає їх як «локальні зони підвищеної впорядкованості» [20, с. 227]. В соціальній сфері, на його думку, механізми такої локалізації формуються переважно в сфері культури, в атрактивній структурі завжди з незмінністю присутні ознаки більш чи менш стійкого субкультурного утворення. Атракторами політичного розвитку можуть виступати властиві для даного суспільства культурні архетипи, міфи та стереотипи, політичні ідеології тощо.

Академік М. Моїсеєв справедливо відзначає, що «в реальності біфуркація – це теж деякий протяжний у часі процес кардинальної перебудови системи» [164, с. 5]. У соціальній системі поліфуркація завжди

має якийсь змістовний аспект, що виявляється в залежності від того, які флуктуації мають вирішальний вплив на вибір системою напрямки подальшого розвитку. Надалі ці флуктуації набувають характеру тенденцій і закономірностей. Відповідно, по відношенню до майбутнього сенс прогнозу полягає у визначенні того, який зміст отримає біфуркація, тобто якого роду флуктуації будуть впливати на вибір. Вибір також визначається динамікою флуктуацій, для чого потрібне втручання двох антагоністичних проявів – випадковості при малих масштабах і впорядкованості на великих масштабах подій. З ідеєю поліфуркації тісно пов'язані і уявлення про структури – аттрактори в еволюції. Аттракторами називаються ті структури у відкритих нелінійних середовищах, на які виходять процеси еволюції в результаті загасання в них перехідних трансформацій. Якщо система потрапляє в поле тяжіння певного аттрактора, то вона неминує еволюціонує в його напрямі. Аттрактор як би притягує, організовує, формує, змінює наявне стан системи. У сукупності аттрактори, на які може вийти система, зробивши вибір в результаті проходження біфуркації, утворюють спектр. Саме цей спектр аттракторів і являє собою поле еволюції або поле можливих сценаріїв майбутнього. Спектр аттракторів являє собою ймовірні і/або можливі траєкторії розвитку тих чи інших процесів [164, с. 85–87].

У зазначеному контексті наукового дослідження також заслуговують на увагу обґрунтування методології стратегування як ефективного засобу здійснення політичної діяльності. Так, ще Н. Макіавеллі головним чинником політичного успіху вважав перетин трьох величин – «властивостей часу» – «стратегії» – «успіху». Ця ідея згодом була розгорнута в класичній європейській філософії політики XIX століття в концепції «відповідальності – політики – ефективності»). Макіавеллі по суті справи став першим європейцем, який долає протиріччя, закладене у концепції «універсальної людини». Макіавеллі стверджує, що головне в політиці – пошук адекватних методів – і – засобів, що справжнім об'єктом

політичної рефлексії можуть бути лише «стратегії успіху». На передній план Макіавеллі виносить інноваційну політичну стратегію як спосіб досягнення успіху через використання в різних обставинах різних засобів. У XV-й книзі «Державець» ми читаємо, що государю, якщо він хоче утриматися при владі, необхідно навчитися відступати від добра і користуватися або не користуватися цим умінням, дивлячись по потребі. Таємний зміст цього одкровення Макіавеллі приховано не стільки на початку фрази («навчитися відступати від добра»), скільки в її завершенні – «користуватися або не користуватися цим умінням, дивлячись по потребі» [146]. Макіавеллі дійшов висновку про необхідну зв'язку тріади понять: (1) «реальність» – (2) «стратегія» – (3) «ефективність». Як бачимо, разом із Макіавеллі європейська думка вже не може сприйняти ефективність інакше, ніж шляхом ризикованого втручання в хід подій; тільки таке втручання і може бути відповіддю на непередданість подій, єдиним шансом домогтися успіху.

В іншому вимірі стратегемної культури мислення працював Лі Бо – китайський дипломат та поет епохи династії Тан. Завдяки його знанню стратегем, багатьох мов та досконалій риториці він вмовив і імператора, і «варварів» підписати мирну угоду. Під час перемовин він отримав ефект від стратегії – виголосив промову про необхідність в ім'я (1) блага – (2) простого люду використати (3) стратегему «замиріння із іноземцями». Внаслідок цього було підписано мир, символом якого виступив Птах Пен. Оспіваний Лі Бо в поетичній формі Птах Пен став для китайців символом (1) надпровінційного і свого роду (2) надглобального та (3) вселенського рівня самоствердження [136]. Далі ми побачимо, що концепція ефективності в Китаї відрізняється від європейської. Вона виходить зі створення умов потрібних для отримання ефекту. Як зазначає французький синолог Ф. Жульєн, тут суть справи не в тому, щоб прямо і безпосередньо домагатися результату як заздалегідь поставленої мети. Необхідно поступово створити

умови, в наслідок яких ефект не зміг би не з'явитися. Іншими словами, мова йде не про те, щоб домогтися ефекту, а про те, щоб його дочекатися. Для цього достатньо навчитися отримувати користь з розвитку ситуації. Основу цього образу думки є проникнення в звичайний хід речей і те, що називається стратегією, а в Китаї стратегемами [73]. Китайський мудрець виходить з тих же ідей, що і стратег. Бо коли мова йде про можливість самому бути в злагоді зі своєю етикою або досягнення ефективності в світі, як той, так і інший приходять до необхідності відшукати момент зародження тенденції (її перші признаки), і це – їх головна турбота. Якою би не була слабка тенденція спочатку, з того моменту, як вона з'явилася, вона дійсно неминуче почне міняти ситуацію. Стратегія отримує вигляд стратегеми, оскільки витікає з трьох основних понять, тісно пов'язаних між собою. З одного боку, це (1) ситуація або конфігурація (син) в тому вигляді, як вона актуалізується і знаходить форму у мудреця на очах, з іншого боку, це як би реакція на дію, (2) потенціал (ши), вписаний в ситуацію, який необхідно змусити працювати на (3) мудреця.

Тут доречно звернути увагу на специфічність усвідомлення концептів «стратегія – стратегема – тріада». Український вчений І. Варзар [36] звертає увагу на ряд моделей тріадно-стратегемного мислення. Він наводить декілька приладів. Китайці у III ст. до н. е. сформулювали для себе модель розвитку у формі соціально-політичної тріади «влада – закон – довіра». У римлян II ст. до н. е. закріпилася найпросвітніша у світі тріада: «знати (savere) – вміти (habere) – мати (avere)». Ще століття опісля та аж до III ст. н. е. вже на геоплітичному терені величезної давньоримської світової імперії діяли три різносенсових тріади: 1) пізнавально-соціальна: «пізнання істини (cognitio) – благодіяння (beneficientia) – велич духу (magnitudo animi)»; 2) ментально-громадська: «союз (societas) – розум (ratio) мовлення (pratio)»; 3) соціоспільнотна: «етноспільність – мовна спільність – батьківщинно-громадська спільність».

Концепція стратегемного мислення, виникнувши в античному Китаї, – звідти ж і почала матеріалізуватися «осередками» специфічної тріади: «торгівля – дипломатія – культура». У роки Високого і Пізнього Середньовіччя позитивно значущими каналами міжнародної взаємодії були торгівельно - культурницький «шлях із варяг в греки» (Північ – Південь) та «Великий шовковий шлях із Китаю в Європу» (Схід – Захід) [300]. Тут синергетична складова проявляється у двох символічні саєнтологемні фігури, – 1) лінійну (коли, як у відомій «російській матрешці», із великої фігури виходить менша, а з неї – ще менша) та 2) трикутнікова (коли ієрархії та субординації між «стовпцями» тріади стратегемним способом мислення визначаються гнучко, динамічно, історіологічно і т.д. і т.і. Комбінаторика фігур, а в їхніх контекстах – кореляції між «стовпцями» тріад, – дипломат (правитель, мудрець, полководець, адміністратор, кратолог і т.п.) – лише це відкрystalізовує центральну смислову стратегему: мета – тактика – стратегія. Найефективнішим пізнавальним способом осягнення смислової глибини політико-дипломатичних тріад вважаємо кантівський концепт «прологомени» (із відомого філософського трактату 1783 року) [94].

Відомий французький соціолог Р. Арон після тривалого дослідження практики міжнародних відносин, стверджував, що дане поняття включає грецькі поліси, римську або єгипетську імперії, європейські монархії, буржуазні республіки та народні демократії. Таким чином, змістом міжнародних відносин є, переважно, комунікація між державами, і безперечним їх прикладом міждержавні договори. Проте, як вважає, Р. Арон, жодна наукова дисципліна не має чітко окреслених меж. Необхідно визначити центр інтересу, що становлять осердя цієї специфічної царини [11].

Наше розуміння стратегемного мислення пов'язане із чіткою диференціацією змісту понять «дипломатія», «міжнародні відносини»,

«світова політика». При цьому необхідно пам'ятати про те, що й сама дипломатія є і суб'єктом, і актором цих відносин, а найголовніше, – вона є механізмом їх здійснення. Дипломатія, як і поняття «влада», а іноді виступаючи в одній іпостасі (еллінський інститут есімнетів-посередників, суддів в давньому Ізраїлі), старіші за поняття й практику «політики» [8]. Вона є сукупністю харизми особи, принципів й кодексів поведінки, вміння на основі знань історичної культури, спостережливості в осмисленні подій з позиції бажання зрозуміти співрозмовника і адекватно формулювати те, що сприятиме компромісу інтересів. Ці методи й засоби детерміновані часовим та просторовим виміром певного соціуму.

Основні моделі дипломатії класичної осьового часу, – зокрема: китайська, перська, індійська, еллінська, шумерська та інші, – як правило базувалися на тріадах стійких понять тамтешнього внутрішньополітичного та міжнародного політичного життя. Найчастіше й досі вживаними є тріади (1) мир – війна – торгівля; (2) право – звичай – закон; (3) перемовини – договір – компроміс; (4) сила – мораль – істина; (5) влада – довіра – віра; (6) політика – маневр – діалог; (7) потреба – інтерес – мета і таке інші.

Тобто, як це не парадоксально, але всяка кратологічна ідея внутрішньо передбачає і спирається на концептуальний опис того суспільно-державного механізму в його конкретно-геополітичній вкоріненості, яку місцева еліта прагне оберігати і зберігати, що створює власну детермінованість, яку демонструють як цивілізаційну, заперечуючи тим самим і власну культурну традицію і відповідальність людини осьового часу.

Відтак стратегування постає у ролі повноцінної наукоємної методології конструювання організаційної структури, здатної забезпечити саморозвиток, високомобільність та гнучкість системи. При цьому, така система уповні запрограмована самостійно усувати проблеми, що потенційно можуть виникати у процесі політичної діяльності. Цінність стратегування полягає у його організаційному застосуванні в якості

внутрішнього механізму управління та оптимізаційного засобу функціонування політичної системи, що здатний своє дією випереджаючи загострення будь-яких суспільно-політичних проблем.

Стратегування у політиці, фактично, відображає постійну структуровану діяльність суб'єктів, спрямовану на досягнення чітко визначених цілей. Тому його реалізація обумовлює запровадження низки методів стратегування. Під ними варто розуміти відповідні засоби розробки, а також реалізації взаємопов'язаних стратегій, що забезпечують розвиток інституційно організаційного і структурно-функціонального потенціалу національної, або міжнародної системи політичних відносин. Провідною властивістю стратегування виступає здатність до методологічного забезпечення розробки нових прийомів політичної діяльності, що найповніше враховують умови суспільного розвитку як в окремій країні, та і у системі міжнародних відносин.

До кінця ХХ ст. особливої актуальності набула проблема взаємовідносин економіки, політики та культури як функціональних складових цілісної системи. Тому у процесі самоорганізації сучасного суспільства виникає дискурс про трансформацію культурних впливів в сфері міжнародної політики та її відносин.

Однією з об'єктивних засад такої трансформації виступає те, що методологічною парадигмою сучасної діяльності людини стає творчість. Значення творчості у структурі людської діяльності повинно зростати в міру перетворення середовища існування – із природного в техногенне. Формування нової соціально-економічної і політико-ідеологічної реальності перебуває в прямій залежності від міри, з якою ці процеси будуть пронизувати стратегію творчо-синтезуючої діяльності, наскільки в них будуть панувати принципи гуманізму, здорової критичності, соціальної свободи, плюралістичності думок, високої моральної відповідальності. Творчість за своєю сутністю і внутрішньою логікою переплітається зі

свідомістю, мисленням, пізнанням, критикою, практикою, передбаченнями і соціальними ідеалами.

Ставлення до проблеми творчості в різні часи мало неоднозначний характер. На поч. ХХ ст. було здійснено спробу створити окрему науку про творчі процеси мислення – еврилогію. В її започаткування зробили значний внесок М. Бердяєв, С. Грузенберг, Б. Лезін, В. Енгельмейєр, Т. Райнов, Л. Ферсман та ін. У радянській марксистсько-ленінській філософії про питання творчості майже не йшлося, адже панувала марксистсько-ленінська теорія відображення, яка була парадигмою тодішньої культури, науки і державної політики в цілому. В останні два десятиліття з соціальними процесами, які відбувалися в суспільстві, ставлення до проблеми творчості змінилося, і це переорієнтувало вектор досліджень на духовні процеси і особистісне світосприйняття.

Сутність природи творчості в науковій літературі тлумачиться неоднозначно. Так, словник В. Даля визначає поняття «творити» як «давати буття, створювати, виробляти, породжувати, творити розумом, створювати науково або художньо». Академік В. Енгельмейєр наділяє творчими функціями живу природу і розглядає творчість як одну із фаз життя, рух від старого до нового.

Творчість, творча діяльність розглядається як діяльність, унаслідок якої народжується щось якісно нове, що вирізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Творчість – це процес усвідомлений, цілеспрямований і, як правило, передбачуваний. Вона властива людині у будь-якій сфері її доцільної діяльності. Отже, основою творчості є її взаємодія і взаємовідносини з діяльністю. У більшості концепцій «творчість» розглядається як певна форма, атрибут діяльності. Інтелектуальна діяльність і творчість притаманні лише людині, адже мислити і творити може тільки людина, і суб'єктом творчої діяльності стає саме вона.

Водночас, творча діяльність є поняттям більш багатограним, ніж інтелектуальна діяльність. До поняття «результати творчої діяльності» чи просто результати творчості або «творчі результати» належать будь-які результати творчості людини. Відповідно результати інтелектуальної діяльності – це також результати творчої діяльності. Інтелектуальна діяльність і творча діяльність – це, безумовно, результат розумової діяльності. У цьому аспекті ці два види діяльності збігаються. Однак не будь-яка розумова діяльність є інтелектуальною чи творчою. Людина може працювати розумово, але творчого результату не досягти. Творчість, унаслідок якої з'являється щось нове, властива далеко не всім. Результатом творчої діяльності є щось абсолютно нове, тобто суспільно-історична унікальність. Результат має бути новим, оригінальним, він не може бути повторенням уже відомого, тому що з'являється саме внаслідок творчої діяльності, тобто результату завжди властива новизна.

Досліджуючи проблему творчості і творчої діяльності з позиції синергетики, російський дослідник Ю. Шаронін виділив характерні риси творчого мислення: багатоваріантність, різноманітність підходів, випадковість, хаотичність. Базовими характеристиками творчої особистості вважаються: активність, відкритість, уява, морально-ціннісні орієнтації, відповідальність, свобода самовираження, реалізація, задоволеність діяльністю [264].

Нині творчість проявляється у різноманітних формах і має гетерогенний характер. У суспільстві спостерігається прагнення зрівняти в правах творчість різних рівнів. Цей аспект стосується художньої творчості, мистецтва (творчість у галузі літератури, кіно). Гетерогенність творчості визначається за різними основами: результатами, масштабами творчості; видами людської діяльності: виробничої, науково-технічної, дозвілліво-побутової, художньої, культурно-ідеологічної тощо; суб'єктом творчості: індивідуальною, колективною, етнічною, професійною тощо, суспільством

як суб'єктом творчості; людством як суб'єктом творчості та людською цивілізацією як суб'єктом творчості; світоглядно-соціальними і методологічними засадами; об'єктивними політичними, економічними, культурними умовами.

Для більшості дослідників притаманне розуміння культури як інтегральної характеристики, конструктивного ставлення людини до навколишнього природного і соціального світу і до самої себе. Це означає зосередженість на доміантній ролі соціального середовища у житті людини; неможливість розвитку жодної культури без цілісного суспільства. Сучасна людина живе у певному соціокультурному середовищі, яке є визначальним у формуванні духовності особистості, осмислення нею входження у світ діяльності, творчості та спілкування. Соціокультурне середовище має подвійну сутність: з одного боку, соціально активні особистості творять середовище, з іншого – воно теж впливає на них як природний організм, який є соціальною складовою культури.

Достатньо поширеним у сучасному науковому світі є підходи, пов'язані з вірою у можливості культури і з розумінням дистанції між окремими людськими спільнотами. Відправні ідеї таких, геопросторових й історико-культурних підходів можна знайти у спадщині Й.-Г. Гердера [53, с. 102–103] – саме він започаткував ідею погляду на історію як продовження історії природи. Історія інтерпретувалася ним у вигляді послідовних змін стадій, і кожна стадія у розвитку культури розглядалася як самоцінна. А справа істориків – досліджувати не тільки загальне й типове, але й унікальне та специфічне.

Особливого значення набувають пошуки критеріїв виділення областей просторового поширення культур – матеріальних і духовних. Визначення кордонів регіону в історіографічному баченні, системна концепція центр-периферійних відносин, основні параметри механізмів регіонального розвитку, конструювання образу регіону – ці та інші питання

обговорювалися у контексті усвідомлення необхідності оновлення традиційних уявлень «про смисл і способи пізнання історичного минулого». Особливий акцент при формулюванні завдань історичної географії робився на еколого-соціальної інтерпретації простору, який передбачає «взаємопов'язаний аналіз географічних умов і культури, врахування локального контексту при визначенні регіонів, кордонів, соціальної топології і тенденцій їх визначення в історії».

Регіональний ракурс у дослідженні політико-комунікативних відносин відкриває чимало нових можливостей для з'ясування складного переплетення глобального і локального, і нині вже не потребує доведення. З появою нового наукового міждисциплінарного напрямку – регіоналістики, зазначає Л. Горизонтов, у науки з'явився вагомий інструмент просторового моделювання, яким є періодизація, яка служить упорядкуванню наших уявлень про час. «Мовою філософії завдання історичної регіоналістики можна сформулювати як пізнання діалектики частини – цілого – цілісності стосовно розгортання історії у просторі» [56, с. 29],

У будь-якій країні, а особливо в країнах з високим рівнем регіональної диференціації, регіони пов'язані між собою складними механізмами взаємодії, взаємопритягнення і взаємовідштовхування. Зазвичай зіштовхуються різноспрямовані інтереси, взаємодіють центробіжні і відцентрові сили. Зрозуміти логіку вчинків регіональних еліт неможливо без заглиблення в пласти історії, без урахування взаємодії регіоноутворюючих маркерів на різних історичних етапах. Розвиток на цьому шляху досягається лише на основі міждисциплінарної взаємодії істориків, географів, культурологів, економістів, політологів, фахівців у галузі теорії управління, представників інших соціогуманітарних дисциплін і напрямів досліджень історичної проблематики.

Успішність цієї міждисциплінарної взаємодії значною мірою залежить від узгодження методологічних підходів, які у кожній з названих дисциплін

відзначаються своєрідністю. Однак є серед них і такі, які здатні сформувавши надійне підґрунтя для співпраці. Отже, йдеться, насамперед, про геокультурний підхід, який однаково продуктивний і для регіоналістики, і для дослідження політичної культури. Кожний соціум має власне географічне середовище – сукупність елементів природного, соціального, етнокультурного характеру, які значною мірою детермінують умови буття. Поєднання цих чинників позначається алгоритмом «геокультурний простір функціонування національної культури». Обмежений та ієрархізований, цей простір є тим ресурсом, який забезпечує внутрішню сталість нації, її здатність протистояти небажаним зовнішнім впливам. Йому притаманні специфічні типи господарювання, політичних культур, функціональних міжособистісних зв'язків, власна ідентичність.

Геокультурний підхід у дослідженні взаємодії часових і просторових явищ орієнтований на дослідження системотворчих зв'язків, що характеризують відносини культури і національного простору, становлення локальних культурних форм. У західній політичній думці його активно утверджував А. Тойнбі, в українській – М. Грушевський, І. Лисяк-Рудницький, Є. Маланюк, у російській – М. Данилевський і М. Бердяєв.

На нашу думку, вірним є твердження В.Поляка про те, що хоча І.Валлерстайна і започаткував наукове використання терміну «геокультура», його дослідження більше тяжіють до геоeкономіки. У сучасній науково-дослідницькій літературі даний термін набув дещо іншого сенсу, ніж вкладав у нього І. Валлерстайн [197].

Фактично в найбільш повній формі геокультурний підхід був сформульований в роботі Самюеля Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій і перетворення світового порядку» (1996), де були викладені погляди автора на співвідношення сил в сучасному світі. Хоча автор не використовує поняття «геокультура», віднести його праці саме до школи геокультурного підходу дозволяє те, що він активно використовував терміни культура і

цивілізація, саме у геокультурному контексті. Так, у своїй знаменитій праці «Зіткнення цивілізацій» він наголошує: «... і цивілізація, і культура – поняття, що відносяться до всеосяжного стилю життя народів, причому цивілізація – це культура в широкому сенсі слова. Обидва поняття містять у собі цінності, норми, інститути та способи мислення, яким змінюють одне одного покоління надають першочергового значення». С. Хантінгтон констатує сутність трансформації соціально-політичних відносин, яка полягає у виході на перший план саме культурно-цивілізаційних чинників: «Наприкінці 1980–х років комуністичний світ зазнав краху, і міжнародна система часів «холодної війни» стала надбанням історії. У новому світі основні відмінності між людьми і між народами носять не ідеологічний, не політичний, не економічний, а культурний характер» [251, с. 489].

Символічно, що і геокультурний підхід в глобальному розумінні також веде свій відлік з кінця 80–х років, коли зник важливий фактор життя народів – протистояння між капіталістичною та комуністичною ідеологією. Треба було шукати новий шлях для розуміння світового суспільно-політичного розвитку і С. Хантінгтон побачив це прийдешнє розвиток в зіткненні цивілізацій, під якими він розуміє, великі спільності людей, об'єднаних однією культурою.

З усіх західних теоретиків глобального суспільства найбільш далекоглядним і найбільшою мірою той, кого можна назвати провісником саме геокультурного підходу, є росіянин за походженням вчений П. Сорокін, який став у США одним з провідних соціологів світу. Принципи геокультурного підходу в його розумінні найбільш повно викладені їм у роботі «Головні тенденції нашого часу» [219]. У цій роботі він виклав своє бачення історичного процесу як зміну трьох соціокультурних типів, що визначають ту чи іншу історичну епоху: чуттєвого; релігійного (або ідеаціонального); та інтегрального.

Сорокін визначав кожен соціокультурний тип як лад або порядок з

властивою цьому типу політичної, економічної, соціальної, культурної, релігійної та ментальної організацією, системою цінностей і типом особистості. Майбутнє світової цивілізації Сорокін пов'язував з перемогою і затвердженням інтегрального типу культури.

Сучасне формування геокультурного підходу можна спостерігати у працях російських вчених П. Щедровицького, Ю. Островського, Б. Межуєва, Б. Замятіна та ін.

Ю.Островський, наприклад, протиставляє геокультурний підхід геополітичному. «При такому баченні світу ми можемо говорити про абсолютно інший організації політичного світу, про світ світів, про світ геокультури, замість світу геополітики» [179].

Його аргументи про перевагу геокультури над геополітикою базуються на наступній тезі. Геополітика стверджує, що будь-який народ, будь-яка нація – це кров і ґрунт, що люди об'єднуються біологічним і географічним факторами. Водночас геокультура – це підхід, який стверджує, що народ і нація – це насамперед мова і культура. Відповідно, робиться висновок, що в сучасному світі ресурси мови та культури є набагато більш важливими, ніж ресурси території. На підтвердження своєї тези Островський наводить дані досліджень доводять, що в сучасному світі найбільш ефективними державами виявляються держави з найменшою територією. У сьогоdnішньому світі, 50% зростання в більшості розвинених країн, досягається за рахунок нематеріальної продукції, виробництва продуктів не мають ваги, висоти і ширини, тому не потребують фізичному просторовому переміщенні. «Тому світ геокультури – світ, де стикаються тонкі сили, сили внутрічеловеческого простору, простір, який знаходиться всередині культури, всередині людської свідомості і в якому географічне розташування людини і спільноти, і виявляється хоч і важливим, але не першорядним фактором, утворюючим середовище проживання, середовище життя» [179].

Досить помітно геокультурний підхід представлений також в працях С. Градиоровського і Б. Межуєва [155] Як ми вже зазначали, Д. Замятін тлумачить геокультуру як форму репрезентації політичних реалій за допомогою «просторових образів».

Геокультурні підходи відрізняються від історико-генетичних, насамперед, схильністю до діахронії. Якщо історична наука тяжіє до вертикальних історичних зрізів (за періодами) і генетичних схем, то політична наука виходить з необхідності пов'язати історичні зрізи і визначити загальні тенденції розвитку певного просторового об'єкта – його походження, послідовність і стадіальність змін, інерційність еволюційних процесів. При цьому особливий інтерес виявляється до історії освоєння території, специфіки природокористування, комунікацій, топоніміки, формування регіональної свідомості.

За умов глобалізації геокультурні підходи до вивчення просторової специфіки отримують нову динаміку у зв'язку з диверсифікацією функцій держав, неможливістю контролювати культурно-інформаційні потоки в межах національних кордонів. Коли простір місць, за М. Кастельсом [97, с. 502–503], поступається своїми прерогативами простору потоків, відбувається істотне переосмислення суті всіх культурно-комунікаційних процесів, у тому числі, й регіональної культурної поліморфності. Культурні коди формують простір прийняття управлінських рішень, влада зосереджується в мережах інформативного обміну й маніпуляції символами.

Новітні підходи до взаємодії природи і суспільства в замкнених ареалах поступово звільняються від притаманної їм обмеженості світосприймання й означають відхід від застарілої моделі делокалізації простору. Регіональні спільноти лишаються, згідно парадигми Б. Андерсона, «уявними», але регіональна ідентичність стає цінністю, яка вже піддається оціночним, здебільшого, соціологічним, вимірам. Стає можливим, перше, створення культурно-ментальних моделей дослідження простору,

по-друге простеження впливу різних стресів на зміну поведінкових стереотипів і формування нових способів адаптації.

П. Бурдье вважає, що геокультурний підхід спонукає до істотного переосмислення поняття простору у зв'язці «простір – час». Простір усвідомлюється не тільки як синонім території, але й як уміщена в певні межі соціальна реальність, «ансамбль невидимих зв'язків» [31, с. 299].

Поняття економічного, політичного, культурного, інформаційного простору, як правило, не є чітко локалізованими, але вони конструюються з урахуванням як природно обумовлених, так і створених діяльністю людини обмежувачів. Саме на цьому ґрунті на Заході успішно розвивається школа «критичної геополітики», яка розробляє концепції нових вимірів безпеки з орієнтацією не стільки на територіально-географічне, скільки на інтерсуб'єктивне бачення простору. Особлива увага при цьому звертається на зміну рівнів просторової організації сучасного світу та характеру ієрархічності світ-системних зв'язків, появу нових різновидів регіонів (мета, мезо-, трансрегіони) тощо. А основою структурування такого простору є диференціації – аналіз відмінностей, сформованих у процесі історичного розвитку різними культурними практиками.

Геокультурний підхід передбачає також комплексне дослідження окремо взятої території як історично сформованої спільноти, соціокультурної цілісності, що має власний, притаманний лише їй темпоритм розвитку. Водночас увага фокусується на його місці в системі центр-периферійних відносин, особливостях регіонального політичного процесу і специфічних рисах локальної ідентичності.

Завдяки активному засвоєнню геокультурних підходів виникла можливість дослідження регіонів різних рівнів з урахуванням історичних, демографічних, політико-культурних, етнонаціональних, релігійних, екологічних, природно-ресурсних, політикоправових особливостей і ролі кожного з них у загальноукраїнському й міжнародному поділі праці.

Регіональний ракурс наукового пізнання дає змогу розглядати регіон як цілісну систему типів господарських зв'язків, комунікацій, фінансових потоків, оцінити його роль у трансляції цінностей світової й національної культури, зрозуміти його історично сформовану унікальність і водночас його місце в економічному, політичному, культурному просторі країни.

Загальною тенденцією сучасного розуміння регіоналізму є відхід від погляду на регіон як на заселений фізичний і політичний простір. Регіон осмислюється, насамперед, як певна соціокультурна спільнота з притаманними їй механізмами відтворення, самопізнання й самовираження. Аксиомою є те, що таке осмислення можливе лише на основі занурення у специфічну ауру регіональних типів світовідчуття й світорозуміння, регіональних настроїв і уподобань, що змінювалися впродовж віків. Першорядної ваги при цьому набуває аналіз співвідношення регіональних, національних і загальносвітових інтересів і цінностей, проблем регіоналізації суспільної свідомості, індикаторів регіональних стилів поведінки.

Регіоналістика органічно входить у сферу соціально-економічної та історичної географії, теорії управління, культурології, політології, народознавства як міждисциплінарний науковий напрям. Вона розглядається як комплексна синтезуюча дисципліна, яка досліджує процеси діяльності людини і створювані нею матеріальні та духовні цінності в межах географічного простору регіону. Географічна складова регіоналістики передбачає опис природних умов і ресурсів, взаємовідносин людини і ландшафту, а також символів і кодів, що проектуються культурою даного регіону на освоєний нею простір (останнє завдання розв'язується в межах порівняно нового напрямку – культурної географії). Історико-культурна складова – це історія заселення й освоєння регіону, формування в його межах певного типу культури і регіональної ідентичності.

Демографічна складова передбачає дослідження проблем розселення,

розміщення трудових ресурсів, переміщення населення; етнокультурна – зосереджує увагу на регіональному вимірі ціннісних систем, мови, вірувань, традицій, а також на процесах міжкультурної взаємодії.

Підпорядкованість регіоналістики завданням оптимізації розміщення продуктивних сил, обґрунтування раціональних шляхів і способів розвитку територій, подолання просторових диспропорцій у рівнях життя і надалі визначатиме пріоритетність її економічної складової. Дійовим засобом впливу на процеси регіонального розвитку вона зможе стати лише за умови розширення свого наукового простору, насамперед, за рахунок освоєння масиву знань про соціальні, культурні, етнодемографічні процеси в регіонах. Не менш важливим резервом підвищення її ефективності є занурення у сферу історичного знання.

Кожна з проблем, яку доводиться розв'язувати нині, має свої культурно-політичні витoki, без розуміння яких неможливо вибудовувати моделі сталого регіонального розвитку. Вітчизняна політична регіоналістика сформувалася на ґрунті ретроспективного дослідження процесів життєдіяльності людських спільнот і комунікативних зв'язків у межах історично сформованих регіонів на основі врахування особливостей освоєння простору, характеру розселення, територіальної структури, урбанізованості території, збереженості чи розмитості комплексів традиційної культури. Розвиваючи традиції «землеписів» та «обласництва» в історіографії, історична регіоналістика нині отримала можливість виходу на новий рівень міждисциплінарного синтезу – з аналізом «семіотики культурного простору», регіональної самосвідомості, асиміляційних і трансформаційних процесів. Очевидною є необхідність переходу від фрагментарного дослідження того або іншого регіону до комплексного осмислення регіоналізму і породжуваних ним проблем.

Таим чином, геокультурний підхід у дослідженні взаємодії часових і просторових явищ орієнтований на дослідження системотворчих зв'язків,

що характеризують відносини культури і національного політичного простору, становлення локальних культурних форм. Основою новітніх геокультурних підходів є розуміння національного простору як соціополітичного утворення, що виникає в процесі взаємодії людини та її культури з природою, а також під впливом певних зовнішніх, насамперед комунікаційних, чинників. За умов глобалізації геокультурні підходи до вивчення просторової специфіки отримують нову динаміку у зв'язку з диверсифікацією функцій держав, неможливістю контролювати культурно-інформаційні потоки в межах національних кордонів.

Геокультурний підхід передбачає також комплексне дослідження окремо взятої території як історично сформованої спільноти, соціокультурної цілісності, що має власний, притаманний лише їй темпоритм розвитку. Водночас увага фокусується на його місці в системі центр-периферійних відносин, особливостях регіонального політичного процесу і специфічних рисах локальної ідентичності.

У будь-якій країні, а особливо в країнах з високим рівнем регіональної диференціації, регіони пов'язані між собою складними механізмами взаємодії, взаємопритягнення і взаємовідштовхування. Зазвичай зіштовхуються різноспрямовані інтереси, взаємодіють центробіжні і відцентрові сили. Зрозуміти логіку вчинків регіональних еліт неможливо без заглиблення в пласти історії, без урахування взаємодії регіоноутворюючих маркерів на різних історичних етапах. Розвиток на цьому шляху досягається лише на основі міждисциплінарної взаємодії істориків, географів, культурологів, економістів, політологів, фахівців у галузі теорії управління, представників інших соціогуманітарних дисциплін і напрямів досліджень історичної проблематики.

Успішність цієї міждисциплінарної взаємодії значною мірою залежить від узгодження методологічних підходів, які у кожній з названих дисциплін відзначаються своєрідністю. Однак є серед них і такі, які здатні сформулювати

надійне підґрунтя для співпраці. Отже, йдеться, насамперед, про геокультурний підхід, який однаково продуктивний і для регіоналістики, і для дослідження політичної культури. Завдяки активному засвоєнню геокультурних підходів виникла можливість дослідження регіонів різних рівнів з урахуванням історичних, демографічних, політико-культурних, етнонаціональних, релігійних, екологічних, природно-ресурсних, політико-правових особливостей і ролі кожного з них у загальноукраїнському й міжнародному поділі праці.

Висновки до першого розділу

Необхідним елементом усвідомлення поняття «геокультура» є осягнення сучасного значення феноменів глобальної культури і культурної глобалізації, що були запропоновані у працях Р. Робертсона, П. Бергера, Е. Сміта, А. Аппадурі. Вони представляють два основні тренди міжнародної наукової дискусії про політико-культурні виміри глобалізації. У межах першого напрямку, ініційованого Р. Робертсоном, феномен глобальної культури визначається як органічний наслідок універсальної історії людства, а глобалізація осмислюється як процес стискання світу, його перетворення в єдину соціокультурну цілісність. Другий напрямок наукового аналізу культурних вимірів глобалізації, представлений концепціями Е.Сміта і А. Аппадурі, трактує феномен глобальної культури як штучно створений ідеологічний конструкт, активно пропагований і впроваджуваний у просторі сучасних комунікацій. На основі аналізу новітніх наукових публікацій визначено провідні підходи до дослідження проблематики геокультури. Один з них інтерпретує геокультуру як глобальну культуру, інший – гетерогенне середовище співіснування культур.

Поняття «геокультура» до наукового обігу залучив І. Валлерстайн,

оперуючи також поняттями «глобальна культура» та «світова культура». Під глобальною культурою вчений розуміє культурний спосіб організації світового простору з виокремленням спільнот, що входять в багате цивілізаційне ядро існуючого світу; спільнот, що виявляються периферійними; спільнот, які займають позиції напівпериферії. Заслуговує на увагу висновок І.Валлерстайна про більшу продуктивність поняття «світова культура», яка означає «соціальну систему з осьовим поділом праці, здатну вмістити в себе безліч різних «локальних» культур». С.Хантінгтон надав геокультурному погляду на політику сучасного змісту. На його думку, ідеологія ніколи не буде грати настільки важливої ролі в контексті міжнародної політики, як культурно-історичні зв'язки. Таким чином, геокультура презентує ту сферу політичної діяльності, що базується на принципах культурно-цивілізаційного походження політичної мотивації.

Увага дослідників до феномену комунікаційних процесів останнім часом помітно посилилася за рахунок громадської значущості та актуальності інформаційних технологій. У числі вітчизняних і зарубіжних авторів, що активно вивчають комунікаційні процеси та механізми їх впливу на соціально-політичне середовище, в першу чергу слід назвати таких вчених як А. Вербицький, В. Коган, Н. Леонт'єв, В. Миронов, В. Петренко, Г. Станкевич, І. Яковлев та інші. Чималу увагу проблемі комунікаційних процесів в суспільстві приділяли і зарубіжні вчені: Р. Арон, Д. Белл, З. Бжезинський, Дж. Брунер, Дж. Келлі, М. Маклюен, Р. Маркузе, У. Найсер, Д. Рісмен, Ю. Хабермас та інші.

Узагальнення наукових розробок В.Цимбурського, В.Воронкової, В. Нікітенка та інших дослідників дало можливість зробити висновок про доцільність тлумачення геокультури як своєрідної геополітики, що ґрунтується на культурних підставах та розподіляє суб'єктів на «своїх» і «чужих» не за принципом політичної доцільності, а за ціннісною спорідненістю, спільністю політико-культурних орієнтирів. Виходячи з

цього, продуктивним видається використання поняття «геокультурна стратегія» для дослідження культурних впливів та засобів політики трансрегіональної комунікативної взаємодії країн.

В сучасній політичній науці широкого вжитку набуло поняття «стратегія». Так, Ю. Шайгородський, вивчаючи мотиваційно-сміслові основи суспільного розвитку пропонує визначення поняття «стратегія суспільного розвитку» як «світоглядно обумовленої сукупності поглядів, оцінок та принципів, які визначають загальне бачення шляхів розвитку; достатньо абстрактний довгостроковий, максимально загальний (недеталізований), послідовний, конструктивний, раціональний, підкріплений ідеологією, стійкий до невизначеності умов середовища план досягнення успіху».

На підставі проведеного аналізу наукової літератури, запропоновано авторське визначення поняття «геокультурна стратегія» як засобу довгострокового політичного планування і оперування, заснованого на мобілізації тих чи інших культурних ознак, які дозволяють суб'єкту здійснювати політико-культурну ідентифікацію та комунікативну взаємодію на підставі усвідомлення спільних ціннісних переваг. У контексті такої парадигми змістом геокультурної стратегії стає розширення меж сфери культури, тобто охоплення всього суспільства, всіх сфер його життєдіяльності творчим процесом. Нині, коли творчий ресурс стає вагомим у всіх сферах життя, коли інтелектуальна революція підкріплюється креативним процесом, надзвичайно важливою є «м'яка» складова соціально-політичних інститутів та практик інститутів, і, насамперед, культурна. Очевидно, що майбутній політичний розвиток буде залежати від потужності культурного виміру держави та її геокультурного потенціалу. Особливо важливими є геокультурні стратегії у реалізації комунікативної взаємодії, оскільки комунікація в цьому дослідженні розглядається як дія, «орієнтована на взаєморозуміння», головними критеріями якої є

зрозумілість, правильність та раціональність (Ю. Хабермас).

Відповідно до об'єкту та предмету дослідження обґрунтовано методологію стратегування як ефективного засобу здійснення політичної діяльності. Стратегування постає у ролі повноцінної наукоємної методології конструювання організаційної структури, здатної забезпечити саморозвиток, високомобільність та гнучкість системи. При цьому, така система уповні запрограмована самостійно усувати проблеми, що потенційно можуть виникати у процесі політичної діяльності. Цінність стратегування полягає у його організаційному застосуванні як внутрішнього механізму управління та оптимізаційного засобу функціонування політичної системи, що здатний своєю дією випереджати загострення будь-яких суспільно-політичних проблем. Стратегування у політиці, фактично, відображає постійну структуровану діяльність суб'єктів, спрямовану на досягнення чітко визначених цілей. Провідною властивістю стратегування є здатність до методологічного забезпечення розробки нових прийомів політичної діяльності, що найповніше враховують умови суспільного розвитку як в окремій країні, та і в системі міжнародних відносин.

З позицій антропоцентричного підходу визначено, що методологічною парадигмою сучасної діяльності людини є творчість. Значення творчості у структурі людської діяльності повинно зростати в міру перетворення середовища існування – із природного в техногенне. Формування нової соціально-економічної і політико-ідеологічної реальності перебуває в прямій залежності від міри, з якою ці процеси будуть пронизувати стратегію творчо-синтезуючої діяльності, наскільки в них будуть панувати принципи гуманізму, здорової критичності, соціальної свободи, плюралістичності думок, високої моральної відповідальності. Творчість за своєю сутністю і внутрішньою логікою переплітається зі свідомістю, мисленням, пізнанням, критикою, практикою, передбаченнями і політичними ідеалами.

Підкреслено продуктивність геокультурного підходу до вивчення

сучасних політико-культурних феноменів. Геокультурний підхід у дослідженні взаємодії часових і просторових явищ орієнтований на дослідження системотворчих зв'язків, що характеризують відносини культури і національного простору, становлення локальних культурних форм. У західній політичній думці його активно утверджував А. Тойнбі, в українській – М. Грушевський, І. Лисяк-Рудницький, Є. Маланюк, у російській – М. Данилевський і М. Бердяєв. За умов глобалізації геокультурні підходи до вивчення просторової специфіки отримують нову динаміку у зв'язку з диверсифікацією функцій держав, неможливістю контролювати культурно-інформаційні потоки в межах національних кордонів.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ГЕОКУЛЬТУРИ

2.1. Геокультура як зв'язок політичного, культурного та географічного просторів

Одним з головних досягнень новітньої політології в порівнянні з подібними суспільствознавчими теоріями минулого можна вважати зміщення направляючої сили політики від природи (натури) до людинотворчості (культури). Натура не могла пояснити динаміку політичної реальності, оскільки розвиток природи не відбувається настільки ж стрімко, наскільки в дійсності мир змінюється війною, виникають та вмирають імперії або ж збагачуються та бідніють нації. З іншого боку культура, в її широкому сенсі, включає в себе як фактори природної географії, так і фактори географії набутої, вона видозмінюється синхронно з політичним життям народів та націй.

Реакція політики на культурні зміни яскраво проявляє себе в одному з основоположних феноменів політології – політичній культурі. Коли ми говоримо про політичну культуру, то маємо на думці специфічну, сформовану історично та визначальну для кожного суспільства концепцію, яка реально описує роль влади в житті особистості, сім'ї та нації. В той же час семантична область політичної культури охоплює і зворотній бік цього питання. Зокрема, політична культура – це також і уявлення щодо значення індивіда, сім'ї та суспільства в питанні контролю, реалізації та збереження влади. Зазвичай, експерти звикли констатувати «високий» та «низький» рівень політичної культури, пов'язуючи їх з ступенем усвідомлення владної еліти та суспільства відповідальності за політичні рішення.

Як зазначає М. Хилько, «сьогодні в політологічній науці існує чимало

різних підходів до визначення сутності політичної культури, проте найбільш поширеним та універсальним залишається визначення, запропоноване Г. Алмондом і С. Вербою» [252, с. 115]. Вони визначили політичну культуру як «конкретну модель орієнтацій на політичні дії, пов'язану з особливостями політичної системи» [274, с. 396]. В класичній роботі «Громадянська культура: політичні позиції і демократія у п'яти державах» (1963 р.) знаходимо 3 типи орієнтацій учасників політичної системи: «пізнавальні (знання про політичну систему і процеси); емоційні (відчуття щодо політичної системи і процесів); оціночні (судження і оцінки щодо політичної системи і процесів)» [275, с. 13- 15].

Як пише М. Хилько, «згідно з типологізацією політичних культур за ступенем громадянських якостей членів суспільства, запропованою Г. Алмондом і С. Вербою, політична культура народу України належить до змішаних типів, поєднуючи елементи і патріархальної, і підданської, і активістської політичної культури. Зокрема, високий рівень бажання населення брати участь у прийнятті політичних рішень поєднується з небажанням брати участь у діяльності політичних партій і рухів, слабкою вірою в можливість власного впливу на політичні процеси, недовірою до політичних інститутів; задеклароване зростання інтересу до політики поєднується з достатньо низьким рівнем політичної поінформованості і компетентності. Такий тип політичної культури загалом характерний для суспільств, які, подібно до нашого, перебувають на шляху трансформації. Те, що кілька століть Україна не мала власної державності, тривале панування комуністичної ідеології, складні процеси переходу суспільства від авторитаризму до демократії – чинники, що вплинули на формування нинішнього рівня політичної культури українського суспільства» [252, с. 125].

Загалом, в українській політологічній науці предмет політичної культури уже встиг зазнати значної уваги. Так, український дослідник

В. Мельник, синтезуючи досвід своїх попередників, пропонує розглядати політичну культуру як складний соціальний феномен, проявляє себе на трьох структурних рівнях: фундаментальному – ментальному, середньому – поведінковому та найвищому – свідомо-практичному.

Ментальний рівень політичної культури пов'язаний з колективним несвідомим суспільства, «що виражається в переконаннях, уявленнях, установках свідомості індивіда, який і формує його той або інший тип особистості» [156, с. 85]. Саме на цьому рівні знаходить своє місце соціальний «закон ментальної ідентичності», який описує детермінованість політичного потенціалу народу його культурною ментальністю.

Поведінковий рівень, описує межу між несвідомими думками особи та її повсякденними діями. «Повсякденність «вибудовує» політичну культуру індивіда, формуючи і закріплюючи основи його світогляду своєрідним методом проб і помилок. Вона ж дає людині можливість переходу від установок свідомості до соціальної дії» [156, с. 86]. Буденна дія є щоденним способом констатування ролі особи в політичному житті країни, регіону чи населеного пункту.

Свідомо-практичний рівень, характеризується усвідомленим і стратегічним баченням проекту політичних дій особи, колективу чи суспільства. «Тільки на цьому рівні повсякденна свідомість здатна трансформуватися у світогляд, стрижнем якого стають відповідні ідеологічні стандарти й установки, що безпосередньо впливають на характер і зміст соціальної активності і самодіяльності громадян» [156, с. 86].

Зазвичай, поряд з рівнями політичної культури прийнято також говорити про чинники її формування. Загально визнаними чинниками можна вважати геополітичне положення держави, соціальну і політичну структуру суспільства, характер внутрішніх суспільних відносин, історичний досвід нації, рівень державної підтримки громадянських ініціатив, доля наукової складової в політичному житті країни, політичні

традиції, доступність комунікацій між владою та народом, особливості національної культури та національної психології.

Зіставляючи політичну культуру та геокультуру можна спостерігати плюралізм інтерпретацій та семантичних акцентів. Наприклад, з точки зору І. Валлерстайна, геокультура означає негативну тенденцію капіталістичної системи, щодо розділення та ієрархічної структуризації усіх світових держав на багатих, бідних та проміжних [334]. Інший дослідник, С. Хантінгтон, вважає геокультуру новим методологічним аспектом геополітики, що надає визначального значення культурно-релігійній спільності країн та народів, на противагу економічній та ідеологічній [251]. В нашому випадку під геокультурою ми будемо розуміти елемент політичної культури, що описує рівень усвідомленої відповідальності громадян за проживання та використання ресурсів на власній географічній території, а також на глобальному просторі. Оскільки геокультура, в даному випадку, інтерпретується як елемент політичної культури, її зміст пов'язується з громадянською позицією особистості, групи людей або соціуму в політичному дискурсі з приводу оточуючої природної території.

Будучи елементом політичної культури, геокультура формується за тими ж законами та закономірностями, що й політична культура загалом. Відмінність полягає лише в акцентуванні центральної ролі природних (географічних, екологічних, природно-ресурсних) аспектів у завданні досягнення дійсного народовладдя. Геокультура підкреслює визначальну цінність територіальних багатств країн та планети, що в свою чергу є найбільш вагомою інвестицією у владу в майбутньому. В зв'язку з цим, коли ми говоримо про чинники формування геокультури, то маємо на увазі, по-перше, усі чинники властиві політичній культурі, по-друге, усвідомлення або не усвідомлення значення екологічного аспекту в житті країни, по-третє, відношення до проблем «розумного» використання національно-природних ресурсів, по-четверте, ступінь розуміння географічної ролі та значення

держави в світі. На трьох останніх чинниках зупинимося більш детально.

Проблема екологічного благополуччя країни вважається уже достатньо розповсюдженою та «старою» темою політичних дискусій. Однак, інтенсифікація діалогу з приводу збереження довкілля набула нового розмаху в 90-х роках ХХ століття. Саме в ці часи значно актуалізувалась робота Римського Клубу, були підписані перші масштабні угоди міжнародні угоди по збереженню навколишнього середовища (Монреальський протокол, Кіотський протокол), набула широкої популярності ідея про Сталий економічний розвиток тощо.

Дедалі більше політичних лідерів планети звертаються до науковців-екологів, для формування власної політичної стратегії. Розроблена американським політологом Дж. Ріфкіном концепція Третьої Промислової революції, сьогодні є надзвичайно популярною серед багатьох діячів влади на всій Земній кулі. Екологічна сторона даної теорії полягає у тому, що досягнення реальних результатів в сфері охорони довкілля можливе лиш тоді, коли його реалізація перестане катастрофічною для робочого класу. Більшість підприємств, що забруднюють навколишнє середовище, отримують підтримку населення та політиків, оскільки вони дають робочі місця в еру тотального безробіття. Вихід американський дослідник пропонує шукати не в усе більш жорстких екологічних санкціях для промисловості, а в сприянні міграції робочої сили з сектору виробництва в інші сфери праці, зменшенні тривалості робочого дня та кількості працівників промисловості. На думку політолога, лиш тоді коли виживання особи перестає залежати від екологічно згубних елементів, екологічні проблеми стануть дійсно цікавими більшості населення різних країн світу.

Недивлячись на неминучий стрес для світової економіки, Дж. Ріфкін вважає свою політичну модель необхідною. «Уже зараз центральні уряди напружуються під вагою технологічної революції, яка залишає мільйони без роботи і засобів до існування. Глобалізація ринкової економіки і

автоматизація сільського господарства, виробництва і сектора послуг швидко змінює політичний ландшафт в кожній країні. Світові лідери і уряду в розмірковують на тим, як пом'якшити удар третьої промислової революції, яка розриває на шматки цілі галузі промисловості, сплочення корпоративних ієрархій, і підставляє машини замість працівників в сотні робочих категорії» [316, с. 289]. Часткова деіндустріалізація робочого класу призведе до укріплення геокультури планетарного населення та, разом з тим, підкріпить такий необхідний для сучасної капіталістичної економіки «середній клас».

Обґрунтування Дж. Ріфкіном лейбористського контексту проблем екологічної свідомості вдало ілюструє широкий зміст поняття «екологічний чинник геокультури». Останнє слід розуміти не лише як рівень усвідомлення нагальності проблем забруднення природи, але й як сукупність політичних та соціо-економічних факторів, що сприяють або перешкоджають активній участі населення у побудові екологічного майбутнього планети чи регіону.

Але світ рехається надзвичайно стрімко і дослідники та експерти Всесвітнього Економічного Форуму вже говорять про настання Четвертої Промислової Революції. Так, у 2016 році Клаус Шваб видав до щорічних зборів Всесвітнього Економічного Форуму в Давосі роботу з такою ж назвою [322]. В ній К. Шваб аналізує питання «нових технологій штучного інтелекту, робототехніки, інтернету речей, автономних транспортних засобів, 3-D друку, блокчейну, біотехнології і так далі. Головний аргумент — злиття цих технологій спричиняє четверту промислову революцію і дає назву книжці. Він визнає, що деякі люди можуть розглядати четверту революцію тільки як розширення третьої, але аргументує, що масштаб, швидкість і вплив новітніх технологій такий, що вони заслуговують на власну революцію. К. Шваб описує деякі з цих небезпек: нерівний поділ результатів, дивідендів від технологічних досягнень і загроза масового

безробіття; ерозія глобального управління; потенціал зловживання робототехнікою, генною інженерією і кібер-зброєю; порушення роботи багатьох усталених виробництв [236]. Як бачимо, четверта промислова революція ще більше актуалізує питання розумного споживання ресурсів та їх розподілу.

Дана проблема не нова, серед політичної та культурної еліти світу вона набула значної уваги ще в 1990–ті рр., але у зв'язку із іншим концептом. Зокрема, популярна на той час теорія «Сталого розвитку» пропагувала ідею «розумного» балансу між використанням природних багатств планети та збереженням ресурсів для прийдешніх поколінь. Ідеалом «Сталого розвитку» була концепція поступового та стабільного економічного зросту за мінімальних витрат з боку невідновлюваних ресурсів.

Однак, починаючи з 2000–их рр. про сталий розвиток на Заході почали говорити все менше, а пострадянські країни немов би з запізнілою реакцією почали реагувати на дану концепцію лише в той час. Сталий розвиток виявся недостатньо реальним проектом, тому закономірно, що популярними залишилися виключно деякі положення цієї моделі. Доказом умовного провалу «сталого розвитку» в ресурсно-зберігаючому контексті, може стати наступна статистика. В 90–их динаміка світового видобутку нафти дещо сповільнилася порівняно з минулими роками і складала станом на 1995 рік приблизно 3286 млн. тон в рік, однак починаючи з 2000–го року продовжила стабільний ріст і станом на 2014 рік дорівнювала 4221 млн. тон [236]. Тенденція до підвищення експлуатації ресурсів присутня також і в інших сферах. Зокрема, в період між 2010 та 2011 роком рівень видобутку світової залізної руди зріс на 8% з 2,59 млрд. тон до 2,8 млрд. тон. Хоч в Україні в цей період видобуток збільшився на лиш 1,6 % [214]. За настільки очевидної негативної статистики, говорити далі про успіх сталого розвитку було б досить нелогічно та, навіть, політично аморально.

Тим не менш, не дивлячись на поступове «затемнення» поняття «сталий розвиток», прогресивні країни світу роблять значний крок в сторону альтернативних, відновлюваних ресурсів, що отримало якісне відображення в сфері геокультури. Завдяки якісній публічній політиці та активному сприянню новітньому «енергостійкому» бізнесу, масова свідомість західного споживача налаштована вкрай позитивно по відношенню до новинок, що направлені на мінімізацію використання слабовідновлюваних природних ресурсів. Поступово зростає популярність електромобілів, водневих двигунів, сонячних генераторів, вуглецевих заміників чорних металів тощо.

З приводу природо-ресурсного чинника геокультури Дж. Ріфкін ще у 1995 році відзначав, що в цьому аспекті і досі відбувається війна за свідомість мас. Елементи капіталістичної системи направлені на ресурсне виснаження і далі намагаються спростовувати та дискредитувати перед населенням той факт, що ера бездумного споживацтва має підійти до кінця. Все частіше з'являються розмови про «сланцевий газ», «важку нафту», «нефтяні піски», «надглибокий технологічний видобуток вугілля» і т. д. «Багато хто просто не розуміє того, що індустріальна епоха, в основі якої лежить викопне паливо, завершується. Нафтовий кран, звичайно, не спорожніє прямо завтра. Нафта буде текти, але зі зменшеним напором і за вищою ціною. А як же запаси вугілля в Китаї, нафтові піски в Канаді, важка нафта в Венесуелі і сланцевий газ в США? Хоча їх запаси порівняно великі, ці джерела енергоресурсів дуже дорогі і призводять до викиду набагато більшої кількості вуглекислого газу, ніж сира нафта і традиційний природний газ. Якщо ми спробуємо здійснити масштабний перехід на ці брудніші види палива, щоб відстрочити кінець ери викопного палива, різке підвищення глобальної температури може поставити крапку в нашій долі» [316, с. 52].

Відтак, при переході від третьої до четвертої промислової революції,

чинник геокультури, щодо раціонального використання природно-ресурсного потенціалу території полягає у ступені масової популярності ресурсної економії; у присутності або відсутності об'єктивного висвітлення реалій виснаження природних багатств планети чи країни серед населення, а також у здатності громадян вплинути на ресурсну політику держави.

Географічні чинники формування геокультури відносяться до усвідомлення суспільством географічного (регіонального та планетарного) значення власної держави в світі. По суті географічний чинник описує віддзеркалення геополітичного змісту державної політики в свідомості мас та еліти.

З часів винайдення міжконтинентальних ракет та ядерної зброї прийнято говорити про зменшення значення географічного фактору в контексті глобальної політики. Однак, таке твердження не витримує критики – зникнення географічного чиннику з військового та силового простору, ще не означає його повне нівелювання. Специфіка географічного впливу геокультури проявляється у складній, багаторівневій структурі його прояву в свідомості суспільства. Як відзначає дослідниця проблем взаємодії геополітики та культури Т. Андріанова: «В даний час культура завдяки комунікаційним технологіям перетворюється в геокультуру і починає грати все більш значну роль в стратегічній політиці держав. Неможливість здійснення великих воєн з метою переділу сфер впливу змушує звертатися до інших методів розширення впливу держави в світі. Тут вирішальними стають економічні та культурні чинники, причому економічні досягнення при всій їх очевидності часто надають значно менший вплив на свідомість людей, на їхній спосіб мислення, ніж культурні. Найбільш очевидним прикладом цього є тріумфальний хід по світу американської культури в усіх її проявах, що приводить до імітації зразків цієї культури в країнах світу з абсолютно різними культурними традиціями» [5, с. 4–5]. Яскравим прикладом впливу географічного фактору на вітчизняну геокультуру може

бути проблема Європейського або Євразійського вибору України. Підстави даного дискурсу, в першу чергу, відносяться до питання про культурний вибір України, територія якої історично пролягає на географічному кордоні між Західною та Східною цивілізацією.

Інша сторона географічного аспекту геокультури пов'язується з впливом природного ландшафту та клімату на політичну ментальність народів. На думку багатьох дослідників в сфері психології ментальності, різноманітність натуралістичних пейзажів в країні зумовлює неоднорідність колективної свідомості суспільства. Зокрема, українська дослідниця Л. Костюк щодо географічного чиннику в українській геокультурі слушно зазначає: «геопсихічна дія простору українських земель проявляється в різних формах, що дає нам підстави стверджувати – українці в географічному аспекті мозаїчний етнос (ліс, лісостеп, степ, гори, море). Протягом ХХ ст. простежується загибель природних комплексів Дніпра, Дністра, де віками жив український етнос. Екологічна катастрофа Чорнобиля зумовила маргіналізацію різних шарів українського населення. Збереження такої тенденції може призвести до розпаду системної цілісності, якою є український етнос, тобто до його загибелі» [117, с. 295]. Відтак, географічний чинник формування геокультури описує дві особливості: політико-географічну – об'єктивність відображення геополітичної сторони державної політики в свідомості населення, та фізично-географічну – вплив природного ландшафту та клімату на політичну ментальність суспільства.

Одна з ознак географічного чиннику геокультури загалом полягає в імпліцитності (неявності) концептуальних границь між соціальним та географічним простором в сучасній політиці. Те, що на перший погляд здається ефектом географічної дистанції, насправді може бути результатом широкого проміжку в аспекті соціального простору. Відомий французький соціолог П. Бурд'є свого часу слушно відзначив, що вагома відмінність між географічним і соціальним простором полягає в наступному: «ці два

простори ніколи повністю не збігаються, проте багато розходжень, які вважають зазвичай з ефектом географічного простору, наприклад, протиставлення центру і периферії, є в дійсності дистанцією в соціальному просторі, тобто походять від нерівності в поділі різних видів капіталу в географічному просторі» [31, с. 94]. Соціальний простір включає в себе багато складових – як ментальних, так і кількісно-матеріальних, однак, саме їх синтез є джерелом формування колективного «здорового глузду» суспільства, що є центральним оператором політичної свідомості мас.

Досить яскраво дана особливість проявляється в українській політичній культурі. Сьогодні багато апологетів та опозиціонерів західного вектору розвитку України апелюють до географічної та історичної близькості нашої держави з, відповідно – Євросоюзом та Росією. Однак те, що здається близьким в просторі фізичному, не є таким ж недалеким в просторі соціальному. Теперішня українська міжкласова дистанція є набагато ширшою, а ніж європейська, а російська суспільна свідомість буквально контрастує з українською в останні кілька років. В даний момент наша держава є свого роду ізольованою в новоствореному специфічно-вітчизняному соціальному просторі, українці в політичному сенсі мислять не так як росіяни, але й не так як типові громадяни Європи.

Ще одним аспектом географічного чинника геокультури є усвідомлення громадянством територіальної ідентичності та геополітичної особливості своєї країни та її регіонів. В наші дні, в ситуації війни та гуманітарної кризи на Донбасі, дана проблема є в край важливою.

Для початку розглянемо типовий приклад на теренах Європейських держав. Англійська дослідниця взаємовідношення понять держави, території та громадянства Різ Джонс пропонує звернути увагу на сучасну ситуацію в її рідній Британії. Шотландія в складі Великої Британії завжди була особливою політичною одиницею. Її населення, недивлячись на відсутність незалежності від Великого Королівства, завжди мало активну

політичну позицію, яка однак ніколи не ступала на грань відвертого силового сепаратизму. Зважаючи на цей факт, Лондон активно підтримував створення нових механізмів та регіональних інституцій самоврядування. «Шотландія являє собою цікавий приклад взаємозв'язку між територіальними ідентичностями і роботою делегованою урядом. На цьому рівні, шотландська цивільна служба проявляла активну позицію щодо розвитку регіонального уряду аж до 1997 року, при чому в значно більшій мірі, ніж їх колеги в Північній Ірландії та Уельсі. Члени цивільної служби в Шотландії, як правило, намагалися підкреслити своєрідність Шотландії та свою роль в підтримці цієї самобутності протягом усієї другої половини двадцятого століття. У зв'язку з цим, виконавча передача влади в Шотландії, шляхом створення шотландського парламенту, служила виключно на те, щоб оживити завжди властиву активність шотландської цивільної служби» [296, с. 168].

Шотландія є яскравим прикладом автономного регіону, що прагне реалізації власної самобутності. Досить велика частка політично активного населення протягом усього часу деволуції в Британії не просто висловлювала свою позицію з приводу відновлення Шотландського Парламентаризму, а стала його реальною рушійною силою [290, С. 53]. Прагнення передачі влади в регіони було реалізоване шотландцями цілеспрямовано та законно, а їх відношення до територіальної цілісності Британії підтвердив референдум 2014 року, що підтвердив якість та дієвість сучасної британської етнічної та гуманітарної політики.

Українська ситуація в територіально-географічному аспекті є вкрай наглядною. Анексія Криму та сепаратистські рухи ніколи б не стали можливим без минулого провалу гуманітарно-регіональної політики, а також низького рівня політичної культури населення в даних регіонах і в цілому в Україні. Про географічно-історичний фактор Української роздільності по Дніпру мова велась ще за довго до національної кризи, а

неспокійні події в Криму вже мали місце на світанку вітчизняної незалежності.

Мешканці сучасного Донбасу та Криму, як і мешканці інших українських регіонів, наприклад, Харківщини, є носіями специфічної, однак пасивно-замкнутої територіальної ідентичності. Саме на цих ментальних геокультурних атрибутах як правило і будувалася політична кампанія в цих регіонах. Політик звертався до електорату не як до українців, а саме як до харківчан, жителів Донбасу та Криму тощо. Таке відношення констатувало і досі констатує щораз глибшу дезінтеграцію ментальної соборності України. Багато мешканців регіонів України є прихильниками децентралізації однак не приймають активної громадської участі в досягненні широких правових поступок з боку центральної влади. Така ситуація наводить на думку, що навіть за умов розгортання процесів децентралізації, яким маніпулюють багато сучасних опозиціонерів та представників діючої влади, громадська активність та продуктивність нових місцевих органів влади буде еквівалентною сучасній. Успіх шотландського парламентаризму є наслідком високої політичної культури населення, а також розвинутого геокультурного планування Об'єднаного Королівства в цілому.

Якщо задатись питанням про те, щоб могло стати якісним критерієм вдалої гуманітарної політики у втрачених нині регіонах, то вочевидь відповіддю мала б стати можливість центральної української влади власноруч провести референдум про незалежність Криму та Донбасу без страху за його негативний результат. Тобто така можливість, яка була реалізована два роки тому в Великій Британії, де ще 40 років тому питання сепаратизму стояло на військовому рівні. Питання політичної культури, геокультури та міжрегіональної ідеологічної, культурної толерантності ігнорувалося надто довго. Гуманітаристика вважалася вторинною, зокрема такою, що має лиш косметичний вплив на політичний клімат в країні.

Досить часто політичні та національні негаразди України

пов'язувалися з так званою різнорідністю української нації – присутності явного поділу українців на західних та східних. Таку думку висловлював зокрема і С. Хантінгтон у своїй відомій роботі «Зіткнення цивілізацій». Уніатський захід та православний схід здаються йому двома різними геокультурами, яким майже не реально вжитися під титулом одного суверенітету [251]. Однак чи є Україна настільки своєрідною у цій проблемі? Невже в успішних державах не існує подібних історико-географічних протиставлень?

Знову ж таки звернемось до європейського досвіду. Німеччина – це держава, яка добре знайома з ідейною та політичною роздільністю власних земель. У після воєнні роки німецькій нації ще довго прийшлося розплачуватись за помилки історії та ще 45 років існувати як дві паралельні держави. Даний факт залишив свої відбитки на геокультурній канві німців. Як відмічає дослідник географічних фактів геокультури Кевін Кокс: «Високо ілюстративним процесом є та подія, що розгорнулася після возз'єднання Західної і Східної Німеччини більше десяти років тому після близько 45 років культурної розбіжності між цими двома областями. Вона полягає у ворожих відносинах між Wessis або західними німцями і Ossis, колишніми жителями Східної Німеччини» [284, с. 151]. В спрощеному вигляді, тобто буденною мовою простих німецьких жителів, Wessis вважають, що Ossis марнотрати, оскільки занадто довго живуть в своєму власному маленькому світі, вони наївні і недалекі; що їм не вистачає впевненості в собі, вони постійно вибачаються; що вони не звикли до важкої роботи тому що в старій НДР (Німецька Демократична Республіка) у них завжди закінчувалися матеріали для тривалого виробництва, і це робило їх робочий день вкрай простим; що вони нічим не кращі і як менеджери чи підприємці, тому що вони не мають ніякого досвіду ринкової економіки; і що, вони далеко не вдячні за ті переваги, які принесло з собою об'єднання, вони завжди скаржаться. Ossis, зі свого боку, вважають, що Wessis є

нестерпно зарозумілими, й часто безпідставно; що невпинна конкуренція зробила їх важкими до діалогу; що досить багато з них шахраї, які розбагатіли або на продажу непотребу, або на страшенній довірі східних німців, або скуповуючи східні активи за набагато нижчою ціною від їх реального значення; і що в довершення всього, вони втиснулись на найкращі робочі місця на сході. Спочатку все це тільки змушувало Ossis відчувати себе пригніченими і безпорадними, але тепер деякі з них стають дійсно ображеними. Wessihass (ненависть західників) стало модним [284, с. 152].

Окрім західно-східного протистояння географія територіальних ідентичностей в Німеччині доповнюється й у іншому географічному просторі, зокрема у опозиції між жителями північних (низинних) та південних (пригірських) земель. Зазвичай населення в південних землях має більш націоналістичну та консервативну позицію, в той час як їх співвітчизники на півночі є більш ліберальними та прогресивними. Однак, різномірність німецької нації не завадило їм після важкої поразки та культурної кризи в ХХ столітті вийти на перші економічні позиції в світі [279, с. 134]. Одною з запорок такого успіху стала присутність потужної регіональної політичної еліти, яка постійно розвивалась та репрезентувала інтереси усіх німецьких земель в бундестазі, уряді та інших органах влади. Присутність національних дезінтегруючих факторів – це закономірний процес існування будь-якої нації, питання лиш в тому наскільки сильно ці фактори впливають на єдність вітчизняної еліти, що є творцем державної історії.

Маніпуляція українською проблемою Сходу та Заходу демонструє лиш те, що протягом 25 років незалежності не було сформовано якісної форми політичної репрезентації інтересів кожної з територіальних ідентичностей української нації. Звичайно ж, можна апелювати до проміжного територіального положення України, де велику роль грає

втручання зовнішніх інтересів. Однак, протягом другої половини ХХ століття Німеччина була, не менш активною ареною міжнародної політичної гри, що не завадило їй стрімко розвиватися як спочатку як дві окремі держави а згодом і як єдина Федеративна Німецька Республіка.

Вказуючи на множину політичних ідентичностей в провідних країнах Європи та України, можна заблукати в теоретичних нетрях національного питання. Можне здатися, що без наболілого питання, що таке українська нація ми будемо залишатися сплавом заходу та сходу, з намаганням залишитися єдиними. Однак, нація – це не те що потребує чіткої концептуалізації, оскільки це скоріше певне форма відчуття колективної причетності, а ніж категоричне поняття. Як підкреслює Кокс: «Ми поділяємо географію з нашими співвітчизниками. Це батьківщина. У кожного є вітчизна, або вони вірять в те що її мають, але «вони» мають вітчизну відмінну від «нашої». Це сфера передбачуваності. Це місце, де все знайоме. За межами батьківщини лежить невпевненість, щось необхідно знати або вивчити, якщо ми коли-небудь, хочемо почуватися там зручно в повсякденному житті. Передбачуваність в даному випадку формує не концепт, а ефект. Ми переживаємо та відчуваємо власну країну «місцем» свого перебування таким чином, яким не можемо відчувати себе у інших країнах світу» [284, с. 171]. Тому політична культура України менше потребує додаткової концептуалізації поняття «українська нація», вона більше потребує створення умов, за яких українець міг би відчути причетність до єдиного державотворення, єдиної системи повсякденного розуміння речей і явищ та єдиної геокультури.

Таким чином, геокультура як елемент політичної культури, формується під впливом чотирьох груп чинників. По-перше, чинники, що властиві політичній культурі в цілому. По-друге, екологічний чинник, який базується на рівні суспільного усвідомлення нагальності проблем забруднення природи, а також на сукупності політичних та соціально-економічних умов,

що сприяють або перешкоджають активній участі населення у побудові екологічного майбутнього світу чи країни. По-третє, природо-ресурсний чинник, що визначається ступенем популярності ресурсної економії; інформованістю населення щодо реалій виснаження природних багатств планети чи країни та можливостями громадського впливу на ресурсну політику держави. По-четверте, географічний чинник, з його двома впливовими аспектами – політико-географічним (геополітика), фізично-географічним (вплив природи на політичну ментальність).

Проведено порівняльний аналіз політико-географічного чиннику формування геокультури в Україні та деяких європейських державах. Дана розвідка дала можливість проілюструвати практичні проблеми українського суспільства на рівні мотивації громадської активності, територіальної ідентичності, регіональної диференціації та на рівні геополітичної обізнаності населення.

2.2. Гуманізація та демократизація політичної культури комунікативної взаємодії у міжнародних відносинах XXI століття

В останні роки помітним є такий процес як демократизація геокультури міжнародних відносин. Його можна розглядати як загальну тенденцію розвитку міжнародних відносин в інформаційному та глобалізаційному суспільстві. Становлення геокультури міжнародних відносин здійснюється двома шляхами: 1) самоплинно – під тиском демократичних процесів, що розгортаються у міжнародному просторі; 2) цілеспрямованим впливом міжнародної спільноти, яка залучає до цього різноманітні засоби. Зупинимось на цьому більш детально.

Загалом, більшість теоретиків міжнародних відносин і глобального політичного простору в останні десятиліття відзначають демократичність і транспарентність в якості ключових висхідних тенденцій розвитку і

функціонування сучасної системи міжнародних відносин в різних її структурних вимірах (міждержавних і міжурядових, громадянських і міжособистісних, двох- і багатосторонніх, регіональних і глобальних). Демократична і відкрита геокультура стає ознакою часу для більшості суб'єктів міжнародних відносин, при чому не лише для традиційних лідерів демократичного світу, але й для країн, що розвиваються. «Світ вступив у нову фазу свого розвитку – відкриту, прозору, взаємозалежну, що зумовлює необхідність своєрідного «притирання» народів і держав до загальноприйнятих стандартів, єдиного стилю життя, нових поглядів, які мобілізують людство у його важкому поступі сходами прогресу. На перший план переміщуються такі питання, як подолання бідності, захист навколишнього середовища, реалізація громадянських прав, формування нових механізмів міжнародної фінансової та інформаційної взаємодії тощо. Долучаючись до глобальної взаємодії, держави беруть на себе низку зобов'язань, за словами Т. Фрідмана (одного з теоретиків глобалізації), «надягають на себе золотий корсет», який диктує визначену, узгоджену, а тому й прогнозовану поведінку на ринку праці, товарів і капіталів, культурної взаємодії і комунікацій» [7, с. 337]. Більше того, на фоні загальної стандартизаційної комерціалізації, характерної для глобалістського етапу розвитку світової системи міжнародних відносин, сьогодні все більшу роль відіграють саме культурні, соціокультурні, гуманітарні та гуманістичні процеси, які визначають взаємодію різних акторів міжнародної системи взаємовідносин. Зважаючи на це, при аналізі ключових тенденцій формування геокультури міжнародних відносин, на нашу думку, необхідно насамперед детально зупинитися на дослідженні впливу сучасних гуманістичних процесів у міжнародному середовищі на формування геокультури міжнародних відносин. В чому ж полягає сутність цих процесів та як вони впливають на розвиток як глобалізованого міжнародно-політичного середовища, так і окремих країн, народів, спільнот,

що мають різний рівень економічного, політичного, громадянського, технологічного та соціокультурного розвитку?

Останні два десятиліття показали наявність двох протилежних тенденцій. З одного боку, в різних частинах планети зберігаються конфлікти, що зумовлені старими геополітичними процесами, до чого додається негативна тенденція розвитку глобального ідеологічно різнонаправленого тероризму. З іншого – у взаємовідносинах держав, країн і народів спостерігається значне зближення і демократизація, що є ключовою геокультурною тенденцією. Можна сказати, що нова демократична і поліцентрична геокультура приходить на зміну старій поляризованій геополітиці. «Розвиток політичних, економічних та гуманітарних міжнародних зв'язків, обумовлених глобальними соціальними чинниками, які визначають життєдіяльність світової спільноти, підвищує значення культури міждержавних та міжособистісних взаємин. Зростаючий інтерес до аналізу процесу соціально-культурної обумовленості нормативних засад міжнародних та, зокрема, дипломатичних стосунків пояснюється осмисленням нових демократичних та гуманістичних підходів у цих сферах суспільної діяльності, які передбачають цивілізовані норми спілкування суб'єктів міжнародного права, офіційних та приватних осіб. У такому контексті евристичним полем для дослідження комунікативних форм соціальної взаємодії стає ціннісно-нормативна сфера регламентації вчинків, дій, навіть висловлювань людей у ситуативних контактах» [150, с. 3]. Саме орієнтація на культурно зумовлені, засновані на демократизмі, рівності і гуманізмі взаємовідносини між різними суб'єктами міжнародних відносин стає ключовою ціннісно-смісловою тенденцією формування нових геокультурних реалій. Ця тенденція потребує концептуально-теоретичного та категоріально-понятійного осмислення та оформлення при вивченні ключових факторів та телеологічних вимірів формування та розвитку геокультури міжнародних відносин.

Насамперед важливо підкреслити, що більшість суб'єктів міжнародних відносин в сучасному світі свідомо орієнтуються на демократично-гуманізаційні аксіологічні орієнтири вибудовування стратегій міжнародних взаємовідносин. Такі орієнтири навіть витискають на другий план такі старі цінності геополітики, як влада і панування, підкорення та експансія. Більше того в сучасному західному дискурсі аналізу міжнародних відносин все більш фундаментальна роль приписується культурним та культурологічним факторам. Деякі вчені навіть підкреслюють необхідність визначати культурно-гуманітарні фактори в якості ключових, на основі чого формувати нову теорію міжнародних відносин та історії [285, р. 27], більш пристосовану та евристично вагому з огляду на сучасні реалії міжнародних відносин та міжнародно-політичної комунікації. «Культурна сила» в якості ключового важелю взаємовпливу між державами і народами використовується все частіше замість традиційних «насильницьких» та експансивних форм геополітичного примусу.

Саме завдяки цьому й відбувається формування нової, більш демократичної та поліваріантної геокультури міжнародних відносин, в рамках якої уможливлюються різні способи конструктивного взаємовпливу великих і малих суб'єктів міжнародно-політичної та глобально-економічної системи. Соціокультурні та гуманітарні фактори поступово набувають такого ж значення, як політичні та економічні, а подекуди виходять і на пріоритетні статусні позиції. «У сучасному світі глобалізаційних цивілізаційних перетворень, що привели до формування інформаційного суспільства, культура стає домінантою, яка визначає сучасний і майбутній розвиток людства. У цьому контексті культурологічні трансформаційні процеси набувають під час своєї еволюції суперечливого характеру. Активізується і процес становлення нового глобалізаційного типу культури, і стрімкий розвиток її національних форм. Рівень і ступінь розвитку культурологічних процесів визначає теперішнє й майбутнє буття земної

цивілізації» [265, с. 79]. Така глобальна тенденція, природно, не може не позначитися на формуванні геокультури міжнародних відносин. Саме її вибухоподібний розвиток в останні десятиліття і зумовив актуальність проблематики, пов'язаної з переходом від геополітичної до геокультурної парадигми розвитку і осмислення нових реалій міжнародних відносин.

Цікаво, що геокультурна карта глобального світу є набагато різноманітнішою, ніж її геополітичний аналог, що зумовлено величезною кількістю і різноманіттям тих соціокультурних, гуманітарних, інформаційно-технологічних, особистісно-творчих форм, що можуть впливати на оформлення і розвиток того чи іншого типу геокультури міжнародних відносин. Ще більшого різноманіття таким відносинам надають культурні фактори, зумовлені різноспрямованими глобальними та регіонально-локальними тенденціями. В сучасному світі значно актуалізується проблема взаємовідносин «універсальних глобальних факторів, що впливають на міжнародні відносини, та культурних кордонів між різними спільнотами» [289, с. 19]. Але й ця суперечність в свою чергу сприяє демократизації та комунікативній ефективності нової геокультури міжнародних відносин, адже різниця і соціокультурні відмінності стають об'єднуючим чинником товарного плану. «Локальне може бути інтерпретоване не просто як частина глобального, а як умова його існування. Регіональні культури набувають універсального змісту і впливають на «панівні» культури західного світу, а «регіональна» різниця культурного продукту сприймається як товарне різноманіття. Для суспільств високого рівня розвитку матеріального виробництва це ще й «часова» зустріч – екзотика «повернення в минуле», архаїчні форми мистецтва, естетичний примітивізм. Культурні відмінності продуктів виробництва – ринковий товар, що має свого споживача і займає певний сегмент ринку. Для суспільств різного «часового» стану – крок у майбутнє, знайомство з матеріальною культурою і соціальним практиками іншого часового виміру.

Це знову-таки товар, що реалізується у глобальному світі у вигляді речей і технологій» [10, с. 63]. Таким чином, культурні чинники, навіть не зважаючи на вимушену комерціалізацію і перетворення в товарні форми, стають найважливішими в глобалізаційному єднанні і відносинах між країнами і суспільствами з різним рівнем економічного розвитку. Глобалізація ж в якості геокультурного фактору не тільки не стирає соціокультурні відмінності між народами, але й підживлює їх самобутність, яка сама по собі перетворюється на економічний та соціально-політичний ресурс.

Звідси можна робити висновок, що саме завдяки розвитку глобальної інформаційної цивілізації відбувається геокультурний сплеск в міжнародних відносинах, адже тепер ключовою цінністю стають не території і ресурси (як це було в геополітичній матриці), а знання, технології, творчість, культурна самобутність та автентичність. На новий рівень розуміння виходить такий геокультурний фактор формування демократичної системи міжнародних відносин, як загальнолюдські цінності. «В основі геокультурних процесів – розвиток загальнолюдських норм і цінностей, що закріплені у відповідних символічних системах. Зазначимо, що носіями геокультурних тенденцій перш за все є наука і освіта, а також мас-медіа, що здатна в режимі реального часу тиражувати культурні зразки по всьому світові» [46, с. 488]. Саме для розуміння та адекватного сприйняття таких культурних зразків і актуалізується глибоке розуміння та застосування загальнолюдських цінностей, що можуть транслюватися лише в суспільствах з певним розвитком демократизму і освіченості. Звідси однією з ключових геокультурних тенденцій сучасності є демократизація міжнародних відносин завдяки вибудовуванню глобального «суспільства знань», в якому ключову роль відіграє не панування над технологіями, ресурсами і урядами, а інноваційно-творчий поступ окремих національних і в цілому глобального суспільства.

При аналізі тенденцій формування сучасного типу геокультури міжнародних відносин деякі дослідники відзначають, що здобутки на ниві гуманістичних процесів у міжнародному середовищі значною мірою нівелюються через процеси все проникної комерціалізації та монетизації. Дійсно, можна визнати, що «глобалізацію слід розглядати як процес інтеграції різних культур у єдину ринкову логіку, причому видозмінені культури є одночасно і результатом глобалізації, й умовою її подальшого розвитку. У процесі глобалізації виникає певна однорідність соціально-економічних умов і в той же час спостерігається зростання індивідуалізму. Глобалізація – це процес, мета якого формування «*homo economicus*», підпорядкування людської діяльності інтересам грошового нагромадження» [46, с. 490]. В той же час, важливо розуміти, що саме в комерціалізованому, а не ідеологізованому світі здатна реалізовуватися інноваційна матриця цивілізаційного розвитку. І саме високий рівень геокультурної взаємодії між державами і народами може забезпечити гуманістичне і демократичне наповнення рівноправної соціокультурної взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин, що мають відверто різну економічну і геополітичну вагу.

Таким чином, можна із впевненістю стверджувати, що сьогодні постійно посилюється вплив гуманістичних процесів на формування геокультури міжнародних відносин. Яскравим прикладом цього може бути значне посилення міжнародно-політичної ваги окремої особистості, особливо творчої, в якому б суспільстві і на якій би території вона не проживала фізично. В глобальному світі все більше значення починають відігравати особистісно-гуманітарні фактори, такі, як «прибуток і соціальний статус, стать і професія, індивідуальне здоров'я та рівень медичного обслуговування, зайнятість та умови праці, соціальне і природне оточення тощо» [303, р. 12]. Прагнучи до високих стандартів в даних сферах, країни з різною історією та соціально-політичними традиціями

віддають перевагу демократично-гуманістичним цінностям, при цьому зберігаючи власну культурну специфіку і самобутність. Завдяки цьому постійно збагачується геокультурний ландшафт, а в міжнародних відносинах все більше застосовується культурно-гуманітарний та демократично-гуманістичний інструментарій.

Ще раз важливо підкреслити той методологічний момент нашого дослідження, який полягає у тому, що реальне посилення впливу сучасних гуманістичних процесів у міжнародному середовищі на формування геокультури міжнародних відносин стало можливим саме за умов розвитку глобально-інформаційних соціальних та інформаційно-технологічних процесів, які в свою чергу призвели і до трансформацію глобально-планетарного соціально-політичного і міжнародно-політичного поля. «Початок ХХІ століття відзначився глибинними і унікальними змінами в суспільно-політичному житті планетарної спільноти, що пов'язані із широкомасштабними процесами спонтанної трансформації системи людських відносин, цінностей і соціальних структур, загостренням суперечливості між глобалізаційним і глокалізаційними процесами, кардинальній зміні світогляду особистості і проблеми виживання людини як біологічного виду і головного носія планетарного розуму» [169, с. 266]. Виклики, що постали перед людством в цілому, набули глобального характеру, через що міжнародна спільнота змушена поступово відмовлятися від застарілих геополітичних форм взаємодії на користь інноваційним геокультурним формам взаємовідносин, які виявляються просто необхідними при вирішенні цілої низки загальнопланетарних питань. Деякі суб'єкти міжнародної політики ще застосовують старий геополітичний стиль панування і експансіонізму, але вони дуже швидко витісняються міжнародною спільнотою на периферію активних міжнародно-політичних взаємодій і контактів.

Тепер ключовий вплив на формування геокультури міжнародних

відносин, а також на аксіологічно-феноменологічні та структурно-функціональні характеристики глобальної системи міжнародної політики здійснюють, в першу чергу, гуманізаційно-демократизаційні процеси, що в своїй основі ґрунтуються на такому філософському та культуротворчому феномені, як загальнолюдські цінності. «Загальнолюдські цінності є спонукальними чинниками глобалізаційного процесу продуктом якого є планетарна або світова система. Планетарний соціальний організм є у такому випадку кінцевим продуктом у якому світова система має досягти онтологічної і організаційної цілісності і бути здатною до саморегуляції і самовідтворення. На цій світоглядно-ідеологічній основі і завдяки механізму ціннісно-сислової детермінації формується, саморозгортається сучасна світова система, що набуває онтологічної цілісності і матеріалізується у якісно новому світо-порядку» [169, с. 136]. Особливо важливими такі нові обриси світо-порядку, що формується, важливі для слабких країн, що розвиваються, в тому числі і для України. Справа в тому, що нова геокультура міжнародних відносин в рамках глобальної цивілізації передбачає значне посилення позицій тих суб'єктів, що знаходяться в кризовому стані з точки зору економічної та політичної сили, але водночас мають значний інтелектуальний та культуротворчий потенціал.

Такі великі центри міжнародно-політичної системи, як Північна Америка та Європа в останні десятиліття проводили активну політику відмови від колишніх ролей «домінування» та «світоглядного панування». Проголошений мультикультуралізм та фундаментальна цінність особистісного і культурно-самобутного розвитку мають визначати подальший цивілізаційно-історичний шлях. У зв'язку з цим, в світовому науковому дискурсі, що досліджує теоретичні аспекти міжнародних відносин, все більше уваги приділяється «геокультурним питанням «провінціалізації» міжнародних відносин» [331, р. 8], коли вагому роль в планетарній системі взаємовідносин між народами, країнами і державами

починають відігравати не лише великі суб'єкти міжнародних відносин, але й локальні актори, чий вплив здійснюється не на основі сили чи влади, а завдяки культурним, гуманітарним, навіть творчо-мистецьким здобуткам. В цьому також яскраво проявляється значний вплив сучасних гуманістичних процесів у міжнародному середовищі на формування геокультури міжнародних відносин.

Нарешті, важливим аспектом нарощування впливу сучасних гуманістичних процесів у міжнародному середовищі на формування геокультури міжнародних відносин є технологізація та інтелектуалізація всіх сфер життєдіяльності сучасних суспільств, як локальних, так і глобальних. Інновації, знання, освіта, швидке розповсюдження технологічних здобутків та інформації стали невід'ємним елементом розбудови нової демократично-гуманістичної системи міжнародних відносин та міжнародної політики. «В глобальну епоху взаємозв'язок між культурою та технологією є центральним фактором комплексного аналізу проблем влади. Взаємозв'язок культурних і технологічних факторів є також ключовою характеристикою транснаціональних відносин» [326, р. 27]. Таким чином, можна стверджувати, що в сучасному світі все більше значення відіграють гуманістичні, гуманітарні, інтелектуальні, інноваційно-новаторські чинники формування міжнародно-політичного ландшафту, який все більше втрачає ознак геополітичності, натомість набуваючи яскравих характеристик геокультурності. В цьому вимірі, з нашої точки зору, важливо звернутися до глибокого концептуально-теоретичного аналізу ключових форм цілеспрямованої діяльності міжнародних спільнот по формуванню геокультури міжнародних відносин в сучасному світі.

Після завершення періоду біполярного світового протистояння стало очевидним положення про те, що в міжнародних відносинах мають домінувати не тенденції геополітичного протистояння, а процеси геокультурного співробітництва, взаємодії, яка б ґрунтувалася на засадах

демократизму, транспарентності та рівності всіх суб'єктів глобальної міжнародно-політичної системи. «Під впливом глобалізаційних та глокалізаційних чинників відкидається традиційна і формується нова парадигма світової політики, крах біполярної системи суттєво змінив вектор інтересів національних держав, продемонстрував перспективність розвитку теоретичних засад міжнародної діяльності та міжнародних відносин у прагненні створити модель побудови нової поліцентричної структури міжнародної співпраці. Інструментами координації діяльності держав різного рівня розвитку на світовій арені мають стати політичний діалог та політична комунікація, завдяки яким реалізуються спільні стратегії держав, створюються загальні орієнтири зовнішньополітичної діяльності, узгоджуються спільні позиції» [191, с. 52]. Мирна взаємодія держав, народів та громадян, що ґрунтується на принципах взаємоповаги і мультикультурального взаєморозуміння, стала в останні десятиліття ключовою засадою цілеспрямованої діяльності міжнародних спільнот по формуванню геокультури міжнародних відносин. При цьому, глобальна спільнота народів в кризових ситуаціях, коли якісь суб'єкти міжнародної політики поводять себе з агресивно-авторитарних позицій, вже неодноразово показала свою відданість і прагнення невідступно і цілеспрямовано дотримуватися таких геокультурних принципів, як демократизм, гуманізм, дотримання прав людини, взаємоповага, незалежно від масштабу чи економічного розвитку певного суб'єкта геокультурної взаємодії.

При цьому важливо відзначити, що при формування нової глобальної геокультури міжнародних відносин одне з ключових значень має вилучення з міжнародного спілкування екзистенцій колишньої тоталітарної спадщини. Такими іманентними ознаками тоталітарного стилю міжнародних відносин можна визначити закритість, лукавство, підступність, фальшування тощо. Більшість країн світу визнає сьогодні, що саме повернення до тоталітарно-

закритих та авторитарно-свавільних форм міжнародної поведінки є однією з ключових загроз глобальній міжнародній системі безпеки та мирно-демократичних взаємовідносин між державами і народами світу. «Поява тоталітарних держав завжди становитиме небезпеку для світопорядку. Якщо такі конфлікти є потенційно можливими, то цивілізований світ повинен постійно шукати ефективні засоби протидії агресору, пропонувати нові конструкції міжнародних організацій, яким країни світу видали мандат на врегулювання конфліктних ситуацій» [223, с. 163]. Сьогодні все більш очевиднішим є той факт, що саме держави, які повертаються чи обирають тоталітарний шлях розвитку і управління, є найнебезпечнішою загрозою міжнародній безпеці та сталому розвитку глобальній спільноті держав, народів і громадян.

В контексті проблеми вилучення з міжнародного спілкування екзистенцій колишньої тоталітарної спадщини яскравим прикладом є ті геокультурні трансформації від тоталітаризму до демократії, що пройшли країни Східної Європи. Цьому значною мірою посприяло те, що інтеграція країн колишнього радянського табору відбувалася не лише на політичному та геополітичному, але й на ціннісно-світоглядному, тобто геокультурному рівні. «Падіння тоталітаризму в Східній Європі створило унікальну ситуацію в Європі – вона перетворюється на єдиний політико-правовий і цивілізаційний простір, заснований на соціально орієнтованому ринковому господарстві, ліберальній демократії та європейській ідеї. Це дало новий поштовх до європейської інтеграції, розширення НАТО і ЄС на схід, а отже, і до формування нового балансу сил на світовій арені» [141, с. 69]. Такий новий баланс черговий раз утвердив положення про те, що все більше народів світу обирають саме демократично-гуманістичний тип цивілізаційного розвитку і готові активно боротися як у внутрішній, так і у зовнішній політиці із рудиментарними та реакційними формами політичної, правової, економічної, громадянської та гуманітарно-культурної поведінки.

У парадигмі дипломатичного підходу культура розглядається як зона миру і стабільності. Із поняттям «дипломатія» пов'язують мистецтво ведення переговорів з метою запобігання конфліктів, пошуків компромісів і взаємоприйнятних рішень, розширення і поглиблення міжнародного співробітництва. Вищою метою дипломатії є встановлення миру, у цьому виявляється єдність культури і дипломатії.

Нині сформовано феномен зовнішньої культурної політики, яка знаходиться в дипломатичному арсеналі більшості країн. Необхідно також урахувати той факт, що поряд з поняттям «зовнішня культурна політика» в сучасному науковому і практичному обігові використовується кілька інших категорій, зокрема «культурна дипломатія» і «публічна дипломатія». Така кількість дефініцій пов'язана з тим, що широкі кола суспільства поступово залучаються в міжнародний культурний обмін, більш різноманітними стають його форми. Нині ані в зарубіжній, ані у вітчизняній науковій літературі не існує єдності думок з приводу визначення зовнішньої культурної політики і культурної дипломатії. Термін «культурна дипломатія» ввів американський дослідник Ф. Баргхорн [165, с. 103].

Тобто, йдеться про певну загальну (генеральну) стратегію як науково-обґрунтований прогноз розвитку культурного партнерства і співробітництва між країнами. Така стратегія, зазвичай, закріплюється в «Концепції зовнішньої політики», а також оформляється у вигляді концепції зовнішньої культурної політики (як, наприклад, у Росії і в Німеччині) або в кількох галузевих базових документах (як, наприклад, у Франції, де відсутній єдиний стратегічний документ). Культурна дипломатія є важливою, але не єдиною частиною зовнішньої культурної політики, яка розробляється з урахуванням можливостей публічної дипломатії і здійснюється із залученням індивідуальних ініціатив у культурній, науковій, освітній та інших сферах. Це сукупність форм і методів здійснення на практиці зовнішньої культурної політики.

Необхідність залучення культури для потреб зовнішньої політики виникає з концепції публічної дипломатії, що затвердилась у практиці більшості країн у др. пол. ХХ ст. Деякі вчені вважають синонімічними поняття «культурна дипломатія» і «публічна дипломатія». У традиційному сенсі термін «public diplomacy» або «публічна дипломатія» почав активно використовуватися у сер. ХХ ст.

Одним із перших, визначення цьому поняттю, дав Е. Джуліон, декан Флетчерської Школи права і дипломатії при Університеті Тафса, він визначав публічну дипломатію як програму, що фінансується урядом, яка спрямована на інформування і здійснення впливу на суспільну думку інших країн.

Американський дипломат Е. Джуліон публічною дипломатією назвав відносини між державами, в яких не задіяно традиційні зв'язки урядів. На його думку, публічна дипломатія передбачає відкритий діалог між приватними особами і недержавними структурами, а також передбачає вплив на громадську думку в інших країнах з метою впливу на зовнішню політику цих держав. Фактично, цей термін вживається як синонім поняття «зв'язки з громадськістю» в контексті зовнішньої політики і як складова частина державної пропагандистської кампанії. Вочевидь, що поняття «публічна дипломатія» ширше, ніж поняття «культурна дипломатія» [295].

Визнання важливості культури як джерела соціальної стабільності, духовного здоров'я нації, економічного зростання і національної безпеки забезпечує зовнішній культурній політиці і культурній дипломатії особливий статус у міжнародних відносинах.

Більшість держав розглядають пропаганду своєї національної культури як інструмент поширення політичного впливу в світі. Навіть, якщо про мету культурної політики країни не йдеться безпосередньо, то культурна політика деяких світових держав (наприклад, США) відкрито називається «культурним імперіалізмом». Міжнародні відносини в галузі

культури служать посиленню «величі» тих держав, які беруть в них участь. Нерідко як завдання зовнішньої культурної політики висувається і т. зв. «експорт культури», а в деяких випадках і культурна експансія, що, зазвичай, є продовженням зовнішньополітичних інтересів держави і також характеризує його зовнішньополітичний образ. Зовнішня культурна політика з її потужною ідеологічною підосною нерідко є дієвим інструментом у якості провідника національних інтересів і засобом боротьби за них.

Поняття «культурний імперіалізм» з'явилося в XIX ст. завдяки колоніальній політиці Британської імперії. Однак у той момент термін мав позитивне значення. Після Першої світової війни «культурний імперіалізм» набув негативне значення, що і закріпилося в енциклопедіях [328, с. 172]. Контекст «холодної війни» був унікальний тим, що зумовив політичну необхідність встановлення ідеологічного контролю США над певними державами для ліквідації поширення ідей комунізму. Наявність загрози інтересам США в світі з боку СРСР, який розглядався політичним істеблїшментом США в якості ідеологічного ворога, стало визначальним фактором для активізації культурної експансії в країнах Західної Європи, Латинської Америки й Азії. Нині класичне трактування поняття звучить як «використання політичної та економічної потужності для поширення культурних цінностей однієї держави в іншу» [3].

Наступний мультикультуральний підхід контрастує з «культурно-імперіалістичним», наочно демонструючи динаміку розвитку міжнародних відносин, у т.ч. і в питанні про формування концепцій культурно-лінгвістичної політики просування культури і мови на міжнародній арені.

На тлі існування культурних кордонів і культурного плюралізму, підтримка існуючих відмінностей культурної політики і культурної діяльності є одним з найважливіших принципів, закладених в роботу ЮНЕСКО і Ради Європи. «Усі культури формують частину загальної єдиної

спадщини людства. Нехтування культурою або руйнування культури якої-небудь групи населення Землі – це втрата для всього людства», – ці слова з Всезагальної декларації ЮНЕСКО про культурну різноманітність якнайкраще ілюструють тезу, що культурні відмінності є засобом досягнення вільного і рівного обміну між культурами. Проблема політиків і суспільства полягає в тому, щоб найкращим чином реалізувати ці ідеали на практиці, специфічні заходи необхідно взяти, щоб уникнути ризику занурення культури в одноманітне ціле; заохотити різноманітність, розробити перспективний план, який міг би примирити окремі спільності з політикою держави. Нинішній підхід Європейського Союзу полягає в тому, щоб створити нейтральний європейський простір, усередині якого складові національної культури зможуть функціонувати разом і злагоджено [269].

Складним виявилось визначення меж національної культури, що включає в себе мову, літературу і мистецтво. З одного боку, прийнято вважати, що мистецтво національне, але що саме відрізняє одне національне мистецтво від іншого, якщо витoki сучасного мистецтва знаходяться в різних культурах є питанням дискусійним. Перерахування об'єктивних ознак, за допомогою яких групи людей відмежовують себе від інших (особлива мова, антропологічний тип, спільність культури, спільна історія, зв'язок з територією, асоціація з державою), ні в своєму повному обсязі, ні в тому чи іншому поєднанні окремих елементів не пояснює причини того, що конкретна група репрезентує себе національними категоріями.

Учені у дискурсі про публічну дипломатію зазначають її завдання: заволодіти умонастроями значних груп (апеляція до громадської думки) і націй можливо здійснити в системі комунікацій [244]. При цьому необхідно пам'ятати, що деякі нації спочатку менш культурно інтегровані, ніж інші. Проте, можна вважати, що використання комунікаційного підходу у вибудовуванні відносин між представниками різних народів усередині окремо взятої держави, а також за її межами є запорукою сприятливого

соціального клімату в цій країні і лежить в основі будь-яких зовнішньополітичних акцій. Про застосування і розвиток PR-підходу, заснованого на «реляційній комунікації» («relational communication») з метою побудови сприятливих міжетнічних відносин у мультикультурних державах, досить переконливо досліджує американський фахівець у сфері комунікації М. Тейлор [244]. Він зазначав, що «судячи з усього, уявлення про націю як про систему комунікацій, акторами політичного процесу і експертного співтовариства, тобто організаторами і провідниками державної політики в тій чи іншій сфері, сприятливо позначиться як на внутрішньому, так і на зовнішньому «споживанні» цієї політики.

Геокультурний вибір – це вибір еліт, спрямований на утвердження колективної ідентичності суспільства. Пошук ідентичностей, їх втрата, зміна, набуття нових – все це передбачається концепцією глобалізації як стимулюванням порівняльних форматів презентації соціальних, культурних, економічних, політичних змістів. Глобальний світ моделюється з фрагментів, тому передбачає наявність правил, обмежень, кордонів. Складна гра культурних змістів та інтелектуальних практик у контексті макро- та мікроперетворень сучасності не дає можливості стверджувати остаточність і «правдивість» будь-якої ідентичності, але сам процес виявляється не тільки психологічно, але й політично затребуваним. Ідентифікація не є альтернативою соціально-політичним процесам, а лише іншим способом вирішення фундаментальних проблем влади. Якщо на рівні особистості встановлення її тотожності передбачає не лише відчуття самостійності, а й приналежності до певного соціального кола, то на рівні колективних ідентичностей – це ще й намагання утвердитися серед колективних «інших», змусивши їх до визнання значимості «свого». Тобто ідеться не стільки про легітимацію колективного вибору суспільства, скільки про політику ідентичності. В обох випадках мається на увазі створення певного символічного простору, або його дискурсивного і образного еквівалента.

Перманентність процесу зміни ідентичностей робить символ (образ, знак, ідея) стабільною його складовою. Неминучість ротації елементів символічного (культурного) порядку актуалізує не тільки проблему вибору, а й його контексту та мотиву.

Дослідники неодноразово вказували на складність застосування загальноприйнятих схем щодо пострадянських країн: надто неоднозначно вони трактуються у вимірах звичних для європейських інтелектуалів стандартах. Здебільшого це стосується країн, які подібно Україні знаходяться в пошуку цивілізаційних орієнтирів. Питання іміджу не є технологічним, як його іноді намагаються пояснити деякі дослідники. Недостатньо забезпечити певну кількість інформаційного продукту, аби зафіксувати свою присутність у світових інформаційних мережах і культурній дипломатії.

У передмові до виданого у Франції в 1946 р. збірника текстів французьких письменників-дипломатів указувалося, що дипломатія має бути культурною, а культура дипломатичною. Серед авторів збірки були Франсуа Рене Шатобріан, засновник французького романтизму, Стендаль (в минулому консул в Італії), Альфонс Ламартин, Поль Клодель, Алексіс Лежер (він обіймав посаду генерального секретаря МЗС, а у Франції це практично керівник міністерства). Письменник Бурбон Бассет був помічником директора Кабінету Міністра закордонних справ Роберта Шумана; письменник Ромен Гарі – генеральним консулом Франції в Лос-Анджелесі і як романіст завоював Гонкурівську премію. Вольтер був секретарем французького посла в Гаазі. У дипломатичній діяльності Франції були широко представлені журналісти.

Культурна дипломатія – це заснування або полегшення культурних обмінів з метою вироблення переваг на тривалий термін, або ж підтримки національних інтересів, побудови відносин або посилення соціокультурного розуміння. Культурна дипломатія може використовуватися для різних цілей

на різних рівнях (державному, суспільному і приватному). Таким чином, на державному рівні культурна дипломатія застосовується для просування національних інтересів через уряди або інші політично мотивовані організації. На суспільному рівні неурядові організації й індивідууми за допомогою культурної дипломатії заохочують створення і розвивають платформи для взаємного культурного обміну. Приватний рівень передбачає культурну дипломатію здійснювану приватними акціонерними компаніями, зацікавленими в розвитку міжкультурної комунікації. Зазвичай, «культурну дипломатію» трактують як суспільний інститут, що дозволяє тимчасово передавати культурні цінності іншим країнам з метою пропаганди миру і взаєморозуміння між народами. Найбільш традиційними формами культурної дипломатії є всесвітні виставки, форуми, фестивалі, що регулярно проводяться у різних країнах. Український дослідник А. Бугар вважає, що культурна дипломатія є ключем до пізнання самотності націй. Вона є сферою дипломатичної діяльності і пов'язана з використанням культури у якості об'єкта та засобу досягнення основної мети зовнішньої політики держави, створення сприятливого образу країни, популяризації культури та мов її народів.

Російський дослідник Л. Козлов [109] розуміє культурну дипломатію як сукупність прийомів, методів і практичних заходів, які розробляються і реалізуються органами зовнішніх відносин, або іншими уповноваженими державними органами, що підтримують основну дипломатичну діяльність держави, трансляцією образу національної культури на зарубіжну аудиторію.

Отже, публічна дипломатія ставить за мету розширення діалогу між громадянами своєї країни та зарубіжними партнерами. Це передбачає активний міжнародний обмін, створення інформаційних програм, пропаганду своєї культури. Її сенс полягає у тому що дипломати можуть звертатися до жителів іншої країни з роз'ясненням своєї зовнішньої

політики без участі уряду цієї країни. В Україні культурна дипломатія здійснюється Міністерством культури, Міністерством закордонних справ, Міністерством з питань сім'ї, молоді та спорту, Міністерством освіти і науки, Державним комітетом телебачення і радіомовлення України, неурядовими громадськими організаціями і приватними особами. Органи влади на обласному і місцевому рівнях мають змогу розвивати міжнародне співробітництво самостійно або за підтримки з боку центральної влади, а саме: організувати мистецькі гастролі, фестивалі, конференції тощо. Багато робиться для розвитку культурного діалогу та підтримки українських митців через різноманітні проекти, міжнародні культурні організації та фонди.

На державному рівні головними інструментами, що ефективно використовуються в міжнародних культурних зв'язках досі залишаються угоди про співробітництво, особливо двосторонні угоди про роки культури чи окремі спільні заходи (форуми, фестивалі, дні культури).

Важливо визначити межі між термінами «нова дипломатія» («*the new diplomacy*»), «публічна дипломатія» («*public diplomacy*») та «мас-медійна дипломатія» («*media diplomacy*»). Деякі дослідники [312] розрізняють публічну і масмедійну дипломатію через склад аудиторії: у першому випадку ті, хто «робить політику», використовують ЗМІ для звернення до зарубіжної громадськості, а в другому – вони звертаються до урядових посадовців цих країн. Ґрунтуючи свою класифікацію на цілях і засобах публічної дипломатії, Е. Гілбоа виокремлює публічну дипломатію, як таку, коли державні та недержавні актори використовують ЗМІ та інші канали комунікації для того, щоб вплинути на громадську думку інших країн, та мас-медійну дипломатію, коли урядовці послуговуються ЗМІ для того, щоб вивчати і розвивати взаємні інтереси, вести переговори і вирішувати конфлікти. Дослідник також уводить поняття «мас-медійної брокерської дипломатії» (*media-broker diplomacy*), яку здійснюють журналісти, які

тимчасово перебирають на себе роль дипломатів і виконують функції посередників у міжнародних переговорах [292, с. 58].

Публічна дипломатія як сфера практичної діяльності та наукових досліджень набула особливого значення у ХХ ст., коли дипломатія як така вперше привернула увагу ЗМІ та громадської думки. Під час холодної війни публічна дипломатія стала об'єктом численних досліджень різноманітних методів, що використовувалися супердержавами у міжнародній політиці. Страх перед великою деструктивною силою ядерної зброї викликав усвідомлення надзвичайно важливої ролі інформаційних кампаній, спрямованих на переконання аудиторії ворожої країни. Вважалося, що якщо вдасться сформувати позитивний імідж ворожої держави у населення цільової країни, то це призведе до того, що уряд цієї країни теж змінить ставлення і політику по відношенню до свого «ворога». Саме інформаційні кампанії стали головною зброєю стратегічної боротьби двох супердержав – США і СРСР. Для забезпечення іноземної аудиторії збалансованою інформацією, яка повинна була певною мірою нейтралізувати вплив пропаганди всередині країни, під час холодної війни як США, так і СРСР використовували міжнародне радіомовлення. Нині ця зброя залишається актуальною, однак до неї додалося ще й телебачення.

Роль публічної дипломатії у комунікації між країнами світу значно зросла в останній чверті ХХ ст. Поява нових завдань і цілей, що постали перед нею в епоху після холодної війни і після 11 вересня 2001 р., зумовлена трьома взаємопов'язаними революціями, що сталися у масовій комунікації, політиці та міжнародних відносинах [328].

Найперші визначення публічної дипломатії були лише загальними твердженнями про її цілі, публічну дипломатію вважали «прямою комунікацією між чужоземними народами з метою впливу на їхнє мислення та, зрештою, на мислення їхніх урядів» [327, с.199]. Однак це визначення не вказує на тих, хто контролює цю комунікацію, очевидно, через поширену в

80–ті рр. XX ст. думку про те, що лише уряди можуть використовувати публічну дипломатію. Це визначення також наголошує на двоступневому процесі впливу: спочатку це пряма комунікація, яка призначена створити позитивну громадську думку в іншій країні, а потім – тиск поінформованої громадськості на свій уряд з метою прийняття дружньої політики відносно іншої країни. Подальші визначення «публічної дипломатії» вже вказували не лише її мету, а й учасників її формування. Одним із таких трактувань є бачення публічної дипломатії як процесу комунікації уряду з громадськістю іноземних країн у прагненні викликати розуміння ідей, ідеалів своєї країни, її установок і культури, а також її національних цілей і політики [95]. Інші дослідники додали до визначення публічної дипломатії інформацію про її зміст, зазначивши, що це діяльність, спрямована за межі країни у сфері інформації, освіти та культури, мета якої полягає у впливі на уряд іноземної країни через вплив на її громадян [308]. Важливою рисою цього визначення є визнання існування нових учасників процесу публічної дипломатії та пояснення відмінностей між публічною дипломатією і зв'язками з громадськістю. Автори цього визначення переглядають обставини, за яких відбуваються міжнародні відносини, додаючи недержавних акторів і наголошуючи на зростаючій взаємозалежності всіх учасників процесу публічної дипломатії. Крім того, в цьому визначенні розрізняються функції уряду та інших учасників – тоді як уряди здійснюють публічну дипломатію, компанії та фірми здійснюють PR. Інші дослідники визначають міжнародні зв'язки з громадськістю як сплановані і організовані намагання компанії, установи або уряду встановити взаємовигідні стосунки з політикою інших країн [292]. Важливим є те, що це визначення складовим елементом називає уряд, а також згадує взаємовигідні стосунки між країнами [292, с. 58].

Публічна дипломатія відрізняється від традиційної дипломатії ще й тим, що здійснюється через людей, які мають спеціальну професію (дипломати, політики, розвідники). Публічна дипломатія – це засіб, за

допомогою якого уряд однієї країни намагається впливати на суспільство іншої з метою впливу на його уряд.

Нагадаємо, що термін «публічна дипломатія» запропонував в 1965 р. американський посол з дипломат Е. Джуліон. Він вважав публічну дипломатію евфемізмом поняття «пропаганда». В українській мові слово «пропаганда» не має явно вираженого негативного відтінку, а в англійській у нього різко негативна конотація, що передбачає брехню і нечесну комунікацію. Публічна дипломатія асоціюється у цьому контексті з терміном «пропаганда», як розвідка – зі шпигунством: наші – розвідники, інші – шпигуни.

Розквіт публічної дипломатії припав на роки «холодної війни», коли СРСР і його союзники, змагаючись з США за домінування у світовому просторі, використовували її як засіб впливу. У 90-х рр. ХХ ст., коли закінчилася «холодна війна» публічна дипломатія зійшла нанівець. Причому на території колишнього СРСР вона зникла миттєво (наприклад, припинили фінансувати видавництво «Прогрес»), проте в Америці – поступово, там ще тривалий період існувала організація під назвою «Агентство з міжнародної інформації».

На зміну публічній дипломатії прийшло поняття «*soft power*». Зазвичай, воно перекладається як «м'яка сила», але, більш логічно воно може звучати як «м'яка влада», тому що мова йде про відносини з огляду на владу. Автором цього терміна є член адміністрації Б. Клінтона – Дж. Най, який був одним з найвпливовіших політологів ХХ ст. *Soft power* він трактував як здатність досягати своєї мети за допомогою привабливості, а не підкупом і примусом. Тобто інші країни роблять так, як це хоче твоя країна, не прикладаючи ніяких зусиль (силових, економічних). Однак це не означає, що ця стратегія ніяк не пов'язана з фінансами. Більш заможні країни відповідно мають більшу *soft power*. Концепція Ная, яка набула поширення, довела, чого повинна прагнути публічна дипломатія.

Відродження публічної дипломатії відбулося після подій 11 вересня 2001 р., які породили в американському суспільстві прагнення покарати тих, хто скоїв теракти і знайти причину подій. Було зроблено такий висновок: «Ми ізолювалися від міжнародного співтовариства, стали ігнорувати проблеми країн, що розвиваються, нас перестали любити. Вони не помиляються, адже ми такі прекрасні, і ми підемо і розповімо про це всім». Цей месидж був названий «битвою за серця людей». Річард Армітідж, колишній перший заступник держсекретаря Коліна Пауелла, запитував: «Як могло статися, що нація, яка володіє досконалыми комунікаціями, програла людям, які живуть у печерах?» У той період переслідували лідера міжнародної ісламської терористичної організації «Аль-Каїда» Усаму бен Ладена, який ховався в печерах Афганістану.

Американці почали вкладати гроші в зовнішню комунікацію. На початку 2000 р. Близький Схід перетворився на простір комунікаційної війни, яка показала, що завоювати нікого неможливо. Складно прийти і довести, що «ми краще, ніж вам здавалося». Американці намагалися поширювати ролики про те, що США – не вороги ісламу, що мусульмани дуже добре живуть в Америці. Відповіддю було: «Насправді в США мусульманам живеться добре, але ми не любимо вас за те, що ви робите так, щоб в інших країнах мусульманам жилося погано» (такі відповіді фіксувалися опитуваннями громадської думки). Американці зробили наступну спробу і вирішили розповісти, що США – друзі мусульман у всьому світі. Отримали відповідь: «Ми вас добре знаємо і тому не любимо». Ця логіка стала домінуючою в «битві за серця людей», отже, завоювати нікого неможливо.

Коли це розуміння прийшло в європейську науку, з'явилася концепція «нової публічної дипломатії», яка була покликана переосмислити все, що змінилося у світі в період з кін. ХХ ст. по 2004 р.

Зміни відбулися за рядом напрямів:

1. Зміна глобального комунікаційного контексту. З'явилися супутникове телебачення, канал «Аль-Джазіра», Інтернет. Комунікація стала доступною всім. Наприклад, в Багдаді під час штурму перебував блогер, який поширював інформацію про події з місця подій. У нього було близько тисячі читачів, згодом він став провідним колумністом газети «The Guardian». Розрив між професійними журналістами і блогерами скоротився, що стало фактором зміни глобальної міжнародної комунікації.

2. Зміна світополітичного контексту. Некомерційні організації (НКО), транснаціональні компанії (ТНК), терористичні угруповання існували і раніше, але в останні роки їх кількість зростає експоненційно. Сукупний вплив недержавних акторів став настільки вагомим, що його вже неможливо ігнорувати. У змінених умовах концепція «нової публічної дипломатії» має на увазі наступне: потрібно транслювати не тільки про те, що ти думаєш, але й слухати, про що говорять у відповідь, і враховувати це не тільки в тому, про що ти говориш, але і в тому, що робиш.

3. Залучення недержавних акторів і орієнтація на *soft power*. Цілі публічної дипломатії стали менш конкретними і більш прикладними, вони отримали інший вимір: крім ідеологічного, з'явилися й інші параметри. За Дж. Наєм, у *soft power* є три джерела: політичні дії, культура і цінності.

4. Брендинг держави. Концепція, що прийшла зі світу маркетингу, стверджує, що держава – це бренд, який накладає певний відбиток на все, що вона пропонує (показники: популярність туризму, інвестиційна привабливість та ін.) Велику роль відіграють бізнес і ділові контакти.

Отже, публічна дипломатія – це не пропаганда. Нині вона знаходиться на підйомі. В сучасному світі публічною дипломатією займаються не тільки держави, але й інші актори – громадські організації, НКО, індивіди і багато інших.

Усі, хто бере участь у міжнародній комунікації, займаються публічною дипломатією. Проте у держав мета публічної дипломатії

сформульована більш чітко. Зовнішня політика – це сфера дії держав. Однак бізнес також враховує публічну дипломатію.

На залучення туристів націлені ролики, що представляють країну в позитивному аспекті (цим займаються готелі, спеціалізовані організації, асоціації турагентств). А на залучення інвестицій впливає імідж країни за її межами.

Існують відомства, які займаються залученням інвестицій. Це можуть бути як державні структури, які безпосередньо фінансуються з бюджету, так і некомерційні організації. У фахівців Світового банку є система оцінки таких відомств. Вони створюють «фейкові» компанії і звертаються в подібні організації (діють у 170 державах світу). Залежно від оперативності відповіді (чи погодяться поговорити по телефону або організують зустріч) виставляється оцінка.

Ще одна форма взаємодії держави і бізнесу з точки зору публічної дипломатії – корпоративна соціальна відповідальність. Її розуміють по-різному, але, суть її у тому, що це зв'язки з суспільством і одна з форм лобізму, яку багато дослідників не визнають. У 2009 р. Х. Клінтон провела зустріч з «капітанами бізнесу», на якій обговорювалося питання про їх вплив на імідж країни за кордоном. Підприємці не завжди поведуться за правилами тих країн, в яких працюють (наприклад, нафтові компанії нерідко дають хабарі місцевим чиновникам). Важливо, що керівництво США намагається з ними взаємодіяти, довести до їх відома, що вони представляють за кордоном не тільки країну, а й весь американський бізнес.

Існує таке явище як приватні посольства. Наприклад, Республіка Сербська – невизнана частина Боснії і Герцеговини, де серби борються за свою автономію і незалежність, найняла приватну компанію, яка стала її неофіційним представництвом. Так само Росія наймає піар-агентства, які поширюють повідомлення в ключових аудиторіях. У Брюсселі безліч лобістських компаній працює на російський «Газпром».

Ще одна тема – організація простору для зустрічей. Наприклад, організація простору для зустрічей «Всесвітній економічний форум» проводить заходи не лише в Давосі, але і в Нью-Йорку, Москві. Вона надає бізнесу простір для зустрічей з державою. Приватні компанії фінансують організацію таких зустрічей. У медіа-просторі діють, наприклад, такі компанії як Голлівуд і Боллівуд. Експортуючи свою продукцію, вони просувають імідж країни за кордоном. Але є й інші приклади, коли приватні компанії працюють в субпідряді.

Для університетів публічна дипломатія – це бізнес. Усі американські університети *nonprofit* зареєстровані як організації, що не займаються отриманням прибутку. Однак всі мають свої фонди. Якими ж цілями вони керуються? У своїх міжнародних програмах вони керуються певними цілями, зокрема, залученням студентів і професорів, просуванням університету, але при цьому заробляють гроші. Кількість людей, які вчаться за кордоном, зростає; університети конкурують між собою за залучення студентів (лідером є США, Великобританія поступається своїми позиціями Австралії, яка виграє завдяки азійським студентам).

Роль неурядових організацій у публічній дипломатії зводиться в основному до традиційного просування своєї культури, наприклад, Інститут Данте, «Альянс Франсез», Британська рада, Інститут Конфуція. Більшу частину коштів ці організації отримують з державного бюджету. Британська рада – незалежна організація, нині є найбагатшою з НУО (Неурядова організація) (третину грошей заробляє, третину фінансує держави).

Інший аспект – просування актуальних тем, які країни вважають важливими для поширення, зокрема, через експертну дипломатію, тобто встановлення контактів між експертними співтовариствами різних країн (багато проблем обговорити під час офіційних зустрічей неможливо). Наприклад, організація «Freedom House», започаткована Елеонорою Рузвельт, дружиною президента США Франкліна Рузвельта. Є організації,

які займаються проблемами прав людини. Важливо знати, хто їх спонсорує і з якими державами у них збігаються інтереси.

Деякі організації висувають винести на глобальний рівень певну важливу проблему. Це їм вдається настільки ефективно, що за ними інші країни підхоплюють цю тему. У 1990 – 1991 рр. з'явився альянс неурядових організацій, які вимагали заборони використання протипіхотних мін. Ця зброя має невибірккову дію, а у незаможних країн не завжди є карти і гроші для розмінування, в результаті чого страждають і гинуть мирні жителі. Організації почали розсилати послання лідерам громадської думки по всьому світу. У кампанії взяли участь такі відомі діячі як принцеса Діана і Пол Маккартні. Ця ініціатива закінчилася підписанням в 1997 р. Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та їх знищення. Нині до Оттавської конвенції приєдналося близько 180 країн і міни більше не використовували.

Оттавська конвенція стала «канадської темою» у публічній дипломатії. Канадці вирішили просувати тему «*human security*» і сформулювали новий підхід до міжнародної безпеки – людиноцентричний. Він органічно вписався в зовнішньополітичну концепцію Канади. Надалі вся історія, яка пов'язана з просуванням боротьби з протипіхотними мінами, стала так чи інакше, асоціюватися з цією країною, що позитивно позначилося на її іміджі у світі.

Інший приклад – процес Кімберлі. Йдеться про «криваві алмази», тобто алмази із зон конфліктів. У 1998 р. британська неурядова організація почала поширювати інформацію про те, як «криваві алмази» використовуються для фінансування незаконних збройних формувань, закупівлі ними зброї та підтримки контролю над територіями. Після виходу цієї історії на рівень ООН з'явився сертифікат реєстрації алмазів, який підтверджує, що вони вироблені в межах правового поля. Тему підтримали

найбільш залучені в обіг алмазів країни – Південно-Африканська республіка і Бельгія.

І, нарешті, партнерами багатьох країн у публічній дипломатії є глобальні неурядові організації, наприклад Міжнародний олімпійський комітет, ФІФА та ін. У різних країнах рівень залученості урядів у діяльність цих організацій неоднаковий. Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN) – неурядова організація, яка є одним з акторів, керуючих Інтернетом. Спочатку він управлявся міністерством оборони США, а потім був переданий ICANN. Йдеться про управління в сенсі контролю над розподілом доменних імен, про розумне управління з залученням НУО (неурядових організацій). Наприклад, Червону книгу веде неурядова організація, і вона впливає на геокультурний імідж країн.

За умов електронної революції і знищення меж між внутрішньою і зовнішньою політикою на перший план у дипломатичній діяльності виходить публічна дипломатія як невід’ємна частина *soft power*. Акторами публічної дипломатії є як професійні дипломати, так і неурядові організації. Правове становище НУО відрізняється у різних країнах. Особлива увага приділяється проблемі іноземного фінансування цих організацій. В Україні налічується кілька десятків НУО, які займаються політичною діяльністю і проявляють активність на світовій арені. Такі як «Альянс», «Майдан», Всеукраїнська фундація, «Захист Прав Дітей», Українська Гельсинська спілка з прав людини тощо.

У США з 1938 р. діє закон про реєстрацію іноземних агентів, що займаються лобіюванням інтересів іншої держави. На тих громадян, які займаються винятково комерційною, релігійною, освітньою, науковою діяльністю або діяльністю у сфері образотворчих мистецтв, цей закон не поширюється. У 2011 р. увага світової громадськості була прикута до Ізраїлю, де уряд Б. Нетаньяху вніс у Кнесет законопроект, який блокував іноземне фінансування ізраїльських НУО. Прем’єр порівняв подібне

фінансування з «троянським конем», а місцева преса висловила невдоволення політикою ЄС і низки європейських держав, що направляють в Ізраїль незаконні кошти. У відповідь Верховний комісар ООН з прав людини вніс Ізраїль у список країн, де обмежується діяльність правозахисників. Американський єврейський комітет виступив із заявою, що засуджує Кнесет за порушення принципів демократії. У самому Ізраїлі намір уряду викликав негативну реакцію з боку опозиційних партій і громадськості. Зрештою, законопроект було заморожено.

У державах ЄС діє ліберальний повідомний порядок реєстрації НУО. Іноземні громадяни можуть бути засновниками й учасниками НУО, де діяльність останніх регулюється національним законодавством. У «Фундаментальних принципах статусу неурядових організацій в Європі», прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи в 2003 р., наголошується, що НУО має право клопотати про отримання фінансування з-за кордону.

Отже, публічна дипломатія – невід’ємна частина політики «м’якої сили». Завдання публічної дипломатії, що полягає у залученні на свій бік громадськості, нині стає особливо значущим. Провідниками публічної дипломатії, поряд з державами, все частіше є НУО.

Потреба в залученні громадськості на свою сторону за умов миттєвого поширення інформації, так само як і дезінформації, набула особливої ваги. Публічна дипломатія поповнилася спілкуванням у соціальних мережах інтернет. Виник новий термін – «твіпломасі». Твіттер, Skype, Фейсбук та інші соціальні мережі стали використовуватися зовнішньополітичними відомствами. Президенти, прем’єри, міністри, глави зовнішньополітичних відомств, послы виходять у соціальні мережі і стають «твіпломатами». Форін-офіс створив спеціальну «інтернет-гавань» (*hub*), що надає технічне сприяння своїм «твіпломатам» і розробляє цифрові стратегії зовнішньої політики. Французьке агентство «Франс-Пресс» (AFP) розробило моніторинг у реальному часі впливу в мережі державних акторів, що

займаються публічною дипломатією. Дані враховують кількість фоловерів офіційних осіб та експертів. У США таких фоловерів налічується близько 43 млн. осіб, в Україні – незначна кількість.

Продовжуючи аналіз факторів, що впливають на формування сучасної геокультури міжнародних відносин, необхідно звернутися також до вивчення ролі освіти у формуванні нових якостей суб'єкта геокультури міжнародних відносин. Сучасна глобальна цивілізація часто визначається в якості «суспільства знань», в якому освіта, наука, технології та комунікація відіграють фундаментальну онтологічну і аксіологічну роль. При цьому освіта в міжнародних відносинах відіграє роль одного з найважливіших інтеграційних факторів. «У світовому співтоваристві активними темпами просувається процес цивілізаційної модернізації, який змушує глибше придивлятися до змін у національних системах освіти, щоб не тільки зрозуміти, але й пояснити об'єктивну закономірність інтеграції в єдиний освітній простір усього світу як найбільш адекватну вимогам глобалізації та формам цивілізаційного розвитку соціуму» [185, с. 113]. Дійсно, в глобалізованому світі тільки інтегрована та відкрита система освіти може бути реально ефективною та такою, що сприятиме подальшому інтелектуальному розвитку людства. Окрім того, саме сфера освіти здатна виховувати в нових поколіннях прагнення до демократичності та свободи взаємовідносин, які є ключовими ознаками геокультури міжнародних відносин, що формується в сучасному світі.

Варто відзначити, що сама освітня сфера доволі чутливо і оперативно реагує на ті вимоги та виклики, що постають перед нею у зв'язку з розгортанням глобалізаційних процесів. Сьогодні в усіх регіонах світу визнано за нагальну необхідність і активно впроваджується інтеграційна освітня політика, що допомагає не лише налагоджувати тісні взаємовідносини між народами і спільнотами, але й формувати нову геокультурну якість майбутніх суб'єктів міжнародних відносин. «Наукова

соціологічно-педагогічна рефлексія ситуації у вищій освіті в умовах глибоких соціальних, економічних, політичних і культурних змін стає сьогодні необхідною умовою розвитку та вдосконалення освітнього простору. Інтеграція вищої освіти проявляється у збільшенні ролі наднаціональних інститутів у процесах розробки правил і норм в освітній сфері, що демонструє ситуація в об'єднаній Європі, зокрема, процеси, що пов'язані з Болонською угодою. Глобалізація торкається освітніх систем усього світу і завдання входження у світовий і, перш за все, європейський освітній простір стала для вищої освіти України важливим завданням» [206, с. 110]. Більше того, враховуючи недостатньо послідовну зовнішню політику нашої держави, що проводилася в останні десятиліття, можна стверджувати, що саме інтеграція в рамках міжнародних освітніх програм стала ключовим механізмом формування європейського іміджу нашої країни та засобом її входження в геокультурний простір Європи. Перед нами стоїть важливе завдання щодо повноцінного використання геокультурного потенціалу нашої освітньої системи, яка може дозволити молодому поколінню відчувати себе справжніми європейцями та активними суб'єктами глобального «суспільства знань».

На рівні формування сучасної геокультури міжнародних відносин важливо підкреслити світоглядно-ціннісне значення освітньої сфери. Саме освіта сьогодні є найактивнішим провідником демократично-гуманістичних аксіологічних установок серед молоді, а також інших вікових категорій. Тільки ефективна, інноваційна, творчо-орієнтована освіта може підготувати сьогодні молоду людину до життя і активного саморозвитку в умовах глобально-інформаційної цивілізації. «Сучасні зміни у світі спричинені низкою соціокультурних та політико-економічних обставин. Зокрема вони викликані переходом людства до нового типу цивілізації – інформаційного суспільства. За рахунок поширення інформаційно-освітніх технологій змінюється характер усіх сфер соціального життя. Сучасна наукова картина

світу свідчить про кризу раціоналістичного світогляду, який орієнтував людину на постійне перетворення світу у своїх інтересах за законом розуму. Сьогодні значення набуває інший світоглядний підхід: людина повинна впорядковувати своє індивідуальне буття за законами універсального порядку. Освіта як соціальний інститут відповідно реагує на всі зрушення, що відбуваються в суспільстві» [184, с. 28]. До того ж, як показує практика, саме ті суспільства, в яких завдяки ефективній діяльності освітніх систем сформована критична маса освічених, творчих, інноваційно-орієнтованих особистостей, виявляються справжніми лідерами в світовій політиці, глобальній економіці, соціокультурному розвитку світової цивілізації. Саме на таких суб'єктів в геокультурному плані орієнтуються інші учасники міжнародних відносин.

Що стосується нашої країни, то в цьому плані ми поки що неспроможні повноцінно використати геокультурний потенціал нашої освітньої системи. Через її неефективність та заформалізованість, які досталися нам від колишньої імперії і не були подолані через відсутність національної волі до реформування освіти, наша країна поки що залишається освітнім аутсайдером. В той же час, за умови проведення швидких демократично-модернізаційних реформ українська освіта може стати вагомим фактором геокультурного просування нашої держави в напрямку європейського простору. «Зміни, що відбуваються у світі на початку XXI ст., інтеграція України у європейський і світовий освітній простір зумовлюють перебудову системи національної освіти на засадах інноваційності та демократизму, модернізацію змісту й організації навчально-виховного процесу у вищій школі. Від якості й конкурентоспроможності національної освіти залежить економічний, соціальний і культурний поступ українського народу, держави в новому глобальному порядку» [125, с. 22]. Таким чином, важливо на державному і громадському рівні достеменно усвідомити, що саме освітня система є

ключовим геокультурним ресурсом нашої держави, використання якого значною мірою залежить від продовження і успішної реалізації модернізаційних перетворень в системі управління і смислового наповнення національної системи освіти.

Зокрема, як показує досвід провідних країн світу, освіта перетворюється на потужний геокультурний інструмент тоді, коли на основі компетентнісного підходу наповнює національні та міжнародні ринки праці людським капіталом високої якості. Країна виглядає на міжнародній арені якомога позитив ніше з геокультурної точки зору тільки тоді, коли її спеціалісти в різних галузях цінуються за високі професійні якості і значний рівень компетентності. «Модернізація вищої освіти відповідно до реалій постіндустріального суспільства базується на компетентнісній парадигмі освітнього процесу, що передбачає підготовку творчого, креативного й компетентного фахівця, який володіє не лише теоретичними знаннями, а й уміє їх застосовувати на практиці, у нестандартних життєвих ситуаціях, готового до діалогу, безперервного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності. В умовах інформаційного суспільства компетентнісний підхід відіграє важливу роль, оскільки формує навички і вміння навчатися, самостійно здійснювати пошук інформації, забезпечує неперервність освіти. Тому, безумовно, застосування на сучасному етапі розвитку вищої школи компетентнісного підходу сприятиме оновленню змісту й підвищенню якості освіти. З іншого боку, його використання обумовлене зростаючими потребами ринку праці, що потребує компетентного, мобільного й конкурентноспроможного спеціаліста з активною життєвою й фаховою позиціями, який зможе адаптуватися до ринкових умов й громадянського суспільства» [123, с. 15 –16]. Враховуючи те, що сучасні ринки праці активно інтернаціоналізуються, з геокультурної точки зору одним з ключових суб'єктів міжнародних відносин стає компетентний спеціаліст в тій чи іншій галузі, тим самим представляючи

потенціал та здобутки національної системи освіти. Таким чином, навіть на особистісно-професійному рівні освіта постає потужним фактором формування геокультури міжнародних відносин.

Особливо потужність освіти як чинника формування геокультури міжнародних відносин підвищується завдяки всебічному розвитку і впровадженню інформаційно-освітніх технологій, які з кожним роком стають все більш інтернаціоналізованими і доступними все більшій кількості людей по всьому світі. Відкритість і демократичність освіти стає одним з ключових факторів залучення індивідуумів, громад, спільнот і цілих країн до вибору конкретного шляху геокультурного розвитку. «Відкритість інформаційного простору дає змогу оперативно обмінюватися передовим педагогічним досвідом, аналізувати переваги і недоліки розвитку освітніх систем. Можливість обміну учнями, студентами, викладачами створює добрі передумови для оптимізації та взаємного збагачення перспективними формами і методами роботи. Глобалізація сприятиме найближчим часом утворенню інтернаціональних колективів дослідників, які зможуть координувати спрямованість творчих пошуків» [39, с. 117]. Таким чином, можна стверджувати, що освіта сьогодні відіграє одну з найфундаментальніших ролей в процесі формування нових якостей суб'єкта геокультури міжнародних відносин в сучасному глобалізованому світі та інформаційній цивілізації.

Продовжуючи аналітичний огляд гуманітарного поля сучасної інформаційної цивілізації в контексті проблематики формування геокультури міжнародних відносин, необхідно, з нашої точки зору, концептуально-теоретично підкреслити і довести необхідність посилення цілеспрямованості діяльності засобів масової інформації по формуванню гуманістичної культури міжнародних відносин. Саме інформаційно-комунікаційні засоби і мережі уможливили в декілька останніх десятиліть повсюдне розповсюдження політико-гуманістичних та демократично-

культурних цінностей. «Інформаційна революція обмежила державне насильство, пом'якшила гостроту суперечностей між країнами, посилила роль демократичних інститутів та незалежної громадської думки в світових справах. В той же час нові інформаційні технології відкрили додаткові можливості для кримінальної, в тому числі і терористичної діяльності в міжнародних масштабах» [253, с. 78]. В такій ситуації геокультурна відповідальність ЗМІ значно зростає, адже сучасні засоби передачі інформації дозволяють навіть невеличкому виданню чи журналістському колективу протранслювати ту чи іншу редакційну позицію на величезну аудиторію, в тому числі і в міжнародному масштабі. Варто відмітити, що професійно-етичні стандарти демократичної і відповідальної журналістики поширюються на все більшу кількість країн, хоча завжди залишається місце для безвідповідального ставлення до брехливої, некомпетентної і викривленої подачі інформації.

І все ж таки, сучасне суспільство стає більш гуманним і демократичним саме завдяки діяльності ЗМІ, чий вплив розповсюджується буквально на всі сфери сучасного життя – від індивідуальної до глобально-міжнародної. Сучасний світ є наскрізь проникнутий інформаційними потоками, що дозволяє деяким науковцям говорити про тотальну медіалізацію сучасної глобально-інформаційної цивілізації. «Зміни насамперед пов'язані з тим, що засоби масової інформації і комунікації розвиваються дуже швидкими темпами, проникають у всі сфери життя і абсорбують все більше уваги. Таким чином, ми спостерігаємо постійно прогресуючу медіалізацію суспільства, і особливо це стосується політичної сфери. Зміни відбуваються завдяки технічному розвитку медіа, а також комерціалізації та глобалізації системи медіа, яка прискорилося після 1980 року» [204, с. 306]. При цьому, незважаючи на значні розбіжності у розумінні багатьох ціннісних та етично-професійних позицій, варто відзначити, що загальним результатом діяльності ЗМІ в останні десятиліття

є, все ж таки, цілеспрямоване формування гуманістично-демократичної культури взаємовідносин між державами, країнами і народами, що в свою чергу сприяє формуванню демократично-гуманістичного глобально-цивілізаційного геокультурного поля міжнародних відносин.

При цьому сучасні ЗМІ починають відігравати все більшу роль не просто в якості медіа, транслятора об'єктивної чи заангажованої інформації, але й у якості повноцінного суб'єкта міжнародних відносин, який здатен формувати важливі міжнародно-політичні тенденції, явища і процеси. ЗМІ різного рівня все більше входять в поле міжнародної політики не як інформаційні засоби, а як творці подій і суб'єктних позицій, що робить їх діяльність по формуванню нової якості геокультури міжнародних відносин дійсно цілеспрямованою і результативною. «Зростаюча роль інформаційно-комунікаційних технологій, інформації і знання зумовили появу різноманітних суперечливих тенденцій у сучасному суспільстві. Сьогодні системи масової комунікації виконують важливу роль у міжнародних відносинах, виступаючи як об'єкт міжнародної політики у вигляді транскордонних потоків даних, транснаціональних медіакорпорацій, за вплив на які ведеться політична боротьба, і водночас детермінують міжнародні відносини, оскільки трансформація інформаційно-комунікативних технологій зумовлює зміни методів ведення політичного процесу, таких як мережева та медіадипломатія, а глобальні медіа здатні впливати на розвиток тих чи інших подій, прийняття політичних рішень через феномени медіалізму та медіатизації, що веде до перетворення світової політики в медіапроцес» [190, с. 63]. З одного боку, це значно ускладнює сферу міжнародних відносин, але з іншого – підвищує потенціал її гуманізації та демократизації, адже ЗМІ як засіб донесення не тільки змістовної, але й структурно-ціннісної інформації можуть здійснювати активну і цілеспрямовану діяльність по формуванню гуманістичної геокультури міжнародних відносин.

Окреслений нами процес медіалізації міжнародної політики і міжнародних відносин має й інший важливий наслідок, який полягає в тому, що традиційні суб'єкти міжнародних відносин (держави, уряди, міжнародні і громадські організації) вимушені тепер і самі користуватися в якнайповнішій мірі тими потенційними можливостями, в тому числі й демократизаційно-гуманізаційними, що надаються новими інформаційно-технологічними можливостями, засобами і медіа-акторами. «Формування та управління політичним дискурсом, що є однією з функцій ефективного державного управління, повинні спиратись на останні актуальні теоретичні та практичні досягнення наукової думки як в осмисленні природи, сутності та можливостей новітніх форм діяльності ЗМІ взагалі, так і можливостей оптимального використання нових засобів інформаційно-комунікаційних технологій задля отримання позитивних результатів від політичних діалогів і дискурсів. Отже, актуальність з'ясування ролі ЗМІ у формуванні політичного дискурсу в країні полягає в тому, щоб встановити та вдосконалити роль і значення їх функціонування в якості посередника, що організує й впорядковує уявлення соціуму щодо політичних пріоритетів, політичного світогляду в самих різних їх проявах» [99, с. 133]. Одним з ключових таких проявів є міжнародні відносини, в рамках яких сьогодні формується геокультура, що безпосередньо залежить від цілеспрямованої діяльності ЗМІ по утворенню більш прозорого, демократичного, гуманістичного і цивілізованого поля сучасної міжнародної політики. Таким чином, сучасні ЗМІ є безпосереднім суб'єктом формування геокультури міжнародних відносин.

Проаналізувавши вплив сучасних гуманістичних процесів у міжнародному середовищі на формування геокультури міжнародних відносин, можна зробити висновок, що ключовими орієнтирами розбудови сучасної глобальної системи міжнародних відносин є аксіологічні пріоритети демократизму і гуманізму, культурної толерантності і

взаємоповаги, визнання політико-правової рівності суб'єктів міжнародних відносин, що мають різну економічну, геополітичну, ресурсну вагу. Більше того, сучасна геокультурна парадигма міжнародних відносин передбачає постійне наближення всіх держав, народів і спільнот світу до єдиних гуманітарних стандартів, що в своїй феноменологічно-аксіологічній основі мають загальнолюдські цінності. При цьому необхідно відзначити, що все більше суб'єктів міжнародної політики докладають активних цілеспрямованих зусиль задля формування демократично-гуманістичної геокультури міжнародних відносин. В цьому контексті також підкреслюється важливість вилучення з міжнародного спілкування екзистенцій колишньої тоталітарної спадщини (закритості, лукавства, підступності, фальшування тощо). Якщо ж деякі актори міжнародно-політичного поля застосовують такі методи, глобальна міжнародна спільнота показала здатність об'єднуватися і ефективно протистояти негативним тенденціям, що можуть зруйнувати нову геокультурну систему цивілізованої комунікації між країнами і народами світу.

Важливим є також урахування фундаментальної ролі освіти у формуванні нових якостей суб'єкта геокультури міжнародних відносин, сформульовано ключові напрями модернізації національної системи освіти, які дозволять вивести нашу освіту на той інноваційно-демократичний рівень, який дозволить нашій державі перетворитися на дійсного суб'єкта геокультурного простору Європи. Саме освіта в сучасному суспільстві знань є підґрунтям для формування особистісно-професійних та соціально-структурних демократично-гуманістичних та інтелектуально-інноваційних характеристик геокультури будь-якого впливово суб'єкта міжнародних відносин – від індивіда до держав. Поряд с освітою, активну і цілеспрямовану діяльність по формуванню гуманістичної культури міжнародних відносин в рамках глобальної інформаційної цивілізації здійснюють засоби масової інформації. Як і інші сфери людської

життєдіяльності міжнародна політика сьогодні є наскрізь медіалізована та інформатизована, через що роль ЗМІ постійно зростає. Більше того, самі медіа вже давно стали повноцінним суб'єктом міжнародних відносин, а отже від їх відповідальності, компетентності та етичності в сучасному світі значною мірою залежить процес формування геокультури міжнародних відносин.

2.3. Роль громадських організацій у формуванні новітніх геокультурних стратегій у міжнародних відносинах

Окресливши важливість використання новітніх освітніх можливостей, а також інформаційно-медійного простору для всілякого поширення демократично-гуманістичної геокультури міжнародних відносин, звернемося також до аналізу ролі міжнародних громадських організацій у формуванні новітньої якості геокультури міжнародних відносин. Ця проблема стала актуальною саме на сучасному – глобалістському – етапі розвитку світової політичної системи, коли громадські організації активно функціонують в якості повноцінного суб'єкта міжнародних відносин. «Розвиток процесів політичної глобалізації все більше впливає на трансформацію світової системи і викликає суттєві зміни в структурі міжнародних відносин. Формуються нові типи міжнародних акторів, зокрема міжнародні неурядові організації стають суб'єктами світової політики. Якщо в 1990 році у світі існувало близько сотні громадських організацій, що діяли в глобальному масштабі, то на сьогодні їх нараховується десятки тисяч, причому це число має тенденцію до швидкого зростання» [196, с. 150]. Таким чином, розглядаючи проблематику формування сучасної геокультури міжнародних відносин, неможливо залишити поза увагою такий важливий фактор, як діяльність міжнародних громадських організацій різноманітного профілю. Саме вони сприяють

постійному поглибленню співробітництва між державами і народами в тих форматах, що вимагають сучасні соціокультурні, цивілізаційні, глобально-політичні та інформаційно-технологічні реалії та обставини.

Завоювання довіри нелегко дається професійним дипломатам, обмеженим інструкціями свого відомства. У більш вигідному положенні виявляються неурядові актори публічної дипломатії. Вони в змозі охопити весь спектр політичного життя своєї країни, транслуючи не тільки офіційні, але й опозиційні настрої. В Україні успішно працюють неурядові громадські організації, зокрема, асоціація «Україна в Європі» – це неурядова неприбуткова організація, яка має на меті сприяти інтеграції України у європейські політичні та соціально-економічні структури через організацію співпраці та обмінів між різноманітними акторами громадянського суспільства Франції та України. Громадська організація «Інститут політико-правових та релігійних досліджень», яка сприяє розбудові правової держави, здійснює політико-правові та релігійні дослідження.

Правовий статус НУО у різних країн неоднаковий. У ряді країн НУО активно беруть участь у політичному житті і фінансуються з-за кордону, від чого стають предметом особливо пильної уваги з боку держави. Звичайно, не можна заперечувати, що надання іноземної допомоги іноді не обходиться без серйозних зловживань, пов'язаних із фінансуванням терористичних і екстремістських організацій, порушенням податкового законодавства, корупцією. Протидія цим та іншим зловживанням передбачена відповідними національними законами.

У протистоянні з різноманітними світовими викликами, держави взяли на озброєння публічну дипломатію, що представляє собою синтез цінностей, пропаганди і технологій маркетингу. За допомогою публічної дипломатії уряди сподіваються впливати на громадську думку інших країн, формувати сприятливий імідж, завойовувати симпатії і міняти настрої міжнародної

громадськості. Нині дипломати діють відкрито і виступають у різних аудиторіях, відточуючи мистецтво диспуту і переконання.

Найбільш привабливою є ідея розвитку публічної дипломатії, не на території власної держави. На просторі *second life* міністерство закордонних справ Швеції відбудувало свій Шведський дім. Віртуальна будівля – повна копія шведського посольства у Вашингтоні. У віртуальних посольствах можна взяти участь у семінарах, послухати лекції, орендувати приміщення для проведення власних зустрічей і конференцій. Віртуальні дипломати готові обслуговувати клієнтів цілодобово. При бажанні будь-яке міністерство закордонних справ може придбати ділянку землі або острів в цьому 3D просторі та відкрити там своє представництво.

У майбутньому навіть у відносинах між невеликими групами осіб, що усвідомили свою суверенність і через це конфліктують, завжди знайдеться ґрунт для дипломатії.

У ході історичного розвитку зникли дипломатичні моделі античності, застарілою стала модель середньовічної дипломатії Ватикану, зокрема посольські накази. Така ж доля може спіткати й сучасну модель дипломатії з її громіздкими зовнішньополітичними відомствами і постійними двосторонніми дипломатичними представництвами. Не можливо уникнути трансформації моделі міждержавної багатосторонньої дипломатії. Вже змінюються і продовжать змінюватися параметри інтеграційної дипломатії. Активно розширюється мережа, т. зв. парадипломатичних субнаціональних представництв. Цілком ймовірно, що поле дипломатії значно розшириться.

Отже, моделі дипломатії можуть змінюватися, але дипломатія як неминуще мистецтво мирно вирішуватиме конфлікти, що виникають, а талановиті аналітики і вмілі переговорники будуть затребувані завжди.

Загалом, в останні десятиліття все помітнішою стає тенденція передачі державою повноважень щодо вирішення широкого кола проблем саме громадським організаціям асоційованого типу. Це не залишилося і поза

увагою авторитетних політологів і дослідників сучасних цивілізаційних тенденцій. З'являється усвідомлення необхідності концептуально-теоретичного перегляду класичних та неокласичних парадигм розуміння влади як такої. «Через розмивання кордонів між економікою, політикою і суспільством починається нова боротьба за владу і протистояння владі» [23, с. 15]. У зв'язку з цим, саме «громадянське суспільство бере владу в свої руки» [23, с. 28], перетворюючись чи не найактивнішого суб'єкта суспільного розвитку, в тому числі і на рівні міжнародних відносин і комунікацій. Формат громадської організації, присвяченої спільному вирішенню того чи іншого актуального для міжнародної спільноти питання, є більш гнучким і демократичним, ніж заформалізовані міжурядові комісії чи традиційні багатосторонні міждержавні організації і союзи.

Саме тому в сучасній системі міжнародних відносин все енергійніше і ефективніше заявляє про себе такий формат співробітництва, як міжнародні громадські організації. Вони спроможні набагато оперативніше, ніж держави, реагувати на ті цивілізаційні та геокультурні виклики, які постають перед людством в глобалізованому світі, насиченому факторами ризику та кризовості. «Проблема впливу міжнародних громадських, неурядових організацій на процеси трансформації системи міжнародних відносин пов'язана, перш за все, з кардинальними змінами існуючого світоустрою. Характерною ознакою цього є знакові зміни суспільних та політичних формацій. Окрім того, важливо брати до уваги, що сучасна система міжнародних відносин розвивається в умовах глобалізації – процесу, пов'язаного зі всесвітньою економічною інтеграцією та інформатизацією і формуванням постіндустріального суспільства. Зазначені процеси, у свою чергу, вплинули на трансформацію такого традиційного суспільного інституту, як національна держава і, відповідно, державного суверенітету» [227, с. 8]. Сучасна парадигма геокультури передбачає передачу значної частини суверенно-державних повноважень іншим

суб'єктам внутрішньонаціональної та міжнародної діяльності. Одним з таких суб'єктів, який на практиці вже декілька десятиліть доводить власну ефективність, дієвість і результативність у вирішенні важливих і складних проблем, і є міжнародні громадські організації.

Окрім того, в сучасному світі під проводом найпотужніших демократичних країн починає втілюватися геокультурна парадигма взаємовпливів, що поступово заміщає парадигму володарювання сильніших над слабшими. Специфіка міжнародних проблем, породжених в епоху глобалізації, вимагає взаємодії, взаємопідтримки і кооперації, а не постійного взаємостримування і захоплення. У зв'язку з цим, «геокультура – є культурна основа пануючої світосистеми. Культурна, а не геополітична експансія, політика взаємовпливу. Політика впливу походить зі свого головного мотиву – не влада, але вплив. Вплив же передбачає зовсім іншу природу відносин, адже вплив є завжди взаємовпливом і має конструктивну природу, а суперництво переноситься в галузь інтелектуально-культурну. Кожна спільнота, громада виявляється залежною від загальносвітового процесу розвитку комунікацій, і входячи в ці комунікації, здатна здійснювати вплив на найважливіші політичні процеси незалежно від її економічної чи політичної ситуації навіть тоді, коли хоча б одна людина з її культури здатна генерувати випереджальні інтелектуальні ініціативи і тим самим створювати власний смисловий культурний простір» [227, с. 10]. В такій глобальній матриці при вирішенні значної кількості проблем набагато ефективнішими є динамічні громадські організації, а не заформалізовані та надто адміністровані державні механізми. Саме тому сьогодні важко перебільшити роль міжнародних громадських організацій у формуванні новітньої якості геокультури міжнародних відносин.

При цьому, створюючи принципово новий геокультурний стиль міжнародного співробітництва і комунікації, міжнародні громадські організації доволі успішно виконують і традиційні завдання, що завжди

стояли перед професійною дипломатією. Фактично, можна говорити, що сьогодні склався новий тип дипломатичної взаємодії – не професійна, а громадська, яка подекуди діє навіть ефективніше і успішніше. «Неурядові організації відіграють важливу функцію як засіб громадської дипломатії, зовнішньополітичний метод налагодження мирних і плідних стосунків між народами та досягнення ефективного діалогу шляхом прийняття взаємовигідних компромісних рішень. Останнім часом громадська дипломатія займає дедалі міцніші позиції в зовнішньополітичній діяльності багатьох країн світу, що визнається як незалежними експертами, так і представниками влади» [227, с. 12]. При цьому, дипломатичні взаємодії, що здійснюються не в міждержавних і міжурядових форматах, а в рамках діяльності міжнародних громадських організацій, відзначаються більшою демократичністю, відкритістю, постановкою більш гуманістично орієнтованих питань і завдань. Саме тому можна говорити про те, що міжнародні громадські організації стали сьогодні одним з ключових суб'єктів демократизації та гуманізації процесу формування геокультури міжнародних відносин.

Окрім того, ті комунікаційні та структурно-функціональні інструменти, що можуть використовувати у своїй діяльності міжнародні громадські організації, є набагато менше обмеженими, ніж відповідні засоби, прийняті до використання у міждержавному і міжурядовому співробітництві. Іншими словами, завдяки новій геокультурній ролі міжнародних громадських організацій відбувається значна оптимізація комунікаційних взаємодій між державами, країнами, громадами, професійними та іншими спільнотами, а також індивідами з усього світу. «Зараз спостерігається активний пошук оптимальних напрямків подальшого суспільно-політичного розвитку, порівняння цивілізаційних моделей, інтенсивний процес формування багатополлярної системи міжнародних відносин. Неурядові організації як транснаціональний актор, що

характеризується значною динамікою кількісного зростання, безпосередньо долучаються до цього процесу «зсередини», поступово впливаючи на зміну архітектури міжнародних відносин, беруть дедалі активнішу участь у виконанні певних державних функцій, що спричиняє реконцептуалізацію поняття «національна держава». Як інституалізований репрезентант громадянського суспільства неурядові міжнародні організації активно співпрацюють (інколи навіть й конкурують) з міжурядовими організаціями та національними державами, дедалі частіше долучаючись до формування міжнародно-правових норм, створюючи прецеденти здійснення коригуючого впливу на політику держав та поступово зміцнюючи свій юридичний статус» [227, с 12]. Отже, в рамках нашого дослідження специфіки процесів формування та розвитку сучасної геокультури міжнародних відносин підкреслимо особливу роль міжнародних громадських організацій щодо урізноманітнення, демократизації, гуманізації та оптимізації різних форм міжнародної комунікації. Особливо важливим і необхідним це виявляється в сучасну інформаційну епоху, коли будь-яка проблема може миттєво перерости в глобальну, важливу для різних народів чи регіонів світу.

Загалом же, зробимо висновок про те, що за декілька останніх десятиліть міжнародні громадські організації значно посилили свій міжнародно-правовий статус та почали виконувати величезну кількість функцій, які були раніше притаманні лише міждержавним і міжурядовим контактам. Значну роль неурядові організації відіграють і в контексті постійного нарощення рівня демократизму і транспарентності геокультури сучасної міжнародної комунікації. «Збільшення чисельності і авторитету міжнародних неурядових організацій в кінці ХХ – на початку ХХІ століття зумовлене і посиленням демократичних процесів у сфері внутрішніх і міжнародних відносин. Виявом цього процесу є прогресуюча політизація мас, яка вимагає доступу до інформації, участі у прийнятті рішень.

Громадяни вимагають більшої прозорості та звітності з боку політичних лідерів, прагнуть збільшувати контроль над процесами прийняття рішень» [173, с. 15]. Відповідно причинами збільшення кількості та впливу міжнародних неурядових організацій є: виникнення глобальних проблем, вирішення яких потребує не лише концентрації зусиль та спільних заходів міжнародного співтовариства держав, але й залучення світового громадянського суспільства; активізація демократичних процесів у сфері внутрішніх та міжнародних відносин; поширення світового руху, спрямованого на захист загальнолюдських цінностей та недостатні можливості окремих держав та міжнародних організацій щодо дієвого розв'язання проблем сьогодення; посилення громадського контролю над процесом розробки й прийняття міждержавних рішень стосовно забезпечення захищеності життєво важливих інтересів людини та суспільства у разі появи нових викликів і загроз глобалізації; розширення можливостей міждержавних транскордонних зв'язків [116, с. 163]. Така різноманітність проблематики, у вирішенні якої свою ефективність підтвердили міжнародні громадські організації, дозволяє зробити висновок про те, що даний інститут і надалі буде визначатися в якості важливого фактору формування і розвитку геокультури міжнародних відносин.

Як не дивно, незважаючи на наростання глобалістських процесів в сучасному світі підвищується не лише роль великих організацій чи систем, але й окремої особистості. В контексті формування геокультури міжнародних відносин особливо важливою проблемою стає питання відповідальності міжнародних політичних лідерів. «Однією з найважливіших сучасних проблем суспільства є проблема формування політичного лідерства як інституції. Сьогодні в Україні, та й в світі в цілому, як ніколи, висока потреба в появі політичного лідера, який здатен швидко і чітко реагувати на всі проблеми (як соціально-економічного, так і політичного характеру) та ефективно, а головне вчасно і відповідно до

потреб суспільства їх вирішувати. На нашу думку, саме інститут політичного лідерства (за умови його підтримки з боку громадянського суспільства) покликаний ефективно і реально впливати на сучасний політичний процес. Цей вплив є одним з найважливіших чинників, який сприяє соціокультурному розвитку суспільства та відіграє значну роль у модернізаційних процесах країни, безпосередньо пов'язаний із характером і якістю політичної влади. Це один із найвагоміших системоутворюючих елементів державно-політичного життя» [96, с. 149]. Якщо в нашій державі гостро стоїть проблема банальної відсутності політичних лідерів дійсно національного масштабу, то на міжнародній арені сьогодні достатньо особистостей, під впливом конкретної діяльності і публічних іміджем яких формується нова парадигма геокультури XXI століття. Зокрема лідери західних демократій все частіше беруть на себе відповідальність щодо розповсюдження гуманістичних і демократичних аксіологічних стандартів і норм.

Цікавим в цьому аспекті може бути приклад концепції «м'якої сили», якої починають дотримуватися все більше лідерів розвинених демократичних країн Заходу. Ця концепція часто використовується як справжній парадигмальний фундамент геокультури міжнародних відносин нового типу, в якій ключову роль відіграє не економічна і військова сила, а соціокультурна привабливість країни та її керівництва. «На початку XXI століття американський вчений Дж. Най, розвиваючи ідею ідеологічного впливу, виразив її у тезі про «м'яку силу» (soft power). Під «м'якою силою» він розумів комплекс чинників привабливості, якими володіє держава незалежно від наявного у неї матеріального потенціалу. По суті, це набір характеристик, які можуть спонукати іноземні держави імітувати риси поведінки держави, що володіє «м'якою силою», форми та методи її розвитку, елементи суспільного устрою, вивчати її мову, будучи при цьому переконаними, що саме це відкриває шлях до розвитку та

підвищення власного статусу у міжнародній системі» [167, с. 131]. Яскравим прикладом прихильника концепції «м'якої сили» можна назвати американського президента Барака Обаму, який протягом термінів власного правління постав як міжнародний лідер, діяльність якого була максимально орієнтована на побудову демократичнішого, прозорішого та діалогічного простору глобальної міжнародної політики, що було достатньо складно робити на фоні нарощення авторитарних тенденцій в деяких великих країнах (Росії, Китаї).

Загалом, можна говорити про те, що в інформаційному суспільстві, де будь-які відомості про особисті якості політичного лідера стають доступними доволі швидко, відповідальність таких осіб підвищилася дуже сильно. Тепер важливими є не лише їх професійна діяльність та сформований політтехнологами рівень, але й індивідуальні якості, моральність поведінки і, навіть, особисте життя. «Лідерів відрізняє наявність багатьох чисто індивідуальних, присутніх тільки їм, рис, що формує особливий стиль лідерства. Серед інших особистісних характеристик, детермінуючих характер лідерства, дослідники виділяють: уявлення політика про самого себе, якість самооцінки, мотивацію, що визначає політичну поведінку, систему політичних переконань, стиль прийняття політичних рішень, стиль міжособистісних відносин, стійкість до стресу. Політичне переконання, самооцінка і мотивація здобуття влади накладають найбільший відбиток на виконання політиком своїх ролей. Ідеальний приклад політичного лідерства – це політик з адекватною самооцінкою і мотивацією на досягнення суспільного блага. Завищена чи занижена самооцінка лідера держави може мати неоднозначні наслідки для внутрішнього та міжнародного становища країни: спроба довести собі й оточуючим власну значущість може призвести до прийняття хоч і ефективних, але в той же час ризикованих за своїми наслідками політичних рішень. Настільки ж різноманітними можуть бути спонукальні мотиви,

якими керується політик у своєму прагненні до влади: це може бути одночасно і мотив виконання обов'язку перед своїми послідовниками, і мотиви особистого самоствердження» [228, с. 245 – 246]. Якими б мотивами не керувався кожен окремих політичний лідер, сьогодні він має усвідомлювати всю глибину особистісної відповідальності не просто перед своїми виборцями, але й перед глобальною спільнотою народів, адже особистість політичного лідера та його діяльність є сьогодні вагомим чинником формування геокультури міжнародних відносин.

Розмірковуючи про відповідальність міжнародних політичних лідерів щодо формування демократично-гуманістичної геокультури сучасних і майбутніх міжнародних відносин, варто підкреслити ту обставину, що рівень такої відповідальності значно підвищився саме завдяки всебічному розвитку та застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій, які й зробили особистість лідера важливою і дієвою в соціокультурному, соціально-політичному, антропокультурному та геокультурному вимірах. «В умовах сучасного глобалізованого та політизованого світу, в епоху імплементації нової інформаційної ери все більш актуальним стає питання механізму побудови інформаційного образу об'єкта. Поняття лідерство вбирає в себе все більше інформаційного аспекту, набуваючи при цього нового, більш антропологічного значення. Інформаційне суспільство стає набагато ближчим і має своє відображення на зовнішньо політичних курсах найвпливовіших країн світу, міжнародних організацій на транснаціональних корпорацій. Інформаційний продукт стає все якіснішим, ведучі країни світу все більше вживають методів латентного інформаційного впливу, все більш серйозно підходять до процесу побудови іміджу, його регулювання, до інформаційного аспекту лідерства, тощо» [233, с. 236]. І це не дивно, адже імідж політичного лідера сам по собі перетворюється на культурний продукт, інформаційний бренд, справжній артефакт часу, на основі якого визначаються в тому числі і багато параметрів, на основі яких формується

сучасна геокультура міжнародних відносин.

Отже, сьогодні дуже важливо для політичних лідерів, які мають певну вагу на міжнародній арені, свідомо і відповідально підходити не лише до виконання передвиборних обіцянок, але й уважно стежити за формуванням і використанням особистісно-політичного іміджу, який обов'язково буде використовуватися з різними цілями і в міжнародно-інформаційному просторі. «Політичним іміджем лідера є образ, що спеціально створюється та формується для досягнення поставлених цілей, та має відповідати як сценічним даним кандидата, так і соціально-психологічним очікуванням виборців. Головну роль у формуванні іміджу відіграють іміджмейкери політтехнологи, які в процесі своєї діяльності вирішують дві задачі: по-перше, розробка позитивного іміджу політика відповідно до вимог та очікувань населення; по-друге, забезпечення ефективної роботи політика у структурі влади» [88, с. 64].

Таким чином, підкресливши високий рівень відповідальності міжнародних політичних лідерів щодо формування власного іміджу і діяльності на міжнародній арені, означимо те, що всі виміри лідерської активності тут мають значний вплив на формування геокультури міжнародних відносин. Інформаційно-комунікаційні технології перетворюють кожний бік життя і професійної діяльності політичного лідера на вагомий чинник міжнародної політики, через що професійна компетентність, моральний образ, лідерський імідж, а особливо готовність до демократичного, миролюбного, консенсусного спілкування провідних світових політиків значно впливають на особливості геокультури сучасних і майбутніх міжнародних відносин.

Зрештою, ще одним важливим суб'єктом формування геокультури міжнародних відносин нами визначені міжнародні громадські, неурядові організації. В останні десятиліття їх міжнародна активність значно посилилася, адже багато проблем, зумовлених глобалістською природою

сучасної цивілізації, важко вирішувати виключно на міждержавному та міжурядовому рівні. Міжнародні громадські організації володіють більш динамічними, демократичними, оптимізованими і прозорами механізмами взаємодії ніж держави і міждержавні союзи. У зв'язку з цим, міжнародні неурядові організації, діяльність яких присвячена вирішенню найрізноманітніших проблем сучасності, також стали вагомим, ключовим фактором, що визначає специфіку процесу формування геокультури міжнародних відносин в сучасному глобалізованому світі.

Висновки до другого розділу

Важливими чинниками формування політичної культури певного суспільства визначено геополітичне положення держави, соціальну і політичну структуру, характер внутрішніх суспільних відносин, історичний досвід нації, рівень державної підтримки громадянських ініціатив, доля наукової складової в політичному житті країни, політичні традиції, доступність комунікацій між владою та народом, особливості національної культури та національної психології.

У певному відношенні виступаючи частиною політичної культури, геокультура формується за тими ж закономірностями і тенденціями, що й політична культура загалом. Відмінність полягає лише в акцентуванні центральної ролі природних (географічних, екологічних, природно-ресурсних) впливів на мотивацію та мету політичної діяльності. Геокультура підкреслює визначальну цінність територіальних багатств країн та планети, що є найвагомішою інвестицією у владу в майбутньому. У зв'язку з цим, серед чинників формування геокультури визначено, по-перше, усі чинники властиві також політичній культурі, по-друге, усвідомлення або неусвідомлення значення екологічного аспекту в житті країни, по-третє, ставлення до проблем «розумного» використання

національно-природних ресурсів, по-четверте, ступінь розуміння географічної ролі та значення держави в світі.

Географічні чинники формування геокультури відносяться до усвідомлення суспільством географічного (регіонального та планетарного) значення власної держави в світі. По суті географічний чинник описує віддзеркалення геополітичного змісту державної політики в свідомості мас та еліти. Специфіка географічного впливу геокультури проявляється у складній, багаторівневій структурі його прояву в свідомості суспільства. Неможливість здійснення великих воєн з метою переділу сфер впливу змушує звертатися до інших методів розширення впливу держави в світі. Яскравим прикладом впливу географічного фактору на вітчизняну геокультуру може бути проблема Європейського або Євразійського вибору України. Підстави даного дискурсу, в першу чергу, відносяться до питання про культурний вибір України, територія якої історично пролягає на географічному кордоні між Західною та Східною цивілізацією. Інша сторона географічного аспекту геокультури пов'язується з впливом природного ландшафту та клімату на політичну ментальність народів. На думку багатьох дослідників в сфері психології ментальності різноманітність натуралістичних пейзажів в країні зумовлює неоднорідність колективної свідомості суспільства. Відтак, географічний чинник формування геокультури описує дві особливості: політико-географічну – об'єктивність відображення геополітичної сторони державної політики в свідомості населення, та фізично-географічну – вплив природного ландшафту та клімату на політичну ментальність суспільства.

Відмічено такий процес останніх років як демократизація геокультури міжнародних відносин. Його можна розглядати як загальну тенденцію розвитку в інформаційному та глобалізаційному суспільстві. Становлення геокультури міжнародних відносин здійснюється двома шляхами: 1) самоплинно – під тиском демократичних процесів, що розгортаються у

міжнародному просторі; 2) цілеспрямованим впливом міжнародної спільноти, яка залучає до цього різноманітні засоби.

Політична практика XXI століття виявила наявність двох протилежних тенденцій. З одного боку, в різних частинах планети зберігаються конфлікти, що зумовлені старими геополітичними процесами, до чого додається негативна тенденція розвитку глобального ідеологічно різноспрямованого тероризму. З іншого – у взаємовідносинах держав, країн і народів спостерігається значне зближення і демократизація, що є ключовою геокультурною тенденцією. Нова демократична і поліцентрична геокультура приходить на зміну старій поляризованій геополітиці. Саме орієнтація на культурно зумовлені, засновані на демократизмі, рівності й гуманізмі взаємовідносини між різними міжнародними суб'єктами стає ключовою ціннісно-сисловою тенденцією формування нових геокультурних реалій. Завдяки цьому й відбувається формування нової, більш демократичної та поліваріантної геокультури міжнародних відносин, в рамках якої уможливорюються різні способи конструктивного взаємовпливу великих і малих суб'єктів міжнародно-політичної та глобально-економічної системи.

З розвитком глобальної інформаційної цивілізації відбувається геокультурний сплеск в міжнародних відносинах, адже тепер ключовою цінністю стають не території і ресурси (як це було в геополітичній матриці), а знання, технології, творчість, культурна самобутність та автентичність. Регіональні культури набувають універсального змісту і впливають на домінуючі культури західного світу, а «регіональна» різниця культурного продукту сприймається як перевага.

Надзвичайно актуальним є вивчення ролі освіти та засобів масової інформації у формуванні нових якостей суб'єкта геокультури міжнародних відносин. Сучасна глобальна цивілізація часто окреслюється в якості «суспільства знань», де освіта, наука, технології та комунікація відіграють

фундаментальну онтологічну й аксіологічну роль. При цьому освіта в міжнародних відносинах – один із найважливіших інтеграційних факторів. На рівні формування сучасної геокультури міжнародних відносин важливо підкреслити світоглядно-ціннісне значення освітньої сфери. Саме освіта сьогодні є найактивнішим провідником демократично-гуманістичних аксіологічних установок серед молоді, а також інших вікових категорій. Відкритість і демократичність освіти є одним із ключових факторів залучення індивідуумів, громад, спільнот і цілих країн до вибору конкретного шляху геокультурного розвитку. Інформаційно-комунікаційні засоби та мережі уможливили в декілька останніх десятиліть повсюдне поширення політико-гуманістичних та демократично-культурних цінностей. У цьому контексті наголошується на відповідальності ЗМІ за змістовні й технологічні характеристики інформаційних впливів.

У сучасній системі міжнародних відносин все енергійніше й ефективніше заявляє про себе такий формат співробітництва як міжнародні громадські організації. Вони спроможні набагато оперативніше, ніж держави, реагувати на ті цивілізаційні та геокультурні виклики, які постають перед людством в глобалізованому світі, насиченому факторами ризику та кризовості. Сучасна парадигма геокультури передбачає передачу значної частини суверенно-державних повноважень іншим суб'єктам внутрішньонаціональної та міжнародної діяльності. Одним з таких суб'єктів, який на практиці вже декілька десятиліть доводить власну ефективність, дієвість і результативність у вирішенні важливих і складних проблем, і є міжнародні громадські організації.

Аналіз наукових джерел та політичних реалій дозволяє стверджувати, що в сучасному світі під проводом найпотужніших демократичних країн починає втілюватися геокультурна парадигма взаємовпливів, що поступово заміщає парадигму володарювання сильніших над слабшими. Специфіка міжнародних проблем, породжених в епоху глобалізації, вимагає взаємодії,

взаємопідтримки і кооперації, а не постійного взаємостимування і захоплення. Створюючи принципово новий геокультурний стиль міжнародного співробітництва і комунікації, міжнародні громадські організації доволі успішно виконують і традиційні завдання, що завжди стояли перед професійною дипломатією. Фактично сьогодні склався новий тип дипломатичної взаємодії – не професійна, а громадська, яка подекуди діє навіть ефективніше й успішніше. Окрім того, ті комунікаційні та структурно-функціональні інструменти, що можуть використовувати у своїй діяльності міжнародні громадські організації, є набагато менше обмеженими, ніж відповідні засоби, прийняті до використання у міждержавному і міжурядовому співробітництві. Завдяки новій геокультурній ролі міжнародних громадських організацій відбувається значна оптимізація комунікаційних взаємодій між державами, країнами, громадами, професійними та іншими спільнотами, а також індивідами з усього світу.

Причинами збільшення кількості та впливу міжнародних неурядових організацій є: виникнення глобальних проблем, вирішення яких потребує не лише концентрації зусиль та спільних заходів міжнародного співтовариства держав, але й залучення світового громадянського суспільства; активізація демократичних процесів у сфері внутрішніх і міжнародних відносин; поширення світового руху, спрямованого на захист загальнолюдських цінностей та недостатні можливості окремих держав та міжнародних організацій щодо дієвого розв'язання проблем сьогодення; посилення громадського контролю над процесом розробки й прийняття міждержавних рішень стосовно забезпечення захищеності життєво важливих інтересів людини та суспільства у разі появи нових викликів і загроз глобалізації.

РОЗДІЛ 3

ГЕОКУЛЬТУРНІ СКЛАДОВІ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ

3.1. Традиції культурної дипломатії країн Європи та їх вплив на розвиток єврорегіональних стратегій

Традиції культурної дипломатії країн Європи – це передусім національні політичні традиції Франції, Великої Британії, Німеччини та інших визначальних для спільного європейського простору народів. Вирішальність цих країн у розбудові спільного європейського простору сьогодні не викликає сумнівів, а аналіз стратегій двостороннього міжкультурного співробітництва в межах ЄС дозволяє виокремити три традиційні європейські моделі відповідної співпраці, що характеризується особливостями політичних стратегій названих країн. Розуміння єврорегіональних інтеграційних стратегій неминуче актуалізує осмислення відповідних політичних практик у середовищі сучасних французького, німецького і британського суспільств.

Власне ідея розмежування відповідних моделей не нова, а активно дискутується у авторитетних наукових виданнях [див. напр. 95; 131; 144; 181]. Приміром, аналізуючи політику двостороннього міжкультурного співробітництва в рамках ЄС, О. Ошитко також вирізняє різні європейські моделі такої співпраці, побудовані на специфіці національних політичних стратегій Франції, Великої Британії та Німеччини [181].

За межами Франції культурна політика цієї країни завжди ґрунтувалася на героїчному минулому французького народу та її визначних досягненнях у різних галузях культури і науки, слугуючи прикладом для наступних поколінь не тільки французьких, але й іноземних державних діячів, духовних лідерів і звичайних людей. Нині зі офіційних веб-порталів французького зовнішньополітичного відомства дізнаємося, що вагомим

пріоритетом його діяльності є саме активна зовнішня культурна політика, зокрема робота за такими напрямками: розширення географії французької культурної політики за кордоном; система двосторонніх політико-культурних обмінів; забезпечення обов'язкової культурної присутності у зарубіжних країнах; культурні заходи у сфері шкільної підготовки французів за кордоном, заохочення освіти іншими мовами, використання засобів масової інформації; єдність культурної та економічної політики тощо. При цьому саме зовнішня культурна політика належить до найчисельніших за штатом працівників та масштабами розгортання діяльності у системі роботи МЗС Франції [330].

Культура традиційно була і залишається ефективним компонентом впливу французької дипломатії, що забезпечує, т. зв. «м'яку могутність» Франції. Головним і майже монопольним суб'єктом цієї політики з давніх часів є Міністерство закордонних справ – Ке д'Орсе. У структурі Міністерства закордонних справ Франції за дотримання та реалізацію доктрини т.зв. спрямованої Франкофонії і політики міжкультурного співробітництва безпосередньо відповідає головне управління з питань міжнародного співробітництва й розвитку (з 1945 р. – управління культурних відносин). У 2010 – 2011 рр. було здійснено чергову реформу апарату культурної дипломатії Франції з метою наближення її до реалій ери Інтернету і цифрових технологій [330].

Нині Франція залишається єдиною серед розвинених країн світу, у якої з давнього періоду функціонує чітко розроблена програма культурної політики, що має цілеспрямований характер і ґрунтується на раціональній організаційній структурі.

Культурна політика як окрема сфера політичної діяльності міжнародних, державних і громадських акторів вважається власне французьким «винаходом», а її внутрішні та зовнішні параметри відтак нерозривні. Міністерство культури і комунікації Франції випустило

брошуру, у якій зазначено, що адміністративна структура міністерства бере свій початок з XVII ст. – періоду створення у 1654 р. генерального суперінтендантства з управління королівською нерухомістю. Цей акт є відправною точкою відліку в історії французької культурної політики. Як свідчать архівні документи, вже Карл Великий (742 – 814) і наступні покоління французьких правителів у VIII – XII ст. виявляли прихильне ставлення до стану шкільництва, реставрації манускриптів, оточували себе вченими, художниками і артистами. Цей період загальновідомий за назвою «Ренесансу епохи Каролінгов». У 1257 р. Людовик IX підтримав ідею теолога Робера де Сорбона щодо створення університету в Парижі, а в 1298 р. французькою мовою було перекладено відоме оповідання про мандри португальця Марко Поло. При Карлі V в сер. XIV ст. розвивалися мистецькі програми. Родоначальником же покровительства мистецтв і літератури у Франції вважається король Франсуа Франциск I (1515 – 1547 рр.), рішуче протистояння якого засиллю латинської мови стимулювало процес створення у 1530 р. Королівської колегії лекторів, що згодом стала важливим осередком французької культури – Колеж де Франс.

Серед інших відомих представників культури того часу в колегії на запрошення короля працював Леонардо да Вінчі. У 1538 р. гуманіст Робер Етьєн (Естьєн, 1503 – 1559) опублікував Латино-галльський словник, де вперше вжив вислів «культивувати розум (свідомість)», після чого термін «культура» став поширюватися у Франції і Німеччині [84].

Зі зростанням поваги і знання французької мови монархи пов'язували становлення і згуртування французької нації. У 1539 р. Королівський ордонанс остаточно надав французькій мові статусу державної, ухваливши її вживання замість латинської в усіх офіційних документах. У той період саме королівський двір став первинним сховищем і поширювачем культури, що можна вважати важливим кроком культурної дипломатії на шляху розвитку єврорегіональних стратегій.

Ідея політичної відповідальності публічних осіб та офіційної влади за розвиток мистецтва і творчості утвердилася в XVII ст., а її першим інституційним проявом стало створення кардиналом Рішельє в 1635 р. Французької академії (*Académie française*), основні зусилля якої спрямовані на закріплення французької літературної мови в державному і суспільному житті країни. Створення академії стало значимим передусім для закріплення зв'язків між державою та інтелектуально-мистецької елітою, а також потужною основою державної підтримки для розвитку французької літературної мови. У 1637 р. член академії Рене Декарт (1596 – 1660) опублікував працю «Міркування про метод», яка визначала французьку як мову філософії. Таким чином, починаючи з Людовика XIII (1610 – 1643) і особливо при Людовику XIV (1643 – 1715) французький двір став основним офіційним місцем зосередження духовного життя нації, своєрідним середовищем, де згуртовувалися вчені, письменники, артисти, художники, музиканти. Культура і дипломатія Франції завжди були тісно пов'язані [316, с. 11].

Першим проявом «культурної дипломатії» Франції вважають договір, укладений у 1535 р. королем Франсуа I (Франциском) з султаном Сулейманом Пишним, згідно якого султан зобов'язався захищати християн, що відкрило шлях проникненню французької мови і культури на Близький Схід. За Людовика XIII кардинал Рішельє і його прихильники підхопили і зміцнили традицію королівської «культурної дії». За підтримки кардинала в 1625 р. Франція домоглася від всемогутньої Римської курії визнання права на керівництво французькими католицькими місіями. Це дозволило їй стати в один ряд з такими визнаними провідниками католицизму за кордоном як Іспанія і Португалія. Центром франкофонії і франкофілів на Близькому Сході став Ліван. Тоді ж почалося активне освоєння Канади, відкритої французом Жаком Картьє 1615 р. Поступово французькі місіонери і релігійні згуртовування почали поширювати свої ідеї не тільки на Близькому

Сході, але і в Африці, Північній і Латинській Америці. Ще в 1701 р. француз Антуан Ломе де Ла Мот-Кадільяк заснував у штаті Мічиган місто Детройт – майбутній центр американського автомобілебудування.

Як і Рішельє, кардинал Мазаріні призначав послами відомих гуманістів і літераторів з метою налагодження тісних зв'язків із місцевою культурною елітою, використовуючи красномовство, вміння вести інтелектуальну бесіду для пропаганди французьких політичних і духовних цінностей. Французька мова остаточно утвердилася в якості офіційної у всіх європейських дворах, а сама Франція була визнана законодавицею куртуазних дипломатичних правил і звичаїв. З Францією вже тоді асоціювалися поняття престижності, глибини мислення і вишуканості смаку.

Демократизація освіти і підвищення культурного рівня мас, бурхливий розвиток гуманітарних наук, затвердження культурної самобутності європейських націй створили сприятливі умови для поширення французької культури і культурних обмінів. Якщо на початковому етапі їх рушієм, безумовно, були релігійні та комерційні інтереси, то згодом за хрестоносцями і купцями по світу мандрували французькі теологи, схоласти, вчені та викладачі. Ними було закладено основу для подальшого розвитку самостійної культурної дипломатії, зовнішньої культурної політики Франції. Так, у Римі в дипломатичній місії в молоді роки працював Жоашен (Йоахім) дю Белле (1522 – 1560), який згодом став яскравим представником літературного угруповання «Плеяда», реформатором французької мови, поетом. У 1549 р. у трактаті «Захист і уславлення французької мови» («*Défense et illustration de la langue française*») він надав поняттю «культура» морального сенсу, визначивши її як прагнення до розвитку інтелектуальних здібностей за допомогою відповідних дій [319].

Геокультурні складові зближення європейських регіонів сьогодні пов'язують і з ім'ям Рене Декарта, який зокрема підтримував найтісніші

стосунки з королівськими дворами Швеції і Нідерландів. Королева Швеції Христина (1626 – 1689), прагнучи перетворити Стокгольм у «нові Афіни», запрошувала до свого двору французьких художників, поетів і зодчих. Шведський король Густав III (1746 – 1792) з юних років знаходився під значним впливом Франції, вивчав книги Вольтера, Корнеля, Монтеск'є, Расіна і настільки добре оволодів французькою мовою, що говорив і писав нею як шведською.

Поширення власної культури було не єдиним завданням французьких дипломатів-інтелектуалів. Приміром, у 1743 р. філософ Вольтер знаходився в Гаазі з таємним дорученням прояснення задумів голландського короля Фредеріка, а драматург Бомарше прибув до Лондона з метою спостереження за дискурсом політичних кіл про події в Америці. Цей приклад добре ілюструє єдність політичного та культурного вимірів стратегії налагодження чи дестабілізації міжнародних зв'язків та зобов'язань.

У той період французьку культуру за кордоном представляли такі відомі діячі епохи як Жан-Жак Руссо (у 1743 р. служив секретарем французького посла у Венеції), Вольтер (при дворі Фрідріха II в Пруссії), Дені Дідро (в 1773 – 1775 рр. – при дворі Катерини II в Росії). Секретну місію в Пруссії за три роки до Великої французької революції, яка почалася в 1789 р., виконував один з її активних учасників граф Мірабо. У 1803 р. майбутній відомий письменник, ідеолог консерватизму Франсуа-Рене де Шатобріан на запрошення Наполеона став французьким дипломатом у Римі, а після реставрації Бурбонів працював послом у Берліні (1821), Лондоні (1822) і Римі (1829), а в 1823 – 1824 рр. – міністром закордонних справ. На дипломатичній службі працювали і письменники Стендаль (Анрі-Марі Бейль) й Альфонс Марі Луї де Прат де Ламартін.

Після проголошення в 1789 р. Декларації прав людини і громадянина остаточно визначилися універсалістські амбіції Франції. Як символи волелюбності та рівноправності в ментальності передових людей в Європі,

згодом і у всьому світі утвердилися прапор (триколон) і «Марсельєза». Під кінець XVIII ст. Франція вступила в епоху великих перетворень. Граф Жозеф де Местр писав у грудні 1809 р. у одному з листів: «Уся (французька) нація є не що інше як широка пропаганда» [319, с. 12]. У лютому 1790 р. Конвент скасував релігійні ордени, що позбавило необхідних ресурсів і поставило під питання їх роль у поширенні французької культури. Цю функцію почала виконувати держава і французькі емігранти. Як відомо, один з них, герцог Еммануїл де Рішельє, керував Новоросійським краєм у 1803 – 1814 рр. і поклав початок заснуванню Одеси, а інший француз – маркіз де Траверсе – організовував арсенали в Миколаєві та Севастополі.

Віденський конгрес 1813 – 1815 рр., скликаний після розгрому Наполеона, надовго призупинив розвиток культурної дипломатії Франції. Тим не менш лібералізація французького суспільства, яка почалася після падіння Першої імперії, дала простір для розвитку самобутнім яскравим талантам у всіх областях французької культури, природним чином не тільки зберегла, а й посилила її привабливість за межами Франції.

В глобальних цивілізаційних, інформаційних, культурних перетворень нині Французька Республіка прагне позиціонувати себе як індустріально й технологічно розвинена держава світу зі сучасними напрямками і оптимальним балансом внутрішньої та зовнішньої політики. Французьке суспільство представляється передусім як мультикультурне, демократичне, плюралістичне і самобутнє, відкрите до змін. Реалізація «політики величчя», прагнення зберегти статус лідера на міжнародній арені, у регіональному та світовому вимірах все більше вимагає від французької влади залучення широкого арсеналу потужних політичних, військових, інтелектуальних, економічних, соціальних культурних ресурсів. При цьому така дієва зовнішня культурна політика є самою собі своєрідним ресурсом єднання французької нації, поглиблення міжнародних офіційних і неформальних зв'язків з іншими акторами, можливістю формування позитивного образу

Франції за її межами. Характерно, що така політика бере витоки у історії колоніальної системи та всіляких намагань офіційного протекторату запобігти можливому руйнуванню імперії саме за допомогою культурної дипломатії, зваженої політики міжкультурного співробітництва, м'якої просвітницької місії, спрямованої на посилення присутності і політичного впливу національної культури й французької мови в інших країнах.

Сьогодні можна говорити про специфічну власне французьку модель політики культурної дипломатії, транскордонного і міжкультурного співробітництва, у якій державі відведено провідну роль. Це принципово інша, показова модель для європейського простору, що зокрема суттєво відрізняється від англосаксонських параметрів у цій сфері, коли більшість функцій геокультурної дипломатії передається приватним ініціативам. При цьому в обох моделях є й чимало спільного. До прикладу, обидві вони передбачають ідеологічну наступальну політику захисту мови та культури, зокрема й через спеціальні просвітницькі заходи, культурні програми, тощо.

Французька культурна дипломатія – це і своєрідний засіб здійснення зовнішньої політики; і форма переважання в політико-культурному середовищі та спосіб присутності у політичному просторі франкофонних держав; і важливий напрям іміджевого позиціонування країни через програми освітніх обмінів, організацію спеціальних культурних подій тощо. Згаданий вище відділ у справах культурного співробітництва і Франкофонії головного управління з питань міжнародного співробітництва та розвитку міністерства закордонних справ Франції працює над формуванням і розвитком стратегій поширення відповідної ідеології, осучасненням культурно-освітніх установ, сприянням багатомовності в Європі, підтримкою культурному розвитку, наданням культурних аудіо і відео продуктів й послуг та іншими подібними напрямками культурної політики.

Саме через програми зовнішньополітичної діяльності, таке зростання присутності Франції у політичному, економічному, освітньому, науковому,

духовному, інтелектуальному, мистецькому, культурному просторі і формується єдиний транснаціональний франкофонний культурний простір, неоднорідний, але водночас такий, що розвивається за перспективними напрямками співробітництва. До згаданої діяльності Міністерства закордонних справ активно долучаються Міністерство культури і комунікацій, а також Міністерство освіти, орієнтовані в тому числі й на утвердження доктрини Франкофонії в європейському регіоні, особливо у суспільствах, де франкофонна спільнота визнана на державному рівні та підтримує лідерські позиції Франції як потужного політичного гравця – Андорра, Бельгія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, Швейцарія.

До структур, відповідальних за налагодження геокультурних стратегій і міжкультурного співробітництва, відносяться також зовнішньополітичні відомства Франції та дипломатичні представництва в країнах перебування (відділи культури і співробітництва), інформаційно-культурні центри. Серед важливих функцій (компетенція радників із культурних питань) цих структур: впровадження стратегій культурної дипломатії, реалізація відповідних культурних акцій, розподіл коштів, керівництво проектами у сфері науково-технічного співробітництва, сприяння ідеології правової держави, доктрини ринкової економіки, обміни між представниками інтелектуальних і мистецьких кіл Франції та країн перебування, розгортання перекладів французької літератури іноземними мовами, освітньо-консультативна допомога з викладання французької мови, налагодження партнерських відносин між закладами вищої освіти, напрацювання спільних науково-дослідних проектів, популяризація французького мистецького продукту, туризму і подібне.

Вагомим інструментом дієвої культурної дипломатії є французькі культурні центри, число яких нині складає близько 176 у країнах перебування (4 – Гвінея-Конакрі, Мозамбік, Намібія та Нігерія – створено в

межах окремих двосторонніх угод про співробітництво). Такі центри власне і реалізують політику міжкультурного співробітництва, у практичному сенсі поширюють франкофонність в іншомовному культурному просторі.

До початку Першої світової війни у Лондоні, Мадриді, Флоренції та Санкт-Петербурзі подібні перші центри орієнтувалися на реалізацію програм освітніх обмінів. Наприкінці Другої світової війни (наприкінці 1943 р.) створення і діяльність центрів пов'язувалася з голлістською концепцією «м'якого домінування», активнішим поширенням французької культури за межами Франції. При цьому безумовно ефективнішою є відповідна робота у країнах, з якими Францію пов'язують старі колоніальні зв'язки, аніж у розвинених державах Заходу.

Разом з тим, окрім переважаючих державних структур, захистом зовнішньополітичних інтересів і політико-культурним позиціонуванням Франції займаються частково і приватні фонди. Вони активно займаються розвитком закордоном французької мови і культури за допомогою волонтерів, добровольців різних політичних, світоглядних, релігійних поглядів. Серед таких недержавних структур культурної дипломатії можна зокрема виділити Alliance Française, La Maison des cultures du monde, l'Association française d'action artistique, l'Association pour la diffusion de la pensée française, Unifrance films pour le cinema, TV France International (TVFI), France Edition та ін.

Згадувана вище Велика Британія відрізнялася власними практиками геокультурного стратегування, мало схожими на ті, що прийнятні у Франції. Тут культурна політика і дипломатія не завжди розцінювалася вагомою частиною зовнішньополітичної діяльності. Фактично аж до періоду Другої світової війни культурному чиннику зовнішньої політики не приділялося достатньої уваги. І без того домінуючий статус британської культури й англійської мови як імперської для країн Азії та Африки суттєво впливав на межі усвідомлення тутешніми політичними елітами значимості

міжкультурного співробітництва. Втім саме брак внутрішньої національної і культурної консолідації, сепаратистські тенденції в британському суспільстві (на прикладі Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії) зобов'язали зрештою Велику Британію серйозно переглянути принципи, напрямки, технології і власне сутність культурної дипломатії. Британська культурна дипломатія перетворилася на складову зовнішньої політичної пропаганди, а зовнішня культурна політика збагатилася діяльністю багатопланових культурних інститутів, головною метою яких стало поширення англійської мови (та відповідних культурних, ідейних, ціннісних, духовних орієнтирів) за кордоном.

Слід відмітити, що зосередження зусиль держави і громадськості на культурних питаннях у Великій Британії дали серйозний поштовх для внутрішньо суспільного розвитку. Продукування нових стратегій зовнішньої культурної політики, поєднання різних інструментів і засобів їх реалізації склали вагомий стимул для консолідації нації і зміцнення іміджу, впливовості держави на світовій арені. В умовах «холодної війни» Велика Британія вийшла за межі традиційного політико-культурного дискурсу протистояння США-СРСР та зуміла саме завдяки вдалій геокультурній стратегії намітити нові вектори співробітництва, при чому не лише зі сусідніми країнами, традиційними європейськими партнерами та колишніми колоніями, але й з іншими народами Центральної і Східної Європи, Африки, Азії. Новітні технології й засоби культурної дипломатії суттєво допомогли Великій Британії зміцнити власні сили у Європі та світі загалом.

З офіційних матеріалів Форин-офіс (Міністерства закордонних справ і у справах Співдружності націй Великої Британії), яке є зовнішньополітичним відомством Сполученого Королівства, департаментом британського уряду, дізнаємося, що з другої половини ХХ ст. зовнішньополітичні відомства й культурні інституції країни значно розширили межі та засоби свої роботи. Ними налагоджено дієві структури

міжкультурних зв'язків, мережі наукових, освітніх, культурних обмінів, суттєво примножено британське книговидавництво та видання позиційних матеріалів, поширення іміджевих продуктів і послуг. Геокультурне співробітництво фінансується цілковито або частково урядом, що здебільшого й належить до вказаного відомства Форин-офіс. Водночас адміністративна та координуюча відповідальність, розробка дієвих тактик реалізації стратегічних завдань у цій сфері розподіляється безпосередньо між делегованими незалежним інститутами [329].

Таку модель у сучасних наукових джерела називають британською моделлю «витягнутої руки» [181]. Окрім Міністерства закордонних справ, яке розробляє і втілює принципи культурної дипломатії держави, політика міжкультурного співробітництва й просування національних інтересів на регіональному і глобальному рівнях, політична підтримка позицій Великої Британії реалізується також на рівні інших урядових структур – Ради мистецтв Великої Британії, Департаменту з питань освіти та науки, Комісії музеїв і мистецьких галерей, Ради мистецтв Шотландії та Уельсу, Департаменту з питань культури, медіа та спорту тощо [285].

Характерно, що поряд з цією розгалуженою системою урядових структур культурної дипломатії Великої Британії – найбільш впізнаваною та ефективною у світі є Британська рада (позаміністерський департамент уряду Великої Британії, який здійснює поширення британської культури за межами країни). Офіційний портал British Council повідомляє, що нині у світі нараховується понад 250 Британських рад у 110 країнах світу. Позавідомчий державний орган, створений королівською милістю у 1936 р. і зареєстрований як благодійна організація, близько третини фінансування отримує від Форин-офіс, понад дві третини – від власної діяльності. Серед найпоширеніших послуг, які надають Британські ради у всьому світі – навчання англійської мови [281].

Принципово, що визначальні геокультурні стратегії і основи зовнішньої культурної дипломатії для British Council визначаються саме чиновниками Міністерства закордонних справ, які кожні два роки готують або переглядають «Стратегічні керівні принципи МЗС для Британської ради» («FCO Strategic Guidelines for BC»). Відтак пріоритети такої політики визначені як: зміцнення позицій та розбудова позитивного іміджу Великої Британії за кордоном (до прикладу, програма «Think UK»); створення середовища сприйняття зарубіжними урядами, бізнесменами, туристами, інвесторами перспектив тісного співробітництва з Королівством; налагодження міжкультурних, наукових, мистецьких, духовних, освітніх, інформаційно-комунікативних контактів із громадянами інших країн (проект «Knowledge and Learning Centers»); поширення демократичних принципів, ідей толерантного співжиття, міжнаціональної та міжрелігійної поваги (програма «Open Minds» у відповідь на терористичний акт 11 вересня 2001 р.). Поряд з тим, що Британська рада самостійно окреслює цілі, методики, напрямки, проекти діяльності, призначає власних членів правління, Управління культурних відносин Міністерства закордонних справ має власну квоту у такому правлінні – двоє членів [281; 329].

Описана мережа геокультурного транскордонного співробітництва, налагоджена на засадах партнерства та взаємного контролю урядовими та неурядовими структурами Великої Британії, розвиває нові світоглядні основи політичної взаємодії, діалогічні форми міжнародного спілкування, приватні та дотаційні методи сприяння культурному, інтелектуальному, інформаційному зростанню та іміджевого просування країни на міжнародній арені.

У Німеччині не існує такого центрального органу управління культурною сферою як міністерство культури. Зокрема, більшість питань щодо культури вирішують незалежні структури. Такі відділи культури формуються на рівні місцевого управління. Зростання видатків на культуру

спостерігається уже з 1980-их рр. до 4% у бюджетах земель за рахунок того, що сферу культури було передано під дію земельного законодавства. Це сталося тому, що держава делегувала свої повноваження з федерального на земельний рівень. Для федеральної адміністрації залишалися в основному завдання, які повинні були виконуватися винятково центральними органами держави. Федеральні органи управління культурою займалися розробкою напрямів державної культурної політики, надавали фінансову допомогу культурно-мистецьким проектам національного значення та запроваджували контроль за виконанням своїх рішень.

На основі значної законодавчої підтримки та часткової фінансової участі федерація здійснювала суттєвий вплив на виконання завдань щодо сфери культури землями і громадами. Усі інші питання щодо функціонування цієї галузі почали вирішувати на місцях. Тому розділ видаткової частини федеральних бюджетів змінювався упродовж 1961 – 1987 рр. так: усі видатки бюджету зростали, а їх частина, що призначалася на культуру, науку і освіту зменшувалася. Однак, унаслідок фінансового взаємозв'язку федерація могла мати компетенції у сферах, які відносяться до компетенції земель. Наприклад, віднесена Конституцією до рівня федерації компетенція у сфері закордонних справ, призвела до того, що федерація отримала повноваження в культурній сфері. Інститути німецької культури та мови, які Німеччина утримує за кордоном, перебувають в адміністративній (тобто і фінансовій) компетенції федерації [3, с. 94].

Також у Німеччині діє принцип розподілу фінансових обов'язків, згідно з яким федерація та землі окремо несуть видатки, пов'язані з виконанням їхніх завдань. Позначений у цьому принципі зв'язок видатків і повноважень у федеральній державі з автономним бюджетним господарством центральної держави й окремих її суб'єктів є єдиним адекватним розподілом фінансових зобов'язань. У положеннях Конституції зафіксовано й винятки з правил застосування принципу розподілу

фінансових обов'язків. Це стосується фінансування визначених завдань, де бере участь федерація, тобто ці завдання здійснюються на основі змішаного фінансування, серед яких – фінансова допомога федерації для особливо важливих інвестицій земель і громад. Завдяки участі земель у видатках на загальні потреби в інвестиціях, на які надається грошова допомога федерації, використання істотної частини земельних бюджетів (у випадку фінансової допомоги також комунальних бюджетів) точно визначено та більше не знаходиться у розпорядженні земель чи громад для виконання їхніх завдань. Таким чином, змішане фінансування обмежує бюджетну автономію земель. У межах загальних завдань і фінансової підтримки федерація бере участь у видатках на проектування та здійснення інвестицій. Подальші видатки (на утримання персоналу, витрати, що виникають у результаті діяльності закладу, на створення якого було надано кошти) повинні нести винятково землі та громади. Однак ці витрати дуже високі в закладах культури та проведення дозвілля у зв'язку з витратами на утримання персоналу.

Фінансова та законодавча самостійність міст дозволила їм утримувати значну кількість закладів у сфері освіти і культури, вільно обирати форму цих установ. У маленьких містах країни функціонують народні університети, музеї, бібліотеки, концертні заклади, архів і музичну школу. Муніципальні музеї несамотійні у правовому відношенні, бо вони підпорядковуються місцевим органам влади. Правова ж самостійність є лише у тому випадку, коли музей опікується недержавною організацією.

Великі міста з давніми традиціями утримують архіви, в яких зберігаються й вивчаються архівні матеріали відповідних адміністрацій. У всіх федеральних землях діють архівні закони, які є правовою базою роботи архівів. Охорона історичних пам'яток належить до функцій держави, федеральних земель і муніципалітетів, складається з правових, адміністративних і фінансових заходів щодо догляду та запобігання

небезпеки їхнього руйнування. Фінансування німецьких театрів реалізується за принципом: 1/3 витрат місцевого бюджету на культурні потреби у великих містах, 3/4 – у менших містах; 1/8 комерційний прибуток від квитків, реклами; частково державні субсидії; внески благодійних фондів і спонсорів тощо. Водночас бібліотеки фінансуються знаходяться і з муніципальних органів влади і з федеральних бюджетів.

Загалом стратегії геокультурного позиціонування Німеччини зосереджені на подолання культурних, етнічних стереотипів, що сформувалися відносно цієї країни у світі, особливо у зв'язку з реаліями Другої світової війни. Зусилля німецької культурної дипломатії передусім спрямовані на розвінчування стійких асоціацій про Німеччину як країну ворожості до «інших», расизму, фашизму, голокосту, геноцидів тощо. Імідж країни потребував образів, символів, знаків «нормальності»/«normality», достойної репрезентації національних, культурних, наукових, освітніх здобутків німецького народу. Ці завдання були ускладнені в умовах розділеної Німеччини між ворогуючими «холодної війни». Особливістю німецьких геокультурних стратегій було осмислення її з позицій розглядалася передусім підтримки німецького експорту, презентації оновлених держав на міжнародній арені та мовних освітніх програмах [131].

Новий характер німецькій культурній дипломатії надав уряд В. Брандта, що окреслив важливі пріоритети культури як складової політичної інтеграції Європи, зовнішньої політики, стратегії налагодження міжкультурного діалогу, тактики міжнародного співробітництва, розширення присутності в країнах «третього світу». Терористичні акти початку XXI ст. актуалізували і у політиці німецького федерального уряду розгорнуті програми, спрямовані на європейсько-ісламський міжкультурний діалог, пошук порозуміння ісламських культурних цінностей і релігійних традицій у європейському просторі, розвиток міжцивілізаційних полілогів,

розвиток іміджевих стратегій західного світу в країнах ісламського світу та подібне.

Визначальні основи зовнішньої культурної політики визначає Міністерство закордонних справ ФРН (Das Auswartige Amt). Серед важливих напрямів його діяльності укладання двосторонніх культурних угод та реалізація інших форм міжнародного культурного співробітництва. Посада культурного аташе у цій країні традиційно належить професійному дипломату [286]. Водночас зі матеріалів офіційної веб-сторінки міністерства довідуємося, що до здійснення таких геокультурних стратегій долучаються і численні приватні установи та такі заклади міжкультурного співробітництва, що також утримуються за кошт держави.

Серед таких важливу місію реалізує Гете-Інститут, який має представництва у 75 країнах світу та 18 відділень у самій Німеччині. Як організація, що здійснює промоцію німецької культури закордоном та всередині держави, Гете-Інститут працює над встановленням міжкультурного співробітництва, програмами культурного, мовного й освітнього простору, формуванням багатокультурного та багатомовного європейського простору, поширенням ідеалів і принципів євроінтеграційних процесів. Окремо можна наголосити на діяльності Інституту в напрямку встановлення політичних та економічних зв'язків із державами і народами Азії, Африки саме на основі поширення спільних політико-культурних смислів [286].

Вагому роботу у сфері зовнішньої політико-культурної співпраці і культурної дипломатії реалізують також Deutsche Akademische Austauschdienst, Alexander von Humboldt-Stiftung, Inter Nationes та Institut for Auslandsbeziehungen. Ці структури також реалізують міжнародні освітні, наукові програми, міжнародні обміни, налагоджують культурні та інформаційні мережі Німеччини закордоном.

Учені зверталися до проблеми організаційної структури культурної дипломатії Польщі як у загальних межах, так і в спеціальних дослідженнях. Особливе місце серед досліджень, присвячених цьому питанню, займає доповідь, підготовлена за дорученням Міністерства культури і національної спадщини Польщі, в якій узагальнюються результати розвитку культурних зв'язків країни за останнє двадцятиріччя [136]. Повноваження і діяльність польських закордонних установ представлена у працях Р. Вишневського та А. Воронецької [335].

Отже, у провідних європейських державах, таких як Франція, Великобританія, Німеччина та Іспанія, склалися і досить ефективно функціонують дві моделі культурної дипломатії – централізована і децентралізована. Держава як координатор культурних обмінів представлена в обох.

Потенціал культури у зовнішній політиці Польщі почали використовувати відносно недавно. Польські дослідники зазначають, що тривалий період пріоритетними залишалися політичні та економічні відносини, а культура, як вважалося, може і повинна розвиватися самостійно. Трансформація поглядів на можливості культури в підвищенні авторитету країни на міжнародній арені сталася в др. пол. 1990-х рр.. Культурні зв'язки почали розглядатися в якості важливої складової інтеграції Польщі до Європейського Союзу.

У 1999 р. Міністерство культури і мистецтва Польщі представило нову програму культурної політики країни, в якій просування польської культури за кордоном стало одним з важливих напрямів. Спеціальними повноваженнями у цій сфері були наділені Міністерство культури і мистецтва та Міністерство закордонних справ. Тоді підписано договір про координацію діяльності у реалізації зовнішніх культурних зв'язків Польщі. Крім того, було ініційовано створення в майбутньому спеціального

інституту, за допомогою якого будуть реалізовуватися міжнародні культурні проекти.

Міністерство закордонних справ мало більш широкі можливості в порівнянні з іншими державними структурами з розвитку культурних обмінів. Його пріоритетним завданням стала реалізація стратегії культурної дипломатії як форми подання країни на міжнародній арені за допомогою культури. Виконавчим потенціалом міністерства стали польські інститути, яких нині налічується 21, та аташе з культури в 36 дипломатичних представництвах Польщі. Крім того, в міністерстві сформовано спеціальний департамент, який відповідав за єдність поглядів і планів міжнародних культурних зв'язків держави, – Департамент публічної і культурної дипломатії. Його основними завданнями були: вироблення загальної стратегії та координація діяльності спеціальних органів з їх реалізації.

Особливе місце у зміцненні геокультурного співробітництва та формуванні об'єктивного уявлення про Польщу в світі належить Польському інституту. Ця установа входить у структуру МЗС. Згідно з положенням про Міністерство закордонних справ, Польські інститути реалізують цілі зовнішньої політики держави, використовуючи інструментарій публічної дипломатії. Їх основним завданням є поширення знань про Польщу в зарубіжних країнах: про її історію, культуру, суспільне життя, науковий та освітній потенціал [133]. Ці організації мають досить широкий спектр діяльності. У польських інститутах та культурних центрах діють мовні курси. Водночас інститути безпосередньо задіяні і в розвитку культурних зв'язків. Підтвердженням тому є програми Польського інституту, в яких превалюють культурні проекти.

Не менш важливу увагу в Міністерстві закордонних справ звертають на діяльність аташе з культури. Їх головним завданням є поширення знань про Польщу. Реалізувати її вони можуть за допомогою співпраці з

представниками культурних і наукових кіл країни перебування, реалізації культурних програм за участю польських і зарубіжних установ.

Діяльність Міністерства культури і національної спадщини безпосередньо пов'язана зі зовнішньою і внутрішньою культурною політикою. До функцій міністерства відноситься розробка державних програм у сфері культури та участь у їх реалізації. Крім того, воно є як координатором діяльності іноземних міністерств і відомств, задіяних у сфері зовнішніх культурних зв'язків країни. Безпосередньо питанням культурних обмінів опікується департамент закордонних зв'язків. У межах департаменту діють два відділи – зі співпраці з Європейським Союзом і двостороннього співробітництва [157, с. 11]. З метою більш ефективної реалізації такого роду проектів, ініційованих міністерством, були створені дві організації, головними завданнями яких стало поширення польської мови та культури за кордоном – Інститут А. Міцкевича (Варшава) та Міжнародний центр культури (Краків).

Інститут А. Міцкевича було утворено у 2000 р. Свою місію ця організація визначає в демонстрації ролі Польщі як необхідної ланки в міжнародному обміні ідеями, цінностями, культурним надбанням вищого ґатунку. Польща позиціонується як творчий центр Європи. Відмінною рисою діяльності Інституту А. Міцкевича є організація великомасштабних проектів у сфері геокультурного співробітництва. У період з 2001 по 2010 рр. інститут реалізував проекти у форматі «сезону» або «року» польської культури у 26 країнах світу, в т. ч. і в Україні. Крім того, інститут розробив і постійно вдосконалює інформаційну базу даних про культурні досягнення країни, здійснює підготовку рекламних матеріалів.

Міжнародний центр культури в Кракові почав свою діяльність у 1991 р. Відповідно до Статуту, основним у діяльності організації є науково-дослідна, освітня та інформаційна робота. Своєю головною метою центр визначає культурну інтеграцію в Європу. Тільки в рамках єдиної Європи

можливе залагодження політичних, ідеологічних і релігійних розбіжностей. Особливу роль у збереженні та розвитку європейської та світової спадщини відіграє Центральна Європа. Як учасник різних міжнародних організацій центр надає значну підтримку у визначенні нових напрямів культурної дипломатії Польщі.

Ступінь впливу держави на процес формування іміджу країни, розвитку міжкультурного діалогу визначається не тільки історичними традиціями і політичним устроєм кожної окремої країни. Посилення його ролі в цій сфері визначається сучасними реаліями міжнародних процесів. Нині ключового значення у трансформації іміджу країни набуває інформаційне забезпечення зовнішньополітичного курсу, в т. ч. і в культурній сфері. Вироблення стратегії та тактики інформаційного впливу на зарубіжну аудиторію повинно бути прерогативою держави, адже формування цілісного образу країни на міжнародній арені можливе лише за наявності відповідних документів, у яких чітко визначені політика, методи і механізми реалізації поставлених завдань. Досвід польської держави показує, що використання таких принципів як системність і скоординованість у реалізації зовнішньої культурної політики є ефективним і таким, що відповідає сучасним вимогам.

Культурна політика Швеції визначається системою законодавчих і фінансових заходів, що координують культурний розвиток у країні в усіх верствах суспільства та в різних сферах культури. Порівняно з іншими країнами Західної Європи, роль держави в соціальному житті Скандинавських країн дуже важлива. В адміністративно-територіальному відношенні Швеція поділена на 24 лена. Державну владу в ленах репрезентує губернатор, який призначається урядом. Ландстинг – орган самоврядування лену, обирається населенням на 4 р., має власні фонди, які поповнюються за рахунок місцевих прибуткових податків. Органи місцевого самоврядування – комуни (сільські, селищні та міські) також

мають право збирати прибутковий податок і використовувати ці кошти на місцеві потреби [295].

Більшість бібліотек, музичних шкіл, театрів підпорядковуються органам місцевого і регіонального самоврядування, водночас найбільшими опікується держава. Частиною державної культурної політики є фінансова й організаційна підтримка недержавних культурних організацій і закладів, а також контроль за змістом їх діяльності з огляду на відповідність принципам культурної політики.

Основоположною тенденцією культурної політики Швеції є децентралізація політико-культурних відносин і процесів, який зумовлений прагненням активізувати діяльність і сприйняття культури всіма групами та прошарками населення. Фінансування забезпечують, насамперед, приватні, місцеві, регіональні органи самоврядування.

З принципом децентралізації пов'язана тенденція до виокремлення та підтримки груп, що становлять меншість у загальній кількості населення (національних меншин та емігрантів, фізично чи розумово неповноцінних, літніх людей). Культурна політика по відношенню до цих груп не є справою якогось окремого відомства у мережі культурних закладів, однак інтегрована у загальну культурну політику; у той же час береться до уваги й необхідна спеціалізація в цьому напрямку.

На рівні місцевого самоврядування над організацією та провадженням культурної політики працюють найбільш активно комуни, зокрема спеціальні комітети з культури, де відповідні питання конкретизуються, детально обговорюються, дискутуються та оптимізуються. Діяльність ландстингу охоплює більшість або всі комуни в межах одного лену; в його підпорядкуванні знаходяться ленські театри, оркестри, музеї та бібліотеки, а до його завдань входить організація та фінансування культурних заходів регіонального значення. У деяких ландстингах функціонують самостійні комітети з культури і/або комітети з питань народної освіти і культури.

Риксдаг (однопалатний парламент Швеції) приймає загальні положення щодо мети і напрямів культурної політики, принципів організації діяльності державних закладів культури, затверджує державний бюджет у галузі культури, який виносить на його розгляд уряд країни. Проблеми культури та ЗМІ обговорюються спеціальною культурною комісією риксдагу. Державна рада з культури (Statens kulturråd) працює над практичним здійсненням культурної політики на практиці, розподілом державних асигнувань на культуру в цілому і на культурні заходи, формуванням суспільної думки, розповсюдженням інформації, допомогою комунам, ландстингам, організаціям і працівникам культури, широким дискутуванням культурно-політичних проблем, підтримкою досліджень у цій галузі. Роботою ради керує правління, яке складається з 12 осіб, призначених урядом на три роки (з можливістю продовження їх повноважень ще на один строк). У складі ради постійно працюють чотири комісії – з народної освіти і самодіяльної творчості; образотворчого мистецтва, музеїв і виставок; літератури та бібліотек; театру, танцювального та музичного мистецтва. Особливе місце займає дослідницька група ради, яка є дорадчим органом з питань дослідництва у сфері культури, а також розвитку та вдосконалення культурної роботи. Створюються тимчасові робочі групи для вирішення окремих питань або розробки великих проектів [325].

Загальна сума асигнувань на культуру складається з приватних і державних витрат, при цьому останні становлять меншу частину. Половину державних витрат несуть комуни, 43 % – держава і 7 % – ландстинги; культурні асигнування комун зростають найбільш стрімкими темпами, за рахунок чого зменшується відсоток державних і приватних витрат [270].

Держава фінансує, в першу чергу, центральні організації та заклади культури (наприклад, Королівський драматичний театр, Північний і Національний музеї) та загальнодержавні культурні заходи; підтримка

місцевих і регіональних закладів становить четверту частину державних витрат. Більша частина фінансів призначається системі народної освіти, театральному і танцювальному мистецтву та пресі. Головним об'єктом фінансової підтримки ландстингів є ленські музеї, театри, бібліотеки, а також образотворче мистецтво в регіоні. Кошти комун спрямовано, насамперед, на фінансування публічних бібліотек і розвиток музичної культури (організацію музичних шкіл), а також народної освіти [12, с. 18].

Серед завдань культурної політики держави важливу роль відіграють зусилля з підтримки професійних працівників культури, прибутки яких у порівнянні з представниками інших професій невеликі, а в умовах вільного ринку вони не завжди у змозі забезпечити своє існування тільки за рахунок професійної діяльності. Відсоток безробітних серед них великий.

Таким чином, культурна політика органів влади у Швеції відрізняється багатоманітністю економічних, регіональних і соціодемографічних аспектів, що є безумовно актуальним досвідом розбудови політико-культурного життя, виявлення та подолання нагальних проблем сучасного культурного розвитку.

3.2. Геокультурна інтеграція: сутність та особливості

Процес європейської інтеграції, що активізується у 1950–х рр., знаходить своєрідне відображення на політико-культурних процесах та феноменах сьогодення. Культурна політика Європейського Союзу тісно пов'язана з розширенням інтеграційних процесів. Європейська інтеграція сприяє вирішенню найважливіших політичних, економічних, соціальних проблем державам-учасницям.

Інтеграція здійснюється на тих принципах і рекомендаціях, які сформулювали Р. Шуман і Ж. Монне. Це, насамперед, т. зв. «комунітарний метод», який у якості свого базового принципу передбачає поступовість

інтеграції, коли діяльність спільноти охоплює все нові й нові сфери життєдіяльності єдиної Європи. Ця тенденція підтверджується також при аналізі інтеграційних процесів у галузі культури.

За сучасних умов в теоретичному та практичному вимірі організації внутрішнього життя будь-якої держави використовується поняття простору. Ця категорія є досить представленою у практиці політичного аналізу, зокрема науковці оперують поняттями економічного, політичного, правового, інформаційного просторів.

Політологічний енциклопедичний словник трактує політичний простір як реальну протяжність території, на яку поширюється історично зумовлене політичне життя або здійснюється політичний вплив. На думку авторів цього енциклопедичного видання, політичний простір має три виміри: як передумова політичного життя; як мета політичних процесів життєдіяльності (геополітика); як середовище здійснення найрізноманітніших форм політичного життя [194, с. 288].

Близьким до поняття простору, але не тотожним, є поняття території, яке позначає процес еволюційного, довготривалого набуття різних форм. Категорія простору розкриває здатність розвитку територій, а також і людську діяльність на ній. В свою чергу, поняття території описує фізико-географічну та природно-біологічну реальність. Феноменологія поняття «простір» відтворює зміст і особливості соціальної, політичної, економічної, правової, культурної, інформаційної сфер. Окреслені явища взаємопов'язані і взаємообумовлені.

Поняття простору охоплює такі сфери життєдіяльності соціуму як: природні умови (географічні, кліматичні та інші фактори); штучно створені умови (рівень життя, розвиток технічних та побутових засобів та інше); міжсуб'єктні соціальні зв'язки. Подібна багатовимірність категорії простору надає можливість науковцям використовувати ознаки простору при аналізі внутрішніх умов організації державного ладу (включаючи географічні та

культурні особливості території), так і сукупності її зовнішніх зв'язків.

Ми розділяємо погляд А. Макаричева у тому, що просторова організація держави передбачає освоєння території переважно неадміністративними методами [145, с. 9–12]. З цієї причини при дослідженні регіональних процесів не варто абсолютувати лише географічні показники та недооцінювати вагомість і значення культурологічного підходу. Культура багато в чому формує різні регіональні особливості. Також основою суб'єктних відносин є історично сконструйовані, вироблені наративи. У сукупності це формує «ментальний простір», який відрізняє сталість зв'язків, структура, певні особливості і який співвідноситься з певними територіальними (у географічному значенні) об'єктами.

У період глобалізації простір отримує новий вимір – інтеграційний. Науковцями відзначено існування двох історичних форм інтеграції: 1) інтеграція за допомогою сили; 2) інтеграція на добровільних засадах (об'єднання держав на основі реалізації спільних інтересів та потреб). Відзначимо, що сучасну форму інтеграції – глобальну – характеризують обидві окреслені форми.

Поняття інтеграції з'явилося у науковому обігу у 1920–х роках завдяки працям Р. Шмеда, Х. Кельзена та Д. Шиндлера. Словники термін «інтеграція» (від лат. *integrare* – перетворювати в ціле, *integer* – ціле, *integratio* – відновлення, заповнення цілого) трактують як певну цілісність, структуру, вдосконалення. У сфері аналізу соціуму це поняття пояснює об'єднання людей, особливо держав, у якусь соціально-політичну спільність. Доцільно відзначити, що сфера міжнародного співтовариства, зокрема економічне партнерство зазначеного періоду ще не виробила необхідних передумов для втілення інтеграційних ідей. Після завершення Другої світової війни поняття інтеграції стали використовувати, позначаючи різні форми міжнародного співробітництва, зокрема в економічній, технічній, сфері озброєння, міжнародних організацій тощо.

У культурологічному контексті поняття інтеграції розкриває здатність зіставляти і обмінюватися – з позицій рівності й співучасті – цінностями, стандартами, моделями поведінки. Досліджуючи феномен інтеграції в умовах полікультурності, М. Остапенко вказує, що це «поступовий процес, під час якого нові мешканці стають активними учасниками економічного, соціального, громадянського, культурного й духовного життя країни, що їх прийняла». Авторка визначає комунікативну природу цього процесу, вказуючи на обмін з одного боку, між інструментами й мережею комунікації суспільства, що приймає, а іншого – між інструментами й мережею комунікацій спільнот іммігрантів. Крім обміну, процес інтеграції, на думку М. Остапенко, можуть характеризувати взаємозалежність, конфронтація і позиція рівноправності [178, с. 108].

Концептуальні основи категорії інтеграції розкрито американською школою в межах політичних, економічних, соціологічних наук. Варто відзначити, що в інтерпретації окресленого поняття відчуються ідеологічні і політичні уподобання вчених. Проте це не применшує загалом науково-теоретичної цінності теорій інтеграції.

В умовах глобальної інтеграції, яка визначає закономірності та тенденції розвитку сучасного світу, відбуваються зміни структури світоустрою, з'являються нові інтегративні структури, які впливають на розвиток людства в цілому. Серед тенденцій сучасного розвитку науковцями справедливо визнано об'єднання окремих країн, регіонів, континентів у нову загальнопланетарну реальність, яка «базується на збереженні спадкоємності цивілізаційного розвитку, шляхом постійного здійснення унікально-одиничного, регіонально-особливого при безпосередньому породженні цивілізацією багатоманітних, суперечливих диференцій, відмінностей, за умов їх протистояння, в яких гинули окремі цивілізаційні форми і водночас виживали цілі цивілізації» [215]. В основі ж подібної єдності, на думку В. Соловйова є солідарність – «свідома,

внутрішня духовно-моральнісна та соціальна організація, яка забезпечує всезагальну спільність людства» [215].

Аналізуючи феномен глобальної інтеграції, науковці визначають, що вона має тотальний характер; є еволюційно видозміненою моделлю інтеграції, яка включає всі історичні форми; за певних умов може мати як позитивний, так і негативний характер впливу [44].

Як вище зазначено, в основі інтеграції закладено ідею обміну. В глобальній інтеграції за умов розвинутого інформаційного суспільства відбувається обмін знаннями, цінностями. Науковий інтерес викликає думка А. Куліджанішвілі про те, що «основною характеристикою процесу глобалізації, що відбувається в сучасному світі, є екстраполяція ліберально-демократичних цінностей на всі регіони без винятку. Це означає, що політичні, економічні, правові та ін. системи всіх країн світу стають ідентичними і взаємозалежність держав досягає небувалих масштабів. До цього часу народи та культури ніколи не були такі залежні один від одного. Проблеми, що виникають у будь-якій точці світу, миттєво відображаються на всьому світі. Процес глобалізації та гомогенізації приводить до створення єдиного світового співтовариства, в якому формуються єдині норми, інститути та культурні цінності» [259].

Одним із факторів сучасних інтеграційних процесів є прагнення миру як форми відповідної гарантії добробуту та стабільності у держави. Водночас процес глобальної інтеграції неможливо реалізувати, не маючи відповідної підтримки з боку різних груп громадськості, і з боку відповідних державно-управлінських структур. Значна частина науковців переконано стверджують, що в основі глобальної інтеграції є загально об'єднувальна, глобальна система цінностей (загальнолюдські, глобалізаційні, національно-регіональні та індивідуальні), яка за необхідності має схвалюватися всіма суб'єктами глобального об'єднання. Така система цінностей є пріоритетною відносно периферійної системи і здебільшого має приводити до усереднення

нейтральності у ціннісних поглядах, аби таким чином не піддатися руйнації базових ціннісних факторів, якими керуються держави в процесі об'єднання. Саме тому в умовах глобалізації має йтися про так звану «транснаціональну систему цінностей», яка б працювала на інтеграцію держав, а не на протиставлення на основі відмінностей у національній системі цінностей, за якою живе кожна із держав [44].

Глобальна інтеграція передбачає об'єднання держав як суб'єктів колективної волі для реалізації спільних інтересів: економічних, соціальних, політичних, культурних, екологічних, правових, які й визначають критерії взаємозв'язку та взаємодії між державами. Подібна позиція науковців спрямовує на осмислення такого феномену як геокультурна інтеграція. Геокультурна інтеграція відображає обмін цінностями, традиціями, нормами, звичаями між різними країнами, регіонами, континентами. Вона відображає налагодження міжкультурно-комунікативної взаємодії, в результаті якої відбувається так зване «схрещення культур», що взаємозбагачує національні культури та формує нові культурні цінності. Звичайно, як і будь яке інше явище, геокультурна інтеграція має особливості та проблеми. У феномені геокультурної інтеграції, поряд з її перевагами – відкритістю, розширенням знань про культуру та цінності різних регіонів, відображається і поєднання антиномічності цінностей, які складають основу глобальної інтеграції в її сучасному варіанті. У цьому контексті У. Ханнерц зазначає, що «національне перед обличчям транснаціональних ринків товарів, фінансів та культур найвищою мірою втрачає своє значення для конструкції колективних ідентичностей та підпорядковується тим формам ідентичності, які частково по-новому визначені із соціально-просторової точки зору, частково вони повністю є між територіальними» [цит. за 44].

Погоджуємося із думкою Р. Войтовича, що спільність інтересів закономірно визначає форми партнерства в умовах глобальної інтеграції. Партнерство є суб'єктивним актом налагодження взаємодії між державами

на основі реалізації спільних інтересів, на відміну від добросусідства як форми об'єднання на основі територіальної спільності. Глобальне партнерство являє собою таку форму налагодження конструктивного діалогу між різними спільнотами, які подекуди перебувають у конфронтаційних стосунках. Основою таких відносин може виступати сукупність факторів, до яких відносять відмінність політичних, економічних, релігійних, культурних й навіть моральних ціннісних систем. Це все вказує на те, що глобальна кооперація є найбільш адекватною формулою вирішення конфліктних ситуацій, які перешкоджають розвитку культури діалогу між різними спільнотами глобального простору [44]. Як справедливо зазначає науковець, часто інтереси між державами — територіальними сусідами, можуть бути принципово різними. У такому разі складно визначити їх взаємодію як оптимальну форму глобальної інтеграції. Прикладом інтеграційної моделі відносин є Європейський Союз і Європейське співтовариство, які представляють собою складне цілісне утворення, що знаходиться у стані безперервного розвитку і є сукупністю політичної, економічної, правової, інституціональної систем. Аналізуючи теоретичні доробки, де вивчаються еволюційний процес інтеграції, її складові, механізми дії ЄС, варто визначити плюралізм думок. Науковцями сформовано декілька підходів, які пояснюють природу цього утворення держав.

Європейський Союз і Європейське співтовариство — це одна з великої кількості міжнародних організацій. У Західній Європі національні держави створили інститути інтеграції, які мають важливе значення у процесі їхнього функціонування і розвитку. Варто визначити, що окреслений підхід не має потужної підтримки серед науковців, адже інтеграційні угруповання західноєвропейських держав якісно відрізняються від інших міжурядових організацій.

Європейська інтеграція як приклад регіональної інтеграції. Цей підхід

виходить із того, що в основі інтеграційних процесів, крім їх територіальної прив'язки, закладено ті самі процеси інтернаціоналізації виробництва, торгівлі й інвестицій. Це з одного боку. З іншого – реакції на одну й ту саму проблему у країнах Західної Європи й інших регіонах настільки можуть бути і бувають різними, що спроба виробити спільну методологію для аналізу цієї інтеграції зводиться майже нанівець.

Європейська інтеграція як прояв вищого рівня національних політичних систем і процесів. Абсолютизація цього підходу знижує автономність національних держав та інтеграційних інститутів.

Європейська інтеграція як унікальне явище. Подібне утворення у світовій практиці не має аналогів і не допускає механістичних узагальнень. Цей підхід на думку науковців, є визначеним емпірично, проте прирікає осмислення на теоретичну обмеженість, відмежовує від загального розвитку світової науки. До того ж, і емпіричний рівень пізнання європейської інтеграції обумовлений тенденціями світового розвитку, є складовою частиною світової політичних і економічних процесів, зазнає викликів зовнішніх чинників і, у свою чергу, впливає на їх еволюцію [159].

Наукові розвідки проблематики євроінтеграції доводять, що філософія розвитку євроінтеграції базувалася на пріоритеті практики, а не ідеологем чи теоретичних конструкцій, якими має керуватися практика; не визначалася детермінантою політичних рішень [102].

Природа виникнення Європейського Союзу пояснюється у межах різних наукових напрямів. Так, представники федералістського напрямку вбачали у федеративній системі певний ідеал для конгломерату західноєвропейських держав, які захлиснулися в національному егоїзмі. Наголошуючи на гнучкості федеративної форми для знаходження оптимальної взаємодії між центральними органами влади федерації та її частинами, науковці визнавали у якості непорушного принцип взаємодії двох рівнів влади – центрального і місцевого, тобто регіонального. На

користь цього підходу науковці відносили можливість територіальних одиниць зберегти свою цілісність і автономію, передаючи частину своїх повноважень центральному уряду; є оптимально-зручною організаційною формою як для тих, хто прагне створити антидемократичну супердержаву, так і для прихильників політичного плюралізму. Порівнюючи федерацію з конфедерацією, вчені фокусували увагу на таких принципово важливих моментах, які розкривають переваги першої, це: менші витрати при вирішенні задач, ніж в умовах децентралізації, т. зв. «економія масштабу»; неможливість концентрації влади будь-якою групою осіб; в контексті міжнародних відносин вага федерації є більшою, ніж складові її національних держав. В європейській інтеграції вчені вбачали активізацію демократичних тенденцій, появу множини суверенітетів замість одного.

Як слушно зазначає Ч. Пентланд («Міжнародна теорія та європейська інтеграція»), кінцевою метою федералісти вбачали створення наднаціональної держави, базуючись на принципах централізації і передачі політичних повноважень на найвищий рівень. Вчений виокремлює дві особливості федералістського підходу: соціологічний (залежить від соціальної активності людей) та конституційний (реалізація конституційного «проекту» з метою пом'якшення централізованих дій з боку держави). Ч. Петланд вказує, що саме ці особливості започаткували розвиток різних напрямів у інтеграційній теорії [102].

Федералізм як визначальний принцип побудови держави, може привести до різних результатів створення федерацій – централістської, децентралістської та збалансованої.

Цей підхід зазнав критики з приводу того, що закладав ідеї приборкання національної державної влади засобами самої ж влади; тенденції до розмежування між правлячою елітою і масами; є менш досвідченою формою політичної демократії порівняно з національною державою з її системою струмувань і противаг; федерація закладає конфлікт

з впливовими зовнішніми суб'єктами; філософія федералізму надає пріоритет політичному, залишаючи поза увагою економічний чинник, який може або сприяти, або перешкоджати політичній інтеграції.

Інший науковий напрям — функціоналізм, що пояснював природу євроінтеграції, будується на інших принципах і позиціях. Зокрема, наголошувалось на тому, що війни і конфлікти не є природною рисою людської натури. Навпаки, люди схильні до мирного раціонального прогресу. Проте за певних умов, які мають бути забезпечені в інший засіб, ніж державне насильство. Цей підхід ґрунтується на чітких, достатньо категоричних принципах: людина є вищою ніж держава-нація або будь-яка ідеологія; функції первинні, а форми, у які вони втілюються, вторинні. Це породжувало протиріччя з феноменом «фіксації держави», що пояснював пріоритет чітких державних форм над функціями, які мають виконуватися. Засновник функціоналізму — Д. Мітрані прагнув, як і федералісти віднайти спосіб припинення війн між державами. Але на відміну від федералістів, вирішення не у пошуку ідеальної форми міжнародного співтовариства, а через розкриття тих функцій, які воно має виконувати.

Вивчаючи ідеї Д. Мітрані, сучасні науковці визначають, що, заперечуючи ідеї творення федерації та управління континентального масштабу, вчений довів недоцільність утворення статичного і штучного, територіально обмежуючого федеративного об'єднання, визначаючи це як «оману федералізації» й сформулював та обґрунтував ідеї, які вже нині стали реаліями, а саме: роль і значення творення нових суб'єктів міжнародних відносин — міжнародних організацій, більше того — формування їх мережі в контексті динамічної трансформації системи міжнародних відносин [102].

У контексті перспективи розширення ЄС науковці акцентують на положеннях Д. Мітрані щодо «виокремлення дихотомії концепції континентальних уній (де пріоритетом є визначення території членів

об'єднання і «чужинців») і концепції світової, універсальної ліги (як визначення функцій з метою інтеграції при врахуванні якомога більшої кількості інтересів їх учасників)» [187].

У цьому зв'язку, науковцями виокремлено два ключових положення Д. Мітрані, актуальними на сьогодні. По-перше, регіональні інтеграційні проекти відтворюватимуть територіальні квазідержавні функції, але вже на наднаціональному рівні, де вирішальну роль матимуть не всі, а лише найпотужніші держави. Хоча, слід зауважити, що Д. Мітрані відзначає беззаперечність успішності утворення спеціалізованих європейських інституцій – Європейського об'єднання вугілля і сталі та Євроатома. І, по-друге, зміцнення функції нового кордону між Євросоюзом та Україною, а саме: заперечення застосування територіальної логіки як основи заради політичних цілей реальних кордонів і визначення обмежень на членство в регіональних інтеграційних об'єднаннях [102].

Функціоналісти виступали проти ідей та положень федералізму, зокрема ідеї створення «світового уряду». За півстоліття до того, як відбувся процес ослаблення національних держав, Д. Мітріані обґрунтував його неминучість. Вчений прогнозував появу різних міжнародних організацій, спрямованих на виконання певних задач; передбачав трансформаційні зміни системи міжнародних відносин, яка поступово перетворювалася в мережу пересічних управлінських інститутів, організаційні форми яких змінювалися відповідно новим суспільним потребам і функціям. Спільним між федералізмом і функціоналізмом була ідея подолання або обмеження ролі національної держави. Функціоналізм характеризувався новаторським підходом, який заклав основи для наступних теорій міжнародних відносин і європейської інтеграції, зокрема — теорії неофункціоналізму та комунікації.

Для представників неофункціоналістського напрямку розбудова федеративного устрою Європи, як кінцева мета, має відбуватися не за рахунок теоретичного обґрунтування раціональності та конституційних

проектів, а завдяки економічному зростанню і виробленню спільної стратегії розвитку. Такий підхід Е. Хаас назвав технократичним і функціоналістським [169].

Значна частина представників неофункціоналістського напрямку (Ж. Моне, Р. Шуман, Е. Хаас та інші) акцентують на таких ідеях: технократичне задоволення потреб як основи для довготривалих і глибинних систем збереження миру, поєднуючись з еволюцією їх розвитку (ідея «переливання», але вже значно модифікована до реалій євроінтеграційного процесу); у процесі інтеграції визначальна роль належить політичному чиннику, зокрема, як чинника «творення постнаціональних політичних спільнот, поступову інтеграцію у сферах «низької» та «високої» політики» (Е. Хаас); європейська інтеграція є якісним процесом, який не слід ототожнювати з міждержавною чи міжурядовою співпрацею (Е. Хаас) [230].

Неофункціоналізм, особливо ранні його прояви, – це спроба осмислення та визначення теоретичної основи для створення політичних стратегій засновниками європейської єдності вже у повоєнний час.

Серед інших, можна виокремити міжурядовий підхід (теорію інтергавернменталізму) С. Гофмана, згідно з яким держави мають суттєву перевагу над інституціями інтеграційного творення в межах інтеграційного об'єднання. Він наголошував, що доводи Ж. Моне і Е. Хааса є придатними для економічної інтеграції, якщо інтереси акторів є спільними, а для політичної – поступ інтеграційного процесу визначають ідеологічні і прагматичні інтереси політичних еліт. Зокрема, у сфері «низької політики» держави готові до інтеграції та співпраці, на відміну від сфери «високої політики», де обмеження суверенітету є проблематичним [17].

Науковий інтерес викликають погляди представника ліберального інтергавернменталізму Е. Моравчика, зокрема: щодо політичної і

економічної конвергенції трьох потужних і впливових держав-членів ЄС, а саме: Німеччини, Франції і Великої Британії, де ключовим фактором інтеграції вчений визначає реалізацію інтересів саме цих трьох держав [168] досягнутого функціонального ступеня політичної зрілості ЄС, який «осідлав» триколісний велосипед, прийнявши Конституцію, а отже, ніколи не впаде, навіть якщо й зупиниться; Євросоюзу, його інституціям та особливо його лідерам не вистачає «головного проекту», навколо якого слід було б об'єднатися заради подальшої інтеграції; досягнувши певних успіхів, Європа досягла небезпечної межі, коли подальше об'єднання стає невігідним [307].

Варто підсумувати, що у середині ХХ ст. найбільш поширеними теоретичними моделями, що пояснювали сутність інтеграції загалом та зокрема євроінтеграції, були функціоналізм (Д. Мітрані), неофункціоналізм (Є. Хаас), федералістичний напрям (А. Спінеллі, К. Фрідріх) та комунікативний (К. Дойч).

В Україні формуються основи власної школи досліджень європейських процесів. Серед сучасних вітчизняних науковців, які досліджують особливості європейської спільноти, інтеграційні процеси, їх розвиток, це — М. Білоусов, Л. Гайдуков, О. Ковальова, В. Копійка, В. Манжола, І. Піляєв, Т. Шинкаренко, Д. Ченчик та інші. Зокрема, ґрунтовними за оцінками дослідників, є аналіз напрямів і концепцій євроінтеграції В. Копійки; компаративні розвідки теоретичних моделей інтеграції О. Ковальової; аналіз виявлення оптимальних наукових теорій і методологій дослідження євроінтеграційного процесу крізь призму порівняння теорій європейської інтеграції І. Піляєва [102].

Зважаючи на складність проблематики, випереджаючий практичний її вимір, досягнення відповідності теоретичних засад динамічним змінам сучасного процесу євроінтеграції, осмислення моделей інтеграції, політичної теорії європейської інтеграції потребує подальшого осмислення

як представниками вітчизняної, так і світової науки.

Вчені відзначають, що лейтмотивом ефективності стратегії ЄС, як і в період його заснування, залишається раціональне поєднання політичного, економічного і соціального прогресу і об'єктивні реалії [17]. Також вчені це простежують, починаючи з першого етапу (пріоритет економічної складової) європейської інтеграції, і далі – у визначенні її політичної складової, а саме – підписанням Єдиного європейського акта (1986), Маастрихтської угоди (1992) та Амстердамського договору (1997) [17].

Характерною особливістю сучасного розвитку науково-теоретичного вивчення євроінтеграційних процесів є помітне розгалуження і розширення його проблематики. Новітні інтеграційні теорії відображають поліваріантність осмислення ролі та ваги суб'єктів у сфері міжнародних відносин.

Науковці відзначають, що Європа за єдиним планом (на кшталт США) чи швидкими кроками не буде створеною. Солідарність може вибудовуватися на основі низки послідовних досягнень. Вони переконують, що сутність ідеї розвитку євроінтеграційних процесів заснована передусім на перевазі практики, а не теоретичних конструкцій. До того ж, при аналізі європейської інтеграції доцільно використовувати комплексний підхід, який розкриває багатоаспектність, багатовимірність, взаємозалежність причин і наслідків євроінтеграційних процесів. Це дозволить розглядати євроінтеграцію як цілісний процес, якому притаманна власна внутрішня логіка розвитку, специфічність якісних характеристик. Варто розуміти складність предмету дослідження, адже крім використання комплексного підходу у методології, необхідно врахувати економічний, інституційний, політичний, культурний чинники внутрішнього розвитку ЄС у поєднанні з впливом зовнішніх чинників та викликів сучасного світового процесу.

Ми поділяємо міркування І. Баркалової з приводу розвитку теоретико-методологічних досліджень євроінтеграційних процесів.

По-перше, це Європа «різних швидкостей» (уперше термін з'явився у «звіті Тіндемманса» (1975)), що пояснює неоднакову здатність чи бажання країн-членів ЄС в однаковому темпі просуватися до інтеграції у певних сферах. Це вимагає спеціальних заходів для погодження інтересів різних груп держав. Про реальні загрози Європи «різних швидкостей» заговорили після першої невдалої спроби прийняти Конституцію ЄС, що також свідчило про можливу кризову ситуацію в контексті творення єдиного суб'єкта міжнародних відносин.

По-друге, це Європа *a la carte* – модель інтеграції, за якою держави самі вирішують, чи брати участь у певній конкретній інтеграційній ініціативі. Це означає ідею неоднакового методу інтеграції, який дозволяє країнам-членам вибирати стратегії як з «меню» і долучатися до їх реалізації.

І, по-третє, Європа концентричних кіл – концепція, запропонована Ж. Делором у січні 1989 р. Вона передбачає дедалі вищий рівень інтеграції у напрямку «центру» Євроспільноти, яким мали б бути країни ЄС після створення політичного союзу, спільного ринку та господарського й валютного союзів. Далі слідують країни Європейської асоціації вільної торгівлі, наближені до ЄС у господарському і правовому плані. Зовнішнє коло утворюють країни, асоційовані з ЄС, які претендують на повноправне членство. Четверте, найширше коло – це країни-члени ОБСЄ як спільний простір європейського співробітництва [17].

За умов сучасної трансформації Євросоюзу, необхідним є вироблення нових моделей євроінтеграційного процесу, із врахуванням тенденцій розширення ЄС. З цією метою, варто використовувати міждисциплінарний підхід, звертатися до знань зі світової економіки, міжнародного права, міжнародних відносин тощо. Варто відзначити, що нині є низка досліджень, у яких «вираховуються» переваги і недоліки ЄС від розширення на схід [86].

Українська дослідниця О. Ошито зазначає, що культурне поле

сучасного європейського суспільства визначається наступними характеристиками: багатогранністю внеску інших культур і цивілізацій (мова, економіка, історія, науки, філософія й література, музика, повсякденне життя тощо); локалізація культур (регіони Європи як історичні, культурні, географічні або економічні цілісності); мовний і етнокультурний плюралізм як наслідок історичного формування європейських держав-націй; поглиблення нинішньої присутності інших культур у країнах Європи; культурне розмаїття представницької європейської діаспори [181].

Погоджуємося із думкою дослідниці, що окреслені реалії культурного поля потребують прийняття відповідних рішень, вироблення стратегій і розробку та запровадження програм у галузі міжкультурного співробітництва на пан'європейському та національному рівнях [181].

Суб'єкти, що займаються розробкою проектів, стратегій, програм у сфері міжкультурного співробітництва — це такі міжурядові регіональні організації як Рада Європи (РЄ), Європейський Союз (ЄС), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Центральна європейська ініціатива (ЦЄІ), а також інші регіональні об'єднання. В Європейському регіоні вагомими у частині розробки та реалізації політики європейської культурної самобутності й ідентичності націй в умовах глобалізації та міжкультурних політичних впливів є Рада Європи та Європейський Союз.

Певну, хоч і обмежену союзну компетенцію у сфері культури встановили Маастрихтський і Амстердамський договори. Це відкрило нові можливості управління культурними питаннями в інтересах усіх держав — членів Євросоюзу. В останні роки на європейському рівні вжито принципові політичні рішення, розроблено концептуальні підходи, висунуто важливі політичні ініціативи, що здійснюють вагомий вплив на культурну сферу. У цьому процесі активну участь беруть Європейська рада, Єврокомісія, Рада Євросоюзу, Європарламент та інші структури ЄС [169].

Найважливішою стратегічною метою Євросоюзу є створення і

зміцнення єдиного культурного простору, реалізація в специфічному секторі життєдіяльності країн ЄС основоположних принципів єдиного ринку ЄС – свободи пересування осіб, товарів, послуг і капіталів. Єдиний культурний простір стає реальністю завдяки інтенсивній законотворчій, організаційній і фінансовій діяльності Євросоюзу. Вона передбачає збереження європейської культурної спадщини, взаємодію культур народів Європи, посилення європейської ідентичності, підвищення мобільності культпрацівників і артистів, вільне переміщення культурних цінностей усередині Співтовариства, експортно-імпортні операції з культурними об'єктами на його зовнішніх кордонах.

Дієвим інструментом культурної політики та міжкультурної взаємодії ЄС усередині Співтовариства служать різні програми та ініціативи, зокрема, програми «Культура 2000», «Європейська столиця культури», ініціатива «Місячник європейської культури» та інші. Програма «Культура 2000» стала універсальним організаційно-фінансовим інструментом Євросоюзу у вирішенні різних завдань Євросоюзу, насамперед, сприяння культурному діалогу європейських народів, творчості та транснаціональному поширенню культури і мобільності артистів, розвиток культурного розмаїття, збереження спільної культурної спадщини європейського значення і т. ін. [170].

Інші програми та ініціативи Євросоюзу вирішують не тільки специфічні завдання у сфері культури (демонстрація культурного багатства європейських міст, зміцнення їх зв'язків з іншими країнами Євросоюзу, підвищення географічної мобільності артистів, акторів і т. ін.), а також важливі соціальні та освітні завдання. Істотно полегшує реалізацію культурної політики Євросоюзу облік культурних аспектів у інших напрямках діяльності країн ЄС і самого Співтовариства, зокрема, в розвитку регіонів, людських ресурсів, у галузі сільського господарства, інформаційно-комунікаційних технологій і т. д. Таким чином, культурі

надається універсальне значення в інтеграційних процесах в ЄС.

Враховуючи накопичений досвід реалізації «внутрішніх» програм та ініціатив у сфері культури, в ЄС напрацьовано основні положення майбутньої діяльності в культурному секторі. З метою зміцнення своїх позицій у світі Європейський Союз здійснює ряд програм розвитку та співробітництва з різними регіонами і країнами світу, насамперед, країнами Азії, Африки та Латинської Америки. Складовим елементом цієї співпраці є культурно-освітні аспекти. Важливу роль ці програми відіграють на пострадянському просторі. Зокрема, в республіках Центральної Азії програми допомоги спрямовані на реалізацію завдань транзитного переходу, включаючи в себе розвиток ринкової економіки, демократичних інститутів, підприємництва, свободи засобів масової комунікації, реформування державної служби, посилення потенціалу громадянського суспільства і т. ін.

З деякими країнами (США, Канада, Японія) Спільнота співпрацює на паритетних засадах, тобто вирішуються завдання взаємного ознайомлення народів і культур (у межах програм мобільності студентів і викладачів) [169]. Складовим елементом цієї співпраці є культурно-освітні аспекти. Важливу роль ці програми відіграють на пострадянському просторі.

3.3. Транскордонне співробітництво та його формалізація у розвитку єврорегіонів

Дослідження глобальних аспектів сучасного політико-культурного розвитку з одного боку визначає об'єктивний, невідворотний характер глобалізації, з іншого – актуалізує активний пошук заходів пом'якшення її негативних впливів. Так, Рада Європи рекомендує всім країнам-членам визнати все зростаючу роль регіонів у вирішенні соціально-економічних та політичних проблем розвитку держави, сприяти політиці регіоналізації, яка повинна спрямовуватися на розширення повноважень регіонів, надання їм

необхідних ресурсних важелів та засобів стимулювання власного розвитку та партнерства з іншими регіонами, з тим, щоб вони могли швидше адаптуватися до нових умов, що сформувалися внаслідок глобалізації [238]. За визначенням Парламентської асамблеї Ради Європи транскордонна співпраця представляє собою провідний напрямок комунікативної взаємодії держав, фактор забезпечення демократичної стабільності, діалогу та взаєморозуміння між державами та їхніми громадянами, особливо це актуально для побудови відносин з етнічними та національними меншинами, які часто проживають у прикордонних районах. У документі підкреслено, що транскордонне співробітництво полягає у зміцненні функціональної співпраці між державними і приватними суб'єктами політичного життя й громадянського суспільства. Таке співробітництво є запорукою стабільності у Європі і продовжує відігравати центральну роль у захисті та популяризації основоположних цінностей Ради Європи: демократії, верховенства права та дотримання прав людини [238].

Спостерігаються певні відмінності у тлумаченні сутності та змісту регіональної політики різними державами. Частіш за все її визначають як сукупність організаційно-правових та економічних форм діяльності, які здійснюються державою у сфері регіонального розвитку країни у відповідності до її тактичних і стратегічних завдань. Але у будь якому випадку вона завжди сприймається, по-перше, як частина загальної економічної політики держави, по-друге, як політика упорядкування національного простору. Відповідно, необхідно підкреслити, що як економічна політика, так і політика просторового устрою виступають органічними складовими загальної політики держави, і тому повинні відповідати її принципам, цілям та цінностям.

У цьому аспекті Є. Тихомирова виокремлює внутрішній і зовнішній напрямки регіональної політики Європейського Союзу, яка передбачає європейське територіальне співробітництво з метою зміцнення

транскордонного, транснаціонального та міжрегіонального співробітництва. Дослідниця наголошує, що «внутрішня регіональна політика охоплює країни-члени ЄС. Вона забезпечує співпрацю між 271 регіоном через внутрішні кордони ЄС, а тому її можна умовно назвати політикою згуртування Європейського Союзу. Її необхідність обумовлена тим, що, будучи однією з найбагатших територій світу, Європа має значні економічні та соціальні відмінності між державами-членами ЄС і їх регіонами» [231]. Зовнішня регіональна політика ЄС ґрунтується на тому, що «сучасні проблеми викликають потребу мислити глобально, а діяти локально. Основні проблеми, з якими зустрічаються регіони світу, мають значний «територіальний» вимір, який вимагає відповідних дій, насамперед, на місцевому і регіональному рівнях. ЄС не може знайти розв'язок для цих проблем, діючи власними силами. Саме тому співпраця з країнами, що не входять до ЄС, розглядається як така, що є важливою і відповідною спільним інтересам світу» [231].

Розгортання глобалізаційних процесів суттєво вплинуло на формування сучасної політики ЄС. Можна констатувати, що усі напрямки політики Євросоюзу набувають регіонального змісту. Особливої ваги набуває принцип субсидіарності, практика його застосування в побудові дієвої системи самоврядування регіонів та взаємодії зовнішніх і внутрішніх впливів. У відповідних нормативно-правових документах ЄС поняття «регіональна політика» все частіше замінюється терміном «політика єднання», що означає суттєве зближення та взаємодоповнення регіональної і соціальної політики, які вже не розглядаються окремо. Така політика передбачає одночасне зближення як по горизонталі – між регіонами, так і по вертикалі – між прошарками суспільства (соціальна політика) [315].

На сучасному етапі відбувається значна трансформація мети і сутності регіональної політики. Вона включає в себе більш активну участь регіонів у реалізації політики ЄС у різних галузях. Справа в тому, що під впливом

глобалізації диференціація регіонів відбувається уже не лише в соціально-економічному відношенні, але й за так званим «глобальним критерієм», тобто за рівнем залученості до глобальних процесів. Все більшого розвитку набувають безпосередні зв'язки між глобальними та регіональними партнерами на субрегіональному рівні, а не на загальнодержавному. Таким чином, формується новий принцип просторового устрою без традиційного поділу на «центр» і «периферію». На думку британського фахівця М. Кітінга, «формується важливі відмінності у відношеннях між регіонами, глобальним ринком, міжнародними режимами і державою в традиційних і глобалізаційних формах територіального управління» [101, с. 85–86.].

Регіони стають активними складовими простору побудови нової політики і самостійними учасниками глобальних процесів. Держава втрачає свою монополію посередника і спроможність монополювати контрольвати власний простір, в той час як у регіонів розвиваються прямі зв'язки з міжнародними партнерами і глобальним ринком. Положення регіонів на міжнародному ринку тепер залежить не від політичних чинників, а від їх конкурентних переваг та уміння ефективно їх використовувати. Регіоналізм проявляється в різноманітних економічних, політичних і культурних формах. Через невизначеність регіональних меж і різних типів систем, до яких відносяться регіони, вони розглядаються не як самодостатні спільноти, а як відкриті, тимчасові соціальні системи, функціонально пов'язані з іншими рівнями влади і управління.

М.Іжа слушно наголошує, що «міжрегіональні угруповання поступово перетворюються у свого роду «інтеграційні мотори», а міжрегіональне співробітництво включає зовнішній периметр кордонів ЄС і набуває особливої актуальності» [90, с.25]. Про це свідчить той факт, що, починаючи з 1990–х років, Євросоюз постійно приймає програми сприяння прикордонному співробітництву регіонів, які мають спільні кордони, відомі як INTERREG–I (діяла протягом 1990–1993 років), INTERREG–II (діяла

протягом 1994–1999 років), INTERREG–III (діяла протягом 2000–2006 років), INTERREG–IV (діє протягом 2007–2013 років). Можна спостерігати тенденцію до об'єднання наукової, промислової, соціальної та регіональної політик ЄС в інноваційну політику, головною метою якої стає підтримання середовища, що сприяє створенню нововведень, помітно зростає значення регіонального науково-технічного та інноваційного співробітництва. Європейська Комісія у своїх пропозиціях щодо визначення програмних засад на 2014–2020 роки пропонує направляти основну частину коштів на фінансування наступних трьох проектів: 1) дослідження та інновації; 2) конкурентоспроможність; 3) перехід до низьковуглецевої економіки [310]. Для цього вона пропонує державам-членам та регіонам розблокувати інноваційний потенціал і розробити комплексні інноваційні стратегії для старт-інновацій. Ці пріоритети викладені як попередні умови для використання коштів зазначеного фонду на період 2014–2020 років. Вони мають забезпечити вирішення п'яти наступних завдань: 1) зосередження кожної держави на завданнях і потребах в інноваціях та розвитку, оснований на знаннях; 2) спрямованість на стимулювання інвестицій приватного сектору у сферу досліджень і технологічного розвитку; 3) базування на конкурентних перевагах регіону кожної країни з орієнтацією на їх підвищення; 4) поліпшення доступу зацікавлених сторін до участі та підтримки інновацій та експериментів; 5) базування на фактичних даних, виконання моніторингових показників [310].

Таким чином, нові підходи до регіональної політики спрямовуються на формування інноваційної культури, яка повинна виступати каталізатором регіонального розвитку; мотивувати саморозвиток регіонів, долати депресивність та надмірні патерналістські очікування.

Розвиток та оптимальне використання просторового потенціалу регіону складають зміст політики просторового устрою держави. Провідним її прагненням є комплексна реалізація соціальних, культурних та політичних

вимог. Визначення параметрів порядку територіального устрою, його моделювання, стає головним завданням оформлення простору відповідно до напрямку його розвитку. Таким чином досягається мета формування, розвитку і використання території, її впорядкованість з погляду на напрямок регіонального розвитку.

Сучасні тлумачення сутності, змісту та структури просторового устрою ґрунтуються на уявленнях про комплексний функціональний розвиток регіонів. У той же час, одночасне використання різноманітних можливостей регіону може мати прихований конфлікт, небезпечність якого стане очевидним при визначенні напрямів політики порядку просторового устрою. Вона повинна реалізовуватися комплексно, у різних напрямках: вдосконалювати регіональну інфраструктуру, якість життя та навколишнього середовища, регіонального управління. Таким чином, політика просторового устрою торкається багатьох «больових точок» та проблемних питань, що містять у собі потенціальний конфлікт між економічною діяльністю і навколишнім середовищем. Координуюча спрямованість і компенсаторність економічних, екологічних та соціально-політичних потреб просторового устрою є основою такої політики. Вона повинна сприяти економічним вимогам суспільства і одночасно запобігати шкідливим впливам діяльності на гуманітарні аспекти суспільного життя.

Процес створення єврорегіонів у Західній Європі розпочався після Другої світової війни й мав на меті активізацію соціально-економічного розвитку територій, які належали до єврорегіональних об'єднань. Діяльність єврорегіонів розглядалась у країнах Західної Європи як спосіб побудови нового економічного й суспільного порядку, активізації участі в процесах європейської інтеграції територій провінційного та муніципального рівнів. Нині в Європейському Союзі налічується 230 регіонів, що співпрацюють між собою, із них 75 єврорегіонів, у яких беруть участь 38 держав. Досвід функціонування єврорегіонів, сформованих і між державами-членами

Євросоюзу, і між країнами ЄС та державами, що не входять до цієї спільноти, становить особливий інтерес. Позитивний досвід функціонування єврорегіонів нагромадила Польща. Перші єврорегіони за її участю були створені тоді, коли країна не була членом ЄС. Зараз, коли Польща є повноправним членом цього авторитетного співтовариства, процеси транскордонної співпраці та діяльності єврорегіонів інтенсифікуються, розширюються можливості співробітництва між прикордонними територіями держав-учасниць [87].

Важливим етапом розвитку євро регіональної співпраці стало прийняття на початку XXI століття Радою Європейських муніципалітетів і регіонів декларації «Належне врядування в Європі сьогодні». У цьому документі було сформульовано таку мету – підвищити результативність політики ЄС шляхом підсилення субсидіарності та більш широкого залучення громадськості до врядування.

На сучасному етапі у Європі практикується багато форм транскордонного співробітництва, які дають значний позитивний результат діяльності. Нормативно-правова база функціонування транскордонного співробітництва в Європі складається з Європейської рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами від 21 травня 1980 р. У цьому документі визначено, що сторони транскордонного співробітництва мають право визначати контекст, форми та межі, в яких можуть здійснювати свою діяльність. Також Конвенція не забороняє договірним сторонам використовувати за спільною згодою, окрім співробітництва на договірній основі (яке ґрунтується на типових і рамкових угодах, статутах і договорах), й інші форми транскордонного співробітництва [87].

Політико-правову основу для розвитку співробітництва в межах єврорегіонів створює ряд документів, прийнятих Радою Європи раніше. Зокрема можна назвати «Європейську рамкову Конвенцію про

транскордонне співробітництво різноманітних об'єднань і органів територіальної влади» (Мадрид, 21 травня 1980 р.), «Європейську Хартію місцевого самоврядування» (Страсбург, 15 листопада 1985 р.), «Декларацію про транскордонне співробітництво», прийняту Комітетом Міністрів Ради Європи 6 листопада 1989 р. із нагоди 40-річчя з дня заснування Ради Європи, «Віденську декларацію глав держав і урядів-членів Ради Європи» (Відень, 9 жовтня 1993 р.), а також Додатковий Протокол до рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво (9 листопада 1995 р.). Важливим у даному аспекті є також «Пакт стабільності в Європі», прийнятий у Парижі 21 березня 1995 р. міністрами закордонних справ 52 держав-членів ОБСЄ, де відзначається важливість ефективного використання потенціалу транскордонного співробітництва для розвитку свободи особи, ідей, добробуту і послуг в економічній, культурній, адміністративній і гуманітарній сферах [93, с. 86].

Вчені також відзначають транскордонне співробітництво як потужний напрямок інтеграційних процесів. Так, О. Замора наголошує, що транскордонне співробітництво є одним з провідних напрямків європейської інтеграції [77]. Н. Ільченко стверджує, що транскордонне співробітництво є важливим елементом інтеграційного процесу, що здійснюється шляхом оптимального поєднання можливостей і ресурсів прикордонних регіонів суміжних країн. На її думку, «в Україні транскордонне співробітництво сьогодні розглядається у двох площинах – як інструмент розвитку прикордонних територій і як чинник реалізації її євроінтеграційних прагнень» [91]. А. Куліков вважає, що у сучасних умовах транскордонна взаємодія виступає як «лабораторія» або експериментальний майданчик європейської інтеграції, «транскордонне співробітництво регіонів України є безпосередньою формою участі громад, органів самоврядування прикордонних регіонів України у загальній системі європейської інтеграції, формою реальної співпраці регіонів України та ЄС» [130].

Таким чином, транскордонне співробітництво – це, особлива сфера міжнародних відносин, що здійснюються на регіональному рівні, охоплює економічну, політичну, екологічну, культурно-освітню та інші види міжнародної діяльності, та відрізняється наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів, більш широким культурним спілкуванням сусідніх держав та особистими зв'язками людей [93, с. 12].

Як визначено у документах ЄС, під транскордонним співробітництвом Європейська Спілка розуміє сусідське співробітництво у всіх сферах життєдіяльності людей, здійснюване через кордон між двома територіями, регіонами або місцевими органами влади, або будь-якою іншою владою у прикордонних регіонах. Розвиток і формування єврорегіонів слід розглядати як додатковий чинник стабільності на Європейському континенті, інструмент для досягнення порозуміння між народами і розвитку добросусідських відносин між країнами.

Єврорегіони відіграють важливу роль базового майданчика у процесах європейської інтеграції, на якому відпрацьовуються всі механізми та інструменти інтеграції, досліджуються її позитивні та негативні впливи на життєдіяльність території з метою подальшого застосовування отриманих результатів під час інтеграції країн. Європейська Комісія вважає співробітництво в рамках єврорегіонів найкращою формою розвитку взаємовідносин між прикордонними територіями. Необхідно враховувати, що для розвитку співробітництва в межах єврорегіонів не потрібне прийняття спеціальної нормативно-правової бази на національному рівні. Легальна основа визначається чинними національним законодавством і міждержавними угодами, укладеними за участю органів місцевого самоврядування. Це значно спрощує розвиток економічних, культурних, міжетнічних зв'язків між прикордонними адміністративно-територіальними утвореннями держав.

У рамках Європейського Союзу розроблено методику моніторингу та оцінювання регіонального розвитку, яка забезпечує кореляцію такого розвитку з регіональним урядуванням. Це здійснюється на основі п'яти принципів, запропонованих у Білій книзі, а саме: відкритість і участь, підзвітність, результативність, послідовність і згуртованість. Ці принципи закріплюють демократію та верховенство права в країнах-членах ЄС, але мають практичне застосування на всіх рівнях управління – глобальному, європейському, національному, регіональному та місцевому.

Транскордонне співробітництво дає регіонам можливість лобіювати власні інтереси в національних урядових органах та інституціях ЄС, завдяки чому вони досягли високого рівня інвестиційної привабливості та економічного розвитку. Крім того, регіони об'єднувалися за галузевою ознакою відповідно до специфіки економічного розвитку. Це дозволило надалі формувати державну політику в цих країнах відповідно до інтересів і вимог регіонів.

Як вже відзначалося, у цьому дослідженні ми спираємося на визначення «транскордонного співробітництва», сформульованого «Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами» (Мадрид, 21 травня 1980 р.). Згідно зі ст. 2 Конвенції, транскордонне співробітництво – це будь-які спільні дії, спрямовані на посилення і розвиток добросусідських відносин між територіальними общинами або органами влади, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних сторін, та укладення з цією метою необхідних угод або домовленостей. Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або органів влади, визначених внутрішнім законодавством.

За визначенням Н. Мікули, «єврорегіони – це одна з організаційних форм транскордонних відносин, де у межах своєї компетенції та за згодою центральних державних органів – на базі спеціальних розширених

повноважень на міжнародне співробітництво – місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти спеціальні комплексні програми економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізувати конкретні транскордонні економічні проекти, вирішувати проблеми зайнятості, інфраструктури, екології. Єврорегіони можуть створюватися як юридична або не юридична особа, мають свою організаційну структуру та визначені джерела фінансування» [160, с. 14].

Отже, єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка спрямована на координацію їх взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності у відповідності до національного законодавства і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і обміну культурними досягненнями, співіснування і взаємозбагачення культурних традицій і культурної дипломатії в інтересах людей, що населяють його територію по обидва боки державного кордону.

Автори монографії «Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України: теоретичні аспекти» визначають перелік особливостей, характерних для функціонування єврорегіонів як форми транскордонного співробітництва. Вчені виділяють сім блоків таких особливостей:

- 1) Правові умови розвитку та функціонування єврорегіонів. Вони полягають у тому, що створення єврорегіону не призводить до виникнення нового адміністративно-територіального утворення зі статусом юридичної особи; правове регулювання на території кожного із членів єврорегіону здійснюється відповідно до чинного законодавства держави, до якої він територіально належить; керівні органи єврорегіону виконують координаційні функції і не мають окремих владних повноважень, тобто не

можуть замінити собою органи влади, які діють на території кожного з його членів.

2) Політичні умови розвитку та функціонування єврорегіонів. Зміст цих умов наголошує на тому, що діяльність єврорегіонів не суперечить інтересам національної держави; вони не виступають наддержавними утвореннями; у своїй діяльності не замінюють зовнішньополітичні функції держав, адміністративно-територіальні одиниці, які є їх членами.

3) Історичні особливості розвитку та функціонування єврорегіонів. Тут мається на увазі, що часто єврорегіони охоплюють території, що мають спільне історичне минуле, а іноді і входили до складу однієї держави. Особливо складною може стати ситуація у випадку наявності у складі єврорегіонів територій, які у минулому мали різне територіальне підпорядкування, тобто право володіння такою територією, яка належала одній державі, оскаржувалися сусідньою, яка має з нею спільний кордон.

4) Національно-етнічні умови розвитку та функціонування єврорегіонів. Вони пов'язані з національним складом прикордонних територій. Як правило, це багатонаціональні території або регіони, де мешкають представники декількох етнічних груп. У багатьох випадках на територіях суміжних прикордонних регіонів проживають представники досить чисельної національної меншини, яка репрезентує національну більшість країни, розташованої з іншого боку кордону.

5) Особливості просторової диференціації країни зумовлені тим, що території або регіони, які входять до складу єврорегіонів, є периферійними по відношенню до адміністративних центрів своїх країн.

6) Транскордонні особливості розвитку та функціонування єврорегіонів. Вони визначаються тим, що всім територіям або регіонам, які входять до складу єврорегіонів, притаманна наявність спільних проблем транскордонного характеру. Для розв'язання їх необхідне поєднання зусиль територіальних громад або органів влади держав-сусідів. Як правило, до

таких проблем відносяться екологічні та природоохоронні, особливості прикордонної інфраструктури, транспорту і комунікацій, раціональне використання трудових ресурсів, забезпечення умов для розвитку етнічних меншин.

7) Умови розвитку та функціонування єврорегіонів, пов'язані з об'єктивним існуванням чітко визначених спільних інтересів членів єврорегіонів. Для цієї групи типовими є інтереси в торгово-економічній площині з урахуванням місця регіонів-членів у міжтериторіальному розподілі праці, у галузі спільного розвитку туристичної діяльності, наданні взаємних послуг через державний кордон, створенні мережі співробітництва в галузях науки, освіти та культури. Універсальною сферою спільних інтересів для членів будь-якого єврорегіону є визначення спільної стратегії просторового розвитку [93, с. 74–75].

Важливою умовою успішного функціонування єврорегіонів виступає взаємозв'язок між транскордонним співробітництвом і регіональною політикою держави. Повноцінна участь прикордонних регіонів будь-якої країни в розвитку транскордонного співробітництва потребує визнання на рівні її центральних органів влади принципу субсидіарності та його практичного застосування. Тобто участь прикордонних регіонів держави у транскордонному співробітництві має ґрунтуватися на правових та інституційних засадах, спроможних забезпечити прикордонним регіональним і місцевим органам влади відповідний перелік повноважень щодо налагодження безпосередніх відносин. Усе це зумовлює існування чітко визначеної регіональної політики держави, яка повинна визначати базові принципи взаємовідносин між державою та її регіонами, магістральні напрями регіонального розвитку, встановлювати загальні правові межі, які дозволяють б регіональним і місцевим органам влади та самоврядування ефективно знаходити шляхи для забезпечення сталого соціально-

економічного зростання, закладаючи тим самим підґрунтя для розвитку держави.

Усе вищезазначене цілком у руслі сучасних тенденцій політики щодо регіонального розвитку в більшості країн Європи. Сутність такої політики полягає у створенні можливостей для найбільшого розкриття регіональних потенціалів, формування механізмів саморозвитку. Саме це дозволить створити атмосферу стабільного зростання у прикордонних регіонах, які у свою чергу зможуть сприяти створенню сталого розвитку у всій країні.

Відповідно, успішність транскордонного співробітництва регіонів визначається його спроможністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу прикордонних регіонів і територій. Роль транскордонної співпраці полягає також у певному синергетичному ефекті сполучення потенційних можливостей і ресурсів прикордонних регіонів і територій двох або більше країн, які мають спільний кордон, з метою вирішення завдань просторового розвитку в межах транскордонних регіонів.

Таким чином, необхідно зазначити, що транскордонне співробітництво в Європі має глибоке історичне коріння та широке просторове розповсюдження. Протягом багатовікової історії Європи постійно відбувалася певна модифікація державних кордонів, що супроводжувалося виникненням нових держав, або зникненням раніше існуючих. Сьогодні кордони, що раніше виконували функцію відокремлення території однієї держави від іншої, починають відігравати об'єднуючу роль, формуючи нову культуру міждержавного співіснування. Хоча транскордонне співробітництво здійснюється під впливом дуже різних соціально-політичних інститутів та структур, його провідним завданням виступає налагодження спільної роботи з реалізації соціальної та екологічної політики, розвитку інфраструктури, культури, науки і освіти, охорони довкілля.

Висновки до третього розділу

Аналіз стратегій двостороннього міжкультурного співробітництва в межах ЄС дає можливість визначити три традиційні європейські моделі такої співпраці, кожна з яких характеризується специфікою національних політичних стратегій Франції, Великої Британії та Німеччини.

Відмічається, що культурна політика Франції за її межами завжди ґрунтувалася на героїчному минулому цієї країни та її визначних досягненнях у різних галузях культури і науки, слугуючи прикладом для наступних поколінь не тільки французьких, але й іноземних державних діячів, духовних лідерів і звичайних людей. Культура традиційно була і залишається ефективним компонентом впливу французької дипломатії, що забезпечує, «м'яку могутність» Франції. Французька модель політики міжкультурного співробітництва й культурної дипломатії передбачає пріоритетну роль держави в її реалізації на противагу англосаксонській моделі, де значну частину функцій зі зовнішньої культурної діяльності бере на себе приватний сектор. Однак певні елементи англосаксонської моделі були використані Францією в реалізації зовнішньої культурної політики, зокрема, доктрини спрямованої франкофонії, складовими якої є наступальна політика захисту французької мови й культури, спеціальні просвітницькі та культурні програми, що мають відповідний політико-ідеологічний контекст.

Сучасна британська модель політики міжкультурного співробітництва й культурної дипломатії розкривається як така, що ґрунтується на принципі «протягнутої руки». Основним інструментом культурної дипломатії Великої Британії є Британська рада – приватний заклад, заснований у 1936 р. Нині у світі нараховується понад 250 Британських рад у 110 країнах світу. Головними їх завданнями є зміцнення позицій Великої Британії за кордоном; створення умов для позитивного сприйняття зарубіжними урядами, бізнесменами та інвесторами перспектив тісного співробітництва з

британськими представниками уряду та бізнесу; встановлення різноманітних міжкультурних та освітніх контактів із громадянами інших країн.

Характерні риси сучасної німецької культурної дипломатії почали формуватися після Другої світової війни, коли перед урядами Західної й Східної Німеччини постало завдання позбутися негативних асоціацій та ототожнень усього німецького з фашизмом, голокостом, геноцидом, нетерпимістю до «інших» тощо. Саме тому німецька культурна дипломатія була спрямована на формування образу «нормальності» («*normality*») країни. Розкол Німеччини у 1949 р. призвів до протистояння та боротьби між двома державами за право на «правильну» репрезентацію культурних надбань німецького народу, яка тривала впродовж усього періоду «холодної війни». Важливим етапом становлення німецької культурної дипломатії став прихід до влади канцлера В. Брандта, уряд якого визначив нові пріоритети для культурної дипломатії, назвавши культуру «третьім стовпом» зовнішньої політики. У ХХІ столітті, особливо після подій у США 11 вересня 2001 р., німецький федеральний уряд ініціював нову програму у сфері зовнішньої культурної політики – «Європейсько-ісламський міжкультурний діалог», спрямовану на покращення розуміння ісламських культурних і релігійних традицій та цінностей у Європі, налагодження політичного діалогу між двома культурно-цивілізаційними об'єднаннями, формування позитивного образу європейської культури в ісламських країнах тощо.

Стверджується, що у період глобалізації простір отримує новий вимір – інтеграційний. Проаналізовано основні підходи до тлумачення змістовної сутності євроінтеграції. Так, європейське співтовариство і Європейський Союз можуть розглядатися як одна з багатьох міжнародних організацій; європейську інтеграцію – в контексті порівняльної політології як вищий рівень національних політичних систем і процесів; європейську інтеграцію – як унікальне явище політико-культурного самовизначення народів.

Прикметна ознака новітніх інтеграційних теорій, які мають адекватно пояснювати сучасні процеси і окреслювати напрямки подальшого їх розвитку, – усвідомлення поліваріантності тлумачення ролі та значення суб'єктів міжнародних відносин.

Наукові розвідки проблематики євроінтеграції, по-перше, доводять недієздатність федералістського підходу саме на початковій фазі розвитку євроінтеграції, тобто неможливість створення федеративної супердержави попри існування у світовій практиці ефективних моделей такого устрою. По-друге, цей принцип відображає сутність філософії розвитку євроінтеграції, а саме: надання переваги практиці, а не формуванню апріорі ідеологем чи теоретичних конструкцій, якими має керуватися практика. Концептуально теорія ані на початку творення форм європейської інтеграції, ані нині не визначалася детермінантою політичних рішень. По-третє, теоретичні дослідження, предметом яких є еволюція інтеграції, її складові, механізми дії ЄС, укладають значний плюралізм думок. Різні тлумачення стосуються, насамперед, якісного визначення ЄС поряд з іншими міжнародними, а скоріш з міжурядовими організаціями світу. Інший погляд – це тлумачення євроінтеграції як одного з сегментів світової регіональної інтеграції або ж, навпаки, акцентування унікальності євроінтеграційного процесу.

Розглядається європейська політика міжкультурного співробітництва, що реалізується через стратегії, програми й проекти таких міжурядових регіональних організацій як Рада Європи (РЄ), Європейський Союз (ЄС), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Центральна європейська ініціатива (ЦЄІ), а також інших регіональних об'єднань, які розглядають і розв'язують проблеми політики у сфері міжкультурних відносин. Найважливішою стратегічною метою Євросоюзу є створення і зміцнення єдиного культурного простору, реалізація в специфічному секторі життєдіяльності країн ЄС. Вона передбачає збереження європейської

культурної спадщини, взаємодію культур народів Європи, посилення європейської ідентичності, підвищення мобільності культпрацівників і артистів, вільне переміщення культурних цінностей усередині співтовариства. З метою зміцнення своїх позицій у світі Європейський Союз здійснює ряд програм розвитку та співробітництва з різними регіонами і країнами світу, насамперед, країнами Азії, Африки та Латинської Америки. Складовим елементом цієї співпраці є культурно-освітні аспекти. Важливу роль ці програми відіграють на пострадянському просторі.

Аналізується розроблена у рамках Європейського Союзу методика моніторингу та оцінювання регіонального розвитку, яка забезпечує кореляцію такого розвитку з регіональним урядуванням. Серед п'яти принципів, запропонованих у Білій книзі – відкритість і участь, підзвітність, результативність, послідовність і згуртованість. Ці принципи закріплюють демократію та верховенство права в країнах-членах ЄС, мають практичне застосування на всіх рівнях управління – глобальному, європейському, національному, регіональному та місцевому. Ґрунтовну основу для розвитку співробітництва в межах єврорегіонів створює ряд документів, прийнятих Радою Європи. Насамперед, це «Європейська рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво різноманітних об'єднань і органів територіальної влади» (Мадрид, 21 травня 1980 р.), «Європейська Хартія місцевого самоврядування» (Страсбург, 15 листопада 1985 р.), «Декларація про транскордонне співробітництво», прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 6 листопада 1989 р. із нагоди 40-річчя з дня заснування Ради Європи, «Віденська декларація глав держав і урядів-членів Ради Європи» (Відень, 9 жовтня 1993 р.), а також Додатковий Протокол до рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво (9 листопада 1995 р.) та «Пакт стабільності в Європі», прийнятий у Парижі 21 березня 1995 р. міністрами закордонних справ 52 держав-членів ОБСЄ, де відзначається важливість ефективного використання потенціалу транскордонного

співробітництва для розвитку свободи особи, ідей, добробуту і послуг в економічній, культурній, адміністративній, гуманітарній сферах.

У роботі відзначено, що під транскордонним співробітництвом Європейська Спілка розуміє сусідське співробітництво у всіх сферах життєдіяльності людей, здійснюване через кордон між двома територіями, регіонами або місцевими органами влади, або будь-якою іншою владою у прикордонних регіонах. Розвиток і формування єврорегіонів слід розглядати як додатковий чинник стабільності на Європейському континенті, інструмент для досягнення порозуміння між народами і розвитку добросусідських відносин між сусідніми країнами. Першою розповсюдженою формою транскордонного співробітництва в Європі є єврорегіони. Нині в Західній, Центральній і Південно-Східній Європі існує більше сотні євро регіонів, тобто таких форм транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, спрямовані на координацію їх взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності у відповідності до національного законодавства і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем, обміну культурними досягненнями, співіснування, взаємозбагачення культурних традицій і культурної дипломатії в інтересах людей, що населяють ці території по обидва боки державного кордону.

РОЗДІЛ IV. КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГЕОКУЛЬТУРНИХ СТРАТЕГІЙ У ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

4.1. Політико-правові засади інтеграційних стратегій у зовнішній політиці України

Як і будь-який елемент міжнародних відносин, геокультура підлягає регуляції не тільки засобами політики чи моралі, про що вже говорилось у попередніх розділах, але й правовими засобами. Власне, право постає як основний механізм геокультурних трансформацій, що відбуваються в Україні, європейському просторі і в світі. Зупинимось на цьому більш детально.

Геокультура як категорія завжди використовувалася для проведення демаркаційних ліній між спільнотами, що різняться за певними соціокультурними, політичними, економічними, гуманітарними цінностями, способами дій та орієнтирами. Тобто це поняття застосовується для вирішення певних суперечностей, які необхідно або долати, або залагоджувати, або сприяти їх толерантному співіснуванню. Міжнародне право, в свою чергу, є також суперечливим за внутрішньою сутністю, що саме по собі актуалізує категорію геокультура як один з факторів міжнародно-правової діяльності. «За своїм змістом міжнародне право виражає існуюче протиріччя між прагненнями міжнародного співтовариства загалом і бажанням окремих держав зміцнити свій суверенітет. Таким чином, головною метою та завданням міжнародного права є урегулювання необхідної взаємозалежності держав без порушення їх незалежності. Саме тому міжнародне право виступає необхідною юридичною гарантією для забезпечення рівноваги між цими двома тенденціями, котрі містять у собі певне протиріччя» [201, с. 6].

Таким чином, міжнародне право є фундаментальним регулятором

міжнародних відносин в рамках тих суперечностей, що породжуються геокультурними відмінностями. «Міжнародне право – це система юридичних норм, які регулюють міжнародні відносини з метою забезпечення миру, прав людини і співробітництва, це рішення і правові засоби їх застосування, прийняті повноважними суб'єктами задля реалізації спільних інтересів» [32, с. 6–7]. Завдяки застосуванню міжнародно-правових норм, процедур, регламентів і взаємних зобов'язань геокультура міжнародних відносин набуває цивілізованого, примирливого, толерантного, впорядкованого і політкоректного характеру. Міжнародне право є інструментом, нехай недосконалим і не завжди ефективним, вирішення чи нівеляції ключових геокультурних суперечностей між державами, регіонами, міжнародними угрупованнями і союзами, транснаціональними корпораціями та соціокультурними спільнотами, що мають наднаціональний характер.

Для того щоб проілюструвати, яким чином взаємодіють та взаємообумовлюються геокультурні взаємовідносини і міжнародно-правовий інструментарій, розглянемо, для прикладу, міжнародне екологічне право як основну правову домінанту регуляції геокультурних відносин. Екологічні проблеми сьогодні є одним з визначальних геокультурних чинників, що зумовлюють політичні, економічні, технологічні, соціокультурні та інші процеси, які відбуваються на внутрішньодержавному, міжнародному і глобальному рівні. Враховуючи це, екологічне право стає в умовах глобалізації одним з ключових регуляторів різнорівневих геокультурних відносин. «Екологічне право – самостійна галузь права, що регулює відносини у сфері взаємодії суспільства та людини з навколишнім природним середовищем з метою охорони життя та здоров'я громадян, захисту їх екологічних прав і свобод, раціонального природокористування й забезпечення якості навколишнього природного середовища на користь теперішнього часу та майбутнього поколінь людей.

Самостійність екологічного права обумовлюється наявністю власного предмета регулювання й особливих завдань, які не можуть бути вирішені іншими галузями права (забезпечення права людини на безпечне довкілля, збереження біологічного різноманіття, сталого природокористування тощо)» [113, с.6].

Іншими словами, екологічне право, будучи достатньо молодою та динамічною галуззю права, достатньо безпосередньо впливає на ті геокультурні трансформації, що відбуваються в світі саме на сучасному етапі, передаючи ключові характеристики того, як суб'єкти міжнародних відносин готові йти на певні компроміси і узгоджені дії для досягнення спільних цілей, не дивлячись на геокультурні суперечності чи навіть конфлікти.

Екологічне право формалізує сучасне розуміння того, що планета є спільним домом, який треба спільно захищати, незважаючи на культурні, політичні, економічні інтереси окремих держав. За останні десятиліття склалася справжня екологічна геополітика і геокультура глобального масштабу. Основними документами, в яких зафіксовані міжнародно-правові принципи взаємодії в сфері захисту природного середовища, є Віденська конвенція про охорону озонового шару [41], підписана 22 березня 1985 року, Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 09.05.1992 [200], продовжена Кіотським протоколом 1997 року.

Особливо примітними з точки зору глобальної, регіональної і національної геокультури є ключові принципи Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. З нашої точки зору, для виявлення правових засад регуляції геокультури міжнародних відносин доцільно зупинитися на теоретичному аналізі цих принципів, які викладені в декількох пунктах статті 3 Рамкової конвенції. Так, пункт 1 цієї статті звучить таким чином: «Сторонам необхідно захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутніх поколінь людства на основі справедливості і у відповідності з їх спільною,

але диференційованою відповідальністю і можливостями. Відповідно, Сторони, які є розвинутими країнами, повинні відігравати головну роль у боротьбі зі зміною клімату та її негативними наслідками» [200]. В цьому офіційному тексті підкреслюється та визначається міжнародно-правовий принцип загальної, але диференційованої відповідальності. Цей принцип є надзвичайно важливим для будь-яких геокультурних відносин в глобальному світі. Якщо з самого початку в теорії міжнародних відносин поняття «геокультура» використовувалося для протиставлення «багатої півночі» та «бідного півдня», де перша експлуатує другий, то сьогодні ми бачимо, що геокультурний ландшафт кардинально змінюється. Тепер розвинуті країни виступають не як експлуататори ресурсів слабкіших суб'єктів, а навпаки як носії відповідальності і допомоги. Більше того, це фіксується на міжнародно-правовому рівні.

В пункті 3 статті, що аналізується, також підкреслюється необхідність спільних дій у вирішенні глобальних, регіональних і локальних проблем. Але тут фіксується ще одна важлива і фундаментальна деталь: такі дії мають бути науково виваженими і випереджальними, що теж є новою характеристикою сучасного етапу правової регуляції геокультури міжнародних відносин. «Сторонам необхідно вживати попереджувальні заходи з метою прогнозування, запобігання або зведення до мінімуму причин зміни клімату і пом'якшення його негативних наслідків. Там, де існує загроза серйозних або необоротних втрат, недостатня наукова визначеність не повинна бути причиною для віддалення терміну прийняття таких заходів, враховуючи, що політика і заходи, спрямовані на боротьбу зі зміною клімату повинні бути економічно ефективними для забезпечення глобальних благ при найменших можливих витратах. З цією метою такі політика і заходи повинні враховувати різні соціально-економічні умови, бути всеосяжними, охоплювати всі відповідні джерела, поглиначі і нагромаджувачі парникових газів і заходи по адаптації, а також включати

всі економічні сектори. Зусилля по реагуванню на зміну клімату можуть докладатися зацікавленими Сторонами на спільній основі» [200]. Іншими словами, можна констатувати, що на міжнародно-правовому рівні фіксується необхідність вирішення екологічних проблем незважаючи на геокультурні суперечності, але із врахуванням специфічних соціально-економічних, політичних, ресурсних, соціокультурних характеристик різних суб'єктів міжнародних відносин.

Особливо гостро в сучасних міжнародних відносинах постає проблема співвідношення державного суверенітету і міжнародно-правових зобов'язань, що має під собою в тому числі і геокультурне підґрунтя. В пунктах 4 і 5 статті 3 аналізованої нами конвенції відбувається своєрідне поєднання державного і національного суверенітету, підтримки (особливо економічної) більш слабких членів міжнародної спільноти, готовності відмовитися від певних суверенних прав в ситуації необхідної спільної дії: «4. Сторони мають права на стійкий розвиток і повинні йому сприяти. Політика і заходи в галузі захисту кліматичної системи від антропогенних змін мають відповідати конкретним умовам кожної із Сторін і бути інтегрованими з національними програмами розвитку, оскільки економічний розвиток має важливе значення для застосування заходів по реагуванню на зміну клімату. 5. Сторони повинні співробітничати з метою встановлення сприятливої і відкритої міжнародної економічної системи, яка б вела до стійкого економічного росту і розвитку усіх Сторін, особливо Сторін, які є країнами, що розвиваються, надаючи їм, таким чином, можливість краще реагувати на проблеми зміни клімату. Заходи, вжиті з метою боротьби зі зміною клімату, включаючи односторонні заходи, не повинні служити засобом безпідставної чи необґрунтованої дискримінації або прихованого обмеження міжнародної торгівлі» [200].

Таким чином, коли мова йде про такі важливі для всіх речі, як екологія і захист природного середовища, держави готові йти на певні

поступки і взаємодопомогу, однак їх національні інтереси і прагнення все одно визнаються первинними і фундаментальними.

Отже, розглянувши принципові положення Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, можемо зробити низку висновків про загальні правові засади регуляції геокультури міжнародних відносин в сучасних умовах глобалізованого світу. По-перше, екологічна сфера найбільш адекватно виражає геокультурну міжнародну спільноту, адже тут очевидно є необхідність глобальної взаємодії навіть за рахунок відмови від певних суверенних прав держав. По-друге, на міжнародно-правовому рівні фіксується необхідність допомоги розвинених країн менш розвиненим, а також готовність таку допомогу здійснювати. По-третє, для вирішення таких глобальних проблем, як екологічна, всі суб'єкти міжнародних відносин готові співробітничати на офіційно-правових засадах на різних рівнях, незважаючи на економічну, політичну, регіональну та ін. конкуренцію, що зумовлена в тому числі і геокультурними факторами і розбіжностями.

Ще однією галуззю міжнародного права, на основі якої, з нашої точки зору, можна доволі ілюстративно продемонструвати, як діють правові засади регуляції геокультури міжнародних відносин, є право охорони культурних цінностей. «Міжнародне право охорони культурних цінностей є однією з наймолодших галузей сучасного міжнародного публічного права. Однак попри свій порівняно нетривалий час існування воно вже перетворилося на досить розгалужену систему міжнародно-правових принципів та норм, основу якої складають міжнародні договори, прийняті під егідою таких організацій, як ЮНЕСКО та Рада Європи» [207, с. 411]. Справа в тому, що культурні цінності є, з одного боку, духовними і матеріальними проявами тієї чи іншої геокультурної спільноти, а з іншого – цінностями, важливими для людства в цілому. У зв'язку з цим, різні суб'єкти міжнародного права мають відшукувати певні компроміси

заради збереження таких цінностей. При цьому в справах економічної чи політичної конкуренції ті ж самі суб'єкти на подібні компроміси не підуть ні за яких обставин.

Сьогодні існує ціла низка міжнародно-правових документів, що регулюють геокультуру міжнародних відносин в сфері переміщення і збереження культурних цінностей. Найбільш змістовною є Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16 листопада 1972 р. яку дослідники ще небезпідставно називають найважливішим актом універсального характеру у сфері охорони культурної спадщини [98, с. 50]. В контексті нашого дослідження можна навести текст статті 4 даної Конвенції, в якій, з одного боку, стверджується неухильний принцип державного суверенітету, а з іншого – підкреслюється можливість викоористання міжнародної допомоги в справі збереження культурних цінностей: «Кожна держава – сторона цієї Конвенції визнає, що зобов'язання забезпечувати виявлення, охорону, збереження, популяризацію й передачу майбутнім поколінням культурної і природної спадщини, яка перебуває на її території, покладається насамперед на неї. З цією метою вона прагне діяти як власними зусиллями, максимально використовуючи наявні ресурси, так і, за необхідності, використовувати міжнародну допомогу і співробітництво, якими вона може користуватися, зокрема, у фінансовому, художньому, науковому й технічному відношеннях» [114]. Іншими словами, міжнародна спільнота на нормативно закріпленому рівні бере на себе зобов'язання допомагати окремим суб'єктам міжнародних відносин в справі збереження їх культурної спадщини. Це, на нашу думку, є показовим моментом щодо геокультурної ситуації, характерної для глобального світу, в якому конкуренти і навіть вороги мають відшукувати геокультурні компроміси в тих чи інших питаннях, які є важливими для людства в цілому.

В другій половині ХХ століття і на початку нового тисячоліття

прийнято достатньо багато міжнародно-правових документів, що регулюють сферу збереження матеріальної і нематеріальної культури людства. Ключовими тут є: Конвенція про охорону культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (1954 р.); Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (1970 р.); Декларація про принципи міжнародного культурного співробітництва (1966 р.); Конвенція про охорону підводної культурної спадщини (2001 р.); Загальна декларація про культурну різноманітність (2001 р.); Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003 р.); Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (2005 р.). Розробкою і реалізацією перелічених конвенцій і декларацій в основному займається така міжнародна організація, як ЮНЕСКО, одним з напрямів діяльності якої і є збереження культурного різноманіття людства в новій геокультурній реальності, якою став глобалізований світ. «Основою цієї діяльності є розроблення та прийняття правових документів, спрямованих на регулювання відповідної частки соціокультурних відносин. На основі нормативного регулювання проводяться й численні практичні заходи з різнобічних питань охорони пам'яток матеріальної та нематеріальної культури. Важливою часткою таких заходів є проведення численних міжнародних конференцій, семінарів та зустрічей. Власне й термін «охорона» характеризується змістовністю та предметною насиченістю (це і власне охорона, і захист, і зберігання, і популяризація, і розвиток культурної спадщини). Виразно спостерігається і наявність та загальна ефективність міжнародних управлінських механізмів у сфері охорони культурної спадщини. До них найперше слід віднести сукупність правових, організаційних та комунікативних засобів управлінського впливу» [71].

Таким чином, можна стверджувати, що сьогодні вибудовано достатньо ефективні правові механізми регуляції геокультури міжнародних

відносин в сфері збереження культурних цінностей як на рівні окремих країн та регіонів, так і на глобальному рівні. Цьому багато в чому сприяє і нове геокультурне мислення, притаманне більшості суб'єктів міжнародних відносин в глобалізованому світі.

Важливим з точки зору дослідження правових засад регуляції геокультури міжнародних відносин є й такий документ, як Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17 листопада 2003 р. З нашої точки зору, термін «нематеріальна культурна спадщина», що в цій Конвенції застосовується є за змістом доволі релевантним категорії «геокультура». «Термін «нематеріальна культурна спадщина» означає ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремим особами як частина їхньої культурної спадщини. Ця нематеріальна культурна спадщина, що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, їхньої взаємодії з природою та їхньої історії і формує у них почуття самобутності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного різноманіття й творчості людини» [115].

На нашу думку, в терміні «нематеріальна культурна спадщина» існує цілий ряд смислових патернів, співзвучних з поняттям геокультура. Серед таких ключових позицій можна відзначити: відтворюваність певними спільнотами, необхідність передачі наступним поколінням, соціокультурна взаємодія з оточенням, з іншими спільнотами, з природою, історичність і культурне різноманіття. Таким чином, незважаючи на те, що сама категорія «геокультура» не є об'єктом міжнародно-правового регулювання, можна стверджувати, що її регуляція відбувається через юридичне визначення інших, релевантних їй термінів в міжнародно-правових документах різного рівня.

Таким чином, на прикладі документів, що є основою міжнародного екологічного і культурного права, показано основні принципи правового регулювання геокультури міжнародних відносин, серед яких важливо підкреслити наступні: 1) повага до державного і національного суверенітету; 2) можливість добровільної передачі суверенних прав на міжнародний рівень для реалізації певних загальнозначущих цілей; 3) визнання геокультурної, геополітичної, гео економічної специфіки різних сфер міжнародного співробітництва; 4) констатація факту про те, що певні проблеми сьогодні можна вирішувати виключно на глобальному геокультурному рівні; 5) необхідність допомоги (а не експлуатації) з боку більш потужних суб'єктів міжнародної діяльності менш сильним. І тут постає наступне питання: Наскільки адекватно вписана Україна як суб'єкт міжнародних геокультурних відносин в загальну міжнародно-правову матрицю, яка формується в сучасному глобалізованому світі? Чи може наша держава хоча б на регіональному європейському рівні відігравати значну геокультурну роль в якості самостійного суб'єкта такого роду відносин? Для відповіді на ці питання необхідно, з нашої точки зору, детально проаналізувати порівняльні характеристики правової бази регуляції геокультурних трансформацій в Україні і європейському просторі, виявити їх ідентичність, розбіжності і суперечності. В цьому аспекті ключовим міжнародно-правовим параметром для сучасної України є рівень адаптованості її внутрішньодержавного законодавства до нормативно-правових стандартів та вимог Європейського Союзу.

В даному аспекті важливо підкреслити, яким чином взаємодіють між собою міжнародне і національне право. На сьогодні склалися певні нормативні традиції, правила та імперативи, що регулюють співвідношення та взаємодію національних та міжнародної правової системи. «Способи впливу міжнародного права на національне, тобто основні прийоми імплементації міжнародно-правових норм у систему національного права:

стандартизація, уніфікація (включає в себе гармонізацію та рецепцію) та відсилання. Способами впливу національних правових норм на норми міжнародного права, тобто основними механізмами впровадження положень, що містяться у законодавстві окремої держави до норм міжнародного права, є трансформація та адаптація» [37, с. 16].

Для України останні два десятиліття є достатньо складними і важливими в міжнародно-правовому вимірі тих геокультурних трансформацій, що відбуваються в нашій країні. Складність полягає, насамперед, в тому, що наша держава взяла на себе цілу низку міжнародно-правових зобов'язань, орієнтованих на адаптацію власного законодавства в багатьох сферах суспільної життєдіяльності до норм, стандартів та юридичних форм ЄС. «Одним з факторів, що безпосередньо впливає на розвиток законодавства України є політика Європейського Союзу (ЄС) та прийняті з метою її реалізації відповідні правові акти ЄС. Це пояснюється тим, що Україна прийняла на себе міжнародні зобов'язання з адаптації свого національного законодавства до законодавства ЄС (*acquis communautaire*)» [103, с. 215–216]. Процес такої адаптації є достатньо складним, часто суперечливим та непослідовним, але його реалізація стане важливим фактором закріплення чіткої позиції нашої країни на визначену геокультурну орієнтацію – стати повноправним членом європейської геокультурної спільноти. Саме в цьому аспекті процес адаптації національного законодавства до нормативно-правових стандартів ЄС є важливим фактором геокультурного самоствердження нашої держави, країни і нації.

В цьому питанні яскраво проявляється єдність геокультурного тяжіння конкретної країни до певної міжнародної спільноти та готовність закріпити таке тяжіння не лише декларативно чи політично, але й на законодавчо-правовому рівні, що є важливим аспектом саме правової регуляції геокультури міжнародних відносин. Необхідно відзначити, що

Україна була однією з перших серед країн колишнього СРСР, яка підписала Угоду про партнерство та співробітництво з Європейськими співтовариствами та їх державами-членами (УПС). Відповідна угода була підписана 14 червня 1994 р. та набула чинності 1 березня 1998 р. Нею був започаткований процес адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. В ст. 51 УПС були визначені пріоритетні галузі, в яких законодавство України в першу чергу має бути приведене у відповідність до законодавства Співтовариства. До таких пріоритетних галузей було віднесено, зокрема, охорону здоров'я та життя людей, тварин і рослин, а також навколишнє середовище [239].

В подальшому адаптаційні процеси тільки набирали свої оберти. В Україні поступово розроблялися і приймалися законодавчі акти, в яких фіксувалася готовність нашої держави максимально наближати змістовні і формальні характеристики національного законодавства до норм, стандартів і принципів, загальних для різних держав ЄС. Так, важливим законодавчим актом став Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. [75]. Здавалося б, наша країна на державному рівні та на рівні національного законодавства визначилася з принциповим напрямом на адаптацію внутрішньо-нормативного поля на геокультурні орієнтири європейського штибу. В той же час, і досі існує багато суперечностей і розбіжностей в правовій базі регуляції геокультурних трансформацій в Україні і ЄС. В чому ж причини, які не дозволяють швидко і просто позбутися таких суперечностей і неузгодженостей?

Джерело цих причин вкорінене не лише у внутрішньоукраїнських проблемах, трансформаційному стані економіки чи відсутності політичної волі наших державних діячів і законодавців. Спеціалісти міжнародного права відзначають, що адаптація багатьох її положень на національному рівні утруднена для багатьох держав. Звернемося, знову ж таки, до прикладу

міжнародно-правових екологічних норм. Складність їх імплементації на національному рівні зумовлюється самою природою даної галузі міжнародного права. По-перше, екологічне законодавство складне і динамічне саме по собі, адже відповідає поточним характеристикам геокультурних відносин «В юридичній літературі виділяють такі специфічні риси, ознаки екологічного права, як відносна молодість і надзвичайна інтенсивність розвитку, численність і різноманітність нормативного матеріалу, виключна оновлюваність і новизна правових норм, конфліктність, яка проявляється в першу чергу між екологічними і економічними пріоритетами, інтересами держави і індивідів» [106, с. 22–23]. Україні як молодій державі достатньо складно повноцінно включитися в процес застосування норм міжнародного екологічного права через його динамічність і комплексність, хоча така необхідність існує саме з геокультурної точки зору.

По-друге, важливо підкреслити, що й саме загальноєвропейське законодавство складалося дуже важко в контексті наближення та стандартизації національних законодавчих баз. В цьому аспекті, знову ж таки, дуже ілюстративним є саме загальноєвропейське екологічне право : «У багатьох європейських країнах екологічне законодавство спочатку походило з різних частин секторального охоронного законодавства, наприклад водного, земельного, атмосферного повітря. Це призводило до розбіжностей, оскільки природоохоронні положення законодавства могли бути зовсім різні, одночасно процедури ліцензування та встановлення стандартів також дуже відрізнялись. Така ситуація негативно впливала на процес прийняття рішень у сфері охорони навколишнього середовища, зокрема застосування відокремлених та секторальних частин екологічного законодавства призводило до відсутності координації між різними уповноваженими органами, у результаті чого їх рішення були не узгоджені між собою. Також з часом секторальне екологічне законодавство стало

таким громіздким і складним, що громадянам було важко усвідомити зміст своїх екологічних обов'язків. Ці фактори викликали необхідність гармонізації екологічного законодавства в багатьох європейських країнах, що було реалізовано шляхом прийняття більш або менш всеохоплюючих правових актів з охорони навколишнього середовища» [298, с. 174].

Для України, ситуація, здавалося б, є простішою, адже необхідно лише прийняти законодавчі норми, що відповідали б вже сформованим нормам ЄС. Однак такий процес також є надзвичайно складним, адже багато нормативів, регламентних процедур і стандартів, що працюють в Україні дуже застарілі (багато навіть радянських). З огляду на це, навіть технічно перейти на нові стандарти дуже складно, адже тут розуміння геокультурної необхідності натикається на матеріальні, ресурсні та технологічні перепони. Для прикладу в сфері екологічної співпраці, яка є одним з найбезпосередніших проявів геокультурних відносин між Україною і ЄС, «Україна має адаптувати своє законодавство до 26 директив та 3 регламентів ЄС у таких секторах як: управління довкіллям та інтеграція екологічної політики у інші галузеві політики; якість атмосферного повітря; управління відходами та ресурсами; якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; охорона природи; промислове забруднення та техногенні загрози; зміна клімату та захист озонового шару; генетично модифіковані організми» [103, с. 216]. В той же час, незважаючи на технічні та законотворчі складності, наша держава має докласти всіх зусиль щодо адаптації національного екологічного законодавства до європейських вимог, що не лише прискорить входження України в єдиний європейський геокультурний простір, але й сприятиме підвищенню стандартів якості життя і українських громадян.

Європейські країни, до речі, для вирішення ускладнень, пов'язаних із розбіжностями в національних законодавствах, в тому числі й екологічних, на внутрішньодержавному рівні пішли шляхом кодифікації, закладаючи в

кожен з кодексів загальноєвропейськи принципи, регламенти та процедури. В більшості європейських країн екологічно право сьогодні кодифіковане. Кодекси прийняті в Швеції у 1998 р., у Франції у 2000 р., в Італії у 2006 і т.д. Примітно відмітити, що в усіх цих кодексах фіксуються не лише нормативно-юридичні норми і технічні регламенти, але й важлива геокультурна складова, за якою «використання землі, води та фізичного оточення має забезпечувати довготривале належне управління з екологічної, соціальної, культурної та економічної точки зору» [103, с. 216]. Тобто визначається не просто безпека природи чи життєдіяльності, а створюється справжній геокультурний комплекс економічних, політичних, соціокультурних і екологічних реалій, притаманних як для кожної окремої країни, так і для ЄС в цілому. Україні такі комплексні формулювання в законодавстві поки що недоступні, але саме в процесі адаптації нашого законодавства до європейських стандартів, можливо, відбудеться і введення в нашу національну нормотворчу практику традиції фіксації в правовому полі конкретних засад і принципів геокультурної регуляції міжнародних відносин.

Завдання, що постає перед українськими законодавцями і державним апаратом, по гармонізації національного законодавства в сфері геокультурних відносин із нормами і стандартами, що є домінуючими в Європі, ускладнюється ще й тим, що входження в нове геокультурне поле передбачає трансформацію і реформування майже всіх сфер соціокультурного, громадського, соціально-економічного, виробничого, освітньо-наукового тощо життя. Аналізуючи основні напрями розвитку механізмів правової регуляції міжнародних геокультурних відносин в правовій системі України, ми змушені відмітити їх значну різноманітність, багатовимірність та різноспрямованість, яка фактично охоплює всі класичні і нові сфери правового регулювання міжнародних відносин. Теоретики міжнародно-правового регулювання тривалий час користувались

узвичаєним галузевим поділом сфер міжнародно-правового регулювання, час від часу поповнюючи його новими питаннями відання. Серед існуючих «старих» сфер вирізняємо такі: населення в міжнародному праві, правовий режим території в міжнародному праві, право міжнародних договорів, міжнародне морське право, міжнародне повітряне право, міжнародне космічне право, дипломатичне та консульське право, право міжнародних організацій, право міжнародної безпеки, міжнародне гуманітарне право, міжнародна боротьба зі злочинністю, міжнародно-правова відповідальність, міжнародне транспортне право, економічне право, міжнародне енергетичне право, міжнародне право захисту прав людини, міжнародне екологічне право, міжнародне атомне право, міжнародне спортивне право, міжнародне медичне право та інші. Останні з перерахованих галузей є новими, що свідчить про відкритість системи міжнародного права [32, с. 19]. Така її відкритість і динамічність зумовлює неможливість стовідсоткової адаптації національного законодавства до принципів і норм певних наднаціональних організацій і угруповань. В цьому також полягає певна перепона на шляху приведення українського законодавства, що тим чи іншим чином регулює геокультурну проблематику, до загальноєвропейських вимог, нормативів та виконавчих регламентів.

Враховуючи це в міжнародно-правовій традиції сьогодні все більш активно починає використовуватися метод максимального узагальнення тих чи інших категорій та визначень, що піддаються правовому регулюванню. Теж саме стосується і укрупненню міжнародно-правових галузей та сфер. Наприклад, українські дослідники Н. Герасимчук та В. Холін пропонують нову систему «модернізованих сфер, що охоплюють усі можливі «куточки» втручання міжнародного права та виділені ніби шляхом геологічного розрізу світу. Отже, до них відносимо: літосферу, сферу міжнародно-правових просторів, природну сферу, антропосферу, техносферу, економічну сферу, соціосферу, ноосферу, конституційну сферу» [52, с. 381].

В кожній з цих сфер складаються певні геокультурні відносини між різними суб'єктами міжнародної активності. В залежності від конкретних геокультурних інтересів і орієнтирів ці суб'єкти погоджуються та нормативно фіксують згоду на певні спільні дії щодо досягнення конкретних цілей. Саме в цьому й полягає, з нашої точки зору, сучасна природа правової регуляції геокультури міжнародних відносин.

При цьому, дослідники відмічають, що в сфері правового регулювання геокультури міжнародних відносин існує цілий ряд напрямів, що потребують значного вдосконалення і розвитку як на рівні міжнародного, так і внутрішньодержавного законодавства. Сьогодні такими актуальними напрямами, в тому числі і для України, є різка стратифікація суспільства (необхідне правове врегулювання взаємовідносин у майнових, трудових та ін. питаннях); міжнародний тероризм, боротьба з яким вимагає вдосконалення як міжнародного, так і національного законодавства; закріплення принципу універсальності прав людини над регіональними і державними культурними особливостями; вдосконалення правового забезпечення прав етнонаціональних меншин і спільнот (актуально з точки зору геокультури як всередині держави, так і на міжнародному рівні); проблема міграції (в тому числі трудової) та стирання державних кордонів (геокультурна нівеляція державних територій); правове забезпечення доступу до інформації та культурних цінностей; забезпечення прав людини у віртуальному просторі (глобальна проблема); проблема забезпечення права свободи совісті в контексті цивілізаційних конфліктів [137, с. 369].

Всі перераховані напрями є надзвичайно актуальними в якості механізмів розвитку правової регуляції міжнародних геокультурних відносин саме для правової системи України. Чим же зумовлюється така актуальність? Справа в тому, що Україна є державою, країною, національною спільнотою і територією, що знаходиться на лінії певного цивілізаційного розламу. І в державно-управлінському, і в нормативно-

правовому, і соціокультурному, і в соціально-політичному, а значить в цілому в геокультурному плані Україна є місцем перманентної конфронтаційності. З нашої точки зору, саме право, виважено застосовані європейські правові стандарти компромісності, консенсусності і толерантності можуть стати реальним засобом врегулювання геокультурного конфлікту, притаманного нашій нації, який сьогодні постав з особливою гостротою.

Якщо ж звернутися до інструментального рівня при визначенні основних напрямів розвитку механізмів правової регуляції міжнародних геокультурних відносин в правовій системі України, то тут, з нашої точки зору, достатніми є традиційні рівні право-нормативного формування та правозастосування. Так, рівнем суб'єктності можна виділити такі напрями: 1) міжнародний (правові акти міжнародних інституцій); 2) міждержавний (міждержавні угоди двох або декількох держав); 3) національний (правові акти центральних органів державної влади); 4) місцевий, який можна розділити на два види: правові акти місцевих органів державної виконавчої влади та акти органів місцевого самоврядування [149, с. 13]. В цьому аспекті, важливо відзначити недостатню активність використання міжнародного геокультурного потенціалу України на різних владно-політичних та адміністративно-управлінських рівнях. І тут мова йде не стільки про недосконалість правового регулювання діяльності згаданих суб'єктів, скільки про недостатність кадрової підготовки діяльності всіх органів влади в нашій державі. Сьогодні існує нагальна необхідність підняття рівня компетентності і правової культури тих повноважних та ініціативних осіб, на яких покладається відповідальність по здійсненню певного роду діяльності в сфері геокультурних відносин України на двосторонньому, міжнародно-організаційному, регіональному та глобально-політичному рівнях.

Одним з найважливіших напрямів розвитку механізмів правової

регуляції міжнародних геокультурних відносин в правовій системі України є докладання державою і громадянським суспільством максимальних зусиль для неухильного дотримання власних міжнародних зобов'язань, хоча держава може по різному ставитися до їх виконання, адже вони зазвичай є консенсусними, а не імперативними. Правники відзначають, що всередині кожної країни існує багато різних факторів, що впливають на правозатосування міжнародних норм: «Фактори внутрішньої політики можуть істотно вплинути на динаміку взаємодії національного права з міжнародним. Зміна політичних уподобань у суспільстві, вибори до парламенту, оновлення складу уряду, погіршення чи поліпшення стану національної економіки, зміни у бюджетній політиці здатні цілком поживавити, або ж, навпаки, обмежити взаємодію національного права з міжнародним, вплинути на ставлення органів законодавчої влади і правосуддя до міжнародних зобов'язань держави. Динаміку взаємодії національного і міжнародного права обумовлюють і соціально-психологічні фактори. Зокрема, національні органи законодавчої влади, уряд і суди можуть обирати стратегію якнайефективнішої взаємодії з міжнародним правом через острах санкцій, небажання потрапити у міжнародну ізоляцію, перетворитися у країну-ізгоя в очах світової спільноти (негативна мотивація) або ж через усвідомлення народом своєї глибинної єдності з оточуючим світом, іншими країнами регіону, бажанням розвивати міжнародні економічні і культурні зв'язки тощо» [216, с. 121].

В сучасній складній міжнародній та геополітичній обстановці для України надзвичайно важливо постійно доводити своїм партнерам власну міжнародно-правову стабільність і відповідальність. Це надзвичайно важливо, адже лише за такої умови Україна зрештою зможе розраховувати на статус повноцінного геокультурного центру як Східної Європи, так і на загальноєвропейському просторі загалом.

Ще одним важливим фактором, що обумовлює необхідність

прискіпливого дотримання міжнародного права як один з основних напрямів розвитку механізмів правової регуляції міжнародних геокультурних відносин в правовій системі України, є те, що таке дотримання є ключовою можливістю підсилення власного міжнародного значення та геополітичної важливості навіть для невеликих держав. Дотримання міжнародного права є ключовим фактором геокультурного посилення навіть під тиском сильнішого суб'єкта. «Малі держави і наддержави непорівнянні за силою. Але коли невелика країна строго виконує свої міжнародно-правові зобов'язання, вона тим самим ідентифікує себе зі світовим співтовариством. Так що навіть наддержави змушені рахуватися з нею, оскільки відкрито порушити право малої держави означає порушити порядок світової спільноти. Причому ця залежність є не юридичною, а фактичною. Юридично ні система міжнародного права, ні система національного права не зумовлюють дійсності одна одної як систем. Вони можуть лише визнавати у своїх сферах окремі норми одна одної» [89, с. 179]. Таким чином, Україна як повноцінний суб'єкт міжнародних відносин та геокультурних процесів європейського і світового рівнів має утверджуватися в якості відповідального партнера, що безумовно і прискіпливо дотримується міжнародно-правових зобов'язань, взятих на себе в рамках двосторонніх чи багатосторонніх договорів.

Отже, розглянувши різні напрями розвитку механізмів правової регуляції міжнародних геокультурних відносин в правовій системі України, відмітимо, що головним напрямом можна визначити забезпечення інституційних, процесуальних і виконавчих аспектів дотримання взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань. Таке дотримання є одним з найпотужніших механізмів утвердження власної геокультурної спроможності. «Процеси державотворення, що відбуваються в сучасній Україні, вимагають проведення комплексної правової реформи, яка серед вирішення інших численних завдань передбачає й приведення

національного законодавства у відповідність до норм міжнародного права. Цей процес, який відбувається через реалізацію державою її міжнародних зобов'язань, відомий як імплементація, має непересічне значення для нашої держави. Адже від рівня зближення національного законодавства з міжнародним правом, його узгодженості з відповідними стандартами та вимогами значною мірою залежить не тільки ефективність співпраці України з іншими державами та міжнародними організаціями, а й розвиток нашої держави як демократичної, соціально орієнтованої та правової» [152, с. 129]. Міжнародно-правова відповідальність і спроможність будь-якого суб'єкта багато в чому залежить і від його внутрішньої правової культури, рівня правової свідомості і освіченості його членів. У зв'язку з цим, одним з основних напрямів розвитку механізмів правової регуляції міжнародних геокультурних відносин в правовій системі України можна назвати підвищення рівня правової культури самих українців.

Враховуючи це, в рамках нашого дослідження доцільно звернутися до детальнішого аналізу геокультурної складової у формуванні правової культури українців (державних діячів, держслужбовців та громадянського суспільства). Саме проблеми в сфері правової культури та правової освіченості, з нашої точки зору, перешкоджають у реалізації нашої держави в якості правової і демократичної, а також не дозволяють гармонійно увійти саме у європейський геокультурний простір. «Сучасна Україна розвивається на конституційно визначених засадах демократичної, соціальної і правової держави. Така держава неможлива поза правовою культурою більшості її громадян. Адже правова культура кожного громадянина обумовлює загальну повагу до права в суспільстві, культивування принципу верховенства права, і, таким чином, реальне функціонування всіх інших інститутів держави» [51, с. 3]. Таким чином, в нашій країні існує значний розрив між офіційно сформульованими принципами демократизму, конституціоналізму, поваги прав людини і громадянина та реальним рівнем

правової грамотності і культури всіх верств населення. Саме такий розрив, з нашої точки зору, не дає Україні по-справжньому сподіватися на реальне включення в загальноєвропейський геокультурний простір.

Недостатній рівень правової культури українців має значну кількість об'єктивних причин. Тривале перебування республіки в складі тоталітарної держави, в якій повністю зневажалися права громадян, наклало свій відбиток на рівень нашої правової свідомості. Наслідки цього важко подолати навіть за умов активної просвітницької та правозастосувальної діяльності, адже для змін соціокультурних та феноменологічних структур цілого народу необхідний тривалий час (мінімум декілька поколінь). Сьогодні залишається сподіватися на те, що кожен громадянин нашої держави з кожним днем буде все свідоміше підходити до реалізації демократично-правових цінностей і орієнтацій. «Кожний громадянин України має розуміти спадкоємність нової стратегії нашої держави, усвідомити специфіку нового стану розвитку суспільства, свідомо брати участь у проведенні політичної та правової реформ, які потребують високого рівня правової культури наших громадян. Йдеться про таку правову культуру, яка б відповідала викликам глобалізаційних процесів, європейському вибору нашої країни, власним історичним традиціям, духовності нашого народу, слугувала б гарантом розбудови правової, соціальної держави» [209, с. 3].

В той же час, перекладати відповідальність виключно на громадян є безвідповідальним з боку держави. Остання має не лише прийняти гарну конституцію і законодавство, але й забезпечити цілий комплекс заходів, що здійснювались би перманентно, щодо просвітницької, виховної, роз'яснювальної роботи серед населення з ключових питань правової грамотності, правосвідомості та підняття рівня правової культури. Без таких заходів Україна ніяк не наблизиться до рівня геокультури європейського демократично-правового типу.

Європейська традиція демократії та поваги до прав людини і громадянина ґрунтується на всебічному дотриманні ключових принципів абсолютно всіма суб'єктами соціального функціонування: громадянами, громадами, суспільством і державою. Дотримуватися таких геокультурних правових принципів можливо лише за умови високого рівня правової культури і освіченості всіх верств населення. «По-перше, правову культуру необхідно розглядати у двох головних та взаємопов'язаних аспектах: стосовно суспільства в цілому та особистості зокрема. Між ними існують зв'язки, єдність, взаємообумовленість та взаємодія. По-друге, правова культура – це засіб правового регулювання суспільних відносин, заснованих на законах, формах взаємодії їх учасників. Проявом ставлення особистості та суспільства до права, законності є правосвідомість як частина правової культури. Правосвідомість формується під дією об'єктивних та суб'єктивних факторів суспільного розвитку. На нього впливають не тільки історичні та соціальні процеси, а й геополітична ситуація в державі і духовна сфера суспільства. Якщо правова система функціонує в умовах законності, свободи, соціальної справедливості, поваги до права, то це сприяє росту правосвідомості всіх суб'єктів. По-третє, правова культура органічно пов'язана та взаємодіє із законотворчою діяльністю. В умовах демократичної процедури закони можуть прийматися більшістю голосів, власникам яких не вистачає професіоналізму. У боротьбі за закони відбувається зіткнення представників різних правових культур, що не може не відобразитися на якості законодавчої діяльності.» [177, с. 6–7].

Перераховані параметри формування правової культури мають обов'язково враховуватися при розробці загальнонаціональних програм з підвищення рівня правової грамотності, освіченості і свідомості населення. В Україні впровадження таких програм та їх розвиток на загальнонаціональному рівні є просто необхідними, якщо наша країна дійсно прагне стати повноцінним і конкурентоспроможним членом

європейського простору геокультурних відносин.

Останні півтора десятиліття відмічені в нашому суспільстві значним зростанням всіх верств населення до політики, інформаційно-політичної реальності, можливості участі народу в демократичному управлінні державою. В той же час, майже не відбувається підвищення рівня правової обізнаності і культури, через що гальмують і демократичні перетворення, не відбувається антикорупційне очищення, громадяни і надалі в недостатній мірі обізнані з механізмами захисту власних прав. «Незважаючи на позитивні тенденції зростання політичної активності населення, інтересу до демократичних перетворень, гуманістичних цінностей, до права та його ролі у процесі реформування суспільства, поки що рівень правової культури нашого народу залишається незадовільним, не відповідає вимогам сучасних демократичних перетворень. Так, протягом останніх років спостерігається певна тенденція зростання ролі адміністративного впливу на процеси реформування нашого суспільства, відроджуються окремі елементи силових, командних методів розв'язання складних проблем державного будівництва, що показує невисокий рівень правової культури не лише населення нашої країни, а й посадових осіб, парламентарів та урядовців. Загалом, такий стан у державі проковує суспільство до нестабільності, гальмує проведення демократичних реформ, загрожує національній безпеці нашої держави, її суверенітету та незалежності. Правова культура має сприяти розв'язанню цих проблем, стати умовою демократизації усіх сфер суспільного життя, наближенню до європейських стандартів демократії, стати гарантом забезпечення стабільності розвитку нашої держави як демократичної, правової, соціальної» [209, с. 3].

При цьому, важливо підкреслити, що висока правова культура населення є не тільки умовою внутрішньодержавного розвитку демократизаційних реформ і громадянських трансформацій. Правова культура європейського типу є необхідною умовою для того, щоб та чи інша

держава стала повноцінним суб'єктом європейського геокультурного поля. З нашої точки зору, саме низький рівень правової культури в Україні найбільше гальмує геокультурне просування нашої країни в бік Європи, а також перешкоджає євроінтеграційним прагненням як державного керівництва, так і широких верств громадян.

Геокультурною особливістю формування правової культури сучасних українців є те, що цей процес відбувається в генетичній єдності із перехідними соціальними, політичними, економічними, ідеологічними і соціокультурними трансформаціями, характерними для нашої посттоталітарної держави, що прагне стати членом єдиної європейської сім'ї. Такі трансформації мають пройти тривалі етапи соціально-феноменологічного переформатування, для того, щоб в суспільній свідомості міцно закріпилися нові ціннісні, ідеологічні, культурно-правові та геокультурні орієнтири та настанови. «Особливістю процесу формування правової культури в Україні є та обставин, що вона утверджується за умов перехідного періоду, реформаційних змін у різних сферах суспільного життя. У цьому контексті привертають увагу процеси, пов'язані з переорієнтацією українського суспільства на систему європейських цінностей, у тому числі і європейської правової культури. Відповідно, актуалізується проблема вивчення й апробації кращих досягнень, досвіду розвитку правової культури європейських держав. Тут має бути виважена позиція щодо доцільності використання тих чи інших надбань у процесі гармонізації українського та європейського права, без спроб автоматичного його копіювання. Питання збереження кращих національних традицій правової культури мають також враховуватись у процесі укладання майбутніх міжнародних договорів України, які передбачають процедури імплементації того чи іншого законодавства» [27, с. 44].

В той же час, в Україні доволі складно диференціювати, який історичний досвід можна протрактувати позитивно чи негативно з точки

зору демократичного правозастосування. Зрештою, останні декілька століть Україна перебувала в складі різних імперій, через що важко віднаходити певну цілісну правову традицію, яку дійсно можна назвати українською. З нашої точки зору, варто все ж таки визнати нашу державу і суспільство історично зумовленим членом європейської правової геокультури, що може дійсно прискорити темпи євроінтеграційних процесів, в яких ми дійсно зацікавлені.

В той же час, в геокультурному поступі того чи іншого народу чи держави роль відіграє не лише правова культура. Тому, безумовно, прагнучи стати одним із суб'єктів європейського геокультурного простору, важливо враховувати і культурно-історичні традиції власної нації. Можна говорити про необхідність збалансування власних традицій і запозичень з інших геокультурних суб'єктів, а також прагнути до гармонійного вписування власних традицій до соціокультурної матриці тієї геокультурної спільноти, до якої прагне увійти наша країна. «Сучасні проблеми становлення українського права пов'язані із впровадженням у право змін, які не відповідають правовим традиціям України, що призводить до надмірної нормативності права, домінування інструментальної і виховної функцій права, наявності ціннісної суперечності у праві, пріоритету закону в матеріальному сенсі, непомірності в розумінні й реалізації принципів публічності, відсутності дієвих інститутів правового захисту індивідуального тощо» [182, с. 14].

Ці проблеми виникають саме через те, що право і правова культура в нашій країні дуже часто виносяться за межі соціокультурного і геокультурного процесу. З нашої точки зору, це неприпустимо. Правова культура тільки тоді отримає значного імпульсу до зростання в нашому суспільстві, коли вона буде розглядатися в якості невід'ємного елемента культурного, соціокультурного і геокультурного розвитку нашої нації в цілому.

Зрештою, важливо підкреслити те, що в глобалізованому геокультурному просторі правова культура насичена не виключно нормативно-правовими цінностями і настановами. В ній значну роль відіграють і інші соціокультурні, гуманітарні, соціально-політичні та національно-феноменологічні феномени. Насправді, сучасна демократично-гуманістична правова культура в кожній державі являє собою певний комплекс загальнолюдських та національних ціннісних імперативів. «Правова культура, яка органічно поєднує в собі національні і загальнолюдські цінності, є неодмінною передумовою наближення й інтеграції України в європейський і світовий правовий простір» [210, с. 3]. І саме через такий тип правової культури уможливиться і стане набагато простішим шлях України в єдиний геокультурний простір демократичних і правових держав Європи. Враховуючи це, всім суб'єктам соціокультурного життя в нашій країні необхідно сьогодні докладати максимум зусиль для максимально швидкого та оптимально якісного зростання політичної культури всіх верств населення в нашій країні: від громадян і їх об'єднань до державно-управлінських і політичних суб'єктів.

До речі, проблема підвищення якісного рівня правової культури в Україні може бути розглянута і на основі суб'єктного принципу. Це має не тільки дослідницьку і евристичну користь, але й практичний ефект, адже правова культура нації дійсно зростатиме тільки тоді, коли її рівень буде підвищуватися достатньо синхронно і у державних діячів, і у законодавців, і у держслужбовців, і у всіх суб'єктів громадянського суспільства. Якщо говорити про державних діячів і парламентарів, то «в загальній структурі правової культури особливе місце належить правовій культурі державних діячів і законотворців, адже від їхнього рівня професійної підготовки, правової культури залежить якість нових законів, своєчасне і правильне внесення змін та доповнень до чинного законодавства з метою його вдосконалення. Дії державних діячів і законотворців формують авторитет

державної влади, сприяють належному розумінню права, додержанню чинного законодавства. Для успіху державної та законодавчої діяльності необхідною умовою є постійне підвищення професійної правової культури безпосередніх її учасників» [27, с. 45–46]. Тим більше, що зовнішні суб'єкти міжнародного геокультурного поля, насамперед європейські партнери, оцінюють якість та ідеологічну спрямованість правової систем України саме на основі аналізу її законодавства. Від того, наскільки воно буде відповідати європейським нормам демократії та поваги до права, безпосередньо залежить швидкість приєднання нашої країни до геокультурного простору європейських демократичних держав.

Одну з ключових ролей відіграє рівень правової культури і в роботі держслужбовців різного рівня. Ефективність функціонування державного організму, а також якість правозастосування, що ним здійснюється, залежить безпосередньо від рівня політичної культури тих людей, що обіймають відповідальні посади держслужбовців. «У сукупності принципів державного управління та державної служби базовими визначено принципи законності та демократизму, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, верховенства Конституції та законів України, професіоналізму, компетентності, чесності, прозорості та ін. Правова культура державних службовців місцевих органів виконавчої влади постає як актуальна проблема сучасності, вирішення якої можна вважати стратегічною метою, гідною набути статусу національної ідеї, що має відповідати цінностям демократичної правової і соціальної держави. Саме правова культура, тісно пов'язана із усвідомленням складної природи діалектичного зв'язку права й управління, з визнанням пріоритетного місця і ролі державного управління у вирішенні назрілих проблем економічного, соціального і правового життя населення країни, має стати визначальним фактором розвитку української держави» [248, с. 3].

Таким чином, правова культура державних службовців є одним з

ключових факторів зростання якості життя українського населення. Враховуючи те, що цей показник є одним з ключових в структурі будь-якої регіональної геокультури, тільки тоді, коли обслуговування населення з боку державних органів досягне європейських стандартів, ми дійсно зможемо говорити про можливість входження в єдиний європейський простір.

Зрештою, фундаментом розвитку правової культури в будь-якій країні є права свідомість громадян. Тільки з високим рівнем правової культури громадянського суспільства можна говорити про можливість розбудови демократично-правової держави. На жаль, в Україні ще й сьогодні досить розповсюдженим є таке соціально-громадянське явище, як правовий нігілізм. В свою чергу, дослідники відзначають, що «не подолавши правового нігілізму, не можна створити правову державу, а, з іншого боку, кожний крок по шляху розбудови правової держави означає послідовне розв'язнення проблеми правового нігілізму. Тому можна сказати, що ми маємо не правову державу, а «напівправову» або ж «частково» правову. Правова держава для України ще не є реальністю, а певним ідеалом, що має програмне значення, до якого ми повинні поступово наблизитись, долаючи на цьому шляху соціально-економічну кризу і залишки тоталітаризму, що виступають джерелом існування та відтворення правового нігілізму» [27, с. 16].

Отже, можна говорити і про взаємообумовленість таких процесів, як просування України в бік геокультурного простору Європи та зростання правової культури її населення. З одного боку, Європа є метою, заради якої варто докладати зусилля щодо підвищення власної правової культури, а з іншого – сам геокультурний європейський простір чинить значну інформаційну, культурну, просвітницьку, соціально-економічну допомогу в справі зростання правової культури і свідомості українських громадян.

Отже, розглянувши різні аспекти, що визначають правові засади

регуляції геокультури міжнародних відносин, можемо впевнено стверджувати, що правова регуляція геокультури має бути спрямована на забезпечення глобальної безпеки і потреб людства, а також на розвиток регіональних та внутрішньодержавних геокультурних особливостей. В такому співвідношенні необхідно відшукувати максимально оптимальний баланс. Таке завдання є достатньо складним, особливо в умовах трансформаційного стану нашого національного суспільства. Але без його виконання буде важко говорити про справжню суб'єктність України в європейському та світовому геокультурному просторі. «Мова йде не просто про права та обов'язки окремих національних та полінаціональних соціальних інституцій та спільностей у глобальному світі, що формується, але й про перспективу збереження та забезпечення безпеки розвитку самих народів, збереження і примноження їх етнокультурної самобутності історично зумовлених форм політичного, економічного та соціокультурного буття, репрезентації інтересів держави і окремих громадян в рамках формування та розвитку громадянського суспільства та демократичних інститутів» [210, с. 3]. Таким чином, проаналізувавши різні виміри міжнародного та внутрішньодержавного права з точки зору його впливу на геокультуру міжнародних відносин, а також відмітивши важливу роль у формуванні геокультурних орієнтацій правової культури українців, можемо зробити низку взаємопов'язаних висновків.

По-перше, проаналізувавши міжнародне екологічне право як основну домінанту регуляції геокультурних відносин, а також розглянувши принципові положення низки міжнародно-правових документів, що стосуються сфери збереження культурного спадку, виявлено цілу низку правових засад регуляції геокультури міжнародних відносин, характерних для сучасного етапу розвитку людства, що відзначається глобалізаційними тенденціями. Серед таких засадничих принципів можна виділити наступні: повага до державного і національного суверенітету із підкресленням

одночасної можливості добровільної передачі суверенних прав на міжнародний рівень для реалізації певних цілей. В екологічній і культурній сфері така передача відбувається менш болісно, через те, що в цих сферах легше віднаходити компроміси заради спільного блага. Ще одним принципом можна визначити визнання геокультурної, геополітичної, гео економічної специфіки різних сфер міжнародного співробітництва, які сьогодні потребують спеціального міжнародно-правового врегулювання. При цьому, на засадничому рівні відбувається констатація факту про те, що певні проблеми сьогодні можна вирішувати виключно на глобальному геокультурному рівні. Зрештою, необхідно відзначити, що сьогодні на рівні правової регуляції геокультури міжнародних відносин зафіксована необхідність допомоги (а не експлуатації) з боку більш потужних суб'єктів міжнародної діяльності менш сильним. І знову ж, уможливлення фіксації міжнародно-правових засад такої допомоги відбувається скоріше на геокультурному (соціокультурному, екологічному, гуманітарному тощо) рівні, ніж на рівні геополітичних чи гео економічних відносин, які і сьогодні характеризуються достатньо жорсткою конкуренцією.

По-друге, здійснивши порівняльний аналіз принципів характеристик правової бази регуляції геокультурних трансформацій в Україні і ЄС на прикладі екологічного законодавства, відмічено що сьогодні існує амбівалентна тенденція, що включає в себе прагнення України до адаптації внутрішньодержавного законодавства до європейських стандартів з одночасною наявністю багатьох розбіжностей і суперечностей, усунення яких є дуже складним процесом. Адаптаційні прагнення, що мають і реальні нормотворчі втілення, зумовлені бажанням нашої країни повноцінно долучитися до геокультурної спільноти демократичних європейських держав. З іншого боку, на цьому шляху є багато перепон. З одного боку, саме загальноєвропейське правове поле формувалося в дуже складному процесі нівеляції суперечностей національних законодавств. З іншого –

українське законодавство з точки зору багатьох регламентних, технічних, правореалізаційних норм є достатньо застарілим, а його оновлення вимагає значних ресурсів, виділення яких є достатньо проблемним в сучасному кризовому стані. Таким чином, можна стверджувати, що Україна прагне всебічно втілювати європейські правові засади регуляції геокультури міжнародних відносин, але процес такого втілення поки що є достатньо суперечливим і зустрічається з багатьма перепонами, пов'язаними із застарілими правовими традиціями та кризово-перехідним станом української посттоталітарної держави і суспільства.

По-третє, визначивши цілу низку напрямів розвитку механізмів правової регуляції міжнародних геокультурних відносин в правовій системі України, підкреслено особливу важливість декількох з них. Насамперед, враховуючи прагнення України стати одним з повноцінних геокультурних членів європейської спільноти, ключовим напрямом тут є приведення внутрішньодержавного законодавства у відповідність до нормативно-правових вимог і стандартів ЄС. Водночас, щоб наша країна зберігала власну соціокультурну ідентичність та геокультурну специфіку, важливо не тільки імплементувати європейські стандарти та адаптувати власне законодавство у відповідності з їх вимогами, але й зберігати позитивні моменти, притаманні національній правотворчій традиції. Зрештою, головним напрямом розвитку механізмів правової регуляції міжнародних геокультурних відносин в правовій системі України визначено необхідність неухильного дотримання нашою державою взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань. Для невеликих держав таке дотримання є механізмом геокультурної ідентифікації себе з міжнародною спільнотою, яка в конфліктних ситуаціях буде на стороні того суб'єкта міжнародних відносин, який до цього виконував всі міжнародно-правові зобов'язання. Цей напрям особливо важливий сьогодні для України, яка знаходиться на певному цивілізаційному зламі, перебуваючи в стані високої конфліктогенності та

постійних кризових і трансформаційних процесів.

По-четверте, обґрунтувавши високу значимість геокультурної складової у формуванні правової культури українців (державних діячів, держслужбовців, громадянського суспільства), доведено, що у співвідношенні геокультурних орієнтацій і рівня правової культури існує взаємообумовлюючий ефект. З одного боку, тільки за умов значного зростання правової культури всіх верств українського населення уможливиться реальне просування нашої країни в бік геокультурного простору Європи з її глибокими традиціями розвитку демократично-правових держав. З іншого боку, саме європейський геокультурний простір здатен транслювати в Україну цінності, соціокультурні орієнтири і правничі практики, що можуть позитивно впливати на зростання рівня правової культури наших громадян. Сьогодні в нашій країні ще занадто високий рівень правового нігілізму, що не дозволяє досягнути європейських стандартів поваги до права. Враховуючи це, ми маємо максимально використати ефект долучення до європейського геокультурного простору з метою просвітницького, виховного, організаційно-адміністративного та державно-управлінського впливу на підвищення якісного рівня правової культури українців. Таким чином, використовуючи значний правовий потенціал європейських засад регуляції геокультури міжнародних відносин, ми отримаємо можливість значно пришвидшити демократизаційні трансформації всередині нашої власної країни. Це, в свою чергу, наблизить нас до мети, що полягає в повноцінному входженні в якості конкурентоспроможного суб'єкта в геокультурний простір європейських демократично-правових держав.

4.2. Партнерство України з ЮНЕСКО як сучасна форма комунікативної взаємодії

Членство України в ЮНЕСКО стратегічно орієнтоване на сприяння розширенню міжнародного співробітництва вітчизняних наукових, освітніх і культурних інституцій шляхом забезпечення їхньої участі у програмній діяльності Організації. Як міжнародна організація системи ООН ЮНЕСКО ставить перед собою завдання «сприяти зміцненню миру й безпеки шляхом розширення співробітництва народів у галузі освіти, науки й культури в інтересах забезпечення загальної поваги до справедливості, законності і прав людини, а також основних свобод, проголошених у Статуті ООН для всіх народів без розрізнення раси, статі, мови чи релігії». Цей політичний імператив – «сприяння миру і взаєморозумінню між народами» став визначальним для подальшої концептуальної ролі ЮНЕСКО.

ЮНЕСКО створювалася у 1946 р. після завершення Другої світової війни, за умов, коли духовне відродження повоєнного світу було як ніколи актуальним. Як і Організація Об'єднаних Націй ЮНЕСКО утворилося в результаті тяжких випробувань світової війни. Про що свідчить список держав, що її заснували, сьогодні до складу ЮНЕСКО входять 191 країна світу, а також 6 асоційованих членів. Згідно зі Статутом Організації, завданнями ЮНЕСКО є: сприяння зміцненню миру і безпеки шляхом розширення співробітництва народів у галузі освіти, науки і культури, тобто на моральній та інтелектуальній солідарності людства, створенні гуманітарних засад всеохоплюючої системи міжнародної безпеки та стабільності.

Згідно зі ст. 1 Статуту ЮНЕСКО, основними цілями та завданнями діяльності Організації є:

- сприяння зміцненню миру та безпеки шляхом розширення співпраці народів у сфері освіти, науки і культури для забезпечення поваги до

справедливості, законності, основних прав і свобод людини, проголошення у Статуті ООН;

- сприяння зближенню і порозумінню народів шляхом використання засобів масової інформації й сприяння укладенню міжнародних договорів з метою вільного поширення ідей та принципів Організації;

- підтримка народної освіти та культури шляхом співпраці з державами-членами Організації, розвиток просвітницької діяльності, реалізації ідеї доступності освіти для всіх, незалежно від раси, статі чи інших соціально-етнічних відмінностей, пропагування найефективніших методів навчання;

- допомога у справі поширення знань про шляхи збереження та охорони світової спадщини людства – книг, творів мистецтва, пам'яток історичного та наукового значення, сприяння співпраці народів у всіх сферах розумової діяльності, міжнародному обміні публікаціями, творами мистецтва, лабораторним обладнанням та різною документацією [158, с. 80].

У своїй діяльності ЮНЕСКО керується пріоритетами, що визначаються такими документами як Середньострокова стратегія, що розрахована на 6–річний період, дворічні програми і бюджет. Зазначені документи ухвалюються Генеральною конференцією Організації, яка разом з Виконавчою радою є одним із двох керівних органів ЮНЕСКО. Нинішній Генеральний директор ЮНЕСКО І. Бокова, яка була обрана у 2009 р., пріоритетним напрямом своєї діяльності проголосила пропагування та втілення ідеї «нового гуманізму», що базується на визнанні і повазі права на співіснування та рівність при прийнятті рішень і пошуку консенсусу.

Відповідно до свого основного мандату, прописаного у статутних документах, Організація працює над створенням умов для діалогу між цивілізаціями, культурами і народами, який будується на повазі до загальних цінностей. ЮНЕСКО стверджує, що шляхом діалогу між країнами і цивілізаціями світ може прийти до глобального розуміння

необхідності зміцнювати мир, викорінювати бідність і забезпечити сталий розвиток усіх регіонів світу. Механізмами забезпечення такого діалогу повинні слугувати освіта і наука, культура і культурне співробітництво, комунікація й інформація.

Таким чином, однією з пріоритетних напрямів діяльності ЮНЕСКО в галузі культури є сприяння культурній різноманітності країн-членів ЮНЕСКО, підвищення взаємного інтересу народів один до одного розуміння та сприйняття інших культур налагодження міжкультурного діалогу і духовного збагачення. Країни-члени ЮНЕСКО одностайні в запереченні твердження про неминучість конфліктів між різними культурами і цивілізаціями. В межах ЮНЕСКО існує Глобальний Альянс за культурну різноманітність, який передбачає різні форми партнерства між державою та приватними організаціями за для надання необхідної підтримки розвитку місцевої культури у країнах, що розвиваються.

1972 році ЮНЕСКО ухвалила Конвенцію з культурної та природної спадщини, в якій визнано, що держави-учасники Конвенції мають обов'язок охороняти всесвітню спадщину всього міжнародного співтовариства. Список цієї спадщини налічує понад 700 природних і культурних об'єктів в різних країнах світу. Організація не обмежується лише охороною пам'яток культури, а опікується підтримкою різних форм нематеріальної культурної спадщини, особливо в країнах, що розвиваються: фестивалі, пісенна творчість, захист авторського права та інше.

Україна є членом ЮНЕСКО з 12 травня 1954 р. На сьогодні наша країна є членом Виконавчої ради Міжурядової океанографічної комісії (починаючи з 1989 р.) та Міжурядового комітету з авторського права. 2003 р. Україну обрано до Ради Міжнародного бюро з питань освіти, Міжурядової ради Міжнародної програми розвитку комунікації, Комітету по штаб-квартирі, а також до робочих органів ЮНЕСКО – Спецкомітету та Групи експертів з фінансових і адміністративних питань Виконавчої ради. Українські

інституції та фахівці залучалися в рамках ЮНЕСКО до таких глобальних проектів та напрямів, як: розвиток інформаційного суспільства та суспільства знань, збереження світової інформаційно-цифрової спадщини, демократизація кіберпростору, забезпечення сталого розвитку, людина та біосфера, етика науки, біоетика, формування нової глобальної екологічної етики, збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації. порушуються і питання збереження архівних та бібліотечних фондів, створення цифрових архівів та бібліотек, організації доступу до них. [158, с.93].

Отже, станом на 2016 р. її членський «стаж» в Організації є досить вагомим – він становить вже понад 60 років членства України в ЮНЕСКО, орієнтоване на сприяння розширенню міжнародного співробітництва наукових, освітніх, культурних інституцій, зміцнення інтелектуального потенціалу країни та залучення його до загальногуманітарних процесів у світі, глобальних проектів, в тому числі в сфері збереження матеріальної та нематеріальної спадщини в умовах глобалізації. Україна є стороною низки міжнародних конвенцій та рекомендацій цієї Організації, а саме: Всесвітня конвенція про авторське право (1952 р.); Конвенція про охорону культурних цінностей на випадок збройного конфлікту та Протокол до неї (1954 р.); Конвенція про міжнародний обмін виданнями (1958 р.); Конвенція про обмін офіційними виданнями та урядовими документами між державами (1958 р.); Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.); Конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах регіону Європи (1979 р.); Конвенція про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного ввозу, вивозу та передачі права власності на культурні цінності (1970 р.); Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972 р.); Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (1971 р.); Конвенція про

охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм (Конвенція про фонограми) (1971 р.); Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (1997 р.); Конвенція про захист підводної культурної спадщини (2001 р.); Конвенція про збереження нематеріальної культурної спадщини (2003 р.); Конвенція про боротьбу із допінгом у спорті (2005 р.); Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (2005 р.).

Координацію співпраці національних інституцій з ЮНЕСКО покладено на Національну комісію України у справах ЮНЕСКО. Цей міжвідомчий орган при МЗС України створено відповідно до Указу Президента України від 26 березня 1996 р. Постійне представництво України при ЮНЕСКО функціонує в Парижі з грудня 1962 р. Головним його завданням є просування геокультури України, тобто інтересів нашої держави у цій авторитетній міжнародній Організації. Найважливішим напрямом роботи Нацкомісії у сфері культури є: співпраця з ЮНЕСКО щодо збереження об'єктів культурної та природної спадщини. За безпосередньої участі Нацкомісії відбувається приєднання нашої держави до важливіших Конвенцій ЮНЕСКО у сфері культури.

Україна активно виступає ініціатором багатьох міжнародних програм і проектів. Так, Україна однією з перших ініціювала використання інформаційно-комунікаційних технологій для зміцнення миру, недопущення пропаганди війни, насильства і ненависті між народами. Результатом її зусиль стала розробка і прийняття відповідної Декларації ЮНЕСКО (1978 р.). Крім того, Україна є також одним із авторів розробки Декларації ЮНЕСКО про раси і расові забобони.

За період членства в ЮНЕСКО Україна тричі обиралася до керівного органу Організації – Виконавчої ради: 1981–1985 рр., 1995–1999 рр. та 2001–2005 рр. Будучи ініціатором міжнародних програм і проектів, Україна

є активним учасником одного із ключових напрямів діяльності ЮНЕСКО – збереження всесвітньої культурної та природної спадщини.

Так, у 1997 р., на 29-й сесії Генконференції ЮНЕСКО Україна ініціювала звернення до ООН з метою проголошення Міжнародного року захисту і збереження культурної спадщини. У ході 31-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН ця ініціатива знайшла своє відображення, тобто 2002 р. було проголошено ООН Міжнародним роком світової культурної спадщини.

Результатом однієї з останніх ініціатив України (спільно з Азербайджаном, Вірменією, Казахстаном і Росією) стало проголошення Генеральною Асамблеєю ООН Міжнародного року зближення культур у межах якого в Україні у 2010 р. було проведено Міжнародний семінар «Роль релігійних громад в управлінні об'єктами всесвітньої спадщини».

Національна комісія України у справах ЮНЕСКО визначила тематичні напрями діяльності: «Освіта: ефективне функціонування та розширення мережі Кафедр ЮНЕСКО в Україні», «Координація роботи мережі Асоційованих шкіл ЮНЕСКО в Україні» (Всеукраїнські конференції учнів асоційованих шкіл ЮНЕСКО), проведення науково-методичних та освітніх конференцій під егідою Нацкомісії.

Наразі в Україні успішно діють 64 асоційованих школи ЮНЕСКО, а також 14 кафедр ЮНЕСКО.

Продовжується робота з реалізації рішень і рекомендацій ЮНЕСКО у сфері освіти. Зокрема, під егідою Національної комісії України у справах ЮНЕСКО проходять Всеукраїнські конференції учнів Асоційованих шкіл ЮНЕСКО, теми яких визначаються відповідно до актуальних аспектів діяльності ЮНЕСКО та ООН, зокрема, в межах проголошених Міжнародним роком зближення культур і Міжнародним роком біорозмаїття [119].

У сфері культури здійснюється забезпечення ефективного виконання Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної

спадщини (1972 р.), проведення заходів щодо покращення стану збереження і використання українських об'єктів, які вже знаходяться у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також включення нових українських об'єктів матеріальної та нематеріальної спадщини; сприяння міжкультурному діалогу. Враховуючи багатогранність культурного і природного багатства України, здійснюється активна робота щодо збільшення представленості визначних українських пам'яток у Списку всесвітньої спадщини. Наразі до Списку входять п'ять українських культурно-архітектурних та природних пам'яток, а саме: «Київ: Собор Св. Софії», «Києво-Печерська Лавра і прилеглі монастирські споруди» (1990 р.), «Ансамбль історичного центру м. Львів» (1998 р.), «Букові праліси Карпат» (2007р., транскордонний українсько-словацький об'єкт) та «Геодезична дуга Струве» (2005р., транскордонний геодезичний об'єкт «Дуга Струве» було номіновано від 10 європейських країн – Норвегії, Швеції, Фінляндії, Росії, Естонії, Латвії, Литви, Білорусі, Молдови та України. 4 геодезичні пункти «дуги» «Фельштин» (Хмельницька обл.) та «Старонекрасівка» (Одеська обл.), а також «Резиденція Буковинських та Далматинських митрополитів» (нині Чернівецькій національний університет імені Юрія Федьковича) (2011 р.) [63]. 11 квітня 2013 р. під головуванням Голови Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, Першого заступника Міністра закордонних справ України Р. Демченка відбулося XIII засідання Національної комісії України у справах ЮНЕСКО.

З метою оптимізації та підвищення ефективності діяльності Нацкомісії у контексті забезпечення конструктивної співпраці України з ЮНЕСКО учасниками засідання було прийнято рішення структурувати склад згаданого міжвідомчого органу шляхом запровадження секторального принципу його діяльності (сектор культури та культурної спадщини, сектор освіти, сектор природничих наук та природної спадщини, сектор молодіжної політики та спорту, сектор науки, сектор міжвузівської координації на

освітньому напрямі, сектор інформації та комунікації). Аналізуючи діяльність ЮНЕСКО – треба врахувати умови її взаємодії в сучасному світовому співтоваристві.

Активізація військово-політичної боротьби за світову гегемонію в середині ХХ ст., що співпала з революційними змінами в розвитку комунікативних технологій і засобів масової інформації, зумовила остаточне перетворення пропаганди на один з пріоритетних засобів здійснення зовнішньої політики, а світову громадську думку – на найважливіше поле боротьби між державами. Не випадково на початку 50-х рр. ХХ ст. представник реалістської школи теорії міжнародних відносин Г. Моргентау стверджував, що «боротьба за владу на міжнародній арені ведеться нині не тільки за військову перевагу і політичне домінування, але й, в певному розумінні, за уми людей» [308], унаслідок чого пропаганда стала таким самим автономним і необхідним інструментом зовнішньої політики, як і традиційні її засоби – дипломатія та військова сила [301, с. 340].

Кількісні та якісні зміни зовнішньополітичної пропаганди в др. пол. ХХ ст. призвели до того, що від спорадичного навіювання окремих ідей у локальних масштабах великої держави перейшли до системної стратегії глобального поширення власних цілісних позитивних образів. Так само Г. Моргентау стверджував, що «в наш час національна могутність країни залежить не тільки від сили її армій чи талантів дипломатів», але й від таких порівняно нових чинників світової політики як ефективність внутрішньополітичних інституцій і привабливість національної культури та способу життя населення загалом [308], констатуючи, що після Другої світової війни варто вже говорити не стільки про пропагандистські зусилля розгалуженого апарату різних державних відомств, скільки про культурно-ідеологічний вимір зовнішньої політики – своєрідну проекцію назовні культурного потенціалу країни задля реалізації її національних інтересів. Відтак, у різноманітних інтерпретаціях як американських, так і радянських

політологів епохи біполярності антагонізм між СРСР та США постав не лише конфліктом двох наддержав і протистоянням військових суперпотуг, але й проявом боротьби провідних представників двох антагоністичних політичних «цивілізацій», теологічно-філософською суперечкою принципово відмінних ідеологій.

Очевидно, що важливу роль культурно-пропагандистський компонент відіграв і продовжує відігравати в зовнішній політиці великих держав, адже навіть якщо беззастережно прийняти на віру реалістську тезу – держави діють, зважаючи лише на власні інтереси і силову конфігурацію світової політики – це аж ніяк не означає, що правлячі еліти завжди мислять в межах сили та інтересу, і тим більше висловлюються саме цими поняттями. Країни, зацікавлені у досягненні своїх зовнішньополітичних цілей, постійно намагаються використовувати власні офіційні ідеології задля ідеалізації свого образу і створення сприятливого іміджу на міжнародній арені, причому в зовнішній політиці великих держав цей компонент завжди був гіпертрофованим завдяки традиційному імперському месіанізму, незаперечної віри у власну винятковість і унікальність, глибокого переконання в необхідності, більше того – в обов'язковості нав'язування власних цінностей, суспільного устрою і способу життя різним країнам світу. З іншого боку, прагнучи гегемонії і намагаючись приховати звичайний експансіонізм квазірелігійним месіанізмом, великі держави завжди висували певні загальні ідеологічні принципи, що сприяли захисту їхніх інтересів, як універсальні та обов'язкові для всієї людської спільноти. Навіюючи своїм політичним опонентам відчуття їхньої моральної неповноцінності та історичної приреченості, на міжнародній арені вже впродовж тисячоліть у найрізноманітніших варіаціях застосовується пропагандистський ассирійський заклик-погроза, що вимагає від інших ідеологічного підкорення: «Покиньте своїх богів та прийдіть поклоніться нашим, інакше смерть вам і богам вашим». Активне співтовариство України

з ЮНЕСКО дозволяє організувати ефективне провадження міжнародного іміджу України.

К. Боулдінг [280], один з основоположників іміджелогії, пропонував розглядати національний імідж у двох аспектах: зовнішньому – як уявлення про країну, що склалося в суспільній думці інших держав та (або) цивілізацій, і внутрішньому – як уявлення громадян про свою країну. Внутрішній імідж у сучасних працях з комунікацій прийнято називати ідентичністю. Ідентичність – це, з одного боку, очікування актора щодо самого себе, з іншого, що особливо характерно для групової ідентичності, – комплекс образних уявлень, які дозволяють групі відокремлювати себе від інших груп.

Ідентичність країни, на думку дослідників, складається з таких елементів: «національної ідентичності», яка визначається особливостями географічного положення, організації політичного і економічного життя, культурою та історією, етнічним і релігійним складом населення, яке характеризується цінностями і переконаннями; статусу держави – його розшаруванням у міжкраїновому просторі, членством у міжнародних організаціях, характером відносин з тими чи іншими країнами, переліком ролей, які держава реалізує на міжнародній арені; ситуативними образами – інтерпретаціями національної ідентичності і статусу, які здійснює політичне керівництво країни. Так, в політичній енциклопедії поняття національної ідентичності – «усвідомлення особистістю себе як такої, що належить до людського колективу об'єднаного за ознакою спільної національної (етнічної/або державної належності)... Національна ідентичність є однією з найрозповсюдженіших форм ідентичності» [195, с.490].

Науковий дискурс з іміджелогії по-різному визначає роль ідентичності в конструюванні іміджу. У парадигмі комунікаційного потенціалу національної та державної ідентичності імідж країни визначається поняттям «платформи бренду». Це поняття охоплює філософію, цілі і цінності та

«єдність стратегічного дизайну». Прихильники іншого погляду вважають, що кожен елемент в іміджевому проекті повинен співвідноситися з центральним елементом – ідентичністю. Існує думка про те, що ідентичність країни необхідно формувати, орієнтуючись на географічні, історичні, національні та інші особливості, з метою подальшої трансляції на внутрішню і зовнішню аудиторії. Універсальність такого підходу підтверджується великою увагою до ідентичності авторами досліджень з корпоративного іміджу. Нині система міжнародних іміджі-патернів, ґрунтована рейтингах і класифікаціях, прямо впливає на розстановку політичних сил на світовій арені, оскільки саме ментальні образи й розтиражовані ЗМІ міжнародні іміджі держав стають ключовими елементами їхньої ідентифікації й типологізації. На відміні того чи іншого суспільного явища, який складається спонтанно під впливом багатьох чинників, імідж – це суто рукотворна субстанція. Зазвичай цим поняттям позначається не те, що існує в реальності, а те що потрібно політикам для імітації відповідності об'єкта суспільним очікуванням та стереотипам масової свідомості. Таким чином, як сукупність якостей, що приписується тому чи іншому об'єкту починає виконувати функцію комунікативного посередника між індивідом та соціумом і може бути ефективним знаряддям культурної експансії.

Виокремлюють п'ять основних напрямів дії іміджевих комунікацій країни на міжнародній арені:

- 1) зовнішня політика, дипломатія, відкриття представництв і культурних центрів за кордоном;
- 2) створення національних брендів;
- 3) робота над сприятливим інвестиційним іміджем;
- 4) створення привабливого туристичного іміджу;
- 5) просування туризму та зовнішня культурна політика.

В контексті глобальної інформатизації сучасного українського суспільства першочерговим завданням стає творення позитивного образу країни як в середині так і поза її межами, в тому числі засобами культурної політики та геокультурних стратегій, воно має розглядатися у контексті її національної конкурентноспроможності й потребує цілеспрямованої, розрахованої на перспективу реальності у напрямі формування ціннісних систем і пріоритетів. Не менш важливим є усунення внутріполітичних факторів ризику, які негативно впливають на зовнішньополітичний імідж держави [195, с.279].

Американський дослідник П. Дейл визначає два ключових терміна – «культура» і «традиція», які були як важелями соціального управління всередині країни, так і заявкою на позиціонування і створення іміджу ряду країн. Наприклад, в японському законодавстві існує поняття «культурної дипломатії». Під нею розуміється вид інформаційної роботи МЗС Японії, спрямований на довіру і розвиток розуміння іноземних держав Японії, на встановлення сприятливого зовнішнього становища для проведення зовнішньополітичної лінії, а також для створення позитивного іміджу держави у світовому співтоваристві. У межах МЗС Японії питаннями культурної дипломатії займається окремий департамент [323].

Позитивний імідж і репутація країни в світі, які досягаються за допомогою зростання т. зв. «атракції» країни (*attraction*) і переконання (*persuasion*), нині стали важливішими за території, доступ до сировини та її запаси, які традиційно здобувалися військовими та економічними засобами [292].

Нині значного поширення набули погляди про центральне положення іміджу в сучасній міжнародній політиці, зростаючу роль діяльності недержавних акторів, труднощі в погодженні внутрішніх і міжнародних інформаційних потреб і двосторонню модель обміну інформацією між державами [292]. Дослідження сучасних міжнародних відносин повинні

враховувати її особливості: взаємодію між державними і недержавними акторами, використання «м'якого тиску» (*soft power*), двосторонню комунікацію, стратегічну публічну дипломатію, медіа-фреймінг (*media framing*), інформаційний менеджмент, зв'язки з громадськістю, національний брендинг, самопрезентацію та електронний імідж (*e-image*), «доместикацію» (*domestication*) міжнародної політики та ін. [306], деякі з яких уже ґрунтовно досліджені, а інші ще потребують вивчення. У сучасних міжнародних відносинах, які характеризуються всезростаючою роллю інформації і комунікації, проведення державами інформаційної політики у найрізноманітніших сферах перетворюється на стратегію національної безпеки. Інформаційна політика з просування національної культури за межі держави – це створення зон світу особливого типу, характерною особливістю яких стає артикульована в ЗМІ та культивована в суспільстві (за допомогою різних громадських інститутів) міжкультурна комунікативна близькість народів, які мешкають на території тих чи інших держав.

В епоху глобалізації складно відмежувати внутрішню політику країни (*public affairs*), спрямовану на внутрішню аудиторію від публічної дипломатії (*public diplomacy*), розраховану на аудиторію за межами країни, оскільки все частіше інформація, спрямована на аудиторію всередині країни, досягає аудиторії за її межами, і навпаки. Проте зв'язок між внутрішньою політикою і публічною дипломатією набагато складніший, оскільки нині однією зі стратегій публічної дипломатії стало залучення до зовнішньої політики, зокрема, до процесу створення іміджу країни за кордоном громадянами цієї країни [306, с. 9]. У зв'язку з «існуванням громадськості, яка все менше довіряє уряду, вимагаючи прозорості та більших зусиль у виробленні політики, уряди більше не можуть розраховувати на вигідне презентування у ЗМІ» [306]. Демократизація доступу до інформації перетворила громадян на незалежних спостерігачів, а також активних акторів міжнародної політики. Одним з об'єднуючих

ефектів глобалізації і революції у сфері комунікації наприкінці ХХ ст. стало посилення глобальної мережі інтернет, яка переходить межі кордонів країн, та поява більш активного громадянського суспільства [306, с. 4]. У регіонах, які характеризуються значною економічною та політичною взаємозалежністю, а також високим рівнем зв'язків на рівні громадянського суспільства, публічна дипломатія стала невід'ємною частиною дипломатичних відносин. Концептуалізація визначення культурної складової зовнішнього іміджу держави відбувається під впливом ряду трендів. Зокрема, виділяють парадигму культурального детермінізму, підхід «домінуючого фактора», теорію культурального детермінізму, парадигми дипломатичного підходу і культурного імперіалізму, «експорт культури», мультикультуральний підхід.

Парадигма культурального детермінізму об'єднує ряд розрізнених теорій, однак загальним для всіх них є визнання культури основним чинником формування іміджу.

У своєму найбільш «широкому» варіанті цей підхід по суті зводиться до розуміння культури як вираження всіх проявів діяльності того чи іншого етносу, нації. Прихильники концепції локальних цивілізацій також визначали той чи інший «культурно-історичний тип» до проявів унікальних культурних цінностей, тобто формування оцінювального ставлення до кожної з цивілізацій, залежить винятково від сприйняття її культури.

Якщо слідувати основним положенням сучасної теорії культурального детермінізму (Р. Хоггарт, Р. Вільямс, С. Халл), то визначальна роль у міжнародному інформаційному впливі належить культурі та ідеологічній боротьбі. По суті, головна тема сучасних культуральних теоретиків – це зв'язок діяльності таких інститутів як ЗМІ та культура.

Отже, в межах даного підходу «співіснують» уможлядні, теоретичні побудови, покликані обґрунтувати пріоритетність культури в житті соціуму

і цілком конкретні, прагматичні концепти, які повинні довести необхідність особливої уваги до цієї сфери при формуванні іміджевої політики.

Підхід, що отримав назву «культурального детермінізму», є одним з варіантів більш загального підходу, який характеризується виокремленням домінуючого фактора (сфери), який визначає спрямованість формування іміджу, і задає всім іншим чинникам (сферам) вектор розвитку.

Д. Замятін [78] описує структуру підходу «домінуючого фактору» образу країни як своєрідного «Івана-колихана»: стрижневий образ захований всередині кількох «обгорток». Наприклад, в якості стрижневого образу для Німеччини можна розглядати німецьку філософію, німецький мілітаризм, культурно-історичну відособленість німецьких земель, центральне географічне положення в Європі.

Стрижневий образ передбачає певне «розгалуження» і продукування вторинних і «підтримуючих» образів. Є. Галумовим було запропоновано загальну модель зовнішнього іміджу держави, яка складається з різних «образів держави», «розташованих» у певній послідовності. Така послідовність або репрезентує черговість «просування образу країни в свідомість». Насамперед, як зазначає Є. Галумов [50], у масову свідомість проектується політико-географічний образ країни. Потім на сформований політико-географічний образ нашаровується привабливий природно-ресурсний образ. Природно-ресурсний образ дає основу для цивілізаційно-культурного образу, який представляє собою концентрацію національних культурних знаків, символів і рис народу, країни в історичному і цивілізаційному вимірі. На цивілізаційно-культурний фон накладається соціоментальний образ народу в якості концентрації провідних соціальних ознак, символів, рис народу на ментальному рівні. Позитивність соціально-ментального образу підкріплюється результатами праці народу у вигляді виробничо-економічного образу. Завершує перелік перерахованих образів національно-ціннісний образ – концентрація провідних знаків і символів, які

виражають державні інтереси, цілі або прагнення в національно-ідейному аспекті. Національно-ціннісний образ указує на пріоритетну національну мету, сенс буття, ідентифікує державу та її народ з історичними цінностями, пропонованими світу і послідовно відстоюється державою на світовій арені.

Історично втручання держав у зовнішню культурну політику найбільш сильно виявлялося в період загострення політичного й ідеологічного протистояння на світовій арені. Крім того, до використання цього ресурсу як певної «компенсації» вдавалися держави, які знаходилися в політичному чи економічному занепаді (наприклад, у процесі розпаду колоніальних імперій) або ж, навпаки, на шляху потужного економічного підйому. В останньому випадку держава вважала, що її культурний і політичний ранг у світі не відповідає її економічному рангу, намагаючися прискорити необхідне «вирівнювання» за допомогою власної культури. Крім того, ряд невизнаних світовою спільнотою квазідержав або ж автономних територій, намагалися використовувати культурну сферу для отримання більшого визнання на світовій арені. Насамперед, це стосується Тайваню, з його посиленням «культурним експортом», а також Палестини і Квебека.

Таким чином, плідна діяльність ЮНЕСКО у сфері освіти, науки, культури, щодо вирішення актуальних питань демократичного розвитку людства в умовах соціальних змін та техногенних процесів, забезпечення прав людини, подолання різного роду дискримінацій, створення умов для вільного обміну думками та знанням супроводжувалася оперативним реагуванням Організації на всі актуальні питання розвитку і гармонізації суспільства, буття людини в навколишньому середовищі, зокрема інформаційному.

На рубежі ХХ – ХХІ ст. культурний обмін між країнами здійснювався за такими напрямками: міжнародні музейні зв'язки, міжнародні зв'язки в галузі театру і кіномистецтва, міжнародні спортивні зв'язки, міжнародні наукові та освітні зв'язки, зв'язки в галузі міжнародного туризму, торгово-

промислові контакти. Нині в міжнародних відносинах активно використовуються такі форми міжнародного культурного обміну: форуми, фестивалі, гастролі, виставки, ярмарки, дні національної мови і культури, змагання, конкурси, конгреси, конференції, програми науково-дослідного і освітнього обміну, практика стипендій і грантів, діяльність фондів. Усі ці форми почали утворюватися дуже давно, але лише за умов інтеграції і інтернаціоналізації вони отримали найбільш повний і послідовний розвиток [109].

4.3. Геокультурні стратегії політики українських єврорегіонів

Основним законодавчим підґрунтям у сфері транскордонного та міжрегіонального співробітництва в Україні є Закон України «Про транскордонне співробітництво», який визначає сутність та форми транскордонного співробітництва в Україні. У статті 1 Закону сформульоване офіційне тлумачення сутності та змісту транскордонного співробітництва, яке включає в себе «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством» [76].

Суб'єктами транскордонного співробітництва виступають «територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво» [76].

Як зазначає Є.Тихомирова, «Україна включена в європейські регіональні процеси через Європейську політику добросусідства (ЄПД), у межах якої, починаючи з 2006 р., почала приділятися особлива увага розвитку східного регіонального співробітництва. Продовженням східного вектора ЄПД стало «Східне партнерство», яке, не визначаючи членство в ЄС як остаточну мету партнерства, було покликане забезпечити активне співробітництво у дво та багатосторонньому форматі як із Європейським Союзом, так і між країнами-партнерами, для приведення їх законодавства, економіки й адміністративного управління та інших сфер до європейських стандартів. «Східне партнерство», зазначається в Повідомленні ЄК, є «специфічним Східним виміром у рамках Європейської політики сусідства» [231].

Громадяни України у більшості своїй позитивно ставляться до розширення співпраці з ЄС, їх очікування пов'язані із розширенням можливостей для реалізації життєвого потенціалу. Так за дослідженням Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова в період з 14 по 22 листопада 2015 року, пріоритетними цілями співпраці з ЄС для українців є наступні: вільне пересування людей за кордон (38,6%); підвищення рівня життя (36,8%); вільний доступ молоді до навчання в університетах країн-членів ЄС (33,7%); проведення внутрішніх реформ в Україні (24%); рух країни в бік сучасної європейської цивілізації (18,8%); посилення безпеки та обороноздатності України (20,8%); підвищення авторитету України на міжнародній арені (17,3%); посилення процесів демократизації (12,6%) [271].

Цікавими для дослідження геокультурних впливів єврорегіонів України є також експертне опитування, що проводилося у Львівському національному університеті ім. Івана Франка. Одним з питань, що були поставлені експертам було визначити, чи сприяє розвиток єврорегіонів

вступу України в ЄС. Як з'ясувалося, 42% експертів відзначили, що розвиток євро регіонів сприяє вступу нашої країни в ЄС. І це очевидно, тому що одним з основних концептуальних засад побудови Об'єднаної Європи є принцип "Європа регіонів". Відповідно до цього, базовим елементом Європейського Союзу як державного утворення будуть окремі регіони, які входять до складу країн-учасниць ЄС, відповідають певним критеріям і в цілому є самодостатніми [267].

Таким чином, ми бачимо, що переваги, очікувані українцями від розвитку співпраці з ЄС, мають яскраво виражений геокультурний характер і пов'язані, передусім, з реалізацією прав людини, цивілізаційною ідентифікацією, культурно-освітніми цілями.

Відтак актуальною проблемою наукового пошуку постає аналіз дієвих форм транскордонного співробітництва, що існують в Україні і світі. Як вже зазначалося у підрозділі 3.3., першою розповсюдженою формою транскордонного співробітництва в Європі є євро регіони. Нині в Західній, Центральній і Південно-Східній Європі існує більше сотні євро регіонів. Україна також має певний досвід у розвитку прикордонної співпраці в формі євро регіонів.

Існуюче правове поле України дозволяє створювати і вести співпрацю в рамках євро регіонів. Стаття 1 Закону України «Про транскордонне співробітництво» визначає, що євро регіон є організаційною формою співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, які здійснюються відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво [76]. Отже, євро регіони сприяють не тільки поглибленню та посиленню добросусідських відносин між державами, але й є своєрідним інструментом для інтеграції в європейські структури.

Позитивний вплив євро регіонів на розвиток транскордонної співпраці полягає в реалізації низки проектів, програм, спрямованих на розширення

політико-культурної комунікації, економічних зв'язків, розвиток місцевого самоврядування та самоорганізації громад.

До того ж, функціонування єврорегіонів на послаблює суверенітет національних держав, оскільки закордонна політика залишається цілком у компетенції держави. Єврорегіони функціонують відповідно до власних статутів, які не можуть суперечити законодавству країн, на території яких вони розташовані та виконують роль мостів у процесі європейської інтеграції та розвитку культури. На кордонах України та держав-членів Євросоюзу створено і діє чотири єврорегіони: «Буг», «Карпатський єврорегіон», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», до складу яких входять Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська та Чернівецька області України [70, 195].

За висновками вітчизняних вчених в Україні у рамках єврорегіонів уже розроблено та виконуються програми транскордонного співробітництва. Однак фахівці зазначають, що «значна частина підписаних на регіональному рівні угод і меморандумів – це, зазвичай, протоколи про наміри, констатація взаємного прагнення сторін до налагодження ефективного співробітництва, а не розробка конкретних планів, програм заходів і механізмів їх реалізації. Основною причиною низької реалізації запланованих проектів є, головним чином, брак фінансового забезпечення від держави, а також власних коштів і владних повноважень місцевих органів влади» [105, с. 267–269].

Іншою новою формою співробітництва є транскордонні кластери. «Кластери – це географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній і асоційованих установ в окремій галузі, які пов'язані спільними технологіями і навичками» [193]. Кластерна модель ведення господарства надзвичайно популярна в державах Європейського Союзу, оскільки вона обумовлена сприятливим поєднанням регіональних факторів і послідовним розвитком зв'язків між підприємствами всередині самого кластеру.

Транскордонне співробітництво в формі кластерів сприяє забезпеченню належного рівня вітчизняного виробництва, залученню інвестицій і підвищенню ефективності та розвитку самого регіону. Разом з тим, в Україні кластерна модель транскордонного співробітництва не набула значного поширення.

Усе більше набуває розвитку така форма транскордонного співробітництва як Європейські об'єднання територіального співробітництва (ЄУТС), які створені з метою полегшення та сприяння транскордонному, транснаціональному та/чи міжрегіональному співробітництву між членами ЄС у цілях зміцнення економічного і соціального єднання [328]. Створення та діяльність ЄУТС має певні особливості, відмінні від інших форм транскордонного співробітництва, а саме: ЄУТС є юридичною особою, учасниками якої можуть бути не лише держава, органи регіональної чи місцевої влади, але й громадські організації чи інші юридичні особи, які реалізують співробітництво на всіх рівнях регіональної політики ЄС (транскордонному, транснаціональному та міжрегіональному).

Проте, як і всі форми транскордонного співробітництва, ЄУТС зіштовхуються із певними проблемами правового (тривалий період адаптації нових норм до національного законодавства) та економічного (проблеми фінансування та контролю за наданими коштами) характеру.

Аналізуючи форми транскордонного співробітництва Т.Покорний аналізує роль «Об'єднання єврорегіонального співробітництва» (ОЄС), яке є «органом транскордонного або ж міжтериторіального співробітництва між територіальними громадами або владами двох чи більше держав, державними чи приватними юридичними особами, прибутковими суб'єктами, заснованими у державах-членах, що діють у спільних суспільних інтересах, та асоціаціями органів влади» [193]. Особливістю ОЄС є те, що учасниками угруповання можуть бути не тільки члени

Європейського Союзу, але й держави-члени Ради Європи, які не є членами Європейського Союзу.

Окрім названих форм транскордонного співробітництва, існує ще багато інших прикладів співробітництва, таких як «працюючі співтовариства», «трикутники зростання», «великі регіони», прикладом яких може скористатися Україна, здійснюючи транскордонну співпрацю. Адже метою запровадження нових форм транскордонного співробітництва повинно стати перетворення прикордонних, периферійних регіонів на інтегровані, інвестиційно привабливі території, що, в свою чергу, дасть змогу отримати ефект у вигляді підвищення рівня життя та гуманітарної ситуації у цілому.

Створення єврорегіонів дає змогу його учасникам реалізовувати різноманітні проекти в галузі культури. У межах єврорегіонів усуваються митні бар'єри й перешкоди для пересування виробничих сил. Також діяльність єврорегіонів дає змогу залучити кошти ЄС через програми INTERREG, TACIS, PHARE на їх розвиток. Цілі створення єврорегіонів у рамках країн ЄС: усунення перешкод, пов'язаних із перетином кордонів; зміцнення соціального, культурного співробітництва [87].

Одним з найперспективніших за участю української сторони є єврорегіон «Нижній Дунай», який було створено 14 серпня 1998 р. у румунському м. Галац, де відбулося підписання угоди про його формування. До складу єврорегіону ввійшли Одеська обл. із боку України, райони Вулканешти, Кагул і Кантемир із боку Молдови і повіти Бреїла, Галац і Тульча з боку Румунії [157].

Одеська область – єдиний регіон України, який є дійсним членом 6–ти європейських регіональних структур: Асамблеї європейських регіонів, Асоціації європейських прикордонних регіонів, Робочої співдружності придунайських країн, Конференції приморських регіонів Європи, Асамблеї європейських виноробних регіонів та єврорегіону «Нижній Дунай». Саме

тому дослідження досягнутих результатів у межах саме цього єврорегіону та вироблення подальших кроків розвитку важливим. Здобутки даного єврорегіону отримали міжнародне визнання, його було нагороджено спеціальним призом Асоціації – «Вітрила Папенбургу» за «розвиток соціокультурного співробітництва, незважаючи на складну ситуацію у прикордонних районах України, Румунії та Республіки Молдова» [268].

Успішна діяльність єврорегіону дозволила отримати значні кошти міжнародної допомоги. Було реалізовано проект «Придунайські озера, Україна. Стале відновлення і збереження природного стану екосистем», який фінансувався програмою TACIS CBC з бюджетом у 2,5 млн. євро. У рамках проекту здійснено: «моніторинг озер та їх водозаборів, створено відповідну технологічну і технічну базу, проведено підготовку місцевих спеціалістів згідно з європейськими стандартами; розроблено практичні рекомендації для попередження виникнення екологічних проблем у водах Придунайських озер; розроблено рекомендації з реалізації нового проекту «Технічна допомога транскордонному співробітництву з метою менеджменту і сталого розвитку природоохоронних територій єврорегіону «Нижній Дунай» [268].

В умовах дефіциту інвестиційних ресурсів в усіх областях України, зокрема і в Одеській, одним з пріоритетних завдань органів державної влади та місцевого самоврядування є залучення додаткових іноземних інвестицій у реальний сектор економіки. Важливу роль у цьому процесі займає транскордонне співробітництво як інтеграційний інструмент залучення інвестицій, який сприяє економічному і соціальному розвитку прикордонних територій, задіяних у програмах транскордонного співробітництва. Так, станом на 1 січня 2010 р. сума прямих іноземних інвестицій з країн світу до Одеської обл. становила 1 043, 2 млн. дол., завдяки чому, за даними Державного комітету статистики України, Одеський регіон займав 7 місце (після Києва, Дніпропетровської,

Харківської, Донецької, Київської та Львівської областей) серед областей і міст України за обсягом залучених прямих іноземних інвестицій. Однак досягнуті темпи інвестиційного зростання не є достатніми для повноцінного використання ресурсного потенціалу області, розв'язання стратегічних завдань соціально-економічного розвитку регіону та його позиціонування на ринку вітчизняних і зарубіжних капіталів. Розкриття економічного потенціалу області значною мірою залежить від додаткового розвитку її окремих галузей, зокрема агропромислового комплексу, енергозабезпечення та енергозбереження, екології та туризму. Саме ці галузі є найпривабливішими для фінансування Європейським Союзом у межах програм Східного партнерства і Добросусідства, а наразі країни Європейського Союзу, зокрема Румунія, а також Молдова, які є членами єврорегіону «Нижній Дунай» і найбільшими інвесторами в Одеську область [157].

Усі придунайські території, що ввійшли до єврорегіону, характеризуються загальними проблемами: недостатній, а за окремими показниками, низький рівень соціально-економічного розвитку Придунайських регіонів у масштабі України, Молдови і Румунії; недосконала структура господарства прикордонних регіонів (низький рівень розвитку сфери послуг і соціальної сфери в цілому, недостатній рівень розвитку промисловості). Проте незважаючи на проблеми, які характерні для єврорегіону «Нижній Дунай», Одеський регіон і Україна в цілому вбачають великий стратегічний інтерес у функціонуванні цього єврорегіону. Насамперед, це перспектива більш ефективного та інтенсивного використання Дунайського водного шляху та максимально повного використання потенціалу єврорегіону щодо міжнародних транспортно-розподільчих функцій і зовнішньоекономічної діяльності [268].

1 травня 2012 р. у межах транскордонного співробітництва єврорегіону «Нижній Дунай» у приміщенні обласної державної

адміністрації відбулася зустріч представників Ради повіту Галац (Румунія), Ради Кагульського району (Республіка Молдова) з фахівцями Головного управління зовнішньоекономічної діяльності та європейської інтеграції облдержадміністрації, управління культури і туризму облдержадміністрації, з керівниками одеських обласних музеїв (західного та східного мистецтва, історико-краєзнавчого, літературного, художнього) та одеських театрів (академічного музичної комедії ім. М. Водяного, академічного українського музично-драматичного ім. В. Василька, академічного російського драматичного, юного глядача ім. М. Островського) [268].

Інший потужний єврорегіон – «Буг» – це транскордонне об'єднання, до складу якого входить Волинська обл. України, Люблінське воєводство Республіки Польща та Брестська обл. Білорусі. Стратегія розвитку єврорегіону «Буг» передбачає реалізацію таких основних цілей: інтеграцію поселенських систем; розвиток і вдосконалення інтеграції рекреаційної бази; соціальну сферу; інтеграцію у сфері культури; співробітництво у сфері освіти і науки.

Обґрунтування та дослідження тематики транскордонного співробітництва між Польщею і Україною здійснюється у різних площинах. Зокрема, об'єктом багатьох дослідницьких напрямів стають такі сфери регіону як економічна, інвестиційна, екологічна, культурна, туристична. Висвітленням діяльності єврорегіону займався ряд вітчизняних та зарубіжних вчених. Одними із перших, хто спробував проаналізувати, виявити специфічні особливості, дати комплексну оцінку діяльності єврорегіону «Буг» були – Б. Клімчук, П. Луцишин, які спільно видали монографію, Н. Луцишин, яка присвятила тему дисертаційної роботи єврорегіону, а також С. Федонюк, А. Вавринюк, А. Амбросенко, Р. Коцан [105].

У програмі розвитку єврорегіону «Буг» зазначено такі проблеми як:
1) організація транскордонної діяльності (зміна ролі кордону, його

обладнання, перерозподіл транспортних потоків); 2) підготовка кадрів (підготовка спеціалістів-професіоналів із регіонального маркетингу і менеджменту, комерційної діяльності, міжнародних відносин); 3) організаційні і правові; 4) розробка спільних проектів; 5) культури і самовизначення. Було досягнуто домовленості про подальше торговельно-економічне та культурне співробітництво між Волинською областю і Підляським воєводством. За чотирнадцятирічний період існування учасниками єврорегіону «Буг» удалося здійснити ряд проектів, спрямованих на розбудову кордону та створення прикордонної інфраструктури.

На сучасному етапі важливим аспектом спільних дій є впровадження в дію Стратегії транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Волинської, Львівської і Брестської областей на 2014–2020 рр. Вона відкриває нові можливості та перспективи розвитку єврорегіону.

У планах регіону чітко намічається тенденція до його подальшого розширення. У 2013 році маршалек Мазовецького воєводства Адам Струзі зробив офіційний запит щодо приєднання Мазовецького воєводства до транскордонного об'єднання Буг. Враховуючи геополітичне і географічне положення Мазовецького воєводства, можна зазначити, що розширення єврорегіону відбудеться на Захід, углиб Євросоюзу.

В умовах активізації взаємовигідного регіонального та транскордонного співробітництва важливу роль відіграє впровадження в дію проекту Стратегії транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Волинської, Львівської і Брестської областей на 2014–2020 рр. [199]. Це партнерство повинно поглибити співпрацю в межах регіону і започаткувати якісно нову стадію прогресивного розвитку. Варто зазначити, що до Стратегії включені не лише два прикордонні райони Львівщини, а й уся область. Це зумовлено значним потенціалом Львова та області в цілому.

Першочерговим завданням даного проекту є зміна функціональних особливостей кордону, він має стати не бар'єром на шляху добросусідських

відносин, а інтегратором до зближення, поглиблення контактної функції. Головною метою стратегії є ефективне використання внутрішнього потенціалу регіону, що сприятиме підвищенню соціально-економічної конкурентоспроможності транскордонної території на європейському, національному, регіональному та місцевому рівнях. Водночас вона спрямована на сталий поступальний розвиток економіки, виробничих відносин, що в цілому дозволить підвищити якість життя населення.

Не залишається поза увагою і екологічна сфера регіону. Вона характеризується відносно невеликим показником деградації навколишнього середовища. Це, зокрема, завдяки охороні природно-ландшафтних та фауністичних комплексів, яка здійснюється як внутрінаціонально та і спільними скоординованими діями. Зазначимо, що у 2012 році був створений перший Транскордонний біосферний заповідник «Західне Полісся». Резерват є унікальним елементом системи транскордонних охоронюваних територій на польсько-білорусько-українському прикордонні з точки зору регіонального планування та регіональної політики, що базується на екологічно збалансованому розвитку. Він включає: з боку польської сторони – національний природний парк «Полісся», ландшафтні парки – Собіборський, Поліський, Хелмський (частину), Ленчинсько–Влодавське поозер'я, а також великий комплекс Парчевського і Влодавського лісів, до якого від України входить Шацький національний природний парк з комплексом найбільших озер, а від білоруської частини – біосферний резерват «Надбужанське Полісся». Наступним таким об'єктом має стати Транскордонний біосферний заповідник «Розточчя» [160].

Провідним напрямком розвитку досліджуваного регіону є співробітництво в освітньо-науковій сфері. Воно відбувається на базі вищих навчальних закладів. Найбільшими освітніми центрами виступають Львів та Люблін, на другому місці залишається Луцьк. Внаслідок тісної співпраці

відбувається проведення спільних конференцій і семінарів, а також дослідницьких проектів. Безумовно, для розвитку кожної із сфер потрібні чималі зусилля та спільна політика заради отримання синергетичного результату. Це означає, що сумарний результат діяльності єврорегіонального об'єднання буде вищим, ніж показник окремих членів цього об'єднання.

Одним з найважливіших напрямків роботи єврорегіону є культурне співробітництво в рамках єврорегіону «Буг». Протягом останніх років у польському місті Люблін було створено низку проектів, які мали на меті розвиток польсько-білоруської та польсько-української культурної комунікації. У якості прикладу можна назвати такі проекти: «Громадські медіа єврорегіону Буг» (цикл мультимедійних майстер-класів, стажування в редакціях газет і редакціях радіо- і телеканалів, журналістські конкурси), «Майбутнє Європи» (польсько-німецько-білоруська зустріч молоді), «Європейський волонтерів ат» (стажування громадян Білорусі), «Free Media Bridges» (співпраця між організаціями, що працюють з молоддю), «Польсько-німецько-білоруський форум» (зустріч польських, німецьких і білоруських неурядових організацій), «Форум молодих лідерів» (зустріч молоді з 28 європейських держав) [183].

У нашому дослідженні зупинимося на формах культурної співпраці Волинської області з Люблінським воєводством Республіки Польща в межах єврорегіону «Буг». Органи місцевого самоврядування Волині та Люблінського воєводства приймають активну участь в організації культурній співпраці. Зокрема, Єврорегіональний центр інформації і культурного співробітництва у Любліні здійснює заходи, метою яких є створення основ для співпраці культурних установ й організацій країн – учасників єврорегіону. Створено базу даних про культурні установи, організації та художні колективи головних міст єврорегіону «Буг» – Луцька,

Любліна та Бреста. Розвивається подальша співпраця на міському, селищному рівні.

Активно розвиваються побратимські зв'язки у сфері культури обласного центру Волинської області з Любліном та Жешувом. Культурна співпраця між двома сусідніми державами здійснюється через діяльність закладів культури – бібліотек, клубів, театрів, філармонії, музеїв, будинків культури, а також окремих творчих спілок, колективів, громадських організацій.

Співпраця обласної організації Спілки письменників Волині з колегами у Польщі включає взаємні переклади творів, випуск обмінних номерів письменницьких видань, видання двомовних книг перекладів та їх презентація в регіонах, спільне відзначення пам'ятних дат, пов'язаних із життям та творчістю видатних письменників України та Польщі, конкурси польської та української поезії та прози, участь у книжкових виставках-ярмарках. Проведення зустрічі журналістів Волинської області та Люблінського воєводства в межах програми «Надбужанські зустрічі» має на меті розміщення позитивних публікацій про область [242].

Спеціалісти з охорони культурної спадщини області проводять переговори з керівництвом Інституту археології Люблінського університету ім. М. Кюрі-Склодовської щодо створення спільної українсько-польської археологічної експедиції та інших актуальних питань дослідження археологічної спадщини українсько-польського пограниччя. Спільний проект сприяє подальшій реалізації програми транскордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна», передбачає організацію спільного дослідження культової споруди у м. Луцьку – Троїцького костелу, виготовлення проекту музеєфікації залишків.

У межах реалізації програми транскордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна» на 2007–2013 рр. здійснено проект «Від спільних культурних традицій до спільного майбутнього». Ціль –

дослідження та відтворення спільних українсько-польських традицій співіснування на прикладі садиби Липинських (с. Затурці Волинська обл.), на базі якої відбулося відкриття музею у серпні 2011 р. [161].

Центр європейської інформації в Обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Олени Пчілки щорічно проводить Європейські студії, фестивалі традицій та звичаїв країн – членів ЄС, «Євробачення», конкурси та виставки [161; 183]. Продовжується щорічна традиція святкування Європейських днів добросусідства, які посідають важливе місце у відносинах двох країн. Мета заходу – сприяти втіленню в життя ідеї добросусідства та пропагувати відкритий кордон між Європейський Союзом й Україною. Європейські дні добросусідства виконують роль символу поєднання та братерства, сприяють розвитку українсько-польської співпраці та євроінтеграції, а особливо у прикордонному регіоні в рамках розширення Шенгенської зони. Працівники культурної галузі Волинської області, зокрема м. Володимира-Волинського, беруть активну участь у Днях європейської спадщини [242].

Значний потенціал і перспективи для міжнародної культурної діяльності мають музеї прикордонних територій. До такого типу закладів належать музейні установи Волинської області, яка межує та плідно співпрацює на заході із Люблінським, а до територіально-адміністративної реформи Люблінським, Замостським та Холмським воєводствами Республіки Польща, а на півночі – із Брестською обл. Республіки Беларусь. У міждержавному і міжобласному культурному обміні вагомим є історія та набутий досвід співпраці Волинського краєзнавчого музею із Замостським і Холмським музеями, Люблінським музеєм на Замку, Національним музеєм на Майданку та ін. [242].

Отже, співпраця у сфері налагодження міжкультурного діалогу у єврорегіоні «Буг» за останні роки характеризується позитивною динамікою. Це зумовлено спільністю національних інтересів країн-сусідів, їх

глибинними історичними та культурними зв'язками. У подальшому необхідно сприяти розвитку добросусідських культурних взаємин у контексті європейської інтеграції, захищаючи та підтримуючи при цьому власну культурну самобутність. Цьому повинна сприяти державна політика, діяльність органів місцевого самоврядування, закладів культури, громадських установ та організацій. Дослідження особливостей культурного співробітництва двох сусідніх країн допоможе вирішенню проблем (браку коштів та інформації) й сприятиме пошуку нових форм та напрямів співпраці у культурній сфері.

Таким чином, створення єврорегіону «Буг» є сприятливим фактором в інтеграції України до ЄС у плані зміцнення добросусідських відносин між сусідніми країнами та розширення сторін співпраці з країнами Центральної та Східної Європи.

Давні культурні традиції співпраці українського, угорського, словацького, польського і румунського народів сприяли створенню єврорегіону «Карпати». Закарпаття зміцнило партнерські відносини з Саболч-Сатмар-Березькою обл. Угорщини і з Кошицьким і Пряшівським самоврядними краями Словаччини, Марамурешським і Сату-Марським повітами Румунії, Підкарпатським воєводством Польщі, а віднедавна – і з рядом регіонів Чеської Республіки і Німеччини. Така співпраця дала реальні результати в культурній сфері. Україна через культурні заклади Закарпатської обл. активно сприяла програмам ЄС: «Польща – Україна – Білорусь», «Угорщина – Словаччина – Україна», «Румунія – Україна». Дотепер ЄС не розглядав регіон Карпат як цілісну екологічну, економічну і гуманітарну систему і на території Українських Карпат у період з 2007 – 2013 рр. реалізувалося три окремі програми, що свідчить про відсутність системного підходу до бачення Карпат як спільної європейської спадщини [242].

Було укладено договори про співпрацю та дружні зв'язки, обмін досвідом роботи і популяризацію професійного і самодіяльного мистецтва. Було організовано пленери та виставки робіт художників і майстрів народного мистецтва. Відповідно творчі колективи і майстри народного мистецтва та народної творчості Закарпаття мали можливість взяти участь у культурно-мистецьких заходах за кордоном, а закордонні колективи – у фестивалях Закарпаття. У рамках святкування Днів угорської культури в м. Будапешт (Угорщина) брала участь Берегівська дитяча школа мистецтв, її учні виконали твори Ференца Ліста. У травні цього ж року художні колективи м. Берегова було запрошено у м. Тіоуйварош (Угорщина), Берегівський танцювальний колектив «Людовіка» було запрошено на фестиваль «Збирання урожаю картоплі – 2011» у Румунію, народний фольклорно-етнографічний ансамбль «Ужгород» брав участь у фестивалі м. Шашошпоток (Угорщина), м. Кросно (Польща), м. Ганновер (Німеччина), фольклорно-етнографічний ансамбль «Іршавська родина» було запрошено у м. Свидник (Словакія). Також було представлено твори з кераміки, лози, різьби по дереву, живопису.

Загалом із 13 районів Закарпатської обл. протягом 2010 р., згідно з двосторонніми договорами, укладеними між районними, міськими та селищними радами, було здійснено 80 закордонних виїздів творчих колективів, відповідно у 2011 р. – на 70 більше [242].

Реалізація ефективної регіональної політики для України є однією з нагальних проблем сьогодення, адже наявність чітко визначеної концепції регіональної політики нашої держави, яка б відповідала вимогам Європейського Союзу, може стати одним із вагомих чинників, які позитивно впливатимуть на процес інтеграції України до ЄС. Одним з найефективніших механізмів у цьому контексті є використання переваг транскордонної співпраці.

Слід відзначити позитивний вплив створення єврорегіонів на активізацію транскордонної співпраці та реалізацію низки спільних проектів. Єврорегіонами здійснено ряд вагомих проектів та програм, спрямованих на розширення промислової кооперації та створення прикордонної інфраструктури, охорону навколишнього середовища, розвиток місцевого самоврядування та співпраці у гуманітарній сфері. Дослідження діяльності єврорегіонів за участю областей України і порівняння функціонування єврорегіонів у Центральній та Східній Європі, аналіз статутних документів, організаційних структур та фінансового забезпечення показують, що основними перешкодами для ефективного функціонування української сторони в рамках єврорегіонів є: «відсутність системного підходу до організації єврорегіональної співпраці; низький рівень залучення організацій української сторони в діяльності та реалізації цілей єврорегіонів; часто недостатній рівень підготовки кадрів в регіональних органах управління; недостатнє фінансове забезпечення, зокрема, через непідготовленість фахівців для розробки заявок щодо залучення коштів міжнародних фінансових структур» [66, с. 704].

Отже, для успішної інтеграції України в європейські структури та плідної співпраці з європейськими партнерами, їй необхідно враховувати досвід вже існуючих транскордонних об'єднань. Окрім того, серед пріоритетів співпраці України та ЄС має стати поступове наближення українського законодавства, норм і стандартів до європейських.

Таким чином, аналіз діяльності єврорегіонів за участю областей України, їх геокультурних стратегій доводить, що в рамках українських єврорегіонів склався значний потенціал для євро інтеграційної політики України, повнота його реалізації на практиці залежить від активності транскордонного співробітництва на рівні районів та громад, оскільки в Європі провідниками такої співпраці виступають саме місцеві органи влади та самоврядування, їх асоціації та громадські організації.

Висновки до четвертого розділу

Право постає як один з основних механізмів реалізації геокультурних стратегій, що реалізуються в Україні, європейському просторі, світі. Поняття геокультури застосовується для вирішення певних суперечностей, які необхідно або долати, або залагоджувати, або сприяти їх толерантному співіснуванню. Важливими галузями міжнародного права, на основі яких можна продемонструвати, як діють правові засади регуляції геокультури міжнародних відносин, є екологічне право та право охорони культурних цінностей. Важливим з точки зору дослідження правових засад регуляції геокультури міжнародних відносин є такий документ, як Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17 жовтня 2003 р. Термін «нематеріальна культурна спадщина», що в цій Конвенції застосовується є за змістом доволі релевантним категорії «геокультура». Серед таких ключових позицій можна відзначити: відтворюваність певними спільнотами, необхідність передачі наступним поколінням, соціокультурна взаємодія з оточенням, з іншими спільнотами, з природою, історичність і культурне різноманіття. Таким чином, незважаючи на те, що сама категорія «геокультура» не є об'єктом міжнародно-правового регулювання, стверджується, що її регуляція відбувається через юридичне визначення інших, релевантних їй термінів в міжнародно-правових документах різного рівня.

Визначено основні принципи правового регулювання геокультури міжнародних відносин: 1) повага до державного і національного суверенітету; 2) можливість добровільної передачі суверенних прав на міжнародний рівень для реалізації певних загальнозначущих цілей; 3) визнання геокультурної, геополітичної, гео економічної специфіки різних сфер міжнародного співробітництва; 4) констатація факту про те, що певні проблеми сьогодні можна вирішувати виключно на глобальному

геокультурному рівні; 5) необхідність допомоги (а не експлуатації) з боку більш потужних суб'єктів міжнародної діяльності менш сильним.

Порівняльний аналіз характеристик політико-правової бази регуляції геокультурних трансформацій в Україні і європейському просторі, виявив їх ідентичність, розбіжності й суперечності. У цьому аспекті ключовим міжнародно-правовим параметром для сучасної України є рівень адаптованості її внутрішньодержавного законодавства до нормативно-правових стандартів та вимог Європейського Союзу. Для України останні два десятиліття є достатньо складними і важливими в міжнародно-правовому вимірі геокультурних трансформацій, оскільки наша держава взяла на себе цілу низку міжнародно-правових зобов'язань, орієнтованих на адаптацію власного законодавства в багатьох сферах суспільної життєдіяльності до стандартів та юридичних норм ЄС. У цьому питанні яскраво проявляється єдність геокультурного тяжіння конкретної країни до певної міжнародної спільноти та готовність закріпити таке тяжіння не лише декларативно чи політично, але й на законодавчому рівні, що є важливим аспектом саме правової регуляції геокультури міжнародних відносин. Сьогодні такими актуальними напрямками, в тому числі й для України, є регулювання глибини стратифікації суспільства (необхідне правове врегулювання взаємовідносин у майнових, трудових та інших питаннях); проблема міжнародного тероризму, боротьба з яким вимагає вдосконалення як міжнародного, так і національного законодавства; закріплення принципу універсальності прав людини над регіональними і державними культурними особливостями; вдосконалення правового забезпечення прав етнонаціональних меншин і спільнот (актуально з точки зору геокультури як всередині держави, так і на міжнародному рівні); проблема міграції (в тому числі трудової) та стирання державних кордонів (геокультурна нівеляція державних територій); правове забезпечення доступу до інформації та культурних цінностей; забезпечення прав людини у віртуальному просторі

(глобально-інформаційна проблема); проблема забезпечення права свободи совісті в контексті цивілізаційних конфліктів.

Відзначається членство України в ЮНЕСКО, що стратегічно орієнтоване на сприяння розширенню міжнародного співробітництва вітчизняних наукових, освітніх і культурних інституцій шляхом забезпечення їхньої участі у програмній діяльності Організації. Як міжнародна організація системи ООН ЮНЕСКО ставить перед собою завдання сприяти зміцненню миру й безпеки шляхом розширення співробітництва народів у галузі освіти, науки й культури в інтересах забезпечення загальної поваги до справедливості, законності і прав людини, а також основних свобод, проголошених у Статуті ООН для всіх народів без розрізнення раси, статі, мови чи релігії. Цей політичний імператив – «сприяння миру і взаєморозумінню між народами» – став визначальним для подальшої концептуальної ролі ЮНЕСКО. Україна активно виступає ініціатором багатьох міжнародних програм і проектів, зокрема однією з перших ініціювала використання інформаційно-комунікаційних технологій для зміцнення миру, недопущення пропаганди війни, насильства й ненависті між народами. Результатом її зусиль стала розробка і прийняття відповідної Декларації ЮНЕСКО (1978 р.). Крім того, Україна є також одним із авторів розробки Декларації ЮНЕСКО про раси і расові забобони.

Період членства в ЮНЕСКО України розглядається у ключі її триразового обирання до керівного органу Організації – Виконавчої ради (1981–1985 рр., 1995–1999 рр. та 2001–2005 рр.). Будучи ініціатором міжнародних програм і проектів, Україна є активним учасником одного зі ключових напрямів діяльності ЮНЕСКО – збереження всесвітньої культурної та природної спадщини. Так, у 1997 р., на 29-й сесії Генконференції ЮНЕСКО Україна ініціювала звернення до ООН з метою проголошення Міжнародного року захисту і збереження культурної спадщини. У ході 31-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН ця ініціатива

знайшла своє відображення, тобто 2002 р. було проголошено ООН Міжнародним роком світової культурної спадщини. Результатом однієї з останніх ініціатив України стало проголошення Генеральною Асамблеєю ООН Міжнародного року зближення культур у межах якого в Україні у 2010 р. було проведено Міжнародний семінар «Роль релігійних громад в управлінні об'єктами всесвітньої спадщини».

Підсумовується, що нині у сфері культури здійснюється забезпечення ефективного виконання Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, проведення заходів щодо покращення стану збереження і використання українських об'єктів, які вже знаходяться у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також включення нових українських об'єктів матеріальної та нематеріальної спадщини; сприяння міжкультурному діалогу. Враховуючи багатогранність культурного і природного багатства України, провадиться активна робота щодо збільшення представленості визначних українських пам'яток у Списку всесвітньої спадщини.

З'ясовано, що основним законодавчим підґрунтям у сфері транскордонного та міжрегіонального співробітництва в Україні є Закон України «Про транскордонне співробітництво», прийнятий 24 червня 2004 р., який визначає форми, за якими може здійснюватися транскордонне співробітництво в Україні, а саме: у межах створеного регіону; шляхом укладання угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва. Існуюче політико-правове поле України дозволяє створювати і вести співпрацю в рамках єврорегіонів. Стаття 1 Закону визначає, що єврорегіон є організаційною формою співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, які здійснюються відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво. Отже, єврорегіони сприяють не тільки

поглибленню та посиленню добросусідських відносин між державами, але й є своєрідним інструментом для інтеграції в європейські структури.

Відзначається позитивний вплив створення єврорегіонів на активізацію транскордонної співпраці та реалізацію низки спільних проектів. Єврорегіонами здійснено ряд вагомих проектів і програм, спрямованих на розширення промислової кооперації та створення прикордонної інфраструктури, розвиток місцевого самоврядування. В Україні у рамках єврорегіонів уже розроблено та виконуються програми (проекти) транскордонного співробітництва. Однак, зазначається, що значна частина підписаних на регіональному рівні угод і меморандумів – це, зазвичай, протоколи про наміри, констатація взаємного прагнення сторін до налагодження ефективного співробітництва, а не розробка конкретних планів, програм заходів і механізмів їх реалізації. Основною причиною низької реалізації запланованих проектів є передусім брак фінансового забезпечення від держави, а також власних коштів і владних повноважень місцевих органів влади.

Одним із найперспективніших за участю української сторони визначено єврорегіон «Нижній Дунай», до складу якого увійшли Одеська область з боку України, райони Вулканешти, Кагул і Кантемир з боку Молдови і повіти Бреїла, Галац і Тульча з боку Румунії. Одеська область – єдиний регіон України, який є дійсним членом 6-ти європейських регіональних структур: Асамблеї європейських регіонів, Асоціації європейських прикордонних регіонів, Робочої співдружності придунайських країн, Конференції приморських регіонів Європи, Асамблеї європейських виноробних регіонів та єврорегіону «Нижній Дунай». Транскордонне співробітництво як інтеграційний інструмент сприяє економічному і соціальному, політичному та культурному розвитку прикордонних територій, задіяних у подібних програмах.

Єврорегіон «Буг» осмислюється як транскордонне об'єднання, до

складу якого входить Волинська область України, Люблінське воєводство Республіки Польща та Брестська область Білорусі. Цей єврорегіон нині знаходиться на початковому етапі формування, тому стратегія його розвитку повинна передбачати реалізацію таких основних цілей: інтеграцію поселенських систем; розвиток і вдосконалення інтеграції рекреаційної бази; соціальну сферу; інтеграцію у сфері культури; співробітництво у сфері освіти і науки.

Закарпаття у дисертації розглядається як таке, що нині зміцнило партнерські відносини з Саболч-Сатмар-Березькою областю Угорщини, Кошицьким і Пряшівським самоврядними краями Словаччини, Марамурешським і Сату-Марським повітами Румунії, Підкарпатським воєводством Польщі, а віднедавна – і з рядом регіонів Чеської Республіки і Німеччини. Така співпраця дала реальні результати в культурній сфері. Україна через культурні заклади Закарпатської області активно сприяла програмам ЄС: «Польща – Україна – Білорусь», «Угорщина – Словаччина – Україна», «Румунія – Україна». Реалізація ефективної регіональної політики для України є однією з нагальних проблем сьогодення, адже наявність чітко визначеної концепції регіональної політики нашої держави, яка б відповідала вимогам Європейського Союзу, може стати вагомим чинником, що позитивно впливатиме на процес євроінтеграції України. Одним з найефективніших механізмів у цьому контексті є використання переваг транскордонної співпраці.

РОЗДІЛ 5

МІЖНАРОДНІ ГЕОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

5.1. Розвиток та підсилення геокультурних аспектів глобалізації

На початку ХХІ ст. кардинально змінилася ситуація у світі: глобалізація, що є одним з основних об'єктивних факторів розвитку людства, зумовлює стрімке посилення міжкультурної комунікації в усіх сферах його життя на міждержавному і міжрегіональному рівнях. Загроза глобальної війни, зіткнення цивілізацій, екологічної катастрофи порушили питання щодо подальшого існування людства та посилили рух у всьому світі від протистояння до співпраці і взаємодії народів у вирішенні глобальних проблем.

Сучасний світ у всій своїй багатоманітності єдиний і його частини взаємопов'язані, бо глобалізація – це процес інтеграції держав і народів у різних сферах діяльності. Основні причини глобалізації: перехід від індустріального суспільства до інформаційного, до високих технологій; перехід від централізації економіки до децентралізації; від національної економіки до світової; використання нових комунікаційних технологій; Інтернету; супутникового телебачення.

На думку С. Кость: «Глобалізація – це процес, в ході протікання якого зростає взаємовплив і взаємозв'язок народів і держав, в результаті чого зростають функції комунікативної мережі, яка вривається в усі сфери суспільного життя. Світ стає єдиним і багатоманітним: і чим сильніше тенденція до єдності, тим яскравіше проявляється багатоманітність культур, образів життя, соціальних цінностей. В умовах глобалізації людство набуває єдності не тільки антропологічної як біологічний вид, але і як соціальної, об'єднуючись у цілісну всесвітню соціальну і культурну систему, постільки

у процесі взаємообміну досягненнями різних культур створюється єдина загальнолюдська культура» [118].

Концептуальні підходи до вивчення міжкультурної взаємодії як важливого чинника міжнародних відносин і одного з пріоритетних напрямків зовнішньої політики держав ґрунтуються на теорії багатовимірності і динамічності міжнародних процесів і глобального розвитку.

Як вже зазначалося у попередніх розділах, поняття «глобалізація» було запропоноване на початку шістдесятих років минулого століття, але досі продовжуються дискусії щодо його змісту. У контексті нашого дослідження увагу привертає, передусім, проблема культурних аспектів глобалізації і можливості становлення глобальної політичної культури. Важливість даної проблеми пов'язана з визначальною роллю культурних чинників у процесах глобалізації, саме від них, у кінцевому рахунку, часто залежать глобалізаційні «позитиви» або «негативи».

На початку ХХ ст. віра в прогресивний розвиток людства сприяла появі в працях вчених і філософів оптимістичних проєктів можливого майбутнього. Здавалося, що науково-технічний прогрес об'єктивно приведе і до перемоги розуму та гуманізму у суспільно-політичних відносинах. Однак події другої половини ХХ сторіччя, руйнування людиною навколишнього середовища обернулися ланцюгом проблем, що згодом отримали назву глобальних.

На думку І. Мітіної, «процес глобалізації – це своєрідний пошук механізмів, які могли б регулювати фактичну активність людства за допомогою глобальних економічних і політичних інститутів». Поступово до цього процесу залучаються і культурні прошарки, формується за визначенням Ф. А. фон Хайєка «розширення порядку людського співробітництва», в ході якого відбувався «не тільки процес обміну, але і процес утворення співіснування – вороги перетворюються на друзів» [249,

с. 57]. Закономірно, що глобалізація починалася з економіки та політики, і лише пізніше зачепила культуру. А. Дж. Тойнбі відзначав: «Так, економічний елемент сприймається чужої культурою з найбільшою готовністю, за ним слідує політика, а на останньому місці виявляється культурний елемент» [234, с. 119–120]. Дійсно, процес глобалізації, розпочавшись з масштабної інтеграції у торгівельно-економічній та фінансовій сферах, досяг сьогодні тих меж, які стали зачіпати глибинні культурні елементи.

Результати нашого дослідження підтверджують висновок І. Мітіної про необхідність переходу від бінарної до тринітарної методології дослідження глобалізації, яка ґрунтується не вивченні взаємозв'язку економічних, політичних та культурних впливів. Будучи більш гнучкою, більш м'якою, більш об'ємною, вона набагато краще підходить для вивчення і, головне, побудови складних об'єктів. Сьогодні опір глобалізації здійснюється переважно за допомогою культурних характеристик і аргументів. Недарма культурні аспекти глобалізації привертають підвищену увагу дослідників [162, с. 126].

Глобалізація часто визначається не тільки як зростання взаємозалежності, а й як процес універсалізації та асиміляції. Але універсалізація культур, що формується в даний час, нашоюхується на значний опір. Спостерігається підвищення інтересу до культурного «коріння», до проблем ідентичності, культивування етнічних, вікових, гендерних, сексуальних та інших відмінностей, зростання релігійного фундаменталізму. Ігнорування цих процесів неминуче призводить до політичних промахів і невдач. Таким чином, проблеми культури – ні в теоретичному, ні в практичному плані – не можуть більше залишатися на периферії уваги суб'єктів політики.

Міжнародне співтовариство визнало, що плюралізм культур є рушійною силою розвитку держави, засобом, який веде до більш

повноцінного інтелектуального, соціально-політичного та духовного життя людей. У зв'язку з цим, сприяння культурній багатоманітності вважається одним із найважливіших пріоритетів ЮНЕСКО в галузі культури. Так, у Статті 1 Загальної Декларації ЮНЕСКО про культурне різноманіття (від 2 листопада 2001 р.) «Культурне різноманіття як загальне надбання людства» зазначено: «...Будучи джерелом обмінів, новаторства і творчості, культурне різноманіття так само необхідне для людства, як біологічне різноманіття для живої природи. У цьому сенсі воно є загальним надбанням людства і має бути визнано і закріплено в інтересах нинішніх і майбутніх поколінь» [49, с. 71–72].

Ця Декларація є першим міжнародним правовим інструментом, який присвячений збереженню плюралізму культур. У продовж цього, під час 33 сесії Генеральної конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, у жовтні 2005 р. було прийнято «Конвенцію про охорону та заохочення різноманіття форм культурного самовираження», яка була ратифікована Україною 20.01.2010 (Закон України №1811–VI від 20 січня 2010 р.).

На думку С. Хантінгтона, змістова багатобарвність культур від початку передбачає їх своєрідну замкнутість і потребує діалогу. За його концепцією, локальна культурна замкнутість може бути порушена тільки через діалог з іншою культурою. Через філософію взаємодії загальнолюдське проникає в діалог культур, надаючи можливість кожній культурі зробити свій внесок у духовний потенціал загальнолюдського характеру. Цей духовний арсенал являє собою певні здобутки всього людства, який є результатом взаємодії народів у процесі діалогу їх культур. При цьому діалог – своєрідна форма міжнаціонального спілкування, яке передбачає, з одного боку, взаємозбагачення національних культур, а з другого, – збереження їх самобутності. Загальнолюдська культура нагадує дерево з багатьма гілками. І, як уже підкреслювалося, культура того чи

іншого народу може розвиватись тільки в тому разі прогресує загальнолюдська культура. Саме тому, сприяючи процвітанню національної етнічної культури, необхідно піклуватися й про розвиток єдиної та різноманітної загальнолюдської культури. Відомо, що будь-яка національна культура єдина і неповторна, а її внесок у загальнолюдську духовну скарбницю своєрідний і унікальний. Без урахування ступеня й рівня взаємозв'язків культур народів світу в режимі діалогу неможливі пізнання та визнання історії будь-якої культури [256].

Світова геокультура виступає надбанням всього людства, історичним результатом взаємодії народів. Діалог є істинною формою міжнаціонального спілкування, що припускає як взаємозбагачення національних культур, так і збереження їх самобутності. На думку О. Бензюка, «взаємодія є однією з важливих рушійних сил процесу розвитку національних культур. Вона стає основою специфічного відображення об'єктивної дійсності, реальності. Відображення життя і складає основу взаємодії культур. Поза взаємодією з іншими культурами не може існувати повноцінно національна культура. Ізоляція однієї культури від сусідніх близьких і далеких, завжди позначається негативно на власній національній гідності і на національному престижі» [24].

Зазначимо, якщо до кінця 80–х рр. ХХ ст. основною тенденцією у взаємодії культур було прагнення до їх синтезування, то з 90–х рр. перевагу отримує плюралізм культур, визнання реального різноманіття культурно-історичних систем і діалогічні принципи їх взаємодії (А. Аблажей, С. Єр'оміна, Н. Коновалова, С. Ларченко, В. Шапінський та ін.).

Взаємодія культур – це взаємообумовлений, двосторонній процес, тобто зміна стану, змісту, отже, і функцій однієї культури в результаті впливу іншої обов'язково повинні супроводжуватися змінами в іншій культурі. Іншими словами, взаємодія має двосторонній характер. Культура діалогічна за своєю суттю.

Взаємодія культур, їх діалог – найбільш сприятлива основа для розвитку міжетнічних, міжнаціональних відносин. І навпаки, коли в суспільстві є міжетнічне напруження і тим більше, міжетнічні конфлікти, то діалог між культурами ускладнений, взаємодія культур може носити обмежений характер в полі міжетнічної напруженості даних народів, носіїв даних культур.

Діалог передбачає активну взаємодію рівноправних суб'єктів. Взаємодія культур і цивілізацій припускає і якісь загальні культурні цінності. Діалог культур може виступати як примирювальний фактор, що попереджує виникнення війн і конфліктів. Він може знімати напруженість, створювати обстановку довіри і взаємної поваги. Поняття діалогу є особливо актуальним для сучасної культури. Сам процес взаємодії і є діалог, а форми взаємодії являють собою різні види діалогічних відносин. В сучасному світі діалог культур більше ускладнився в силу комплексу обставин.

Як наголошує В. Шейко, доба глобалізації поставила перед світовою цивілізацією багато кардинальних, доленосних питань, вирішення яких нагально потребує міжнародного діалогу культур. У зв'язку з цим проблеми відкритості до діалогу народів світу та їх взаєморозуміння в сучасному світі набувають доленосного значення. І якщо раніше було достатньо взаєморозуміння між народами, їх доброї волі, то нині виникла потреба в крос-культурних підходах, при яких наявне розуміння особливостей культур інших народів: «усвідомлення відмінностей в ідеях, звичаях, культурних традиціях, притаманних різним народам, здатність побачити спільне й різне між культурами та подивитися на культуру власної спільноти очима інших народів» [265].

Необхідно зазначити, що в сучасних умовах глобалізація спирається на якісно новий рівень розвитку інформаційних технологій, який відкриває нові можливості для комунікації. Даний фактор у значній мірі визначає

універсалізацію та уніфікацію комунікативного простору, який здійснює вплив на сприйняття загальних культурних кодів, символів і цінностей, що забезпечують участь індивіда у глобальній комунікації.

Таким чином, переходячи до з'ясування тенденцій геокультурних трансформацій сучасного, насамперед підкреслимо, що головною і визначальною тенденцією цієї трансформації є глобалізація. Під останньою ми розуміємо об'єктивний процес зростання взаємозалежності країн і регіонів світу в політико-економічному та культурному вимірах.

Як зазначає М. Овсіюк, «процес глобалізації веде до виникнення культурних форм, нових цінностей, зразків поведінки і діяльності, усереднювання світових потреб. Завдяки посиленню взаємозалежності бізнес-процесів організацій і глобалізації конкуренції на світових ринках локальні культури (національні, ділові, організаційні) вступають між собою в своєрідні взаємодії, внаслідок чого розмиваються межі між своїми і чужими куль-турами» [174].

Розгляд специфіки механізму впливу міжкультурної комунікації на соціальне середовище в умовах глобалізації дозволяє показати, що культура в контексті комунікаційних процесів являє собою, перш за все мову, що включає в себе компонент історії. Сьогодні в умовах глобального світу міжкультурний діалог сприяє залученню культури всередину єдиного глобального комунікаційного простору. Як правило, діалог ведеться вимушено, за законами і правилами «нових умов комунікації», де діють процеси не адаптації (толерантності), а підпорядкування більш сильному і агресивному середовищу, світ починає говорити мовою країн, які панують у ньому.

Введення нових інформаційних і комунікативних технологій призвело до радикального перетворення не тільки власне комунікаційних процесів у суспільстві, але й типу зв'язку між людьми, характеру матеріального і духовного виробництва. Побудова спільного когнітивного простору –

досить складний процес, оскільки кожен партнер, керуючись власним образом світу, проектує своє бачення предмета комунікації.

Плідним є підхід П. Осипова, який наголошує, що на початку двадцять першого століття багато людей сприймають культурну ідентичність у мультиполярному просторі не як дещо гарантоване, а як суперечливе і процесуальне. Водночас сприймання розбіжностей між культурами веде до нагальної потреби міжкультурного діалогу. На фоні сучасного глобального розвитку суспільства людство потребує нових прийнятних стратегій розвитку культур. Оскільки ми не можемо повернутися до їх ігнорування, ми повинні прагнути до їх порозуміння. При цьому стає все більш безперечним необхідність розвитку такої ідентичності, яка сягає за межі рамок звичайної культурної ідентифікації і відрізняється високою мірою інтеркультуральності. Є певні підстави вважати, що сучасна культура перестає бути культурою якогось конкретного регіону і все більше стає культурою часу, що торкається кожного із нас [176, с. 49–50].

В умовах глобалізації в інформаційному суспільстві все більшого значення набуває так звана «екранна культура», яка створюється на основі аудіовізуальної техніки, з'єднання комп'ютера з відеотехнікою та новітніми засобами зв'язку. Виробництво, зберігання, передача і споживання інформації проводиться на принципово іншій технологічній основі, що призводить до корінних змін у структурі та змісті міжкультурної комунікації. Компактність нових систем зберігання інформації і здатність надійного і швидкого перенесення на будь-які відстані робить можливою радикальну децентралізацію будь-яких процесів, включаючи виробництво, управління, освіту тощо.

Л. Клименко вірно зазначає, що міжкультурна комунікація має яскраво виражену прикладну орієнтацію. Це не тільки наука, а й певний набір соціально необхідних навичок, володіння якими є бажаним. А відтак, метою соціальної комунікації в міжкультурному контексті є досягнення

взаєморозуміння і вирішення спільних особистісних або професійних проблем. Результат соціальної взаємодії залежить від відносин між партнерами по комунікації; діалогічні (суб'єкт-суб'єктні), побудовані на основі міжкультурної толерантності, вони приведуть до позитивного результату і досягнення поставлених цілей [104].

В умовах становлення інформаційного суспільства сучасні засоби масової інформації та інформаційні системи порушують кордони, системні властивості статі, класу, етносу, релігії, національності, субкультури. Вони руйнують колишні соціальні інститути, які формували ідентифікаційний процес – багатовимірний процес людського становлення. У мережевому суспільстві змінюються принципи не тільки матеріальної, а й духовного життя, перетворюються психологія, менталітет, а слідом за ними і колишні світоглядні уявлення про світ, час і простір. Сучасна інформаційно-технологічна парадигма розвитку суспільства привнесла абсолютно нову рису в суспільний розвиток – гнучкість.

Концепція комунікаційних процесів як соціального феномена створює теоретичні передумови і основу для аналізу джерел і механізмів соціокультурних змін у суспільстві. Мова йде про те, що спільна діяльність людей пов'язана не тільки з фізичним впливом на природу та суспільство, а й з обміном інформацією між людьми (як усередині одного, так і між різними поколіннями), що забезпечує спадкоємність між ними. Такий обмін та зберігання інформації здійснюються за допомогою особливої системи знаків і символів, які можуть являти собою як звичайні предмети, яким надано те чи інше культурне та суспільне значення, так і їх мовного вираження.

Створення знаків – суто людська особливість. Існуючі у тварин знаки і сигнали пов'язані лише з поведінкою і особливостями життя того чи іншого виду. Вони склалися в процесі еволюції виду і передаються генетично. Людина ж усвідомлено створює свої знаки. Вони не є для неї вродженими,

оскільки являють собою форму існування людської культури. Однак ця здатність людини одночасно створює проблему розуміння і сприйняття культури інших народів.

У процесі історичного розвитку суспільства і культури відбувається складна взаємодія традиційних та інноваційних програм, а результаті якого формується їх складна ієрархія, представлена знаковими системами, що безпосередньо або опосередковано керують вчинками і діями людей. Вони можуть конкретизуватися, видозмінюватися, втрачати ступінь своєї актуальності і, навпаки, ставати реальними безпосередніми регуляторами нових видів діяльності, поведінки та спілкування, породжуючи відповідні зміни в житті суспільства. В сучасному глобалізованому світі це проявляється передовсім у розмиванні міжетнічних кордонів, а також демаркаційних ліній між масовою і елітарною культурами, субкультурами.

Найважливішими типами комунікації є: внутрішньокультурний і міжкультурний. Перший тип комунікації постає базовою комунікативною моделлю для дослідження міжкультурної комунікації. Вона відбувається всередині системи «культура», і її можливість уже закладена в цій системі. Але поряд з можливістю комунікації існує умова, необхідна для успішного її здійснення. Цією умовою є наявність коду (знаку, символу), що дозволяє зашифрувати і дешифрувати висловлювання суб'єктом, що знаходиться на вході і виході системи «культура». У тому випадку, коли вид культури користується природним мовою, роль такого коду грають концепти цієї мови. Такий тип взаємодії підводить до поняття міжкультурної комунікації, який характеризується як обмін між двома або більше культурами та продуктами їх діяльності в різних формах і на різних рівнях на основі стійкої єдності.

Міжкультурна комунікація визначається як когнітивно-комунікативне середовище. Вона існує завдяки комунікативній функції культури. Її аксіологічні функції відкривають можливість виділення соціокультурного

простору як загального, так і національно-специфічного змісту, що належить до конкретної культурної спільності.

Є достатньо підстав розглядати процес взаємодії культури та комунікації через дві основні тенденції.

Перша тенденція пов'язана з динамікою внутрішніх структур культури, де міжкультурна комунікації виступає її джерелом.

Друга тенденція позначається через вплив зовнішніх факторів на розвиток внутрішніх структур культури. Комунікація при цьому теж не залишається пасивною, бо зовнішній вплив здійснюється через різні форми на різних рівнях.

Ці процеси тісно взаємопов'язані. Але складність не в цьому, а в тому, що перетин систем різко збільшує непередбачуваність подальшого їх руху, що яскраво виражено в сучасному глобалізованому світі.

Значну роль тут відіграє, на думку С.Кость усвідомлення важливості культурно-історичних факторів у процесах комунікації, знання і адекватне відтворення норм вербальної та невербальної поведінки. Це, на її думку, сприяє успіху міжкультурної комунікації, адже процес спілкування передбачає взаєморозуміння і взаємоадаптацію співрозмовників [118].

З іншого боку, варто врахувати, що перетин з іншими структурами, виступаючими для даної культури зовнішніми чинниками, здійснюється через різні форми. Для того, щоб «ввійти» у внутрішній світ культури, зовнішні фактори повинні перестати бути «зовнішніми» для даної культури. Цей процес так званого «вторгнення» підпорядкований законам комунікації, оскільки здійснюється за умови перетворення «чужий» на «свого».

Подібне перетворення в науковій літературі отримало назву «перейменування». Процес перейменування не проходить безслідно для того змісту, який отримує нову назву. Тут теж виявляється кілька тенденцій.

Перша з них пов'язана з тим, що нове явище, яке утворилося в результаті перетину «свого» і «чужого», дуже часто привласнює собі

найменування однієї із структур, приховуючи під старим фасадом щось принципово нове.

У процесі перейменування може мати місце і протилежна тенденція. Вторгнення може бути настільки енергійним, що привноситься не окремий артефакт чужої культури, а цілий пласт (напрямок, жанр, стиль), здатний або повністю витіснити явище, в яке він ввійшов, або утворювати з ним складну ієрархію. Це яскраво проявляється, зокрема, у сфері мови.

Третя тенденція характерна тим, що вторгнення може відіграти роль каталізатора: не беручи участь безпосередньо в процесі, воно може прискорити його динаміку. Така, по суті, функція моди, яка призначена бути метрономом і каталізатором культурного розвитку.

Зазначені тенденції є важливими в розумінні трансформації міжкультурної комунікації, особливо для національних держав, що не завершили свого становлення, до яких відноситься і молода держава Україна, що постала перед реальним викликом нехтування власних національних інтересів. Ми підтримуємо думку, що тенденція нівеляції інтересів національних держав і самобутніх культур, супроводжуюча глобалізацію, повинна бути врегульована або зведена до мінімуму проведенням певних оптимальних заходів (на рівні міждержавних угод) [174].

Іншою важливою рисою трансформації комунікаційної культури є суперечність між формою і змістом сучасної культури. Тут важливо мати на увазі, що збагачення культури не тотожне її синтезу. Синтез має місце в тому випадку, якщо система «культура» освоює інші досягнення в тих сферах, які виявляються недостатньо розвинутими в ній самій.

Що ж до ситуації в Україні, то ми підтримуємо позицію Н. Захарчука, який вважає, що «на сучасному етапі Україна посідає не надто привабливе місце у світовому інформаційному просторі. Про нашу країну мало знають представники з інших країн. А подекуди, їхні знання і, відповідно, уявлення

є помилковими. Україна працює над створенням власного іміджу, відмінного від того, котрий існував раніше, над інтеграцією в Європейський простір задля створення кращих можливостей у різних сферах діяльності. Розширення взаємодії країн, народів, етносів, культур піднімає питання про культурну самобутність і культурні відмінності. Зі збільшенням міждержавних та міжкультурних взаємодій зростає значення та роль уміння визначати культурні особливості народів, поважати їх та певним чином знаходити «спільну мову» [74, с. 174–177].

У цьому контексті для України особливої ваги набуває пізнання «чужої» культури через «свою», а «своєї» через «чужу», шляхом інтерпретації і адаптації цих культур одна до одної в умовах принципового смислового неспівпадіння більшої частини обох. Тільки в цій ситуації культури взаємозбагачують одна одну, і засобом цієї комунікації виступає мова не просто як засіб передачі інформації, а як засіб міжкультурного спілкування.

Кінцевим орієнтиром розвитку цілісності культурного простору України має бути переведення його в режим самовідтворення. За таких умов стає можливою ефективна інтеграція у європейський і загальносвітовий культурний простір, що визначено однією з пріоритетних ініціатив у царині соціокультурних та етнонаціональних процесів в Україні.

Цілісність та самовідтворення культурного простору є запорукою органічного входження української нації у світову спільноту, необхідність чого диктують глобальні процеси. Базовим принципом успішного входження до більшої спільноти повинен бути принцип відповідності українського культурного простору глобальним викликам у цілому та європейським вимогам зокрема.

Глобалізація, утвердження інформаційного суспільства, ринкових відносин і дедалі відчутніша демократизація, що поступово охоплює всі складові суспільного організму, потребують відповідного культурного

забезпечення. Важливість інтелекту зростає. Він стає все більш вагомим і викликає зацікавленість з боку як виробників, бізнесменів і владних структур, так і пересічних громадян.

У суспільствах, в яких поважають науку, культуру, мистецтво, люди живуть краще, адже досягнення інтелектуальної діяльності зумовлюють рівень виробництва, культури, освіти тощо. Так, не викликає сумніву, що досягнення культури мають пріоритетне значення і можуть бути використані у будь-якій сфері діяльності людей. Науково-технічні досягнення формують рівень і характер виробництва. У свою чергу, інтелектуальні досягнення у сфері художньої літератури, мистецтва і культури в цілому формують моральні засади суспільства, його світогляд, ставлення до навколишнього середовища, його бачення, тобто ті засади, які ми називаємо людськими цінностями і які визначають духовний світ людини і суспільства [119, с. 539–530].

Отже, в глобалізованому суспільстві, в якому успіх забезпечують знання та інновації більшість держав глибше усвідомили роль культури. Тепер життєво необхідно, щоб культура здобула таке саме визнання і в інших суперечливих і конфліктних питаннях, що визначають не лише міжнародні взаємини, а й внутрішню політику.

У демократичних суспільствах перед народними обранцями постає складне завдання узгодити діаметрально протилежні цінності, виражені засобами культури, й прийняти зважені й неупереджені рішення. У світі, де все швидко змінюється, такі рішення неминуче виявляться тимчасовими. Тому особливого значення набувають механізми вироблення рішень – інструменти загальнонаціонального демократичного діалогу про культурні цінності. Головні характеристики такого діалогу – толерантність і плюралізм, повага і залучення, тобто культурні цінності, що є основою демократії.

Бачиться справедливим зазначити: незважаючи на загальну складність

та інваріантність визначення, культурне поле містить ті провідні виміри, які формують та унормовують не лише національний, але й глобальний стратегічний розвиток. Мова йде про три взаємопов'язані сфери соціальної діяльності, де різні суспільства та їх зовнішня діяльність можуть бути структурованими за відповідним напрямком – політичним, стратегічним та організаційним. У контексті зростаючого культурного різноманіття світу розвиток міжкультурних комунікативних взаємодій та забезпечення міжкультурного діалогу є фундаментальним. Для того щоб реалізувати цю мету й посилити заходи із розширення та зміцнення міжкультурного діалогу, по-перше, необхідно розпізнати, поширити цей процес, по-друге – обмінятися досвідом та найкращими практиками, що проілюструють спроможність, цінність та ефективність міжкультурного діалогу [120, с. 93].

У взаємодії культур проявляються подвійні тенденції. Взаємне засвоєння елементів культури, з одного боку, сприяє інтеграційним процесам, взаємному збагаченню, обміну тощо. А з іншого боку – супроводжується посиленням національної самосвідомості, прагненням до закріплення власної самобутності.

Для будь-якої національної культури завжди небезпечні як надмірне тяжіння до іншої культури, так і її самоізоляція. Абсолютизація першої тенденції може призвести до поглинення або обопільного занепаду обох культур. Водночас добровільна самоізоляція культури позбавляє її самопізнання, яке розвивається шляхом взаємодії і порівняння з іншим культурним феноменом.

Окреслені тенденції повинні принаймні урівноважувати одна одну, стимулюючи утворення елементів, яких бракує тій або іншій культурі, і поповнюючи тим самим число націокультурних компонентів.

5.2. Розширення кола суб'єктів геокультурної трансрегіональної взаємодії

Нагадаємо головний висновок, до якого приходять А. Аппадурі, полягає в тому, що відтепер ми увійшли в еру постнаціонального. «Нові форми організацій, які відіграють найважливішу політичну роль в різних областях (навколишнє середовище, політика, гуманітарна сфера), рухливі, гнучкі і мінливі, особливо в порівнянні з відсталими структурами традиційних державних апаратів. По всьому світу неурядові організації виростають із самої тканини громадянського суспільства, особливо в кризових ситуаціях, визначаючи специфіку сучасної політичної ситуації. У глобалізованому універсумі транснаціональність пропонує нові форми мережевої солідарності» [276, с. 295–310].

Глобалізація та демократизація процесів міжнародного спілкування приводять до залучення нових суб'єктів та розширення кола геокультурних впливів. На нашу думку, для аналізу учасників міжнародних культурних відносин доцільно використовувати їх класифікацію за рівнями: цивілізаційний, регіональний, національний та локально-етнічний.

Як зазначає О.Кучмій: «Внаслідок тривалого спілкування між різними націями може виникнути регіональний тип взаємодії, який породжується спільністю культури певного регіону (Європейський регіон, Середземномор'я, Близький Схід, Північна Америка, АТР тощо). Етнічний рівень взаємодії культур характерний для відносин між локальними етносами, історико-етнографічними, етноконфесійними та іншими спільнотами» [131].

На національному рівні міжкультурна взаємодія регулюється переважно державно-політичними інститутами і має достатньо формалізований характер у вигляді політико-правових документів. Цивілізаційний рівень взаємодії має найбільш складний характер, але саме від його розвитку залежить перспектива збереження ціннісних надбань

людства та досягнення мирного співіснування народів. У практичній площині усі ці рівні суб'єктності міжкультурної взаємодії, звичайно, тісно взаємодіють та перетинаються.

Як уже зазначалося у нашому дослідженні, на противагу глобалізації у сучасному світі розгортається тенденція до підсилення міжкультурної взаємодії етносів, але форми реалізації даної тенденції суттєво відрізняються. «В одних випадках вона може стати джерелом загострення етнокультурних суперечностей, а в інших – навпаки – яскравим проявом однієї з об'єктивних закономірностей зближення етнічних культур. Етнічний рівень взаємодії здійснюється між локальними етносами, етномовними, культурногосподарськими (за спільністю матеріальної культури), історико-етнографічними (за схожістю духовної культури), етноконфесійними та іншими спільнотами» [131].

На цивілізаційному та регіональному рівнях активно формуються нові суб'єкти міжкультурної взаємодії, зокрема, міжнародні неурядові організації стають суб'єктами світової політики. Їх активна участь у міжнародному співробітництві зумовлює зміну характеру світового політичного процесу, в перспективі може привести до формування нових видів політичної комунікації на світовій арені.

Слід особливо відзначити роль неурядових організацій у зміцненні демократичних цінностей світової геокультури. Саме ці структури становлять ядро демократичної системи міжнародних відносин, сприяють розширенню простору демократичних свобод і прав людини, поширенню демократичних цінностей і процедур, координації зусиль міжнародного співтовариства у вирішенні актуальних проблем цивілізаційного розвитку.

Демократизація цінностей геокультури приводить до зростання ролі особистості в системі міжнародної комунікативної взаємодії. Бурхливі події ХХ століття, за словами Т. Зонової, перетворили пересічну людину на ключового учасника міжнародних процесів. Особистість була визнана

справжнім носієм природних прав, які держави раніше ігнорували. Гуманітарна дипломатія проголосила примат прав людини, вийшовши за традиційні рамки виняткової правосуб'єктності держав. У науковому світі широко дискутується питання про те, чи не є ми свідками поступу епохи суверенітету окремої особистості вже зараз, в умовах трансформації концепції державного суверенітету і делегування суверенних функцій міжнародним організаціям, регіональним і інтеграційним структурам [85, с. 126].

Інша передумова зростання ролі неурядових організацій в міжнародній комунікативній взаємодії пов'язана з ускладненням проблем, що вимагають для свого рішення підключення більш широкого кола учасників.

Світ зіткнувся з новими загрозами транскордонного плану. Йдеться про міжнародний тероризм, організовану злочинність, наркоторгівлю, зміни клімату, поширення генетично модифікованих продуктів харчування, клонування, несправедливості в справі розподілу ресурсів та інше. Специфічна складність даної проблематики викликала необхідність підключення до переговорів представників науки, промисловості, бізнесу, авторитетних неурядових організацій.

Дані явища призвели до безпрецедентно бурхливого зростання числа акторів світової політики. Одне з перших місць у цьому аспекті займають неурядові організації, більш наполегливо торує шлях тенденція, спрямована на формування наукових співтовариств або мережі експертних груп, які працюють на трансрегіональній основі. Дипломатичні служби всіх країн відчують потребу в контактах і взаємодії з дедалі більшим числом неурядових організацій [224, с. 646].

Під впливом перерахованих вище причин в сфері міжнародних комунікацій складається особливий напрямок діяльності, так звана громадянська або народна дипломатія.

Як відзначає Т. Медведєва, це неофіційна як зовнішньополітична, так і внутрішньополітична діяльність незалежних безпосередньо від урядів фізичних і юридичних осіб, неурядових організацій, рухів та інститутів, спрямована на збереження миру, розвиток і поліпшення міждержавних відносин, на розвиток дружби, взаєморозуміння і співпраці між різними народами [153, с. 12].

Т. Медведєва також звертає увагу на специфіку форм і методів громадянської дипломатії. Частина з них запозичується з арсеналу офіційної дипломатії. Наприклад, неофіційні візити, участь в конгресах і конференціях, участь в роботі міжнародних організацій з правом дорадчого голосу, участь в узгодженні, підготовці і розробці документів тощо. Однак в силу того, що громадянська дипломатія не пов'язана нормами міжнародного права, у неї є цілий арсенал додаткових методів, які впливають з її функціональних можливостей. Зокрема, до основних з них відносяться акції протесту, акції підтримки (солідарності), пошук консенсусу, співпраця та інформаційно-просвітницька діяльність.

Акція протесту – дія або виступ з метою висловлення незгоди або заперечення. Це один з найпоширеніших методів громадянської дипломатії, який застосовується у випадках, якщо дії офіційних структур йдуть врозріз з основними цілями громадянського суспільства. В громадянській дипломатії особливо активно цей спосіб застосовується при вирішенні політичних, гуманітарних та екологічних завдань.

Акція підтримки (солідарності) – дія або виступ з метою одностайного схвалення, активного співчуття чийось дій або думок. Пошук консенсусу – «обговорення будь-якого спірного питання на зборах, у пресі, в бесіді». Пошук консенсусу має різні форми здійснення: громадські форуми, конференції, «круглі столи», приватні бесіди, дискусії в пресі, в Інтернеті, створення міжнародних тимчасових громадських об'єднань (організацій, комітетів, центрів, робочих груп) для вирішення конкретних завдань і так

далі.

Співпраця, що розуміється як участь у спільній справі, представлена різноманітними формами і за своїми цілями і завданнями підрозділяється на: політико-правове співробітництво (співробітництво у сфері сприяння вирішенню політичних завдань: миротворчих, проблем безпеки, роззброєння, політичної стабільності і так далі); економічне співробітництво; гуманітарне співробітництво; співробітництво в сфері екології; науково-технічне співробітництво; співробітництво в галузі культури; співробітництво в галузі освіти; спортивне співробітництво; співробітництво в галузі туризму; співробітництво в інших областях.

Інформаційно-просвітницька діяльність є одним з важливих методів вирішення цілої низки завдань, які ставить перед собою громадянська дипломатія. Наприклад, вона відіграє особливу роль у формуванні добросусідських відносин, зняття «іміджу ворога», зміцненні взаєморозуміння і взаємодовіри. Крім того, освіта необхідна при вирішенні ряду політичних, гуманітарних, екологічних, науково-технічних і культурно-просвітницьких завдань [153].

Центральне місце в громадянській дипломатії належить міжнародним неурядовим організаціям. За словами Т. Зонової, НВО як важливі соціальні інститути, встановлюючи і розвиваючи інтенсивні контакти в межах багатовекторної дипломатії, заповнили «порожнечі», існуючі в сучасному контексті часом надмірно «обюрокраченою» міжнародною політикою [85, с. 86].

Неурядові організації розрізняються за своїми розмірами, структурою, спрямованістю діяльності та її завданнями. Основними функціями неурядових організацій в галузі міжнародної політики є мобілізація міжнародної громадської думки з метою захисту та реалізації демократичних цінностей, а методом досягнення цілей – тиск на міжурядові організації (перш за все на ООН) і безпосередньо на ті чи інші держави. Так,

зокрема, діють Грінпіс, Міжнародна амністія, Міжнародна федерація з прав людини. Тому таких міжнародних акторів ще називають міжнародними групами тиску.

Подібні структури в цілому є повноцінними суб'єктами міжнародних відносин, перетворюючи глобальне громадянське суспільство в реального суб'єкта сучасної міжнародної політики, здатного створити альтернативу або навіть нейтралізувати існуючі конфігурації глобальної влади та управління, висуваючи і лобіюючи демократичні цінності. Вони взаємодіють з державними і міжнародними організаціями, можуть відігравати важливу роль у формуванні майбутнього світового суспільства і бути атрибутом демократичного глобального управління (governance), створюючи інтернаціональний публічний простір, широко розділяючи цінності, що об'єднують людство.

Міжнародні неурядові організації відіграють важливу роль у розвитку та консолідації демократії, їх діяльність є одним з важливих показників демократичності політичних структур. Історія неодноразово доводила, що успіх демократичних перетворень знаходиться в пропорційній залежності від участі в них громадськості, від її здатності формувати незалежні від влади структури, які стають повноправними учасниками цих процесів. Практично всі країни світу на шляху до демократизації пройшли необхідні етапи, пов'язані зі становленням інституту неурядових організацій. Підтримуючи неурядові організації, встановлюючи з ними діалог і співробітництво, держави показують, наскільки вони демократичні і приймають ідею громадянського суспільства [261].

Взаємна потреба один в одному – урядів і акторів громадянської дипломатії породжує складні і суперечливі взаємини. З одного боку, громадянська дипломатія має величезні потенційні можливості, і уряди часто вдаються до її послуг, в цьому випадку відбувається їх успішна співпраця. З іншого боку, самостійна та надмірно радикальна діяльність

акторів громадянської дипломатії іноді може стати серйозною проблемою для безпеки держави [153, с. 14].

На національному рівні у контексті розвитку комунікативної взаємодії сприйняття політики однієї держави громадською думкою інших країн відіграє все більшу роль. Цей фактор зумовив формування дипломатії, яка в середині ХХ ст. отримала назву публічної дипломатії (*public diplomacy*). У той час як традиційна дипломатія являє собою канал спілкування між урядами, публічна дипломатія звернена перш за все до широкої аудиторії. Фактично, публічна дипломатія – це відкритий канал комунікації між різними народами. Саме публічна дипломатія передбачає створення іміджу країни у всьому його різноманітті. Звернення безпосередньо до громадськості тієї чи іншої країни поверх уряду стало одним з рутинних прийомів публічної дипломатії. Все частішими стають також громадські дискусії за участі дипломатів [224, с. 651].

За визначенням американських аналітиків, публічна дипломатія це урядова діяльність, яка спрямована на просування національних інтересів та національної безпеки через розуміння, інформування і справляння впливу на зарубіжні аудиторії, а також розширення діалогу з іншими націями [61].

Інформування та розуміння означає поширення інформації про внутрішню та зовнішню політику країни через усі можливі канали комунікації, враховуючи особливості сприйняття та культури цільової аудиторії. Основним принципом є націленість на отримувача інформації: важливим є не те, що сказано, а як це сприйнято аудиторією [320].

На думку російського дослідника В. Сеїдова, публічна дипломатія передбачає цілеспрямоване інформування міжнародної громадськості, підтримку контактів з іншими націями у сфері освіти й культури, націлених на створення привабливого образу країни [208, с. 312–335].

Фактично в рамках публічної дипломатії поєднується політична, інформаційна та культурно-освітня діяльності. З одного боку, це

інформаційне забезпечення політики країни, а з другого – здобуття розуміння та сприятливого ставлення до країни, її ідей та цінностей з боку інших націй за допомогою освітніх та культурних програм [282].

Основна мета і призначення публічної дипломатії – вплив на громадську думку. Як зазначає Т. Зонова, сприйняття політики однієї держави громадською думкою інших країн грає все більшу роль. Сфера діяльності публічної дипломатії передбачає все більш активне підключення громадської думки, неурядових інститутів та окремих громадян до дискусії з проблем міжнародної політики [85, с. 126, 149].

В основному дослідники сучасної дипломатії сходяться на думці, що поняття «публічна дипломатія» включає в себе широкий спектр дій, спрямованих на будівництво довгострокових відносин, захист цілей національної зовнішньої політики і кращого розуміння цінностей і інститутів власної держави за кордоном. Публічна дипломатія просуває національні інтереси і забезпечує національну безпеку шляхом вивчення настроїв іноземної громадської думки, інформування його та впливу на тих, хто цю думку формує. Публічна дипломатія в основному націлена на масову аудиторію. Вона виходить з того припущення, що громадська думка може мати значний вплив на свої уряди і на політичні системи. Будь-який вид публічної дипломатії спрямований на певну аудиторію, використовує відповідну цій аудиторії мову і образи. Саме це дозволяє їй досягти намічених політичних цілей. Публічна дипломатія має на меті розширення діалогу між громадянами своєї країни і зарубіжними партнерами. Це передбачає активний міжнародний обмін, створення інформаційних програм, пропаганду своєї культури [85, с. 126, 152].

Дж. Най виділяє три виміри публічної дипломатії. Перший вимір – це відкритість у вигляді постійного спілкування, під час якого відбувається роз'яснення суті рішень у внутрішній і зовнішній політиці. Другий вимір – це стратегічне спілкування, що розвиває серію важливих месиджів, подібно

до політичної або рекламної кампанії. Третім виміром публічної дипломатії є розвиток міцних взаємин з ключовими суб'єктами протягом довгих років і навіть десятиліть за допомогою стипендій, програм обміну, навчання, семінарів, конференцій та доступу до каналів засобів інформації [167].

Як зазначають українські дослідники Є.Макаренко і О.Кучмій, однією з цілей публічної дипломатії є забезпечення включення інтересів окремих держав та міжнародних регіонів у глобальний світовий порядок. Основними інструментами публічної дипломатії є засоби масової комунікації, міжнародні та національні неурядові організації, міжнародні неформальні контакти й обміни [240, с. 384].

Використовуючи інформаційно-комунікативні можливості публічної дипломатії, керівництво держави може досягти таких цілей, як підвищення обізнаності про країну; формування позитивного сприйняття країни іншими акторами міжнародних відносин; вплив на поведінку громадськості (залучення інвестицій, здобуття громадської підтримки для позиції держави, переконання політиків сприймати країну як союзника тощо). Для досягнення цих цілей публічна дипломатія має охоплювати три виміри:

1. Комунікація зі щоденних проблем, тобто пояснення внутрішньо- та зовнішньополітичних дій і рішень уряду .

2. Стратегічна комунікація, яка за своєю сутністю нагадує політичну кампанію: поширення сукупності тематичних повідомлень і планування серії символічних подій з їх подальшою візуалізацією для посилення ефекту.

3. Розвиток тривалих взаємовідносин на індивідуальному рівні з політиками, журналістами, вченими, бізнесменами та іншими лідерами думки через програми обміну, організацію семінарів, конференцій та забезпечення доступу до іншомовних мас-медіа [303].

Існує також підхід, за яким публічна дипломатія прирівнюється до міжнародних зв'язків з громадськістю (Public Relations). Їх схожість проявляється у цілях – встановлення взаємовигідних відносин із

громадськістю інших держав та формування позитивного міжнародного іміджу країни; у методах та інструментах впливу на масову свідомість – переконання за допомогою засобів масової інформації. Крім того, програми зв'язків з громадськістю та публічна дипломатія орієнтовані на конкретні аудиторії та спираються на довіру з боку цільової аудиторії [205, с. 150].

Публічна дипломатія може бути традиційною, що включає інформаційну пропаганду, здійснювану через радіо і телебачення; навчання окремих соціально-професійних груп населення з метою формування лояльної еліти і поширення певної політичної культури за допомогою виставкової діяльності, кіно і т.д., і так званої цифрової (digital diplomacy), під якою розуміється розміщення радіо і телепередач в мережі Інтернет, поширення літератури в цифровому форматі, моніторинг дискусій в блог-просторі зарубіжних країн, створення персоніфікованих сторінок урядовців в соціальних мережах, а також розсилка інформації через мобільні телефони.

Термін цифрова дипломатія, поширений поряд з поняттями інтернет-дипломатія, дипломатія соціальних мереж і Web 2.0 дипломатія, вперше почав використовувати стосовно зовнішньої політики США. Зокрема, під ним малося на увазі широке використання інформаційно-комунікаційних технологій, в тому числі нових медіа, соціальних мереж, блогів і тому подібних медіаплощадок в глобальній мережі для здійснення функцій і комунікацій з питань, пов'язаних із зовнішньополітичним порядком денним. В даний час програми цифрової дипломатії реалізуються не тільки США, але і рядом інших держав. Зокрема, можливість переходу до цифрового дипломатії розглядається також державами НАТО [83, с. 213].

Публічна дипломатія в цілому і цифрова дипломатія зокрема стають ефективними засобами поширення демократичних цінностей в світі. У той же час не можна не помітити і негативні тенденції її розвитку. Публічна дипломатія в її різних формах часто розглядається як засіб реалізації

національних, корпоративних, групових інтересів. Значне місце в ній займають маніпулятивні технології. У той же час потенціал публічної дипломатії як засобу діалогу цивілізацій, культур і народів в належній мірі не реалізується.

Очевидно, вважає Т. Зонова, що публічна дипломатія має значний потенціал пропагандистського ресурсу. У той же час не можна забувати, що публічна дипломатія в основному націлена на відкритий діалог, порівняння позицій, створення сприятливого клімату для розвитку міжнародного взаємообміну [85, с. 151].

Варто прислухатися до слів Дж. Ная, який вважає, що скептики, які сприймають термін «публічна дипломатія» як черговий евфемізм, який використовується з метою пропаганди, не розуміють її суті. Звичайна пропаганда неефективна як публічна дипломатія. У свою чергу, публічна дипломатія також не є всього лише черговою рекламною кампанією. Публічна дипломатія передбачає, крім іншого, налагодження довготривалих взаємин, що створюють сприятливі умови для державної політики [167].

Таким чином, формування комунікативної взаємодії у міжнародних відносинах включає в себе діяльність нових суб'єктів світової політики. Проявом цього процесу служить прогресуюча політизація мас, яка вимагає доступу до інформації, участі в прийнятті рішень. Громадяни вимагають більшої прозорості і звітності з боку політичних лідерів, прагнуть збільшувати контроль над процесами прийняття рішень. Причинами збільшення числа і впливу міжнародних неурядових організацій є:

- виникнення глобальних проблем, вирішення яких вимагає не тільки концентрації зусиль, спільних заходів міжнародного співтовариства держав, а й залучення світового громадянського суспільства;
- активізація демократичних процесів в сфері внутрішніх і міжнародних відносин;
- поширення світового руху, спрямованого на захист

загальнолюдських цінностей і недостатні можливості окремих держав і міжнародних організацій в сфері вирішення актуальних проблем;

– посилення громадського контролю над процесом розробки і прийняття міждержавних рішень щодо забезпечення захищеності життєво важливих інтересів людини і суспільства в разі появи нових викликів і загроз глобалізації [116, с. 163].

Міжнародні неурядові організації забезпечують розширення варіативності і гнучкості геокультурних стратегій, пропонують такі варіанти дій і рішень, які раніше не розглядалися і не аналізувалися, допомагають політикам краще зрозуміти сутність і особливості тієї сфери діяльності, за яку вони несуть відповідальність, а також зрозуміти завдання, які потребують вирішення, з позиції громадянських цінностей.

Організаційні завдання вирішуються і за межами традиційних міжурядових каналів, на самостійно створених аренах разом з іншими неурядовими організаціями. В цьому випадку міжнародні неурядові організації виконують функцію соціалізації нових соціально-політичних рухів в міжнародне співтовариство, виступають агентами глобального громадянського суспільства, представляють і захищають інтереси громадян, найбільш вразливі з точки зору порушення прав, здійснюють моніторинг діяльності урядів, будучи елементом системи політичних противаг.

Міжнародні неурядові організації ініціюють включення в глобальний порядок денний питання захисту прав людини, соціальної справедливості, охорони навколишнього середовища, використовують новаторські і експериментальні підходи; застосовують нові знання та інформацію; висувають пропозиції щодо перебудови процесу прийняття рішень.

Діяльність неурядових суб'єктів міжнародних відносин сприяє залученню громадськості до процесів вироблення і прийняття державно-політичних рішень, здійснення контролю за реалізацією цих рішень. При таких умовах процес міжнародної політики стає прозорим, виникає безліч

механізмів для поліпшення легітимності державно-політичних і міждержавних рішень, здійснення контролю за реалізацією цих рішень.

У цьому контексті на національному рівні Україна має активніше використовувати засоби публічної дипломатії для відстоювання національних інтересів на міжнародній арені. За експертними оцінками Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України: «На тлі активної антиукраїнської пропаганди Росії в міжнародному просторі Україна потребує вироблення комплексної стратегії публічної та культурної дипломатії, яка буде використовувати інструменти «м'якої сили» для протидії засиллю російської неправдивої інформації, врівноваженню балансу інтересів, приверненню на свою сторону громадської думки в іноземних державах.

Важливими завданнями на цьому шляху є інформування закордонної громадськості про позицію Української держави та суспільства, здобуття зворотного зв'язку від закордонної громадськості, вплив на вироблення зовнішньополітичної позиції та стратегії інших держав з урахуванням проукраїнської думки закордонної громадськості.

До виконання цих завдань мають бути залучені не лише МЗС та закордонні дипломатичні представництва України, але й інші органи державної влади, наукові установи, громадські організації, осередки українства за кордоном, українські та українофільські бізнес-кола тощо».

Таким чином, мова йде саме про формування та реалізацію геокультурних стратегій, які націлені, передусім, на згуртування демократичної громадськості навкруги вирішення української кризи шляхом формування широкої мережі груп підтримки та тиску з громадян різних країн, які поділяють спільні цінності суверенітету незалежних країн, територіальної цілісності та недоторканності кордонів, гарантування прав та свобод особистості. Зокрема необхідно систематизувати співробітництво закордонних дипломатичних представництв України з місцевими

осередками українства та представниками діаспори країни перебування з метою консолідації зусиль, ефективного розподілу відповідальності за формування позитивного іміджу України та забезпечення розвитку міждержавних відносин.

Іншою невід'ємною складовою комунікативної взаємодії України як на національному, так і на локальному рівнях є залучення громадськості до реалізації зовнішньополітичних стратегій. Не можемо не погодитися у цьому зв'язку зі слушною позицією, яку висловлює у своїх працях В. Руднева: «Замість неефективних та дискредитованих громадських рад при МЗС доцільно запровадити (у тому числі і через зміни до законодавства) консультації/круглі столи, насамперед при виробленні державних політик, із зацікавленими сторонами: представниками бізнесу, профспілок, громадських організацій, громадян тощо» [205, с. 31–33].

Наприкінці минулого року в структурі українського Міністерства закордонних справ з'явився новий напрямок діяльності – публічна дипломатія. Відтепер за стратегію культурної комунікації і державного бренд-менеджменту України відповідає окрема команда дипломатів, переважна більшість з яких пройшли внутрішній відбір міністерства, а керівника напрямку культурної дипломатії запросили з незалежного мистецького середовища. В новому стратегічному баченні МЗС громадський сектор має стати рівноправним суб'єктом загальнодержавних управлінських рішень нової політики соціального партнерства.

Після тривалих консультацій з міжнародними експертами було визначено, що фундаментом публічної дипломатії в Україні має бути тріада ключових суспільно-політичних практик: культура, імідж, ЗМІ. Ключовим моментом запланованої стратегії культурної дипломатії виступає синергія з недержавним сектором і горизонтальна взаємодія. Серед основних процедур здійснення такої стратегії – конкурсний відбір проектів, створення сприятливого середовища горизонтальних комунікацій між митцями, арт-

менеджерами і культурними аташе іноземних посольств в Україні та в плануванні довгострокового механізму нетворкінгу.

Конкурс грантів у сфері культури – це процес, який включає запрошення організованим чином надавати заявки відповідно до набору затверджених критеріїв, а також відбір і фінансування проектів. Участь у розробці та поширенні досвіду і принципів конкурсного розподілу ресурсів дає можливість брати більш активну участь некомерційних організацій культури і окремих митців у вирішенні творчих проблем. Залучення місцевого бізнесу до партнерства у таких конкурсах сприяє не лише збільшенню розподілюваних сум, але й активному залученню бізнесових структур у вирішення проблем розвитку культури [124, с. 18–20].

Проблема пошуку і залучення коштів для закладів культури нині активно вирішується засобами фандрайзингу. Останній передбачає не тільки залучення фінансових коштів від приватних осіб або організацій на реалізацію соціально значущих проектів у сфері культури, але й залучення людей та організацій до спільного подолання проблем, наявних у певному закладі культури [217].

Внаслідок цільових внесків виникає цільовий капітал – утворена за рахунок пожертвувань у формі грошових коштів частина майна некомерційної організації культури. Як правило, вона передається цією організацією в довірче управління певної компанії для отримання доходу. Останній використовується для фінансування статутної діяльності організації культури.

Наприклад, у США надходження від ендаумент-фондів формують до 30% бюджетів закладів культури. Проте в Україні цільовий капітал може формуватися виключно за рахунок грошових коштів. Таке обмеження продиктоване насамперед міркуваннями прозорості й контролю на всіх етапах формування і використання цільового капіталу.

Водночас його застосування передбачає наявність своєрідного кодексу

честі, щоб встановити певний ступінь довіри між благодійниками і організаціями культури як партнерами. Власне процес створення етичного кодексу вже є позитивним досвідом, оскільки до участі в його продукуванні залучаються всі члени організації. А оскільки вона має певний юридичний статус, це зумовлює відповідальність перед людьми.

Етичний кодекс також допомагає уникнути неприємних моментів у житті організації і дозволяє їй працювати більш ефективно. Притому, що у всіх організацій культури кодекси різні, є у них і щось спільне. «Перше – рада директорів, в якій немає конфлікту інтересів. Друге – визнання відвертості й «прозорості». Третє – чесний менеджмент, в якому беруть участь усі члени організації. Четверте – прохання до донорів мають бути чесними. П'яте – гроші потрібно використовувати тільки за призначенням. Шосте – це чесні та відкриті звіти. І нарешті, головне, – довести свою незамінність в допомозі людям. Коли організація починає створювати такий кодекс, це означає, вона вчиться добре працювати» [217, с. 12].

Об'єднання зусиль держави, недержавних закладів культури, благодійників – усіх, кому не байдужа доля вітчизняної культури доволі складний процес, оскільки в культурна сфера у господарчо-правовому плані поділена на державно-комунальну та недержавну частини, які залишаються де-факто нерівноправними. Державно-комунальний сектор культурної сфери фінансується, хай і погано, майже виключно з бюджетів (державного і місцевих).

Натомість недержавний сектор майже не має державної фінансової підтримки – більше того, навіть механізмів такої підтримки (грантів, істотних податкових пільг) практично не створено. Єдиним винятком є доволі недосконалий, непрозорий і малоефективний механізм Президентських грантів молодим митцям (див. звіт з відповідної НДР, виконаної УЦКД в 2004 р.).

Незважаючи на наявність в Україні численних недержавних

неприбуткових організацій та об'єднань, попри кількарічні законотворчі зусилля й навіть окремі часткові успіхи (напр., прийняття Закону про благодійництво), «третього сектори» фактично досі не сформовано у господарчо-правовому аспекті культурна сфера в Україні поділена на державно-комунальний і недержавний сектори, що створює нерівні умови для їхнього розвитку. Адже державно-комунальний сегмент культурної сфери одержує фінансову підтримку з державного та місцевих бюджетів.

Щодо недержавної частини сфери культури, то вона майже не має державної підтримки, за винятком кількох колективів і організацій, фінансування яких передбачено окремим рядком у Державному бюджеті України.

Загального механізму підтримки недержавного сектора сфери культури в країні не існує. Чи не єдиним винятком є недосконалий і доволі непрозорий та малоефективний розподіл Президентських грантів серед молодих митців, який не має істотного впливу на розгортання загального потенціалу творчої молоді.

Водночас, незважаючи на наявні проблеми, в царині української культури вже накопичений певний досвід нехай нелегкого, але часто досить ефективного виживання і розвитку в умовах ринку. Для недержавних закладів культури багато декларованих сучасною реформою принципів не є чимось новим. Вони цілком зрозумілі, оскільки продиктовані самими умовами існування і розвитку.

Орієнтація на результат діяльності, а не на саму діяльність, спрямованість на споживача разом із скерованістю на виробництво якісного культурного продукту, конкуренція за ефективну економію засобів і зниження витрат на виробництво, пошуки найбільш ефективних шляхів і механізмів витрачання засобів, а також доцільних шляхів та механізмів донесення власних продуктів і послуг до споживача, робота в рамках проектного принципу, використання тимчасових проектних команд,

існування в умовах багатоканального отримання коштів – від держави і місцевої влади, грантодавців, спонсорів тощо – все це добре знайоме тим, хто нині працює в структурі недержавних закладів культури.

Вироблення суспільного консенсусу в реалізації політики культурної дипломатії вважає одним з ключових відомий польський куратор і дипломат Єжи Онух, який очолював в Україні Центр сучасного мистецтва, а згодом Польський Інститут в Києві і Нью-Йорку. Він наголошує, що «дипломатія – це частина культури, а не навпаки» і пропонує свій перелік критеріїв ефективної комунікативної взаємодії країн засобами культури. «Слід уникати інструментального підходу до трактування культури в сфері дипломатії, тим не менше варто розуміти культуру як добре налагоджений інструмент, а не просте знаряддя на кшталт молотка».

Є. Онух наводить в приклад німецьке МЗС, яке щороку виділяє 40% свого бюджету на новітню дипломатію. Українське ж запланувало на потреби публічної дипломатії в 2016 році близько 7 мільйонів гривень (при загальному бюджеті міністерства близько 300 млн. грн.). Йдеться про кошти, які будуть розподілені в межах державних програм «Фінансова підтримка забезпечення позитивного міжнародного іміджу України» та «Заходів щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України». Скромні державні інвестиції в програмування української думки за кордоном нова команда дипломатів сподівається збільшити вже наступного року, додавши в проект бюджету конкурсні програми.

Якщо порівняти високі рівні європейських видатків на публічну дипломатію, то українські здаються надзвичайно мізерними. Звичайно, на це впливає спадок постколоніального управління і кілька століть життя без державних інститутів, тому не випадково держава призвичаїлась виживати за рахунок небайдужих громадян. Та й нині даний ресурс продовжує бути вирішальним навіть в державній політиці. Потужною складовою цього громадянського ресурсу виступають волонтерські організації українських

активістів за кордоном («Український Інститут» в Стокгольмі, «Український Світ» в Варшаві, Global Ukrainians тощо), то інституційний ресурс нашої культурної дипломатії може дати плідні результати [189].

Перед українською державою стоїть завдання у максимально стислий термін розробити та почати реалізовувати культурну стратегію комунікативної взаємодії як на національному, так і на міжнародному рівнях. Завдання такої стратегії полягає у визначенні ціннісних орієнтирів суспільного розвитку в умовах економічної кризи і зовнішньої агресії, встановленні перешкод розповсюдженню деструктивних ідеологічних настанов у громадській свідомості, сприянні формуванню державницьких цінностей.

Країна потребує розробки та затвердження базового документа щодо дій у сфері культури як чіткої стратегії державної політики. Вагомою частиною такої стратегії повинна стати децентралізація культурної політики, яка пов'язана із комплексом складних фінансових і організаційних проблем. Громадам варто надати можливості самостійно вирішувати проблеми збереження місцевих національно-культурних та етнографічних традицій, визначати шляхи розвитку закладів культури. За центральною владою мають бути закріплені повноваження з реалізації загальнодержавних програм культурного поступу та утримання об'єктів національного значення. Водночас децентралізація не повинна бути засобом політичних спекуляцій і загрожувати єдності культурного простору.

Окремим завданням щодо консолідації українського суспільства повинно стати вироблення ефективної політики національної пам'яті, спрямованої на подолання рудиментів радянської ментальності, історичних міфів і сформованих на їх основі антиукраїнських за суттю стереотипів політичної свідомості. Декомунізація всього суспільства – той шлях, який пройшла низка європейських країн, колишніх членів соціалістичного табору. Ми повинні позбутися негативних рис минулого. Багато з них, а

саме, комплекс меншовартості, уявлення про нібито політичну короткозорість, конформізм, меркантильність та соціальну індиферентність пересічного українця, були зруйновані в 2014 р., коли громадяни України, не залежно від мови, політичних поглядів і походження, почали масово виявляти патріотизм, волелюбність, мужність, безкорисливість, жертвність, солідарність.

У загальному вимірі сутністю культурного стратегування має стати продукування позитивних смислів, на основі яких сформується ідеологія, добробуту, соціального успіху, консолідації та злагоди.

Конкретними кроками, що сприятимуть консолідації українського суспільства в умовах зовнішньої агресії, мають стати узгоджені та партнерські дії органів державної влади та громадянського суспільства щодо напрацювання спільних пропозицій для державної культурної політики. Експерти Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України визначають наступні напрямки спільної роботи Кабінету Міністрів України, громадських організацій та професійного культурного середовища:

- «підготувати законопроект про гуманітарну та культурну діяльність в окремих районах Донецької та Луганської областей, який би передбачив чіткий алгоритм щодо забезпечення культурних, інформаційних та гуманітарних потреб громадян України в умовах зовнішньої агресії;

- створити державну цільову програму щодо подолання культурної відчуженості окремих регіонів, складовими якої мають стати збереження культурних цінностей, що опинились під загрозою внаслідок зовнішньої агресії, та відновлення роботи зруйнованих закладів культури;

- провести широке експертне обговорення щодо децентралізації в культурній політиці, зокрема для визначення конкретних шляхів делегування управлінських функцій центральних органів влади на місцевий рівень» [4, с. 360–366].

Низька конкурентоспроможність національного культурного продукту на світовому ринку виробництва і збуту культурної продукції загрожує трансформацією національного культурного простору України у так звану «буферну зону» іншокультурної продукції.

Нині культурна продукція однією з основних форм міжкультурного обміну, засобом інокультурної експансії і засобом її протистояння. Стимулювання розвитку національних культурних індустрій як стратегічний напрям державної культурної політики України дасть можливість збільшити участь України в міжнародних культурних обмінах. Цей стратегічний напрям державної культурної політики повинен відбуватись паралельно з підтримкою некомерційного сектору національної культури.

5.3. Перспективи трансформації геокультурних цінностей у XXI столітті

Політична наука здійснює аналіз геокультурних цінностей у контексті влади, владних відносин та геополітичного стратегування країн.

Як наголошує В. Нікітенко, «місток між геокультурою і геополітикою перекидає феномен «інтереси народу». Інтегроване знання про явище:

а) пояснює породження геоцінностей, функціонування геокультури і їх продукт – геополітику, а також сприяє науковому прогнозуванню подальшому розвитку світової спільноти у парадигмі спонтанних інтегративних-дезінтегративних процесів, що притаманні сучасним перетворенням структури планетарної спільноти;

б) має смислові, ціннісні, психологічні, соціальні, політологічні характеристики, що проявляють ціннісно-смислову матрицю планетарного життя у просторово-часовому вимірі; вона стає більш помітною і більш впливовою на життєустрій планетарного людства;

в) прогнозує посилення його прояву по шкалі часу, а з наростанням глобалізаційних тенденцій – агресивного прояву його організаційних

властивостей у формі соціальних конфліктів і негативних психологічних наслідків серед локалізованих суб'єктів культурно-історичного процесу» [169, с. 271].

І. Мітіна слушно наголошує, що, будь-яка культурна багатоманітність має підтримуватися певними об'єднуючими сутнісними засадами. Найважливіша функція культури – об'єднуючи «своїх», відокремлювати «чужаків». За допомогою культури легко проводити кордони – між етносами, класами і стратами, статевими та віковими спільнотами і т.д. Але об'єднувати людей, принаймні на початкових етапах формування нового типу культури, мабуть, можуть тільки абстрактні правила індивідуальної поведінки.

Такими принципами на думку дослідниці можуть стати принципи толерантності та культурної відкритості. В основі принципу взаємної толерантності лежить розуміння недосконалості будь-якого життєвого стилю і визнання права будь-якої особи чи спільноти на вільний вибір і зміна власного життя. Фундаментальна ідея толерантності, як показав Дж. Грей, полягає у визнанні права на існування тих форм життя, які ми вважаємо неправильними або небажаними. Політика толерантності передбачає адаптацію до локальних умов, нормам і готовність до взаємних поступок на протязі всього нашого спільного життя [57, с. 45].

Оскільки в суспільстві співіснують не узгоджуються один з одним, але однаково міцні моральні установки і конкуруючі концепції благого життя, політика толерантності, вважає Дж. Грей, найбільш сприятлива для мирного співіснування. «Найнадійніший шлях до набуття довгоочікуваної свободи – це стримати свої вимоги один до одного і навчитися терпляче зносити наші відмінності. Тоді в разі розбіжностей ми будемо йти на компроміси і досягати угод – підходящих для нас сьогодні, а не на всі часи – замість того, щоб наполягати на власних (завжди уявних) правах людини. Як не дивно, виявиться, що саме завдяки терпимого ставлення до наших відмінностей ми

зрозуміємо, як багато у нас спільного» [57, с. 67].

Провідна роль толерантності як цінності політичної культури виявляється на думку В. Ханстантінова не лише у сприянні демократизації, гуманізації, раціоналізації політичного процесу, але й у реалізації світоглядної, культурно-виховної, соціалізаційної та консолідаційної функцій. «Всі вони діють разом у напрямі легітимації Іншого як повноцінного співучасника політичного життя, визнання права специфічної групової ідентичності на формування та репрезентацію соціального порядку специфічними засобами політичного процесу. Через це толерантність виступає одним із цивілізованих принципів етики і культури політичного життя загалом і політичної боротьби, зокрема. Завдяки високій культурі толерантності прискорюється політична соціалізація, оптимізується формування якостей громадянина, відчуття причетності до суспільних справ, прищеплюється повага до демократичних норм та ідеалів, формується та відтворюється спільнота їхніх прихильників – громадянське суспільство. Толерантність закріплює в учасників політичних подій впевненість у доцільності та кінцевій результативності застосування конвенційно-консенсусних форм в їхньої діяльності» [250].

Аналізуючи світоглядні засади міжкультурної взаємодії, І. Берлін зазначає, що форми людського життя, людські цілі і моральні принципи можуть бути численні і варіативні, але не до нескінченності: всі вони знаходяться в межах людського досвіду. Саме тому різні цивілізації, вважає І. Берлін, не можуть бути абсолютно ізольованими. «Взаємне спілкування культур, – пише Берлін, – можливо тільки тому, що та якість, яка робить людей людьми, властива їм усім і є як би мостом між ними. Але наші цінності належать нам, а їх цінності – їм. Ми вільні критикувати цінності інших культур, засуджуючи їх, але не можемо вдавати, ніби взагалі їх не розуміємо, не має права розглядати їх як суто суб'єктивні цінності, створені істотами, що живуть в абсолютно інших умовах і мають зовсім інші, ніж у

нас, смаки, і які тому ні про що нам не говорять» [25, с. 14].

У ситуації конфлікту цінностей слід не драматизувати ситуацію, а терпляче і послідовно шукати спільні підходи.

Такий підхід особливо важливий в ситуації глобальної взаємозалежності, коли культурні контакти щоденні і неминучі. Принцип взаємної культурної відкритості означає готовність до культурних контактів і культурних запозичень, що поступово можуть модифікувати локальні культури і сформувати нову, глобальну, ідентичність. Культурна відкритість заснована на універсальній рівності і має на увазі певну рівновагу між універсальними і локальними цінностями. Реалізація цього принципу розширює громадянські і політичні права і свободи, дозволяє з'єднати різні культурні світи і соціальні горизонти. Можна бачити різні моделі життя по телебаченню, в кіно або на відео, можна читати про них в друкованих або електронних газетах або журналах. Але це нове знання стане частиною життєвого досвіду тільки в результаті вибору і асиміляції нових правил соціального життя і нових правил індивідуальної поведінки. Культурна відкритість, сприяючи реінтерпретації власного соціального контексту і прийняттю нових культурних цінностей, змінює і саму особистість, і її соціокультурне оточення. Важливо, що процес трансформації носить при цьому спонтанний, позбавлений примусовості характер [25, с. 22].

На наш погляд, застосування цих принципів здатне серйозно обмежити як ідеологію культурної гегемонії, так і ідеологію культурної ізоляції. Процеси глобалізації протікають в умовах співіснування різних типів економічних порядків і суперечать один одному політичних систем.

При цьому нормальні процеси міжнародної конкуренції обтяжуються ідеологічними розбіжностями, конфронтацією культурних і релігійних традицій. Прихильність принципам взаємної толерантності і взаємної культурної відкритості створює необхідну передумову спільності дій економіки, політики і культури. Звичайно, ці впливи можуть здаватися

занадто слабкими. Але протягом останнього часу ми вже змогли неодноразово переконатися в неефективності, непрацездатності та нежиттєздатності силових рішень. Ось чому прийшла пора випробувати істинність теорій, які стверджують силу слабких впливів [162, с. 130–135].

За визначенням В. Нікітенка «геокультурні цінності – це духовно-смыслові одиниці, що віддзеркалюють потреби громадян країни або їх соціальних утворень, наприклад, етнічних, національних, регіональних, державних, над- і міждержавних утворень у засобах задоволення їх особистих і колективних потреб, що матеріалізуються у геокультурі і стало функціонують у формі інтересів народу на захист яких суб'єкт культурно-історичного процесу готовий витратити і витрачає енергетичні, матеріальні і духовні сили або життєві ресурси» [169, с. 273].

Таким чином геокультурні цінності складають своєрідну матрицю соціально-політичних відносин, яка заснована на загальнолюдських цінностях.

В першу чергу розглянемо основні параметри ціннісної матриці міжнародних відносин в контексті становлення ідей «глобального гуманізму», демократії і «колективної безпеки».

Тенденція до гуманізації відносин і діяльності становить характерну особливість сучасного етапу розвитку системи міжнародних відносин. У міжнародно-політичній теорії гуманізація трактується як зростання значущості і впливу моральних норм в сфері міжнародних відносин, включаючи більш повне забезпечення прав і свобод людини в усіх галузях життєдіяльності, визнання самого людини, окремого індивіда найвищою цінністю.

Одним з провідних напрямків відбудови Європи після Другої світової війни став аналіз її жахливих наслідків, визначення причин таких безпрецедентних за масштабами порушень традицій гуманізму. У Хартії основних прав Європейського Союзу сформувався новий погляд на людину

як точку відліку в ієрархії суспільних цінностей, що означає орієнтацію діяльності на неподільні, всезагальні цінності – гідності людини, рівності і солідарності, принципи демократії і правової держави. Гуманістична модель політики Євросоюзу «заснована на сприйнятих усіма державами – членами ЄС таких цінностях, як: нерозривний зв'язок між економічним розвитком і соціальним прогресом; високий рівень соціального забезпечення, що має універсальний характер; розвинуте трудове законодавство, що захищає найманого робітника; рівність шансів і боротьба з дискримінацією; ключова роль держави у вирішенні соціальних проблем і як арбітра у відносинах між соціальними партнерами; наявність галузі соціальної інфраструктури; боротьба за зайнятість і викорінення бідності і соціального відчуження в суспільстві; гідна оплата праці; діалог соціальних партнерів; соціальна справедливість і солідарність у суспільстві» [134].

При цьому є підстави розглядати сучасний гуманізм в глобальному контексті. Відповідно до думки А. Кудішевой, провідними характеристиками сучасного гуманізму виступають його планетарність, спрямованість до світової спільноти як відповідального суб'єкту не тільки планетарної етики, але і планетарного екологічної свідомості [128, с. 56].

Поява даного феномена є закономірним процесом, пов'язаним як з внутрішніми властивостями самого гуманізму, так і інтенсифікацією політико культурних взаємодій в умовах глобалізованого світу. Дані процеси є результатом як якостей, закладених всередині гуманізму, спочатку заявив про себе як про космополітичному явище, так і через поширення цінностей гуманізму в міру розширення кордонів демократії та активізації цивілізованих транскультурних відносин між людьми, регіональними і національними культурами [128, с. 125].

Дійсно, сучасним орієнтиром розвитку світової спільноти в цілому і окремої людини виступають загальнолюдські цінності. Якщо традиційний світовий порядок був заснований на приматі суверенітету держави, то

сформований після падіння двополярного світу новий порядок – на пріоритеті прав людини. В сучасних умовах, – зазначає український політолог О.Бабкіна, – існує необхідність в утвердженні людиноцентричної, гуманістичної моралі і духовності, відповідальної політики, яка стає потребою сучасної цивілізації. Наповнений протиріччями світ актуалізує питання морального регулювання політичної поведінки як всередині країни, так і на міжнародній арені [13, с. 6].

Специфіка гуманістичних цінностей полягає в тому, що їм притаманний всебічний, загальнолюдський характер, який не містить в собі різниці між суб'єктом і об'єктом, являє собою якісно вищий рівень суспільної обумовленості політики.

В останнє десятиліття чітко окреслилася тенденція актуалізації міжнародних стандартів прав людини, відходу від авторитаризму, надання правового характеру відносин держави й особистості. Права людини ще в більшій мірі стали затверджуватися як критерій, що визначає взаємини у світовому співтоваристві, що дозволяє говорити про «глобалізації прав людини».

Міжнародна практика показує, що загальною закономірністю розвитку міжнародного співробітництва в галузі прав і свобод людини, з одного боку, є зростання прагнення держав брати в ньому активну участь, з іншого – темпи такої участі залежать від існуючих на національному рівні реальних соціально-економічних і політичних гарантій забезпечення даної норми. В сучасних умовах концепція прав людини все більше стала асоціюватися з відповідальністю держави перед міжнародним співтовариством за політику. Держави, будучи повноправними суб'єктами міжнародного політичного процесу, при реалізації зовнішньої політики зобов'язані виходити з міжнародних стандартів прав людини.

У той же час феномен гуманізації міжнародних відносин розвивається неоднозначно, формуючи різні оціночні підходи: від повного заперечення –

до вкрай оптимістичних висновків з приводу існування подібної тенденції. Скептики зазначають такі негативні явища, як розвиток міжнародного і регіонального тероризму, домінування у міжнародних відносинах егоїстичних національних інтересів держав, неефективність міжнародних організацій при вирішенні ряду питань.

З іншого боку, відзначається прогрес у можливостях захисту індивідуальних і групових прав, розвиток міжнародного гуманітарного права, зростаючий вплив правозахисних та гуманітарних неурядових організацій в міжнародних відносинах. Обидві точки зору, у кінцевому вимірі, не суперечливі, оскільки характеризують різні аспекти об'єктивно існуючого процесу.

Формується також специфічний механізм реалізації прав людини, ратифікації відповідних документів. Тут важлива роль належить установам ООН, в тому числі Раді з прав людини, створеній у 2006 році. Ця інституція слугує форумом для обговорення питань, пов'язаних з правами людини. Основним напрямком її роботи є допомога державам щодо виконання зобов'язань у галузі прав людини на основі діалогу, створення потенціалу та надання технічної допомоги. Рада виносить рекомендації Генеральній Асамблеї щодо подальшого розвитку міжнародного права в галузі прав людини [62].

У той же час, в міжнародних відносинах багато і негативних тенденцій, які перешкоджають процесу їх гуманізації. У світі все ще багато країн, де систематично порушуються права людини. Відома міжнародна правозахисна організація Human Rights Watch, констатує істотні проблеми такого характеру в 90 країнах і територіях світу, і зазначає, що порушення прав людини зіграли не останню роль у зародженні або посиленні багатьох сучасних криз, ключ до розв'язання яких – в захисті прав і свобод і в забезпеченні демократичних процедур.

Тенденція до відкидання прав людини в умовах загроз безпеки

рельєфно позначилася в 2014 році в багатьох країнах від Сирії до США відзначає Хьюман Райтс Вотч. Занадто часто, в тому числі в Кенії, Єгипті, Китаї урядові і силові структури відповідають на реальні чи уявні терористичні загрози свавіллям, яке в кінцевому рахунку тільки поглиблює кризу. «Деякі уряди помилково вважають, що в неблагополучні часи права людини – не більше, ніж розкіш, замість того щоб бачити в них стратегічні цілі для поточної політики, – говорить виконавчий директор Хьюман Райтс Вотч Кеннет Рот. – Політикам усього світу потрібно перестати ставитися до прав і свобод як до прикрого тягаря і почати використовувати їх в якості морального орієнтира, що забезпечує вихід із кризи і хаосу» [256].

Паралельно з ідеями глобального гуманізму у сфері сучасних міжнародних відносин розвиваються геокультурні цінності демократії. Сьогодні визнання в міжнародному співтоваристві залежить від ставлення до демократичних цінностей, принципів, процедур. На думку М. Лебедевої «можна розглядати процес демократичних перетворень в кінці ХХ століття саме як тенденцію політичного розвитку світу, в реалізації якої дедалі важливішими виявляються не ендогенні (внутрішні) фактори (рівень соціально-економічного розвитку, політичні процеси в суспільстві і т.п.), а екзогенні по відношенню до цієї держави, тобто міжнародне середовище. Саме воно спонукає до демократичних перетворень» [135, с. 175–176].

Розвиток демократичних геокультурних цінностей міжнародних відносин пов'язаний із реалізацією позитивного потенціалу процесу глобалізації. Глобальність можна реалізувати в раціональних і гуманних формах лише на фундаменті локальних і регіональних демократій. Відповідно, найважливіша системна закономірність нинішнього світового розвитку виражається в домінуванні демократичного над глобалістичним. Тільки попереднє встановлення демократії здатне забезпечити подальше формування оптимальної для людства глобальної системи. Визначальною рисою складного системного процесу формування світової демократії як

глобальної системи слугують добровільність інтеграції країн, народів, людей [170, с. 156].

Важливою проблемою сучасності став демократичний регулювання глобалізації, і це, в свою чергу, актуалізувало наукові дискусії про характер ідеології міжнародних відносин. Реформа основних установ глобального управління, як було визначено на саміті тисячоліття ООН, націлена на те, що прозорість, відповідальність, участь і законність стають цінностями, пов'язаними з обговоренням змісту і методів подібного реформування.

О. Баранов, аналізуючи долю демократії в умовах глобального управління, підкреслює, що з одного боку, глобалізація призводить до дедалі зростаючого поширення в світі демократичних цінностей та інститутів. «Третя хвиля» демократизації стала першорядною характеристикою сучасного світу. Але, з іншого боку, існує небезпека того, що майбутній «політичний режим» в системі глобального управління може стати швидше авторитарним, ніж демократичним. Це може бути викликано тим, що рішення з глобальних питань можуть прийматися обмеженим колом акторів і без належної гласності, а також тому, що внутрішня структура багатьох з цих акторів (транснаціональні корпорації (ТНК), неурядові організації (НУО), апарат міжнародних організацій) будується аж ніяк не на демократичних принципах, а на жорсткій корпоративної дисципліни [16, с. 21–22].

В. Співак зазначає зворотний вплив демократії на поширення гуманізму. Розширення поля демократичного співіснування свідчить не тільки про цінності даного інституту, а й одночасно створює можливості для реалізації стратегій і програм гуманізації глобального розвитку [221, с. 16].

Ще однією базовою геокультурною цінністю міжнародних відносин виступає колективна безпека. На думку О. Яницького, тривале зростання народонаселення Землі, принаймні третина якого не забезпечена мінімальним набором продуктів харчування, тероризм, вже став

повсякденністю, все більш множинні етнічні та міжнаціональні конфлікти, природні та техногенні катастрофи, загроза глобальної зміни клімату стимулюють в сукупності зрушення в цілях і цінностях євроатлантичної спільноти: від накопичення багатства і зростання якості життя до зусиль щодо зниження ризиків і загроз. Безпека і здорове середовище проживання «тут і зараз» як вищі цінності для багатих і бідних витісняють мрію про вічне загальний добробут [272, с. 156].

Актуалізація глобальних загроз і проблем міжнародної безпеки призводить до необхідності об'єднання зусиль всього світового співтовариства в рамках різних форм колективної безпеки. Глобальні проблеми стимулюють процес об'єднання зусиль, спрямованих на підтримку безпеки в глобальних масштабах.

З точки зору М. Лагутіної, наявність глобальних проблем і поява в світовій політиці «нових викликів і загроз», вперше в історії ставлять під загрозу саме існування людства, підштовхує світову спільноту до інтеграції і зумовлює пошук нових форм співпраці світового соціуму і нових інструментів управління світовими політичними процесами в умовах глобалізації [132, с. 31].

Як пише В. Кулагін, вихід на передній план нових транснаціональних загроз (наприклад, тероризму) загрожує більшій частині світової спільноти. Людство починає засвоювати на практиці ефективність колективних підходів до вирішення деяких надскладних проблем – наприклад, скорочення озброєнь, врегулювання збройних конфліктів, боротьби з епідеміями, природними і техногенними катастрофами. Хоча і в недостатній мірі, але зростає загальний мирний дивіденд від зниження рівня конфронтації [129].

При цьому важливим аспектом проблеми колективної безпеки є її зв'язок з демократією. З точки зору В. Грубова, головними факторами підтримки міжнародної стабільності і формування середовища безпеки на

демократичних принципах стали такі: прихильність усіх учасників системи безпеки головним демократичним цінностям; здатність демократичних еліт відповідати на зовнішні виклики без застосування сили; взаємна можливість прогнозувати політичні, економічні і соціальні дії партнерів; необхідність спільних базових цінностей і колективна ідентичність. Таким чином, нові орієнтири не тільки з'єднали економічну і духовну сферу буття людини Заходу, а й відобразили пріоритет цінностей у формуванні політики національної і міжнародної безпеки [61].

Як зазначає А. Торкунов щодо ситуації на 2009 рік, за даними ООН, в світі продовжується 16 збройних конфліктів, причому серед немає жодного міждержавного – всі вони відбуваються між політичними силами або територіями всередині держав. Здавалося б, можна констатувати хоч якийсь прогрес у порівнянні з колишнім десятиліттям, коли в світі налічувалося 21 активний «палаючий» збройний конфлікт. Але варто звернути увагу на іншу цифру: крім 16 відкритих збройних конфліктів у світі проводиться 60 різнотипних миротворчих операцій силами ООН та інших міжнародних організацій, які стабілізують, тимчасово «заморожують» ще шість десятків конфліктних ситуацій. Якби не миротворчі зусилля міжнародної спільноти, то число «гарячих точок» на планеті могло б наблизитися до сотні, при тому що на Землі всього близько двох сотень країн [235].

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що гуманізація – суперечливий, але цілком реальний процес в сучасному світі. Вона йде дуже повільно, часом супроводжуючись неоднозначними процесами. Звичайно ж, гуманізація ще не охоплює всі міжнародні відносини, існує багато складнощів, проблем, які не вирішуються відразу.

Можна також сказати, що гуманізація вибіркова, регіонально диференційована, оскільки не всі сфери і регіони в міжнародних відносинах піддаються гуманізації. І, нарешті, гуманізація ще не досягла такого рівня, щоб найвищою цінністю в міжнародних відносинах була визнана окрема

особистість, конкретний індивід. Визнається скоріше цінність групи людей. Міжнародне співтовариство починає реагувати тільки тоді, коли вбивства набувають масового характеру, навіть існують суперечки з приводу того, яка кількість жертв необхідно, щоб визнати злочин геноцидом. Звичайно, це неприйнятно з точки зору гуманності, але така сучасна дійсність.

У справі поглиблення процесу гуманізації сучасних міжнародних відносин необхідний комплексний підхід і зусилля всієї світової спільноти. Проблема гуманізації не повинна, та й не може вирішуватися тільки на двосторонньому рівні. Вкрай необхідно розширення і поглиблення взаємодії ООН, міжурядових і неурядових, регіональних організацій. Тільки спільними зусиллями можна впоратися з проблемами сучасних міжнародних відносин.

На сьогоднішній день вже здійснюється подібна співпраця. Наприклад, ООН активно взаємодіє з неурядовими організаціями через Департамент громадської інформації Секретаріату ООН. Ця співпраця і взаємодія потрібно розширювати і поглиблювати, включаючи в нього все більше організацій різного рівня і залучаючи їх до вирішення проблем. ООН повинна не просто брати до уваги інформацію і відомості від НПО, а й робити спільні конкретні дії для розв'язання проблем.

Говорячи про процеси демократизації світової спільноти, слід окремо зупинитися на проблемі забезпечення відкритості та довіри у міжнародних відносинах. Так, тенденції розвитку сучасної цивілізації, зокрема глобалізація та інформатизація, роблять простір міжнародних відносин більш відкритим. У цій відкритості містяться як нові можливості для подальшого прогресу людства, так і ризики, загрози, небезпеки.

В першу чергу, відзначимо зростаючу роль діалогу культур, цивілізацій, держав, народів, що є в умовах відкритості передумовою процесу демократизації й гуманізації міжнародних відносин. Специфіка гуманітарного діалогу цивілізацій полягає в тому, що тут немає і не може

бути інстанції, яка втілює загальний інтерес, що претендує на те, щоб бути еталоном прогресу. Кожна з цивілізацій має не лише визнавати цінність досвіду інших культур, але й використовувати його здобутки у власному бутті. Через гуманістичний діалог здійснюється розуміння культурою себе самої в прогресі розуміння інших [38, с. 328–329].

За словами ж І. Следзевського, за короткий термін конструкт діалогу цивілізацій перетворився з моделі історичної самосвідомості, орієнтованої переважно на релятивізм і перегляд жорсткого європоцентризму епохи великих колоніальних імперій, в модель сучасної світової політики, яка претендує на перегляд основ світового порядку. Поки мова йде про рамкову моделі діалогу, м'яко, але виразно задає його цілі і смисли (глобальне світове співтовариство, що має спільні цінності, демократичні форми глобального управління, включаючи заперечення світового гегемонізму США, рішення на основі консенсусу ключових світових проблем) [212, с. 155].

А. Торкунов в свою чергу звертає увагу на необхідність багатостороннього діалогу між державами, пов'язуючи його з потребою зближувати точки зору і виробляти спільні правила гри в міжнародних відносинах. Ефективним інструментом зближення уявлень про норми можуть бути багатосторонні формати діалогу. Можливо, з урахуванням нещодавнього успішного досвіду «двадцятки», останнім часом стало помітно деяке зменшення «інституційного нігілізму», який був притаманний інтелектуальним дискусіям півтора-два роки тому. Критичний, але в цілому позитивний настрій експертів говорить про те, що світ перейшов у фазу тверезого осмислення достоїнств і недоліків багатосторонніх інститутів [235].

Діалог культур нині стає стрижнем у зовнішній політиці різних країн світу, наповнюючи геокультурним змістом міжнародні відносини. Проблематика діалогу між цивілізаціями, культурами та народами складає

основу стандартної діяльності ЮНЕСКО. Свідченням того, що розвиток діалогу в ім'я миру — основна місія ЮНЕСКО, є оголошення 2001 р. ООН Міжнародним роком діалогу між цивілізаціями, культурами та народами. І цим роком став 2001 р. саме після 2001 р. були проведені в режимі діалогу культур численні міжнародні конференції та зустрічі на високому рівні, впроваджено багато важливих міжнародних ініціатив, організованих ЮНЕСКО в різних країнах та регіонах. Усе це відбилося в резолюціях, деклараціях, програмах та публікаціях і сприяло поширенню діалогу культур. Водночас ЮНЕСКО та її організаціями, розкиданими по всьому світі, багато зроблено для визнання та збереження всесвітньої культурної спадщини, що сприяло зміцненню взаємозв'язків між народами і культурами різних регіонів світу [67].

Нині, в умовах глобалізації, діалог культур між народами світу важливий, як ніколи раніше. У вересні 2005 р. на Всесвітньому саміті ООН Голови держав і урядів взяли на себе обов'язок розвивати діалог між цивілізаціями, зміцнювати культуру світу на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях. Після початку економічної світової кризи роль діалогу культур значно зростає. Посилилась робота під егідою ЮНЕСКО щодо поширення діалогу культур різних народів та процесів обстоювання принципів свободи слова й поваги до культурних і релігійних символів. Показово, що нині держави-члени ЮНЕСКО вже піклуються не стільки про гасла з питань діалогу між культурами та цивілізаціями, скільки до реальних результатів, конкретних підходів і практичних дій в усіх сферах діяльності ЮНЕСКО: культурі, освіті, науці, соціальній комунікації та інформації тощо [265].

Незважаючи на наявність певних ризиків розвиток демократичної системи міжнародних відносин передбачає поглиблення довіри між їх основними акторами, подолання страху перед Іншим, розширення простору співробітництва.

За словами Е. Баталова, в числі основних спонукальних мотивів встановлення і розширення контактів одних суб'єктів з іншими завжди була (і залишається) постійна, хоча і не завжди усвідомлювана потреба народів і держав в множенні своїх сил і можливостей, в компенсації своєї нездатності самотійно, спираючись виключно на власні ресурси (в широкому сенсі слова) вирішувати свої проблеми і захищати свої інтереси. Можна сказати і по-іншому: міжнародні відносини – це механізм (спосіб) підключення Іншого до вирішення Моїх проблем і захисту моїх інтересів і навпаки – підключення Мене до вирішення проблем і захисту інтересів Іншого. Саме в процесі такого роду «підключень» (в тенденції вони все більше наростали, ускладнювалися і розширювалися), що розтягнулися на століття і тисячоліття, відбувалася інтеграція розрізнених частин світу в глобальне ціле, яке склалося до кінця ХХ – початку ХХІ століття і в загальному продовжує своє зростання [18, с. 52].

Уточнені І. Галтунгом категорії миру й конфліктної поведінки виступили образом дії, при якому основним інструментом досягнення мети мислиться і реально виступає конфлікт. «Скандинавська» школа досліджень миру не обмежується дослідженнями міжнародних відносин; у її рамках працюють представники практично всіх соціальних наук, а також дисциплін за межами соціальних наук. Причому конвергенція різних дисциплін у рамках «Скандинавської» школи досліджень миру, відбулася, головним чином, на базі загальних для цієї школи цінностей: досягнення миру мирними засобами.

Наша концептуалізація процесу сек'юритизації викликів полягає в забезпеченні можливого «глобального управління». Необхідно зауважити, що дискусії про глобальне управління та його роль у сучасній світовій політиці розгорнулися в міжнародному науковому товаристві ще в кінці 1990–х рр. Тобто в часи активізації політики інтернаціоналізму і глобалізму. Було також запропоновано ідею формування глобального комунітарного

права – так званого «Конституційного права народів» (*jus gentium constitutionale*). Іншими словами, відбувалося витіснення з міжнародного спілкування традицій Вестфальської моделі світу і її принципів державного суверенітету. Тим самим готувалося місце для ідеї системи глобального «управління без уряду», заснованої на розумінні спільноти демократичних держав як «широкого уніполю» світового співтовариства в цілому і планах розширення такої спільноти до демократичного світу.

У цьому випадку консенсус у такій спільноті мав стати критерієм для прийняття рішень навіть за умови обмеження або порушення суверенітету окремих країн. У контексті активних дискусій глобальне управління було введено на рівень пріоритетних тем не тільки наукового аналізу, а й проблемою практичного управління світовою політикою та конспірологічних трактувань. Тобто пропонувався вибір між патріотизмом і ефективністю управління. Оскільки головним питанням у теорії глобального управління стала проблема державного суверенітету, а точніше його розмивання та маргіналізації в умовах формування наднаціональних центрів прийняття рішень чи відходу від принципу суверенної рівності країн, то аналіз цієї теми ідеологічно став надзвичайно загостреним.

В умовах розпаду СРСР та спробою перегляду Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин спостерігається процес посилення глобалізації, започаткований (як і сам термін) у 1980–х рр., але вже на початку 90–х рр. ХХ ст. транснаціональні фінансові й фондові ринки стали глобальними. Економічні актори світової політики, вперше описані ще Дж. Найманном та Р. Кохеном у 1972 р., почали активно впливати на політику суверенних держав саме в цей час. Те ж саме відбулося і з соціальними структурами: неурядові організації через сферу неурядової дипломатії почали створювати дійсно глобальні мережеві спільноти.

На межі 1990–х і 2000–х рр. відбулося символічне злиття

міждержавної дипломатії «першого рівня» і дипломатії нових акторів «другого рівня», які до цього існували в різних, непересічних площинах. Це було пов'язано як з пропозицією Програми розвитку ООН про створення другої палати Генеральної Асамблеї ООН, яка представляла б нових акторів і тим самим зрівняла б їх голос з нинішньою «палатою держав», так і з діяльністю антиглобалістів щодо створення мережі соціальних форумів як ефективного інструменту впливу нових акторів на політику суверенних держав.

Тобто поняття «глобальне управління» (global governance) починає фіксувати «розпорошення» компетенції в масштабах світової системи. Еліта розглядала глобальне управління, точніше, керованість в якості засобу «приручення» стихійних процесів. Особливо в період розгортання в 2008 р. глобальної фінансово-економічної кризи, коли дуже гостро проявилася асиметрія реальної фінансово-економічної глобалізації світу зі станом політичної глобалізації.

У цей час у дискурсі в рамках глобального суспільства особливо популярною стала праця Дж. Розенау «Управління без уряду: порядок і зміни у світовій політиці» (1992) [321]. Ідеї цієї праці було розвинуто, а словосполучення «глобальне управління без глобального уряду» («global governance without global government») введено в дискурс для пояснення мереж, які включають форуми, конгреси, з'їзди та наради, що проводяться державними та недержавними акторами з різних питань світопорядку, а також діяльність міжнародних організацій.

Одночасно стала помітною відсутність адекватного викликам ХХІ ст. політичного світоустрою, виникла потреба в сек'юритизації. Теорія сек'юритизації є одним із відомих прикладів безпечного підходу до регіонів та процесу в сучасних міжнародних відносинах, напрацьованих Копенгагенською школою міжнародних відносин. У відповідності з принципами соціального конструктивізму, теорія сек'юритизації будується

не на позитивістському сприйнятті викликів міжнародній безпеці як об'єктивно існуючих, а на гіпотезі існування процесу дискурсу про ці загрози в політичному та економічному житті держави, у ході якого цим викликам визначається ступінь загрози.

У цьому контексті пропонується нове визначення регіону, яке є тотожним категорії «безпекової спільноти». Цей термін було введено ще в працях К. Дойча, написаних у позитивістських традиціях, однак у дослідженнях прибічників соціального конструктивізму він набуває нового значення. Згідно поглядів У. Ваги і Ф. Мелдера, безпекова спільнота є групою держав, для яких сек'юритизація дій знімає загрози озброєного протистояння. Структурні елементи безпекової спільноти в такому контексті сприймають один одного в якості економічних конкурентів, проте ніколи – в якості противників в озброєному конфлікті [288].

Ряд дослідників внутрішніх конфліктів спираються на категорію ідентичності. Т. Скокпол пропонує аналізувати внутрішні конфлікти через призму конструювання соціальних і політичних інститутів. У міжнародних дослідженнях не всі автори використовують цю категорію: Ф. Кратохвил, наприклад, пропонує говорити про конструювання соціальних норм. На основі теорії сек'юритизації В. Бузаном і У. Вевером була розроблена теорія регіональних комплексів безпеки. Фактично ця теорія доповнює теорію регіональних співтовариств безпеки. Незначну кількість регіонів світу можна віднести до категорії «співтовариство безпеки»; відповідно, Б. Бузан і У. Вевер [121, с. 63–73], спираючись на багатий фактичний матеріал з історії боротьби за лідерство та пов'язаних з цим міжнародних конфліктів, розробили більш складну класифікацію регіонів. У їхній теорії регіони покривають практично всю земну кулю, і регіональні проблеми безпеки лягають в основу системи міжнародної безпеки в цілому. Хоча автори і роблять застереження, що регіони складаються не тільки з держав, але фактично держави залишаються для них базовою одиницею аналізу.

Відносини співробітництва або конфлікту, що складаються між різними державами, і визначають контури того чи іншого регіону.

Висновки до п'ятого розділу

Узагальнюється, що сучасний світ у всій своїй багатоманітності єдиний і його частини взаємопов'язані, бо глобалізація – це процес інтеграції держав і народів у різних сферах діяльності. Основні причини глобалізації: перехід від індустріального суспільства до інформаційного, до високих технологій; перехід від централізації економіки до децентралізації; від національної економіки до світової; використання нових комунікаційних технологій, Інтернету, супутникового телебачення та інші.

Зазначено, що результати проведеного дослідження підтверджують висновок про необхідність переходу від бінарної до тринітарної парадигми дослідження глобалізації (І. Мітіна), яка ґрунтується не вивченні взаємозв'язку економічних, політичних та культурних впливів. Будучи більш гнучкою, м'якою, об'ємною, вона набагато краще підходить для вивчення і, головне, побудови складних об'єктів. Міжнародне співтовариство визнало, що плюралізм культур є рушійною силою розвитку держави, засобом, який веде до більш повноцінного інтелектуального, соціально-політичного та духовного життя людей.

Наголошується, що незважаючи на загальну складність та інваріантність визначення, культурне поле містить ті провідні виміри, які формують та унормовують не лише національний, але й глобальний стратегічний розвиток. Мова йде про три взаємопов'язані сфери соціальної діяльності, де різні суспільства та їх зовнішня діяльність можуть бути структурованими за відповідним напрямком – політичним, стратегічним та організаційним. У контексті зростаючого культурного різноманіття світу

розвиток міжкультурних комунікативних взаємодій та забезпечення міжкультурного діалогу є фундаментальним. У взаємодії культур проявляються подвійні тенденції. Взаємне засвоєння елементів культури, з одного боку, сприяє інтеграційним процесам, взаємному збагаченню, обміну тощо, з іншого боку – супроводжується посиленням національної самосвідомості, прагненням до закріплення власної самобутності. Для будь-якої національної культури завжди небезпечні як надмірне тяжіння до іншої культури, так і її самоізоляція.

Абсолютизація першої тенденції може призвести до поглинення або обопільного занепаду обох культур. Водночас добровільна самоізоляція культури позбавляє її самопізнання, яке розвивається шляхом взаємодії і порівняння з іншим культурним феноменом. Такі тенденції повинні принаймні урівноважувати одна одну, стимулюючи утворення елементів, яких бракує тій або іншій культурі, поповнюючи відтак число націокультурних компонентів.

Йдеться про глобалізацію та демократизацію процесів міжнародного спілкування, які приводять до залучення нових суб'єктів та розширення кола геокультурних впливів. Для аналізу учасників міжнародних культурних відносин доцільно використовувати їх класифікацію за рівнями: цивілізаційний, регіональний, національний та локально-етнічний. На цивілізаційному та регіональному рівнях активно формуються нові суб'єкти міжкультурної взаємодії, зокрема, міжнародні неурядові організації стають суб'єктами світової політики. Їх активна участь у міжнародному співробітництві зумовлює зміну характеру світового політичного процесу, в перспективі може привести до формування нових видів політичної комунікації на світовій арені.

У цьому контексті на національному рівні Україні рекомендується активніше використовувати засоби публічної дипломатії для відстоювання національних інтересів на міжнародній арені. Важливими завданнями на

цьому шляху є інформування закордонної громадськості про позицію Української держави та суспільства, здобуття зворотного зв'язку від закордонної громадськості, вплив на вироблення зовнішньополітичної позиції та стратегії інших держав з урахуванням проукраїнської думки закордонної громадськості. До виконання цих завдань мають бути залучені не лише МЗС та закордонні дипломатичні представництва України, але й інші органи державної влади, наукові установи, громадські організації, осередки українства за кордоном, українські та українофільські бізнес-кола тощо.

Таким чином, мова йде саме про формування та реалізацію геокультурних стратегій, які націлені, передусім, на згуртування демократичної громадськості навкруги вирішення української кризи шляхом формування широкої мережі груп підтримки і тиску з громадян різних країн, які поділяють спільні цінності суверенітету незалежних країн, територіальної цілісності та недоторканності кордонів, гарантування прав та свобод особистості. Перед українською державою стоїть завдання у максимально стислий термін розробити та почати реалізовувати культурну стратегію комунікативної взаємодії як на національному, так і на міжнародному рівнях. Завдання такої стратегії полягає у визначенні ціннісних орієнтирів суспільного розвитку в умовах економічної кризи і зовнішньої агресії, встановленні перешкод розповсюдженню деструктивних ідеологічних настанов у громадській свідомості, сприянні формуванню державницьких цінностей.

Країна потребує розробки та затвердження базового документа щодо дій у сфері культури як чіткої стратегії державної політики. Вагомою частиною такої стратегії повинна стати децентралізація культурної політики, яка пов'язана із комплексом складних фінансових і організаційних проблем. Громадам варто надати можливості самостійно вирішувати проблеми збереження місцевих національно-культурних й етнографічних

традицій, визначати шляхи розвитку закладів культури. За центральною владою мають бути закріплені повноваження з реалізації загальнодержавних програм культурного поступу та утримання об'єктів національного значення. Водночас децентралізація не повинна бути засобом політичних спекуляцій і загрожувати єдності культурного простору.

Осмислено геокультурні цінності, які складають своєрідну матрицю соціально-політичних відносин, яка заснована на загальнолюдських цінностях. Такими цінностями виступають толерантність та культурна відкритість.

В основі принципу взаємної толерантності – розуміння недосконалості будь-якого життєвого стилю і визнання права будь-якої особи чи спільноти на вільний вибір і зміну власного життя. Параметри ціннісної матриці міжнародних відносин формуються також у контексті становлення ідей «глобального гуманізму», демократії і «колективної безпеки». Тенденція до гуманізації відносин і діяльності становить характерну особливість сучасного етапу розвитку системи міжнародних відносин. З позицій міжнародно-політичної теорії гуманізація трактується як зростання значущості і впливу моральних норм в сфері міжнародних відносин, включаючи повніше забезпечення прав і свобод людини в усіх галузях життєдіяльності, визнання самої людини, окремого індивіда найвищою цінністю.

Міжнародна практика показує, що загальною закономірністю розвитку міжнародного співробітництва в галузі прав і свобод людини, з одного боку, є зростання прагнення держав брати в ньому активну участь, з іншого – темпи такої участі залежать від існуючих на національному рівні реальних соціально-економічних і політичних гарантій забезпечення цієї норми. У сучасних умовах концепція прав людини все більше стала асоціюватися з відповідальністю держави перед міжнародним співтовариством за власну політику. Держави, будучи повноправними суб'єктами міжнародного

політичного процесу, при реалізації зовнішньої політики зобов'язані виходити з міжнародних стандартів прав людини.

У той же час феномен гуманізації міжнародних відносин розвивається неоднозначно, на чому сконцентровано особливу увагу у дисертації. Об'єктивно існують такі негативні явища як розвиток міжнародного і регіонального тероризму, домінування у міжнародних відносинах егоїстичних національних інтересів держав, неефективність міжнародних організацій при вирішенні ряду питань.

У світі все ще багато країн, де систематично порушуються права людини. Відома міжнародна правозахисна організація Human Rights Watch констатує істотні проблеми такого характеру в 90 країнах і територіях світу, і зазначає, що порушення прав людини зіграли не останню роль у зародженні або посиленні багатьох сучасних криз, ключ до розв'язання яких – в захисті прав і свобод, забезпеченні демократичних процедур.

З іншого боку, відзначається прогрес у можливостях захисту індивідуальних і групових прав, розвиток міжнародного гуманітарного права, зростаючий вплив правозахисних і гуманітарних неурядових організацій в міжнародних відносинах. Обидві точки зору, у кінцевому вимірі, не суперечливі, оскільки характеризують різні аспекти об'єктивно існуючого процесу.

Розвиток демократичних геокультурних цінностей міжнародних відносин пов'язаний із реалізацією позитивного потенціалу процесу глобалізації. Цей потенціал можна реалізувати в раціональних і гуманних формах лише на фундаменті локальних і регіональних демократій. Відповідно, найважливіша системна закономірність нинішнього світового розвитку виражається в домінуванні демократичних геокультурних цінностей над універсалістськими парадигмами глобалізації.

Матеріал, викладений у п'ятьох розділах пропонованого дисертаційного дослідження, дає змогу системно підсумувати

проблематику, пов'язану з науковим осмисленням взаємозв'язку політики та культури на глобальному рівні, геокультурних стратегій політики міжнародної інтеграції, зокрема, в практиці країн європейського простору, та водночас створює підґрунтя для практичного застосування отриманих результатів і подальшого дослідження цієї важливої теми.

ВИСНОВКИ

1. Політико-культурна динаміка сучасного світу свідчить, що на нинішньому етапі здійснюється глобальний перехід до іншої міжкультурної комунікації, яка відмовляється від своїх локальних образів і наближається до нового інтегрованого стану. У той же час, такий інтегрований стан не тільки не втрачає зв'язок із традиційними цінностями, а збагачується за їх допомогою, створюючи нові засоби комунікації. Аналіз наукових підходів до вивчення геокультури довів, що вона має смислові, ціннісні, соціальні, політологічні характеристики, які подають та формують її у просторово-часовому вимірі. Формування загальнолюдської культури та поширення культурної глобалізації сприяє підвищенню кількості та інтенсивності міжнародних зв'язків – політичних, економічних, комунікаційних, і, нарешті, культурних. Культурне явище, яке виникає в одному регіоні або життєвій сфері, швидко розповсюджується по всьому світові, відбивається на характері розвитку різних областей суспільного життя різних країн. Тенденції культурної глобалізації реалізуються в той момент, коли будь-яка соціальна група виявляє бажання прийняти елементи загальнолюдської культури, що є відповідними її рівню розвитку та можливостям.

2. Геокультура визначається як культурно-просторове підґрунтя політичної системи, сукупність усталених культурних уявлень, що формувалися на певній території, де в результаті співіснування, переплетіння, взаємодії, зіткнення різноманітних вірувань, культурних традицій та норм, ціннісних установок, глибинних психологічних структур сприйняття й функціонування картин світу створюється геосистема з різного порядку елементів штучного походження. Цим поняттям передбачається образно-символічна репрезентація ціннісних характеристик суспільства у процесі його міжнародного самовизначення. До основних інтерпретацій геокультури у різних наукових школах відноситься:

- геокультура як соціокультурний зв'язок колишніх колоніальних метрополій з територіями, що знаходилися раніше в їх володінні, і складає в сучасних умовах культурну підставу для встановлення гегемонії певних цивілізацій та культур;

- геокультура як важливий канал комунікації між країнами та регіонами, критерій, що дозволяє їм розрізняти в зовнішньому світі «своїх» та «чужих»;

- геокультура як одна з форм «культурної репрезентації простору»;

- геокультура як форма репрезентації політичних реалій за допомогою «просторових образів», продукт образно-географічних інтерпретацій.

3. Геокультурні стратегії є засобом довгострокового політичного планування та оперування, заснованого на мобілізації тих чи інших культурних ознак, які дозволяють суб'єкту орієнтуватися у навколишньому світі, здійснювати комунікативну взаємодію на підставі усвідомлення спільних ціннісних переваг. Стратегування у політиці, фактично, відображає постійну структуровану діяльність суб'єктів, спрямовану на досягнення чітко визначених цілей. Основою новітніх геокультурних підходів є розуміння національного простору як соціополітичного та соціокультурного утворення, що виникає в процесі взаємодії людини та її культури з природою, а також під впливом певних зовнішніх, насамперед комунікаційних, чинників. Геокультурний підхід передбачає також комплексне дослідження окремо взятої території як історично сформованої спільноти, соціокультурної цілісності, що має власний, притаманний лише їй темпоритм розвитку.

4. Геокультурна інтерпретація міжнародної політики пов'язується з виділенням світових культурних тенденцій, які в певний часовий проміжок визначають рух політичних процесів. Серед сучасних трендів геокультури найчастіше виокремлюють геокультурну поляризацію, геокультурну

асиміляцію, геокультурну гібридизацію, культурну ізоляцію.

Геокультурна поляризація пов'язана з ієрархічним тяжінням більшості країн та народів до найбільших культурних центрів свого макрорегіону, що призводить до сегментизації реальної політичної карти світу. Геокультурна асиміляція вказує на сучасну тенденцію постійного проникнення домінантних культур в периферичні, що призводить до накладання різних ціннісних систем та їх конфліктів. Геокультурна гібридизація – це процес утворення нових «транскультур» на основі локальної суміші різних мовленнєвих, релігійних та ціннісних структур. Найчастіше культурну гібридизацію пов'язують з проблемами міграції, діаспори та етнічної мобільності загалом. Культурна ізоляція є наслідком контрруху по відношенню до інтеграційних геокультурних трендів. Її зміст відкривається у штучній підтримці політичної замкнутості через культурну недоторканість країни або етносу.

5. Ключовими орієнтирами розбудови сучасної глобальної системи міжнародних відносин є аксіологічні пріоритети демократизму й гуманізму, культурної толерантності та взаємоповаги, визнання політико-правової рівності суб'єктів міжнародних відносин, що мають різну економічну, геополітичну, ресурсну вагу. Сучасна геокультурна парадигма міжнародних відносин передбачає постійне наближення всіх держав, народів і спільнот світу до єдиних гуманітарних стандартів, що в своїй феноменологічно-аксіологічній основі мають загальнолюдські цінності. Освіта відіграє фундаментальну роль у формуванні нових якостей суб'єкта геокультури міжнародних відносин. Саме освіта в сучасному суспільстві знань є підґрунтям для формування особистісно-професійних та соціально-структурних, демократично-гуманістичних та інтелектуально-інноваційних характеристик геокультури будь-якого впливового суб'єкта міжнародних відносин – від індивіда до держав. Поряд з освітою, активну і цілеспрямовану діяльність по формуванню гуманістичної культури

міжнародних відносин в рамках глобальної інформаційної цивілізації здійснюють засоби масової інформації, які є повноцінним суб'єктом міжнародних відносин, а отже від їх відповідальності, компетентності та етичності в сучасному світі значною мірою залежить процес формування геокультури міжнародних відносин.

6. Інформаційно-комунікаційні технології перетворюють кожний бік життя і професійної діяльності політичного лідера на вагомий чинник міжнародної політики, через що професійна компетентність, моральний образ, лідерський імідж, а особливо готовність до демократичного, миролюбного, консенсусного спілкування провідних світових політиків значно впливають на особливості геокультури сучасних і майбутніх міжнародних відносин. Основними тенденціями розвитку геокультурних стратегій держави в інформаційній сфері є:

1) зростання взаємозалежності і взаємовпливу суб'єктів та об'єктів комунікативної взаємодії;

2) домінуючий вплив ресурсо-технологічного аспекту інформаційної політики на змістовно-інформаційну сторону культурної політики (особливо це проявляється в новому інформаційному столітті, де в основі лежить принцип інтерактивності як один з головних чинників реалізації проектів із просування культури за кордон і як базовий чинник використання можливостей нових інформаційно-комунікативних технологій у цьому процесі);

3) злиття державної та недержавної ліній проведення політики в новому інформаційному столітті (у сучасних умовах інформаційна політика держави щодо просування національної культури закордоном є різновидом публічної політики та суспільно-державною за своїм типом).

7. В умовах глобалізації політичної системи світу, концентрації власності та бізнесу, трансформації ключових позицій національних урядів у міжнародних відносинах особливого значення для Європи набувають

геокультурні стратегії у політиці співробітництва. Воно є одним із найбільших викликів для європейської інтеграції, яка потребує розробки основних принципів та узгодження на всіх рівнях культурної діяльності в регіоні. Об'єднана Європа прагне стати ефективною структурою для забезпечення міжкультурного діалогу, розвитку політичної ідеології полікультурності як чинника зовнішньої та внутрішньої політики європейських країн, а культурна дипломатія країн Європи – важливим інструментом політичного впливу на міжнародні відносини, зокрема в рамках європейської політики сусідства.

8. Використовуючи таку геокультурну стратегію досягнення політичних цілей як культурна дипломатія, держава може підвищити не лише ефективність зовнішньої політики, а й престиж власної країни, уряду, політики як у міжнародному політичному середовищі, так і серед світової громадськості; подолати упередженість щодо країни, зменшити вплив негативних тенденцій політико-ідеологічного походження, зміцнити міжнародний авторитет держави, продемонструвати відкритість суспільства та його демократичні цінності; вплинути на формування багатовекторної системи міжнародних відносин, яка відтворює культурно-політичне розмаїття та взаємозалежність сучасного світу; сформувати позитивний економічний клімат для іноземних інвестицій, сприяти розвитку туристичної індустрії; представити культуру як складову формування державного бренду; позиціонувати політику держави, що має значний науковий, інтелектуальний, культурний потенціал.

9. Єврорегіональна геокультурна політика – це модель обміну культурним надбанням, форма співпраці на шляху розвитку культури, досвіду толерантності та культурної дипломатії. Єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка спрямована на координацію їх взаємних

зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності у відповідності до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем та обміну культурними досягненнями, співіснування та збагачення культурних традицій і культурної дипломатії в інтересах людей, що населяють його територію по обидва боки державного кордону.

10 Євроінтеграційний вектор є одним з головних в сучасній зовнішньоекономічній стратегії України. Існують різні види співпраці, проте одним із найефективніших є створення і діяльність єврорегіонів як елементів транскордонного співробітництва. Це створення започаткувало новий етап становлення транскордонної комунікативної взаємодії України та її стратегічних партнерів. На сучасному етапі серед основних напрямків такої взаємодії: співпраця у сфері захисту довкілля та адаптації до кліматичних змін; співпраця прикордонних регіонів у питанні боротьби з бідністю; обмін досвідом із питань працевлаштування соціально уразливих груп, надання їм соціальних послуг належного рівня; підтримка освіти, науки, культури, досліджень та інновацій. Невирішеною проблемою залишається те, що в розробці спільних проектів транскордонного співробітництва представники з української сторони беруть недостатньо активну участь, як в політико-організаційному, так і в фінансово-економічному аспектах.

11. У сучасних процесах взаємодії культур виявляється певний дуалізм. Одночасно із механізмами глобальної політичної інтеграції та мережею соціокультурних зв'язків і відносин виникає глобальний соціально-політичний простір «антиглобалізму», або глобалізація «знизу». Регіональні і етнонаціональні геоцінності як джерело локалізації і чинник дезінтеграції взаємодії цивілізаційних гілок забезпечують собі саморозвиток і протистояння надмірній універсалізації. При цьому запускається у дію принцип глокалізації, що розглядає світ як єдність і одночасно буття безлічі

індивідуальних форм регіональних культур. Визначальні тенденції трансформації комунікативної культури в глобалізованому світі: комунікативна культура підпорядковується природним законам саморозвитку культур, які вступають в різні взаємодії через певні матеріальні носії; глобальна міжкультурна комунікація визначає ступінь зрілості культури, її здатність до сприйняття зовнішніх елементів та транслювання своїх цінностей в іншу культуру.

12. Перспективи демократії в системі сучасних міжнародних відносин пов'язуються з діяльністю недержавних суб'єктів в рамках громадянської (народної) дипломатії, а також з подальшим розвитком різних форм публічної дипломатії, що сприяють поширенню демократичних цінностей у світі. Міжнародні неурядові організації виводять прийняття управлінських рішень за межі політичної еліти, організовуючи суспільний діалог щодо ключових питань сучасності, розширюючи самоврядування, стверджуючи активну громадянську позицію і відповідальність людей за власну долю, долю країни і світу в цілому, здійснюють громадський контроль за виконанням міжнародних угод, що сприяють підвищенню відповідальності урядів перед світовою громадськістю; забезпечують аналіз і експертну оцінку політичних проблем. Міжнародні неурядові організації ініціюють включення в глобальний порядок денний питання захисту таких геокультурних цінностей як права людини, соціальна справедливість, охорона навколишнього середовища. Діяльність неурядових суб'єктів міжнародних відносин сприяє залученню громадськості до процесів вироблення і прийняття державно-політичних рішень, здійснення контролю за реалізацією цих рішень. При таких умовах процес міжнародної політики стає прозорим, виникає безліч механізмів для поліпшення легітимності державно-політичних і міждержавних рішень.

13. Базові механізми глобалізації здійснюються на основі цінностей геокультури загальнолюдського походження, що породжуються

глобальними проблемами сучасності. Функціонування загальнолюдських цінностей у якості чинників інтеграційних процесів веде до глобалізації соціального цілого і сприяє становленню онтологічної, інформаційної, організаційної і аксіологічної єдності світової спільноти. Вони забезпечують глобалізацію планетарної спільноти у площині економічної діяльності, соціальної і політичної інтеграції, оскільки вимагають становлення світової системи цінностей як джерела організаційної цілісності планетарної системи.

14. Проведене дослідження виявило тісний взаємозв'язок гуманізму і демократії як ціннісних геокультурних засад сучасних міжнародних відносин. Розширення й укріплення поля демократичного співіснування держав свідчить не тільки про важливість цього феномену, а й одночасно створює можливості для реалізації цілей гуманізації глобального розвитку. Гуманізм як світогляд поваги до людини та її прав перетворюється в реальний механізм реалізації демократії, виходу з конфліктних і кризових ситуацій в міжнародних відносинах. Тенденція гуманізму тлумачиться як неухильне зростання впливу на цю сферу норм моралі і спрямована на визнання самоцінності людини. Реалізація позитивних потенцій процесу глобалізації вимагає опори на демократичні принципи в міжнародних відносинах. Демократія розглядається і як основа для підтримання миру між народами.

15. Базовим геокультурним принципом міжнародних відносин є колективна безпека. Загалом безпека сьогодні розглядається як універсальна цінність суспільства ризику. Це спільна підстава, на якій необхідно вибудовувати міжнародну комунікативну взаємодію, спрямовану на запобігання глобальних катастроф. При цьому важливим аспектом проблеми колективної безпеки є її зв'язок з демократією, оскільки головними чинниками підтримки міжнародної стабільності і формування середовища безпеки стали певні демократичні принципи.

Сутністю геокультурного стратегування у національному просторі України має стати продукування позитивних смислів, на основі яких сформується ідеологія добробуту, соціального успіху, консолідації та злагоди. Конкретними кроками, що сприятимуть консолідації українського суспільства в умовах зовнішньої агресії, мають стати узгоджені та партнерські дії органів державної влади й громадянського суспільства щодо напрацювання спільних пропозицій для державної політико-культурної стратегії. Перспективними складовими такої стратегії закономірно мали би бути: державна цільова програма щодо подолання культурної відчуженості окремих регіонів; збереження культурних цінностей, що опинились під загрозою внаслідок зовнішньої агресії; відновлення роботи зруйнованих закладів культури; децентралізація та демократизація культурної політики при послідовному захисті національно-культурних пріоритетів; підвищення якості національного культурного продукту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации [Текст] / Р. Ф. Абдеев. – М. : ВЛАДОС, 1994. – 336 с.
2. Аза Л. А. Особливості процесу міжетнічної культурної взаємодії в українському суспільстві [Текст] / Л. А. Аза // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття / Під ред. М. О. Шульги. – К. : «Інститут соціології НАН України», 1999. – С. 607 – 622.
3. Александров А. А. Международное сотрудничество в сфере культурного наследия: учеб. пособ. для магистрантов, обучающихся по направлению 030800 – Международные отношения [Текст] / А. А. Александров; отв. ред. проф. В. И. Уколова. – М. : Проспект, МГИМО (У) МИД, 2009. – 176 с.
4. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» [Текст]. – К. : НІСД, 2015. – 684 с.
5. Андрианова Т. В. Геополитика и культура. Аналитический обзор [Текст] / Т. В. Андрианова. – Москва: «Директ-Медиа», 2014. – 93 с.
6. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть : Досвід соціально – філософського аналізу [Текст] / В. П. Андрущенко. – К. : ТОВ «Атлант ЮЕМСІ», 2005. – 498 с.
7. Андрущенко В. П. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи ХХІ століття [Текст] / В. П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2011. – 1099 с.
8. Аннерс Э. История европейского права [Текст] / Э. Аннерс. – М.: Наука, 1994. – 393 с.
9. Арнольдov А. И. Человек и мир культуры : Введение в культурологию [Текст] / А. И. Арнольдov. – М. : Изд-во МГИК, 1992. – 240 с.
10. Артеменко А. П. Ринкова ідеологія міжкультурної взаємодії [Текст] / А. П. Артеменко // Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць – Харків: ХАІ, 2010. – № 4. – С. 61 – 67.
11. Арон Р. Мир і війна між націями між націями [Текст] / Пер. з фр. – К.: МП «Юніверс», 2000. – 688 с.

12. Бабій Л. Т. Діалектика розвитку історичних типів культури. Філософсько-соціологічні проблеми [Текст] / Л. Т. Бабій. – Л. : Світ, 1991. – 160 с.
13. Бабкіна О. В. Нова філософія політики в множинності сучасного світу [Текст] / О. В. Бабкіна // Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 22. [відп. ред. О. В. Бабкіна]. – К.: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 6. – С. 5 – 11.
14. Бадан А. А. Зіставлення національних та глобальних культурних норм: Захід і Україна [Текст] / А. А. Бадан // Теорія і практика управління соціальними системами:[зб. наук. праць]. – Х., 2003. – № 2. – С. 75 – 86.
15. Балабушевич І. Географія історична [Текст] / І. Балабушевич // Спеціальні історичні дисципліни. Довідник. – К., 2008. – С. 131 – 138.
16. Барабанов О. Глобальное управление как тема для научного анализа [Текст] / О. Барабанов // Антиглобализм и глобальное управление: Доклады, дискуссии справочные материалы. – М. : МГИМО (У) МИД России, 2006. – С. 12 – 32.
17. Баркалова І. М. Теоретичні моделі розвитку європейської інтеграції у 40 – 70-х роках ХХ ст. [Електронний ресурс] / І. М. Баркалова. – Наука. Релігія. Суспільство. – 2013. – № 1 – С. 9–16. – Режим доступу: http://Nrs_2013_1_4%20.pdf
18. Баталов Э. Я. О философии международных отношений [Текст] / Э. Я. Баталов. – М. : Научно–образовательный форум по международным отношениям, 2005. – 132 с.
19. Бахов І. С. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу культур / І. С. Бахов // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України № 2. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2012_2/12bisgdk.pdf.
20. Бевзенко Л. Д. Социальная саморганализация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций [Текст] / Л. Л. Бевзенко. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
21. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию [Текст] / У. Бек; пер. с нем. А. Григорьев, В. Седелник. – М. : Прогресс – Традиция, 2001. – 385 с.

22. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну [Текст] / У. Бек; [Пер.с нем. В. Седельника и Н. Федоровой; Послесл. А. Филиппова]. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
23. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия [Текст] / У. Бек. – М.: Прогресс-Традиция; Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 464 с.
24. Бензюк О. Діалог культур та культурний плюралізм як складова культури творчості: досвід опрацювання проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glierinstitute.org/ukr/digests/042/8.pdf>.
25. Берлин И. Поиски идеала. Подлинная цель познания. Избранные эссе [Текст] / И. Берлин // пер. с англ. М.: Канон, 2002. – 280 с.
26. Бжезинський З. Велика шахівниця. Американське панування та його геостратегічні імперативи [Текст] / З. Бжезинський. – Львів; Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2000. – 236 с.
27. Богачов С. В. Особливості процесу формування правової культури в Україні [Текст] / С. В. Богачов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2011. – № 2 (53). – Спеціальний випуск: «Незалежній Україні – 20 років». – С. 43 – 48
28. Богуцький Ю. П. Українська культура в європейському контексті: монографія [Текст] / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко, Ж. О. Безвершук, Л. М. Новохатько; за ред.. Ю. П. Богуцького – К.: Знання, 2007. – 679 с.
29. Бойченко В. І. Культура [Текст] / І. В. Бойченко, І. Хамітов // Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 313 с.
30. Бондарук С. О. Парадокси мультикультуралізму: ліберальнісвободи, рівноцінність культур і проблема визнання [Текст] / С. О. Бондарук // Науковий вісник Волинського державного університету. Серія: Суспільні науки. – 1999. – № 11. – С. 51 – 53.
31. Бурдьє П. Социология политики [Текст] / П. Бурдьє // пер. с фр. / Н. А. Шматко. – М. : Socio-Logos, 1993. – 336 с.
32. Буткевич В. Г. Конспект лекцій з основ теорії міжнародного права: Підручник [Текст] / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній. – К.: Либідь, 2001. – 145 с.

33. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века [Текст] / И. Валлерстайн [Пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева]. – М.: Логос, 2004. – 368 с.
34. Валлерстайн И. Закат американского могущества [Текст] / И. Валлерстайн // Космополис: Альманах. – 2004. – № 1. – С. 95 – 105.
35. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире [Текст] / И. Валлерстайн [Пер. с англ. П. М. Кудюкина]. – СПб.: Издательство «Университетская книга», 2001. – 416 с.
36. Варзар І. М. Тріадний принцип структуризації та функціональної ієрархізації соціальної і політичної систем транзитного суспільства [Текст] / І. М. Варзар // Нова парадигма: Спец. випуск: Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, 8-9 лютого 2006 р. [Текст] / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М. П. Драгоманова, Творче об'єднання «Нова парадигма», Громадська організація «Феміда», Фонд «Співдружність». – Київ: НПУ, 2006. – С. 16 – 21.
37. Васечко Л. О. Національне право в умовах глобалізації (загальнотеоретичний аспект) [Текст] / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Людмила Васечко. – Луганськ, 2011. – 22 с.
38. Василенко И. А. Политическая глобалистика: учебное пособие для вузов [Текст] / И. А. Василенко. – М. : Логос, 2000. – 360 с.
39. Вихрущ А. Глобалізація і педагогіка [Текст] / А. Вихрущ // Порівняльно-педагогічні студії. Науково-педагогічний журнал. – 2013. – № 4 (18), жовтень-грудень. – С. 114 – 118
40. Верменич Я. Геокультурний підхід в історичній регіоналістиці та суспільній географії [Текст] / Я. Верменич // Історико-географічні дослідження в Україні : Зб. наук. пр. – 2012. – Число 12. – С. 27 – 41.
41. Віденська конвенція про охорону озонового шару // Офіційний портал Верховної Ради України. – [Електронний документ]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_088.
42. Вовканич С. Українська ідея: пріоритет інтелекту людини і нації [Текст] / С. Вовканич // Схід. – 1998. – № 7. – С. 37 – 45

43. Вовкун В. Національна культура – це і є національна ідея [Електронний ресурс] / В. Вовкун // Дзеркало тижня. – 2008. – № 27 (706). – 19 липня–1 серпня. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3680/63611/>.
44. Войтович Р.В. Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку [Електронний ресурс] / Р. В. Войтович. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10vrvfsr.pdf>
45. Воронкова В. Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри. Монографія [Текст] / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя: Видавництво ЗДІА, 2010. – 272 с.
46. Воронкова В. Г. Сучасна геокультура як соціокультурний феномен культурної глобалізації [Текст] / В. Г. Воронкова, В. О. Нікітенко // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 72. – С. 487 – 492.
47. Воропаєва Т. Україна: соціор, геосоціор, етносоціор [Текст] / Т. Воропаєва // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. – К., 2003. – С. 142–152.
48. Востряков Л. Культурная політика: основне концепции и модели [Текст] / Л. Востряков // Экология культуры. Информационный бюлетень. – № 1 (32). – С. 79 – 108.
49. Всеобщая Декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.unesco.ru/rus/pages/Admin01122004192107.php>.
50. Галумов Э. А. Основы PR [Текст] / Э. А. Галумов – М. : Летопись XXI, 2004. – 408 с.
51. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудові правової держави в Україні [Текст] / О. О. Грозенко – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень – К., 2003. – 18 с.
52. Герасимчук Н. Виклики сучасності та необхідність розширення функцій міжнародних інституцій [Текст] / Н. Герасимчук, В. Холін // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 74 (№ 7). – С. 380 – 383
53. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества [Текст] / И. Г. Гердер. – М., 1977. – С. 102–103.

54. Глобалізація і безпека розвитку : монографія [Текст] / [О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.] ; кер. авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
55. Горелов Д. О, Большенко С. Ф. Стратегія підприємства [Текст] / Д. О. Горелов, С. Ф. Большенко – Харків: Вид-во ХНАДУ, 2010. – 133 с.
56. Горизонтов Л. Е. Україна в зеркале регионалистики [Текст] / Л. Е. Горизонтов // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. – М., 2005. – С. 3 – 34
57. Грей Дж. Поминки по Просвещению: Политика и культура на закате современности [Текст] / Дж. Грей. М.: Праксис, 2003. – 368 с.
58. Грицак Я. Страсті за націоналізмом: монографія [Текст] / Я. Грицак. – К. : Критика, 2004. – 330 с.
59. Гриценко О. Культура і влада: теорія і практика культурної політики в сучасному світі: монографія [Текст] / О. Гриценко. – К. : УЦКД, 2000. – 228 с.
60. Гуссерль Э. Кризи европейского человечества и философия [Текст] / Э. Гуссерль // Культурология. XX века: Антология. М.: Наука, 1995. – 420 с.
61. Грубов В. М. Ліберальна парадигма в формуванні європейської колективної безпеки ХХІ століття [Текст] / автореф. дис. д-ра політ. наук : 21.01.01 / В. М. Грубов. – К., 2008. – 34 с.
62. Генеральна Асамблея ООН. Рада з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/ga/about/subsidiary/hrc/hrc_groups.shtml.
63. Губерський Л. В. Деякі шляхи забезпечення позитивного міжнародного іміджу України [Текст] / Л. В. Губерський // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 30 (Ч. I). – 2001. – С. 12 – 15.
64. Гудзик І. П. Поліетнічність країни та формування позитивного образу співвітчизника [Текст] / І. П. Гудзик // Полікультурна освіта в Україні: міжнар. наук.-практич. конф. «Полікультурна освіта в Україні: навчальні плани та підручники» : зб. наук. статей. – Київ, 1999. – С. 35.
65. Денисюк С. Г. Імідж України у внутрішньо і гео-політичних контекстах сучасності [Текст] / С. Г. Денисюк, В. О. Корнієнко // *Studia Politologica Ucraino-Polona*. — Вип. 4. — Житомир-Київ-Краків, 2014. — С. 93–100.

66. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К.: НІС, 2007. – 768 с.
67. Диалог культур, народів, цивілізацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unesco.ru/files/docs/>.
68. Дзос В. О. Гуманітарна політика як відповідь викликам сучасного суспільного розвитку [Текст] / В. О. Дзос // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури. – 2005. – № 46. – С. 191 – 199.
69. Дзюба І. М. Україна перед Сфінксом майбутнього [Текст] / І. М. Дзюба. – К. : Академія, 2002. – 35 с.
70. Долотіна К. В. Євро регіони на території України: стан та проблеми розвитку [Текст] / К. В. Долотіна // Вісник Східноукраїнського Національного Університету ім. Володимира Даля. – 2013. – Випуск №4(193) Ч.2. – С. 194 – 198.
71. Древаль Ю. Д. Діяльність ЮНЕСКО у сфері охорони культурної спадщини / Ю. Д. Древаль // Державне будівництво. Електронне наукове фахове видання Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2014. – № 1. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/4/02.pdf>.
72. Дрешпак С. Символ у контексті соціально-психологічних методів державного управління [Текст] / С. Дрешпак // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Донецьк : ДРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 3 (29). – С. 20 – 29.
73. Жюльєн Ф. Путь к цели: в обход или напрямик. Стратегия смысла в Китае и Греции [Текст] / Франсуа Жюльєн // пер. с франц. В. Лысенко. – М.: Московский философский фонд, 2001. – 360 с.
74. Захарчук Н. В. Проблема культури та міжкультурної комунікації у філософсько-соціологічному аспекті [Текст] / Н. В. Захарчук // ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 3. – 2008. – С. 174 – 177.
75. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. – № 1629-IV [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – С. 367.

76. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 16 жовтня 2014 р. № 5463-VI [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 29. – 4. – С. 499
77. Замора О. М. Чинники розвитку транскордонного співробітництва в Україні (на прикладі Сумської області) / О. М. Замора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2008-3/doc/3/22.pdf>.
78. Замятин Д. Н. Пространство как образ и трансакция: к становлению гекономики [Текст] / Д. Н. Замятин // *Общественные науки и современность*. – № 2. – 2008. – С. 129 – 142.
79. Замятин Д. Н. Геокультура: образ и его интерпретации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35978>.
80. Запорожець О. Ю. Кризові репутаційні стратегії держав у міжнародних відносинах [Текст] / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / О. Ю. Запорожець. – К., 2005. – 20 с.
81. Зідорук С.І. Стратегічні аспекти національно-культурної політики України [Текст] / С. І. Зідорук, Б. О. Параховський, О. Л. Валевський – К: Знання України, 1995. – 7 с.
82. Зерній Ю. О. Історична пам'ять як об'єкт державної політики [Текст] / Ю. О. Зерній // *Стратегічні пріоритети*. – 2007. – №1 (2). – С. 71–76.
83. Зиновьева Е. С. Цифровая дипломатия США: возможности и угрозы для международной безопасности [Текст] / Е. С. Зиновьева // *Индекс Безопасности*. – 2013. – № 1. – С. 213 – 228
84. Зовнішня політика України: здобутки і проблеми [Текст] / упоряд. В. А. Ребкало, В. А. Шахов. – К. : Знання, 2007. – 24 с.
85. Зонова Т. В. Конфликты или консенсус: дипломатия как средство достижения мира [Текст] / Т. В. Зонова // *Общественные науки и современность*. – 2003. – № 1. – С. 122 – 129.
86. Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції: матеріали наук.-практ. конф. 17 груд. 2009 р., м. Дніпропетровськ [Текст] / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. – 224 с.
87. Єврорегіони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrain.polpred.ru/tom 1/28. htm>.

88. Єремєєва І. А. Проблеми формування ефективного іміджу в сучасній політології [Текст] / І. А. Єремєєва // Гуманітарний журнал. – 2009. – № 3 – 4. – С. 63 – 69.
89. Іванченко О. Способи узгодження норм національного права з нормами міжнародного права [Текст] / О. Іванченко // Юридичний вісник. – 2013. – № 2. – С. 178 – 182.
90. Іжа М. М. Трансформація регіональної політики ЄС: висновки для України [Текст] / М. М. Іжа // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2013. – № 12. – С. 23 – 34.
91. Ільченко Н. М. Транскордонне співробітництво в Україні: перспективи розвитку євро регіонів / Н. М. Ільченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/21.pdf>.
92. Имидж государства/региона: современные подходы: новые идеи в теории и практике коммуникации [Текст] / сб. науч. трудов. Вып. 3 /отв. ред. Д. П. Гавра. – СПб. : Роза мира, 2009. – 264 с.
93. Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України: теоретичні аспекти : кол. моногр. [Текст] / А. М. Митко, Б. М. Юськів, Н. П. Карпчук та ін.; наук. ред. Є. Б. Тихомирова, за заг. ред. А. М. Митко. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 268 с.
94. Кант И. Прологомены ко всякой будущей метафизике, могущей появиться как наука [Текст] // Соч.: В 6 т. – М., 1964. – Т. 4/1. – 544 с.
95. Карлова В. Державна політика у сфері культури: проблеми та напрямки здійснення в сучасних умовах [Текст] / В. Карлова // Зб. наук праць / Гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 39. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – 256 с.
96. Карпець Ю. В. Інститут лідерства як механізм впливу в політико-владних відносинах [Текст] / Ю. В. Карпець // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – Одеса: Фенікс, 2013. – Випуск 49. – С. 149 – 159
97. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / М. Кастельс – пер. с англ. ; под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
98. Каткова Т. Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти [Текст] / Т. Г. Каткова. – Харків: Титул, 2007. – 180 с.

99. Киселев Г. С. «Тайна прогресса» и возможность истории [Текст] / Г. С. Киселев // Вопросы философии. – 2009. – № 2. – С. 3 – 19
100. Кіслов Д. Роль ЗМІ у формуванні політичного дискурсу як засіб державного маркетингу [Текст] / Д. Кіслов // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2015. – № 1. – С. 133 – 137.
101. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе [Текст] / М. Китинг // Логос. – 2003. – № 6. – С. 85 – 86.
102. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції [Електронний ресурс] / Є. Кіш. - Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11592/10-Kish.pdf?sequence=1>
103. Кишко-Єрлі О. Б. Адаптація екологічного законодавства України до права навколишнього середовища Європейського Союзу [Текст] / О. Б. Кишко-Єрлі // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3. – С. 215 – 219
104. Клименко Л. Ф. Міжнародне співробітництво як основа формування міжкультурної комунікації учнівської молоді / Л. Ф. Клименко – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_sk/2012_3/files/SC312_05.pdf.
105. Клімчук Б. П., Луцишин Н. П., Луцишин П. В. Євро регіон «Буг»: концепція і стратегія розвитку: Монографія [Текст] / Б. П. Клімчук, Н. П. Луцишин, П. В. Луцишин. – Луцьк: Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – 416 с
106. Кобецька Н. Р. Екологічне право України: Навчальний посібник [Текст] / Н. Р. Кобецька. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.
107. Козеллек Р. Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу : монографія [Текст] / Р. Козеллек ; пер. з нім. – К.: Дух і літера, 2005. – 380 с.
108. Козлов Л. Е. Сравнительный анализ культурной дипломатии иностранных держав в Германии и России [Текст] / Л. Е. Козлов // Сборник материалов научного семинара стипендиатов программ «Михаил Ломоносов II» и «Иммануил Кант II» 2011/2012 года / Моск. представительство Германской службы академических обменов. – М., 2012. – С. 234 – 237
109. Козлов Л. Е. Применение культурных инструментов в современной внешнеполитической практике [Электронный ресурс] / Л. Е. Козлов – Режим доступу: <http://www.lib.csu.ru/vch/266/001.pdf>.

110. Козловский В. П. Культурный смысл: генезис и функции [Текст] / В. П. Козловский. – К. : Наукова думка, 1989. – 128 с.
111. Колодїй А. Український регіоналізм як стан культурно-політичної поляризованості [Текст] / А. Колодїй // Агора. – Вип. 3: Україна – регіональний вимір. – К. : Стілос, 2006. – С. 69 – 91.
112. Колодко Г. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн [Текст] / Г. Колодко. – К. : Основні цінності, 2002. – 248 с.
113. Комарницький В. М. Екологічне право. Навчальний посібник [Текст] / В. М. Комарницький, В. І. Шевченко, С. В. Єлькін. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 224 с.
114. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини // Офіційний портал Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_089.
115. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17.10.2003 // Офіційний портал Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_d69.
116. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: Монографія [Текст] / О. А. Корнієвський. – К.: Альтерпрес, 2010. – 396 с.
117. Костюк Л. Геокультурні умови як один із аспектів філогенетичних закономірностей становлення ментальності українців [Текст] / Л. Костюк // Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія «Культурологія». – 2014. – Випуск 15. Частина 2. – С. 284 – 296.
118. Кость С. П. Міжкультурна комунікація як вияв соціальної взаємодії / Світлана Петрівна Кость. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Philologia/59572.doc.htm.
119. Костиця І. О. Трансформація міжкультурної комунікації в глобалізованому світі [Текст] / І. О. Костиця // «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Випуск 65. – С. 528– 534.
120. Костиця І. О. «Національна ідея» як феномен політичної антропології [Текст] / І. О. Костиця // Держава і право.– К., Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. – Випуск 70. – С. 82 – 94.
121. Костиця І. О. Концептуалізація політологом символічного інтеракціонізму в системі міжнародних відносин [Текст] / І. О. Костиця //

Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки: Збірник наукових праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2015. – Вип. 1 (9). – Ч. 2. – 180 с.

122. Кочубей Л. Інформаційна безпека держави: інструменти захисту українського інформаційного поля (на прикладі особливостей інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному Донбасі) / Л. Кочубей // Наукові записки ІПіЕНД. – 2015. – Вип.3. – С. 220 – 233.

123. Кравець В. Проблеми модернізації вищої освіти України в умовах глобалізації [Текст] / В. Кравець // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2012. – Випуск 10. – С. 15 – 23.

124. Кравченко П. А. Історична пам'ять як відтворення духовно-практичного досвіду [Текст] / П. А. Кравченко // Філософські Перипетії. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Х., 2000. – № 486. – С. 131 – 38.

125. Кривчик Г. Національна консолідація як умова державотворення в Україні (частина II) [Текст] / Г. Кривчик, В. Бараєв // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2006. – № 3. – С. 24 – 37.

126. Кроче Б. Либеральная концепция как концепция жизни. О свободе [Текст] / Б. Кроче // Антология мировой либеральной мысли (I половина XX в.). – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 696 с.

127. Кузнецов В. Н. Геокультура. Основы геокультурной динамики безопасности в мире XXI [Текст] / В. Н. Кузнецов. – М.: Книга и бизнес, 2003. – 345 с.

128. Кудишина А. А. Гуманизм – феномен современной культуры [Текст] / А. А. Кудишина. – М. : Академический проект, 2005. – 504 с.

129. Кулагин В. Глобальная или мировая безопасность? [Электронный ресурс] / В. Кулагин // Международные процессы. – 2007. – Т. 5. – № 2 (14). – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/fourteen/004.htm>.

130. Куліков А. І. Державне управління геоінвестиційними процесами в умовах транскордонного співробітництва / А. І. Куліков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10kaiuts.pdf>.

131. Кучмій О. П. Міжкультурне співробітництво як чинник зовнішньої та внутрішньої політики в умовах державотворчих зрушень [Текст] / О. П. Кучмій. – К., 2006. – 20 с.

132. Лагутина М. В. Мировая политика как инструмент управления новой системой международных отношений [Текст] / М. В. Лагутина // Вестник международных организаций. – 2011. – № 1. – С. 29 – 40.

133. Лазоркина О. И. Деятельность Польского института как фактор внешней культурной политики Польского государства [Текст] / О. И. Лазоркина // Беларусь в современном мире: материалы IX Междунар. науч. конф., Минск, 29 окт. 2010 г. – Минск: БГУ, 2010. – С. 267 – 268.

134. Ларіна Н. Б. Перспективи становлення Європейської соціальної моделі / Н. Б. Ларіна [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/apdu/2014-2/doc/6/01.pdf>.

135. Лебедева М. М. Мировая политика: учебник для вузов [Текст] / М. М. Лебедева. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Аспект Пресс, 2007. – 365 с.

136. Ли Бо. Дух старины: поэтич. цикл : пер. и исслед [Текст] / Ли Бо // составление, пер. с кит., коммент., примеч. С. А. Торопцева; Рос. акад. наук, Ин-т Дал. Востока. – М.: Вост. лит., 2004. – 224 с.

137. Литвиненко К. О. Сфера дії міжнародного права у соціальних відносинах [Текст] / К. О. Литвиненко // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 367 – 370.

138. Лісничук О. В. Групи інтересів у багатоскладовому суспільстві. Політологічний аналіз [Текст] / О. В. Лісничук / дис. канд. політ. наук: 23.00.02 / О. В. Лісничук. – К., 2000. – 200 с.

139. Луман Н. Общество как социальная система [Текст] / Никлас Луман. – М.: Изд-во «Логос», 2004. – 232 с.

140. Луман Н. Медиа коммуникации [Текст] / Николас Луман // Пер. с нем. А. Глухов, О. Никифоров. – М.: Издательство «Логос», 2005. – 280 с.

141. Лунь Ю. О. Аналіз балансу сил в Центрально-Східній Європі [Текст] / Ю. О. Лунь, І. М. Рій // Проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – К.: КиМУ, 2014. – Випуск 9. – С. 62 – 74.

142. Луцишин Н. П. Соціально-економічний розвиток транскордонного регіону (на прикладі Єврорегіону «Буг») [Текст] / дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 19.03.1999 / Н. П. Луцишин. – Львів, 1999. – С.104 – 105.

143. Маддісон В. В., Шахов В. А. Сучасна українська геополітика: навч. посібник [Текст] / В. В. Маддісон, В. А. Шахов – К. : Либідь, 2003. – 176 с.
144. Макаренко Є. А. Європейські комунікації: Монографія [Текст] / Є. А. Макаренко. – К.: Центр вільної преси, 2006. – 536 с.
145. Макарычев А. С. Глобальное и локальное: меняющаяся роль государства в управлении пространственным развитием // Политическая наука: Пространство как фактор политических трансформаций: Сб. науч. тр. – М., 2003. – С. 9 – 12.
146. Макіавеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець [Текст] / Н. Макіавеллі. Переклав з італійської Анатоль Перепадя. – Київ: «Основи», 1998. – 492 с.
147. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури [Текст] / Є. Маланюк. – К.: АТ «Обереги», 1992. – 80 с.
148. Мамулькіна О. Г. Зміст поняття геокультурної системи в українському соціумі [Електронний ресурс] / О. Г. Мамулькіна – Режим доступу: // <http://www.stationline.org.ua/pedagog/104/18147-zmist-ponyattya-geokulturno%D1%97-sistemi-v-ukra%D1%97nskomu-sociumi.html>.
149. Малик Я. Нормативно-правове забезпечення транскордонного співробітництва України [Текст] / Я. Малик, О. Береза // Ефективність державного управління. Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2013. – Випуск 35. – С. 13 – 19.
150. Марчук В. П. Соціально-культурна визначеність нормативних засад міжнародної комунікації [Текст] / Автореф. дисер. наук. ступеня канд. філософських наук. Спеціальність: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Валерій Марчук. – К., 2010. – 20 с.
151. Матарассо Ф. Пошук рівноваги: двадцять одна стратегічна дилема культурної політики [Текст] / Франсуа Матарассо, Чарльз Лендрі ; пер. С. Яринич, ред. О. Буценко. – К. : «Демократія через культуру» ; Британська рада, 2006. – 34 с.
152. Медведєв Ю. Імплементация норм международного права у право України: зміст і способи реалізації [Текст] / Юрій Медведєв // Публічне право. – 2014. – № 1 (13). – С. 129 – 135.

153. Медведева Т. И. Гражданская (народная) дипломатия и ее роль в российско–японском политическом диалоге [Текст] / автореф. дис. канд. полит. наук : спец. 23.00.04 / Т. И. Медведева. – М., 2007. – 24 с.
154. Медушевский А. Н. Региональная история в глобальном измерении [Текст] / А. Н. Медушевский // Российская история. – 2009. – № 3. – С. 5 – 13.
155. Межуев Б. Во чреве кита [Электронный ресурс] / Б. Межуев. – Режим доступа: <http://archipelag.ru/geoculture/concept/transform/whale/?version=forprint>.
156. Мельник В. О. Поняття «політична культура»: його зміст і застосування в контексті концепції громадянського суспільства [Текст] / В. О. Мельник // Вісник СНТУ: Серія «Політологія». – 2007. – № 84. – С. 83 – 88.
157. Міжкультурні комунікації: структура і динаміка процесів [Текст] // Культура народів Причорномор'я. – 2003. – № 37. – С. 52 – 55.
158. Міжнародні організації: Навч. посібник. / За ред.. О. С. Кучика. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 749 с.
159. Миколюк А.В. Концептуальний вимір теорії та підходів європейської інтеграції [Електронний ресурс] / А. В. Миколюк. – Режим доступу:<http://social-science.com.ua/article/82>
160. Мікула Н. Євро регіони: досвід та перспективи [Текст] / Н. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 222 с.
161. Миронюк Н. В. Основні форми та напрями культурної співпраці Волинської області в межах євро регіону «Буг» [Текст] / Н. В. Миронюк // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво : Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 25–26 трав. 2011 р.). – Луцьк : Волин.нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 294 – 296.
162. Митина И. В. Глобализация и геокультура: к постановке вопроса [Текст] / И. В. Митина // История и современность – № 1. – 2007. – С. 123–137.
163. Мицик Л. М. Проблеми трансформації культурної сфери у посткомуністичній Україні [Текст] / Л. М. Мицик // Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнародної конференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К.: Центр освітніх ініціатив, 2001. – С. 50 – 68

164. Моисеев Н. Н. Логика динамических систем и развитие природы и общества [Текст] / Н. Н. Моисеев // Вопросы философии. – 1999, № 4. – С. 3 – 10.

165. Музалевская И. М. Культурная политика – пространство стратегирования [Текст] / И. М. Музалевская / Фундаментальные проблемы культурологии / М-во культуры и массовых коммуникаций РФ; ред. К. Э. Разлогов и др. – М. : Новый хронограф ; Санкт-Петербург: Эйдос. – Т. 7: Культурное многообразие: теории и стратегии / Рос. ин-т культурологии. – Каф. ЮНЕСКО по компаратив. исслед. духов. традиций, специфики их культур и межрелигиоз. диалога ; ред. Д. Д. Спивак [и др.]. – 2009 – С. 205 – 220.

166. Мурзина И. Я. Методологические аспекты изучения региональной культуры [Текст] / И. Я. Мурзина // Социс. – 2004. – № 2. – С. 60 – 65.

167. Най Дж. Нова публічна дипломатія [Електронний ресурс] / Дж. Най // День. – 2010. – № 28. – Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/den-planetu/novaya-publichnaya-diplomatiya>.

168. Нікітенко В. О. Сучасна геокультура як соціокультурний феномен [Текст] / В. О. Нікітенко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. – № 53. – С. 261 – 269.

169. Нікітенко В. О. Геокультурні цінності в умовах сучасного світового розвитку: соціально-філософський вимір [Текст] / В. О. Нікітенко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. – № 54. – С. 266 – 280.

170. Нікітенко В. О. Загальнолюдські цінності як геоцінності планетарного масштабу: антропологічні виміри [Текст] / В. О. Нікітенко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. – № 55. – С. 131 – 138.

171. Нікітін В. Культурна політика в Україні: гуманіт. безпека, мова, освіта [Текст] / В. Нікітін, М. Кузьменко, О. Кузьменко // Міжнародний центр перспективних досліджень. – К. : Оптіма, 2007. – 88 с.

172. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) [Текст] / І. Я.Вдовичин, Л. Я.Угрин, Г. В.Шипунов та ін.; за заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів: «Новий Світ – 200», 2015. – 492 с.

173. Новакова О. В. Роль міжнародних неурядових організацій в реалізації концепції сталого розвитку [Текст] / О. В. Новакова // Політологічні записки: Збірник наукових праць. – Луганськ: Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2013. – Випуск 1 (7). – С. 12 – 21.

174. Овсіюк М. О. Міжкультурна комунікація в умовах глобалізації / М. О. Овсіюк – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Politologia/63704.doc.htm.
175. Орлова Э. Проблемы модернизации в России: культурные аспекты [Текст] / Э. Орлова // Теоретические основания культурной политики. – М. : Российский институт культурологии, 1993. – С. 5 – 23.
176. Осипов П. І. Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи / П. І. Осипов // Матеріали міжнародної наукової конференції. – Миколаїв, 2011. – С. 48 – 54.
177. Осика І. В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень [Текст] / І. В. Осика. – К., 2004. – 24 с.
178. Остапенко М. Політичний плюралізм: нестабільність демократії та пошуки соціальної рівноваги [Монографія] / М. Остапенко; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. - К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 350 с.
179. Островский Е. Новые границы мира: геокультура [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/publicdoc/2006/472>.
180. О’Тоал Дж. Геополитика постмодерна. Геополитические представления модерна и за их пределами [Текст] / Дж. О’Тоал // Политическая наука. – 2009. – № 1. – С. 188 – 223.
181. Ошитко О. Сучасні тенденції міжкультурного співробітництва у Європі [Текст] / О. Ошитко // Віче. – 2011. – № 8. – С. 17 – 20.
182. Павлов С. С. Правові традиції України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень [Текст] / С. С. Павлов. – Одеса, 2010. – 17 с.
183. Пайдош А. Спільні проекти [Електронний ресурс] / А. Пайдош. – Режим доступу: <http://www.euroregion.p1/ukr/index.php?r=1086&l=pl&>
184. Панфілов О. Ю. Світоглядні виміри сучасної освіти [Текст] / О. Ю. Панфілов, С. М. Соболева // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 3 (22). – С. 28 – 36.
185. Пасечнікова Л. П. Модернізація чеської освіти в умовах демократизації суспільства [Текст] / Л. П. Пасечнікова // Наукова скарбниця

освіти Донеччини. Науково-методичний журнал. – 2013. – № 3 (16). – С. 113 – 118.

186. Патлах М. Національний інтерес як важлива дотормінанта національного виміру суспільства [Текст] / М. Патлах // Нова парадигма: Альманах наукових праць. – Запоріжжя, 2000, – Вип. 18. – С. 114 – 122.

187. Патратій Н.В. Поняття «регіональна інтеграція» у вітчизняній та зарубіжній науковій думці [Електронний ресурс] / Н. В. Патратій. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Grani/2011_3/P-32.pdf

188. Пелагеша Н. Є. Українська національна ідентичність»: шляхи європеїзації [Текст] / Н. Є. Пелагеша // Стратегічні пріоритети. – 2000 – № 3 (8). – С. 60 – 67.

189. Пересунько Т. Українська культурна дипломатія: амбітний початок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://culture.lb.ua/news/2016/03/02/328751_ukrainska_kulturna_diplomatiya.html.

190. Пода Т. А. Інформаційно-комунікаційні технології в контексті сучасних міжнародних відносин: соціально-філософський аналіз [Текст] / Т. А. Пода // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – К.: НАУ, 2013. – Випуск 2 (18). – С. 59 – 63.

191. Пода Т. А. Віртуальний простір політики і особливості комунікації в ХХІ столітті: соціально-філософський аналіз [Текст] / Т. А. Пода // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – К.: НАУ, 2013. – Випуск 1 (17). – С. 52 – 55.

192. Подкопаєв В. П. З новою культурою в нове тисячоліття [Текст] / В. П. Подкопаєв // Культурна політика України у контексті світових трансформаційних процесів : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. ; заг. ред. В. П. Подкопаєв, В. Г. Чернець. – К. : ДАККіМ, 2001. – С. 24 – 27.

193. Покорний Т. Співпраця України з Європейським Союзом [Текст] / Т. Покорний // Актуальні проблеми зовнішньої політики України. – Ч., 2008. – С. 201 – 202.

194. Політологічний енциклопедичний словник [Текст] / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

195. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2012. – 808 с.
196. Полтораков О. Ю. Глобальне громадянське суспільство в системі міжнародних відносин [Текст] / О. Ю. Полтораков // Дослідження світової політики. Збірник наукових праць. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – Випуск 44. – С. 149 – 156
197. Поляк В. С. Ізраїль і Росія в 21 столітті: Геополітика – геоекономіка – Геокультура, 2004 / В. С. Поляков [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bdnsteiner.ru/modules.php?name=Books&go=page&pid=6402>).
198. Портнов А. Між «Центральною Європою» та «Русским миром»: Сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій [Текст] / А. Портнов. – К. : НІСД, 2009. – 160 с.
199. Проект Стратегії транскордонної співпраці Люблінського воєводства, Волинської, Львівської і Брестської областей на 2014–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.voladm.gov.ua/index.php?option>.
200. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату // Офіційний портал Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_044.
201. Репецький В. М. Міжнародне публічне право: підручник [Текст] / В. М. Репецький, В. М. Лисик, М. М. Микієвич, А. О. Андрусевич, О. В. Буткевич. – К.: Знання, 2012. – 437 с.
202. Реформування системи забезпечення зовнішніх відносин та дипломатичної служби України: аналіт. доп. [Текст] / А. І. Веселовський, К. А. Кононенко, О. С. Александров, А. З. Гончарук, О. Г. Цвітков. – К. : НІСД, 2015. – 41 с.
203. Романчук С. П. Історичне ландшафтознавство (Теоретико-методологічні засади та методика антропогенно-ландшафтних реконструкцій давнього природокористування) [Текст] / С. П. Романчук. – К. : Ред.-вид. центр «Київський університет», 1998. – 145 с.
204. Рижков М. М. Політична комунікація та її специфіка в міжнародних відносинах [Текст] / М. М. Рижков, А. С. Носенко // Проблеми міжнародних відносин: Збір. наукових праць. – К.: КиМУ, 2014. – Випуск 8. – С. 302 – 313.

205. Руднева В. Публічна дипломатія: теоретичні основи застосування нової інформаційно-комунікаційної технології в державному управлінні [Текст] / В. Руднева // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – Вип.1. С. 147 – 153.
206. Савченко О. П. Розвиток вищої освіти у зарубіжних країнах: концептуальні засади [Текст] / О. П. Савченко // Наукова скарбниця освіти Донеччини. Науково-методичний журнал. – 2012. – № 3 (12). – С. 110 – 113.
207. Савчук К. О. Фундаментальний курс міжнародного права охорони культурних цінностей [Текст] / К. О. Савчук // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 411 – 412.
208. Сеидов В. От традиционной дипломатии к публичной дипломатии [Текст] / В. Сеидов // Информация. Дипломатия. Психология. – М. : Известия, 2002. – 608 с.
209. Сербин Р. А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави [Текст] / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність: 12.00.12 – філософія права / Руслан Сербин. – К., 2003. – 17 с.
210. Скуратівський А. В. Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві (філософсько-правовий аналіз) [Текст] / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність: 12.00.12 – філософія права / Андрій Скуратівський. – К., 2014. – 18 с.
211. Слободянюк Л. Цілісність свободи та відкритість можливостей [Текст] / Л. Слободянюк // Вісник Львівського університету. – Серія: Філософські науки. – 2003. – Вип. 5. – С. 183 – 190.
212. Следзевский И. В. Диалог цивилизаций как смысловое поле мировой политики [Текст] / И. В. Следзевский // Общественные науки и современность. – 2011. – № 2. – С. 141 – 156.
213. Сміт Е. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка [Текст] / Е. Сміт. Наукове видання. – К.: Темпора, 2009. – 312 с.
214. Ситуация на мировом рынке железной руды [Электронный ресурс] / Информационно-аналитический журнал «Металлургический бюллетень». – Режим доступа: <http://www.metalbulletin.ru/publications/3860/>
215. Соловьев В. Сочинения : в 2 т. [Текст] / В. Соловьев. – М., 1988. – Т. 1. – 563 с.

216. Соловійов О. В. До питання про співвідношення та взаємодію національного і міжнародного права [Текст] / О. В. Соловійов // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – Число 3 (16). – С. 118 – 123.

217. Солодовник В. В. Проблеми нормативного забезпечення фінансування культурно-мистецьких проектів у формі грантів за рахунок державного бюджету [Текст] / В. В. Солодовник // Всеукраїнська науково-практична конференція «Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії». Київ, 22-23 листопада 2007 року. – К., 2007. – С. 58 – 61.

218. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество [Текст] / Общ. ред. и предисл. А. Ю. Согамонов: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.

219. Сорокин П. Главные тенденции нашего времени [Текст] / П. Сорокин // Партнерство цивилизаций. – № 1–2. – 2014. – С. 281 – 297.

220. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму [Текст] / Дж. Сорос // пер. з англ. В. Мильнюк. – К.: Основи, 1999 – 305 с.

221. Співак В. М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації [Текст] / автореф. дис. д-ра політ. наук : 23.00.02 / В. М. Співак. – К., 2011. – 34 с.

222. Співробітництво України з ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international>.

223. Степаненко К. В. Перспективні напрями наукових досліджень сучасних міжнародних відносин [Текст] / К. В. Степаненко // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. – № 2 (II). – С. 159 – 164.

224. Современные международные отношения: учебник [Текст] / под ред. А. В. Торкунова, А. В. Мальгина. – М. : Аспект Пресс, 2012. – 688 с.

225. Сучасна політична лексика: енциклопед. Словник-довідник [Текст] / за наук. ред. Н. М. Хоми – Львів: «Новий Світ – 2000», 2015. – 396 с.

226. Тавризян Г. М. О. Шпенглер, Й. Хейзинга: две концепции кризиса культуры [Текст] / Г. М. Тавризян. – М. : Искусство, 1989. – 270 с.

227. Тараненко Г. Г. Вплив неурядових організацій на процеси трансформації сучасної світ-системи [Текст] / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Спеціальність:

23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку / Ганна Тараненко. – К., 2011. – 20 с.

228. Тельпіс О. В. Антропологічна природа політичного лідерства в міжнародних відносинах [Текст] / О. В. Тельпіс // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2011. – Випуск 103. Частина I. – С. 236 – 247.

229. Темников Д. М. Понятие мирового лидерства в современном политическом дискурсе [Текст] / Д. М. Темников // Международные процессы. – 2003. – № 2 (2). – С. 80 – 90.

230. Тиркус Ю. С. Теоретичні засади дослідження процесів політичної інтеграції [Електронний ресурс] / Ю. С. Тиркус. – Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Вип. 145/2013. Серія: Політологія. — Севастополь, 2013. — Режим доступу: http://fsn.fhum.info/pdf/145/145_21.pdf

231. Тихомирова Є. Б. Моделі регіональної політики ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/p03/p053.pdf>.

232. Тихомирова Є. Б. Транскордонне співробітництво скрізь призму дискурсивної свідомості [Текст] / Є. Б. Тихомирова // Науковий вісник ОНЕУ. – 2014. – № 3. – С. 237 – 248

233. Тишков В. А. Культурный смысл пространства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ethnonet.ru/lib/html>.

234. Тойнби А. Дж. Постигание истории [Текст] / А. Дж. Тойнби // пер. с англ. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с.

235. Торкунов А. Дефицит демократии и международное сотрудничество [Электронный ресурс] / А. Торкунов // Международные процессы. – 2009. – Т. 7. – № 3 (21). – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/twenty-first/003.htm>.

236. Торнхілл Д. «Четверта Промислова Револуція» Клауса Шваба / Д. Тронхілл. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/46560>.

237. Туровский Р. Ф. Политический ландшафт как категория политического анализа [Текст] / Р. Ф. Туровский // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 1995. – № 3. – С. 33 – 44.

238. Транскордонне співробітництво. Рекомендація 1829 (2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/757_1829_transfrontier.htm.
239. Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною від 14 червня 1994 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2006. – № 24. – С. 17 – 94.
240. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. [Текст] / редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. – К. : Знання України, 2004. – Т. 1. – 760 с.
241. Управління культури Закарпатської обласної державної адміністрації [Текст] // Обласний організаційно-методичний центр культури. «Заклади культури клубного типу Закарпатської області у цифрах і фактах»; Інформаційно-аналітичний збірник. – Уж. : КП «Ужгородська міська друкарня», 2012. – С. 31 – 82.
242. Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції [Електронний ресурс]. — Транскордонне об'єднання «Єврорегіон «Буг». — Режим доступу: <http://www.voladm.gov.ua/struct.php?id2=815&nnm=111>
243. Федів Р. Проблема лідерства у міжнародних відносинах на сучасному етапі [Текст] / Р. Федів // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2013. – Випуск 32. – С. 128 – 136.
244. Филимонов Г. «Мягкая сила» культурной дипломатии США : монография [Текст] / Г. Филимонов. – М. : РУДН, 2010. – 212 с.
245. Фридом Хаус: «Країни перехідного періоду 2016» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://espresso.tv/news/2016/04/12/v_ukrayini_pokraschyvsvya_riven_rozvytku_demokratiyi_freedom_house.
246. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью [Текст] / Ю. Хабермас. – М.: Наука, 1995. – 175 с.
247. Хабермас Ю. Постнациональная констелляция и будущее демократии [Текст] / Ю. Хабермас // Логос. – 2003. – № 4-5 (39). – С. 105 – 152.
248. Хаварівська Г. С. Теоретичні засади формування правової культури в системі місцевих органів виконавчої влади України [Текст] / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. Спеціальність: 25.00.01 – теорія та історія державного управління / Галина Хаварівська. – Львів, 2011. – 22 с.

249. Хайек Ф. А. Познание, конкуренция и свобода [Текст] / Ф. А. Хайек. – СПб.: Пневма, 1999. – 288 с.
250. Ханстантинов В. О. Роль толерантності в політичному процесі / В. О. Ханстантинов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.mnau.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/434/1>.
251. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций [Текст] / С. Хантингтон; [пер. с англ. Ю. Новикова]. – М.: АСТ, 2003. – 603 с.
252. Хилько М. Політична культура населення України: аналіз розвитку громадянських якостей [Текст] / М. Хилько // Політичний менеджмент – 2007. – № 1. – С. 115 – 126.
253. Хмылёв В. Л. Современные международные отношения: учебное пособие [Текст] / В. Л. Хмылев. – Томск: Издательство Томского политехнического университета, 2010. – 210 с.
254. Хобта Л. Ю. Повернути українському меценатству й благодійництву цивілізаційні традиції [Текст] / Л. Ю. Хобта // Сучасна цивілізація гуманітарний аспект. – К., 2004. – С. 488 – 491
255. Хижняк І. А. Патронована культура та культурна демократія у США [Текст] / І. Хижняк // Культурні процеси в американському соціумі періоду індустріальних та постіндустріальних трансформацій (др. пол. ХХ ст.): соціально-політичний вимір. – К., 2001. – С. 212 – 301.
256. Хьюман Райтс Вотч. Всесвітня доповідь – 2015: «Важкі часи не скасовують права людини. Права і свободи забезпечують шлях до виходу з кризи і хаосу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrw.org/world-report/2015>.
257. Ціватий В. Публічна та культурна дипломатія Республіки Польща ХХІ ст.: інституційний аспект [Електронний ресурс] / В. Ціватий. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/publiczna-ta-kulturna-diplomatija-respubliki-polshcha-khkh/>.
258. Цымбурский В. Это твой геокультурный выбор, Россия? [Электронный ресурс] / В. Цымбурский // Научный журнал «Полис». – Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/universum/esse/7zmb.htm>.
259. Человек: соотношение национального и общечеловеческого : сб. материалов междунар. симпозиума (г. Зугдиди, Грузия, 19-20 мая 2004 г.), вып. 2 [Электронный ресурс] / под ред. В. В. Парцвания. – СПб. : С.-Петерб. философ. общество, 2004. – Режим доступа: http://anthropology.ru/ru/texts/kvarats_va/mannt_14.html

260. Чередниченко А. Українське меценатство поступається спонсорству: Деяко про історію благодійництва та сучасну несприможливість та безкорисливість [Текст] / А. Чередниченко // Хрещатик – 2003. – 14 травня. – С. 12.

261. Чернявська Л. Н. Суб'єктність міжнародних неурядових організацій у світовій політиці [Текст] / автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.04 / Л. Н. Чернявська. – К., 2007. – 20 с.

262. Чумакова А. А. Информационно-имиджевая политика страны в культурологическом освещении [Текст] / автореф. дис. на соискание уч. степени канд. культурологи: спец. 24.00.01 – Теория и история культуры / А. А. Чумакова. – М., 2007. – 25 с.

263. Шайгородський Ю. Ж. Мотиваційно-сміслові основи стратегії суспільного розвитку [Текст] / Ю. Ж. Шайгородський // Стратегічна панорама. – 2015. – № 1. – С. 83 – 87.

264. Шаронин Ю. В. Психолого-педагогические основы формирования качеств творческой личности в системе непрерывного образования: Синергетический подход [Текст] / Ю. В. Шаронин. – М., МГИУ, 1998. – 321 с.

265. Шейко В. Культура та глобалізація: компаративістський аналіз [Текст] / В. Шейко // Культурологічна думка. Щорічник наукових праць. – 2009. – № 1. – С. 73 – 79.

266. Шокало О. Український культурно-інформаційний продукт – важливий чинник самовідтворення і саморозвитку нації [Текст] / О. Шокало // Мандрівець: всеукраїнський науковий журнал. – 2007. – № 6. – С. 89 – 92.

267. Щерба Г. І. Розвиток транскордонного співробітництва в українсько-польських євро регіонах [Текст] / Г. І. Щерба // Вісник Одеського національного університету. – 2009. – Т. 14. Випуск. 2. – С. 18 – 27.

268. Щодо удосконалення транскордонного співробітництва в рамках євро регіону «Нижній Дунай» : Аналітична записка // НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1325/>.

269. ЮНЕСКО. Культура. – Кн. 2 [Текст] / Правова охорона культурних цінностей. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 124 с.

270. Якимович А. Культура утраченных различий, или об итогах XX столетия [Текст] / А. Якимович // Знание – сила. – 1992. – Май–июль; № 5 – 7. – С. 120 – 129.

271. Якщо Україна стане повноправним членом ЄС, які, на Вашу думку, переваги вона отримає у цьому разі? // Центр Разумкова. Соціологічні опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1097.
272. Яницкий О. Н. «Турбулентные времена» как проблема общества риска [Текст] / О. Н. Яницкий // *Общественные науки и современность*. – 2011. – № 6. – С. 155 – 164.
273. Ясперс К. Смысл и назначение истории [Текст] / К Ясперс. – М.: Политиздат, 1991 – 527 с.
274. Almond G. A. Comparative political system [Text] / G. A. Almond // *Journal of Politics*. – 1956. – № 18. – P. 396.
275. Almond G.A. The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations [Text] / Almond G.A., Verba S. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1963. – 562 p.
276. Appadurai A. Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization [Text] / A. Appadurai. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996. – 229 p.
277. Bellos A. Illegal, polluting and dangerous: the gold rush in French Guiana [Web resource] / Alex Bellos // «The Guardian» – Mode of access: <http://www.theguardian.com/environment/2007/dec/17/pollution.mining>.
278. Bennet O. Cultural Policy in the United Kingdom. A Historical Prospective [Text] / O. Bennet. – Univ. of Warwick, 1994. – 114 p.
279. Blacksell M. Political Geography [Text] / Mark Blacksell. – London: Routledge, 2006. – 244 p.
280. Boulding K. The Image: Knowledge in Life and Society [Text] / K. Boulding. – N.Y., 1956. – 341 p.
281. The British Council : Official site [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.britishcouncil.org/>
282. Brown J. The purposes and cross-purposes of american public diplomacy [Web resource] / J. Brown. – Mode of access: http://www.unc.edu/depts/diplomat/archives_roll/2002_07-09/brown_pubdipl/brown_pubdipl.html.
283. Castells M. Communication power [Text] / M. Castells. – Oxford University Press, 2009. – 571p.
284. Cox K. Political Geography: Territory, State, and Society [Text] / K. Cox. – Oxford: Blackwell Publishers, 2002. – 382 p.

285. Culture and international history [Text] / Ed. Jessica C.E. Gienow-Hecht & Frank Schumacher. – New York: Berghahn Books, 2004. – 304 p.
286. Das Auswärtige Amt : Official site [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Startseite_node.html
287. Das Goethe-Institut : Official site [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.goethe.de/de/index.html>
288. Deutsch, Karl W. Analysis of International Relations (Foundations of Modern Political Science) [Text] // Karl W. Deutsch. – Prentice Hall. Hardcover, 1998. – 312 p.
289. Discourse and international relations [Text] / Ed. by Dagmar Scheu & Jose Saura. – Bern: Peter Lang, 2007. – 365 p.
290. Dodds K. Geopolitical Traditions A Century of Geopolitical Thought [Text] / Klaus Dodds. – London: Routledge, 2000. – 392 p.
291. Dragojevic S. Culture of Peace and Management of Cultural Diversity: Conceptual Clarifications [Text] / Sanjin Dragojevic // CULTURELINK. – 1999. – Vol. 10. – № 29. – 137 p.
292. Gilboa Eytan Searching for a Theory of Public Diplomacy [Text] // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. – 2008. – № 616. – 55 p.
293. Haas Peter M. Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination [Text] / Haas Peter M. // International Organization. – 1992. – Vol. 46. – No. 1. – Winter. – P. 1–35.
294. Hartley J. Multiculturalism [Text] / J. Hartley // Key Concepts in Communication and Cultural Studies [T. O'Sullivan, J. Hartley e.a.(eds)]. – London: Routledge, 1994. – 218 p.
295. Horne D. The Public Culture: The Triumph of Industrialism [Text] / D. Horne. – Sydney, 1992. – 95 p.
296. Jones R. People. State. Territories: The Political Geographies of British State Transformation [Text] / R. Jones. – Oxford: Blackwell publishing, 2007. – 216 p.
297. Informacios okohaz casa ekologica informative [Text]. –Magyarország – Romania. Hataron Atnyulo Egyuttmukodesi / Program, 2012. – 127 p.
298. Faure M.G. The Harmonization, Codification and Integration of Environmental Law: A Search for Definitions [Text] / Michael G. Faure // European Environmental Law Review. – June, 2000. – P. 170 – 179.

299. Kaplan M. A. Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems [Text] / M. A. Kaplan // American Political Science Review. – LI, 1967. – P. 684 – 695.
300. Kuzmina Elena Efimovna. The Prehistory of the Silk Road [Text] / E. Elena Efimovna Kuzmina, Victor H. Mair. – University of Pennsylvania Press, 2008. – 248 p.
301. Lakoff G. The Political Mind: Why You Can't Understand 21st-century Politics with an 18th-century Brain [Text] / G. Lakoff. – New York: Viking, 2008. – 304 p.
302. Lane Ph. Présence française dans le monde [Text] / Ph. Lane // L'action culturelle et scientifique, La Documentation française. – Paris, 2011. – 128 p.
303. Leonard M. Diplomacy by other means [Text] / M. Leonard // Foreign Policy. – September/October, 2002. – P. 48 – 56
304. McInnes C. Global Health and International Relations [Text] / Colin McInnes, Kelley Lee. – Cambridge: Polity Press, 2012. – 205 p.
305. Malone Gifford Managing public diplomacy [Text] // Washington Quarterly. – 1985. – 8. – V. 3. – P. 199–213.
306. Melissen J. Wielding soft power: The new public diplomacy. Netherlands Institute of International relations [Text] // Clingendael diplomacy papers. – May 2005. – № 2. – 31 p.
307. Moravcsik Andrew. The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht [Text] / Moravcsik Andrew. – London : UCL Press, 1998. – 514 p.
308. Morgenthau H. J. Politics among nations. The struggle for power and peace [Text] / H. J. Morgenthau. – New York: Alfred-A-Knopf, 1978. – 650 p.
309. Poirrier Ph. L'Etat et la Culture en France au XXe siècle, Editions Le Livre de Poche [Text] / Ph. Poirrier. – Paris, 2009. – 250 p.
310. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on specific provisions concerning the European Regional Development Fund and the Investment for growth and jobs goal and repealing Regulation (EC) No 1080/2006 [Web resource]. – Mode of access: <http://www.pippi.euwiki.org/doc/CELEX:52011PC0614:EN>.
311. Potter Evan. Canada and the new public diplomacy [Text] // International Journal. – 2002 – 2003. – № 63. – V. 1. – P. 43 – 64.

312. Raport. Od wymiany kulturalnej do nowej inteligentnej sily. Promocja Polski przez culture [Web resource] // Kongres Kultury Polskiej. – Mode of access: <[http:// www. kongreskultury. pl/title, Raport_o_promocji_kultury_polskiej_za_granica_, pid, 136, oid, 787, cid, 179.html](http://www.kongreskultury.pl/title, Raport_o_promocji_kultury_polskiej_za_granica_, pid, 136, oid, 787, cid, 179.html)>. – Date of access: 03.07.2012.

313. Raymond J.-F. L'action culturelles extérieures de la France, Documentation française [Text] / J.-F. Raymond. – Paris, 2000. – 136 p.

314. Rawnsley Gary D. Media diplomacy: Monitored broadcasting and foreign policy [Text] / Gary D. Rawnsley // Discussion Papers in Diplomacy. – Leicester, UK: Centre for the Study of Diplomacy, University of Leicester, 1995. – P. 3 – 14.

315. Regional policy [Web resource]. – Mode of access: introduction. <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/g24000.htm4>.

316. Rifkin J. The End of Work. The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era [Text] / Jeremy Rifkin. – New York: «G. P. Putnam's Sons», 1995. – 351 p.

317. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture [Text] / R. Robertson. – London: Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1992. – 224 p.

318. Roche F., Pigniau B. Histoires de diplomatie culturelle des origines à 1995 [Text] / F. Roche, B. Pigniau. La Documentation française. – Paris, 1995. – 295 p.

319. Roger-Vasselin B. Du Bellay, une révolution poétique? [Text] / B. Roger-Vasselin. PUF. – Paris, 2007. – 95 p.

320. Ross C. Public diplomacy comes of age [Text] / C. Ross // The Washington Quarterly. Spring, 2002. – № 2. – P. 75 – 83.

321. Rosenau J. Governance without Government: Order and Change in World Politics [Text] / James N. Rosenau // IPG. – 2003. – N3. – P. 11 – 29.

322. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution, World Economic Forum / Klaus Schwab. – [Web resource]. – Mode of access: <http://www.weforum.org/pages/the-fourth-industrial-revolution-by-klaus-schwab>.

323. Spohn W. Eisenstadt on Civilizations and Multiple Modernity [Text] / W. Spohn // European Journal of Social Theory. 2001. – 501 p.

324. Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej [Web resource]. – Mode of access: <[http:// www. msz. gov. pl/ Misja, I, zadania, Instytutow, Polskich, w, swiecie, 20910.html](http://www.msz.gov.pl/Misja, I, zadania, Instytutow, Polskich, w, swiecie, 20910.html)>. – Date of access: 01.07.2012.

325. Statens kulturråd : Official site [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.kulturradet.se/>
326. Stepan A. Ukraine: Improbable Democratic «Nation-State» But Possible Democratic «State – Nation» [Text] / Alfred Stepan // Post-soviet affairs. – 2005. – Vol. 24. – Oct-Dec – № 1. – P. 279 – 308.
327. Technology, Culture, and Competitiveness: Change and the World Political Economy [Text] / Edited by Michael Talalay, Chris Farrands & Roger Tooze. – London: Routledge, 1997. – 256 p.
328. Termekcatalogus. A project az europai Unio tarfinanszirozasaival, a Nemzeti Fejlesztési Terv kreteben valosult meg. Magyar Tajakon [Text] / Tzabolcs-Tzatmar. – Bereg megye 2011. – 231 p.
329. The Foreign and Commonwealth Office : Official site [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.gov.uk/government/organisations/foreign-commonwealth-office>
330. The French Ministry of Foreign Affairs: Official site [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/>
331. Therborn G. Entangled modernities [Text] / G. Therborn // European Journal of Social Theory. – 2003. – 6 (3). – P. 293 – 305.
332. Thinking international relations differently [Text] / edited by Arlene B. Tickner & David L. Blaney. – New York: Routledge, 2013. – 368 p.
333. Topić M. Cultural diplomacy and cultural imperialism: European perspective(s) / Martina Topić and Cassandra Sciortino. Cultural diplomacy and cultural imperialism: European perspective(s) [Text]. – Frankfurt am Main; New York: Peter Lang, 2012. – 243 p.
334. Wallerstein I. Geopolitics and geoculture. Essays on the changing world-system [Text] / Immanuel Wallerstein. – Cambridge, University Press. 1991. – 242 p.
335. Wiśniewski R. Polska dyplomacja kulturalna na Wschodzie a potrzeby naszych mniejszości [Electronic resource] / R. Wiśniewski // Ośrodek Myśli Politycznej. – Mode of access: <http://www.omp.org.pl/stareomp/indexfbcf.html?module=subjects&func=viewpage&pageid=293>. – Date of access: 20.06.2012. 10.